

ПРИКАЗ

БОЕРЫК

25.04.2018

г.Казань

№ 225-осн

Татарстан Республикасы Урман хужалыгы министрлыгының 2013 елның 22 октябрдәге 571/13-осн номерлы боерыгы белән расланган Зэй урманчылыгы урман хужалыгы регламентына үзгәрешләр кергү турында

Зэй урманчылыгы чикләрендә урманнарны тәртипкә китерү барышында ачыкланган урманнарның структурасы һәм торышы үзгәрүгә бәйле рәвештә, Россия Федерациясе Табигать ресурслары һәм экология министрлыгының 2017 елның 27 февралдәге 72 номерлы боерыгы белән расланган Урман хужалыгы регламентлары составы, аларны эшләү тәртибе, аларның гамәлдә булу чорлары һәм аларга үзгәрешләр кергү тәртибенә 16 пунктының 1 пунктчасы нигезендә боерык бирәм:

1. Татарстан Республикасы Урман хужалыгы министрлыгының 2013 елның 22 октябрдәге 571/13-осн номерлы боерыгы белән расланган Зэй урманчылыгы урман хужалыгы регламентына, кушымтада бирелгән яңа редакциядә баян итеп, үзгәрешләр кертергә.

2. Юридик бүлеккә әлеге боерыкны дәүләт теркәвенә алу һәм Татарстан Республикасы Хокукый мәгълүматының рәсми сайтында (PRAVO.TATARSTAN.RU) рәсми рәвештә бастырып чыгару өчен Татарстан Республикасы Юстиция министрлыгына жибәрергә.

3. Мәгълүмат технологияләрен үстерү секторына әлеге боерыкның теркәүгә алынуын һәм бастырып чыгарылуын техник яктан тәэмин итәргә.

4. Финанслар, бухгалтерия исәбенә алу һәм тикшереп тору бүлегенә әлеге боерыкның татар теленә тәржемә ителүенә бәйле чыгымнарның финансланын тәэмин итәргә.

5. Бу Боерык үтәлешен контрольдә тотуны министрның беренче урынбасары Ә.Н.Бәдретдиновка йөкләргә.

Министр

Р.А.Кузюров

Татарстан Республикасы

Татарстан Республикасы Урман хужалыгы министрлыгы

**Зэй урманчылыгының
УРМАН ХУЖАЛЫГЫ РЕГЛАМЕНТЫ**

Казан, 2018 ел.

ЭЧТӨЛӨК

КЕРЕСИ	4
Россия Федерациясе закон актлары	5
Урман хужалыгы регламентын төзү өчен мэгълүмат базасы	17
1 БҮЛӨК. ГОМУМИ МӨГЪЛҮМАТЛАР	18
1.1. Урманчылыкка кыскача сыйфатлама	18
1.2. Урманнардан рөхсәтле файдалану төрлөрө.....	40
2 БҮЛӨК. УРМАННАРДАН РӨХСӘТЛЕ ФАЙДАЛАНУ НОРМАТИВЛАРЫ, ПАРАМЕТРЛАРЫ ҺӘМ ЧОРЛАРЫ, УРМАННАРНЫ САКЛАУ, ЯКЛАУ ҺӘМ ТОРГЫЗУ БУЕНЧА НОРМАТИВЛАР	45
2.1. Урманнардан агач материалы эзерләү өчен рөхсәтле файдалану нормативлары, параметрлары һәм чорлары	45
2.2. Урманнардан чәер эзерләү өчен рөхсәтле файдалану нормативлары, параметрлары һәм чорлары	108
2.3. Урманнардан агач булмаган урман ресурслары эзерләү һәм жыеп алу өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм чорлары	109
2.4. Урманнардан азык-төлек урман ресурслары эзерләү һәм дару үләннөрө жыеп алу өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм чорлары	123
2.5. Урманнардан аучылык хужалыгы өлкәсендә эшчәнлек төрлөрөн гамәлгә ашыру өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм чорлары	131
2.6. Урманнардан авыл хужалыгы алып бару өчен рөхсәтле файдалану нормативлары, параметрлары һәм чорлары	132
2.7. Урманнардан фәнни-тикшеренү һәм мөгариф эшчәнлеген гамәлгә ашыру өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм чорлары	140
2.8. Урманнардан рекреация эшчәнлеген гамәлгә ашыру өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм чорлары	142
2.9. Урманнардан урман плантацияләре ясау һәм аларны эксплуатацияләү өчен рөхсәтле файдалану нормативлары, параметрлары һәм чорлары	154
2.10. Урманнардан жимешле, жиләкле, декоратив урман үсемлекләрен һәм дару үләннөрөн үстерү өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм чорлары	155
2.11. Урманнардан урман үсентеләренен утырту материалын (үсентеләр, чәккеннәр) үстерү өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм чорлары	156
2.12. Урманнардан жир асты байлыklarын геологик өйрәнү буенча эшләр башкару өчен, файдалы казылма ятмаларын эшләр чыгару өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм чорлары	158
2.13. Урманнардан сусаклагычлар һәм башка төрле ясалма су объектлары, шулай ук гидротехника корылмалары һәм махсуслаштырылган портлар төзү һәм эксплуатацияләү өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм чорлары	162
2.14. Урманнардан линияле объектлар төзү, үзгәртеп кору, эксплуатацияләү өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм чорлары	164
2.15. Урманнардан агач һәм башка урман ресурслары эшкәртү өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм чорлары	174

2.16. Урманнардан дини эшчэнлекне гамэлгә ашыру өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм чорлары	175
2.17. Урманнарны саклауга, яклауга һәм торгызуга карата таләпләр.....	176
2.18. Урман үсү зоналары һәм урманлы районнар буенча урманнардан файдалануга карата таләпләрнең үзенчәлекләре	271
3 БҮЛЕК. УРМАННАРДАН ФАЙДАЛАНУДА ЧИКЛӘМӘЛӘР.....	272
3.1. Урманнарның максатчан билгеләнеш төрләре буенча чикләмәләр	272
3.2. Махсус якланучы урман кишәрлеге төрләре буенча чикләмәләр	273
3.3. Урманнардан файдалану төрләре буенча чикләмәләр.....	277

КЕРЕШ

Әлеге урман хужалыгы регламенты – Зәй урманчылығы урманнарыннан файдалануны, аларны саклауны, яклауны һәм янадан үстерүне гамәлгә ашыру өчен нигез булып тора.

Регламентны эшләүчеләр:

«Поволжский леспроект» «Рослесинфорг» ФДУП филиалының Казан экспедициясе, 420087, Казан ш., Г. Кутуй ур. – 155 а (2008 елның 18 февралендәге № 64 дәүләт контракты).

Үзгәрешләр керткән оешмалар турында белешмәләр:

«Рослесинфорг» ФДУП Казан филиалы, 420087, Казан ш., Г. Кутуй ур. – 155 а (2010 елның 29 октябрдәге № 441 дәүләт контракты).

«Ульяновсклеспроект» жаваплылығы чикләнган жәмгыяте, Ульянов ш., Орлов ур., 21а (2012 елның 25 декабрдәге № 815 дәүләт контракты).

2017 елда Аксубай урманчылығы урман хужалыгы регламентына үзгәрешләр кертү өчен Татарстан Республикасы Урман хужалыгы министрлығының урман хужалыгы регламентларына үзгәрешләр кертү буенча 2017 елның 23 октябрдәге № 2017.54195 дәүләт контракты нигез булып тора.

Урман хужалыгы регламенты Россия Федерациясе Урман кодексының 87 ст. 7 өлеше, Россия Федерациясе Табигать ресурслары һәм экология министрлығының «Урман хужалыгы регламентларының составын, аларны эшләү тәртибен, аларның гамәлдә булу чорларын һәм аларга үзгәрешләр кертү тәртибен раслау турында» 2017 елның 27 февралендәге 72 номерлы боерыгы нигезендә эшләнә.

Урман хужалыгы регламентының гамәлдә булу чоры 2019 елның 01 апреленә кадәр.

Урман хужалыгы регламенты урманчылыкның территориясенә, урман үсү шартларына карата кулланылучы урманнарны комплекслы үзләштерү нормативлары һәм параметрлары жыелмасын үз эченә ала һәм урман кишәрлекләренең хокукый тәртибен билгели.

Урман хужалыгы регламенты урманчылык чикләрендә урманнардан файдалануны, аларны саклауны, яклауны, торгызуны гамәлгә ашыручы гражданныр һәм юридик затлар тарафыннан зарури үтәлергә тиеш (РФ Урман кодексы 87 ст. 6 өл.).

Урманчылык чикләрендә урнашкан урманнарда карата урман хужалыгы регламентында, РФ УК 87 статьясының 5 өлеше нигезендә, түбәндәгеләр билгеләнә:

1) урманнарда рөхсәтле файдалануның РФ Урман кодексы 25 статьясы нигезендә билгеләнә торган төрләре;

2) кисентеләрнең яше, тотылачак диләнке, урманнарда файдалану чорлары һәм алардан рөхсәтле файдалануның башка параметрлары;

3) РФ Урман кодексы 27 ст. нигезендә урманнарда файдалануны чикләү;

4) урманнарны саклауга, яклауга, торгызуга карата таләпләр.

Урман хужалыгы регламентының гамәлдә булу чорына файдалану төрләре буенча урманнарда ел саен мөмкин булганча файдалану күләмнәре билгеләнгәндә, алар түбәндәгеләрне тәмин итәргә тиеш:

5) кеше сәламәтлеген кайгырту максатларында, урманның әйләнә-тирәлек хасил итү, су саклау, яклау, санитария-гигиена һәм башка файдалы үзлекләрен саклау һәм көчәйтү;

6) жәмгыятьнең урманнарда һәм урман ресурсларына булган ихтыяжларын канәгатьләндерү өчен урманнарда күп максатларда, нәтижәле итеп, өзлексез, киметмичә файдалану;

7) урманнарны торгызу, аларның токым составын һәм сыйфатын яхшырту, уңыш бирүчәнлеген арттыру, аларны саклауны һәм яклауны көчәйтү;

8) урман фонды жирләреннән нәтижәле файдалану;

9) бердәм техник сәясәт нигезендә урман хужалыгы алып баруның нәтижәлелеген арттыру, фән, техника һәм алдынгы тәҗрибә казанышларын куллану;

10) биологик төрлелекне, тарихи-мәдәни һәм табигый мирас объектларын саклау.

Алга таба урман хужалыгы регламентын төзегәндә нигез итеп алынган норматив-хокукый, норматив-техник, методик закон документларының исемлегенә китерелә:

Россия Федерациясе закон актлары

Россия Федерациясе Урман кодексы (алга таба – РФ УК),

Россия Федерациясе Су кодексы (алга таба – РФ СК),

Россия Федерациясе Жир кодексы (алга таба – РФ ЖК),

Россия Федерациясе Гражданлык кодексы (алга таба – РФ ГК),

«Жир асты байлыктары турында» 1992 елның 21 февралендәге № 2395-1 Россия Федерациясе Законы (алга таба – «Жир асты байлыктары турында» РФ Законы).

«Янгын куркынычсызлыгы турында» 1994 елның 21 декабрдәге № 69-ФЗ федераль закон (алга таба – «Янгын куркынычсызлыгы турында» ФЗ).

«Махсус сакланучы табигый территорияләр турында» 1995 елның 14 мартындагы № 33-ФЗ федераль закон (алга таба – № 33-ФЗ федераль закон).

«Хайваннар дөньясы турында» 1995 елның 24 апрелдәге № 52-ФЗ федераль закон (алга таба – № 52-ФЗ федераль закон).

«Геодезия, картография һәм киңлек мәгълүматлары турында һәм Россия Федерациясенен аерым закон актларына үзгәрешләр кертү хакында» 2015 елның 30 декабрдәге № 431-ФЗ федераль закон (алга таба – № 431-ФЗ Федераль закон).

«Пестицидлар һәм агрохимикатлар белән имин эш итү турында» 1997 елның 19 июлендәге № 109-ФЗ федераль закон (алга таба – № 109-ФЗ федераль закон).

«Намус иреге турында һәм дини берләшмәләр турында» 1997 елның 26 сентябрдәге № 125-ФЗ федераль закон (алга таба – № 125-ФЗ федераль закон).

«Күчемсез мөлкәтнең дәүләт кадастры турында» 2007 елның 24 июлдәге № 221-ФЗ федераль закон (алга таба – № 221-ФЗ федераль закон).

«Россия Федерациясендә газ белән тәмин итү турында» 1999 елның 31 мартындагы № 69-ФЗ федераль закон (алга таба – № 69-ФЗ федераль закон).

«Жир корылышы турында» 2001 елның 18 июндәге № 78-ФЗ федераль закон (алга таба – № 78-ФЗ федераль закон).

«Әйләнә-тирә мохитне саклау турында» 2002 елның 10 гыйнварындагы № 7-ФЗ федераль закон (алга таба – № 7-ФЗ федераль закон).

«Электр энергетикасы турында» 2003 елның 26 мартындагы № 35-ФЗ федераль закон (алга таба – № 35-ФЗ федераль закон).

«Элемтә турында» 2003 елның 07 июлдәге № 126-ФЗ федераль закон (алга таба – № 126-ФЗ федераль закон).

«Россия Федерациясе Урман кодексын гамәлгә кертү турында» 2006 елның 04 декабрдәге № 201-ФЗ федераль закон (алга таба – № 201-ФЗ федераль закон).

«Орлыкчылык турында» 1997 елның 17 декабрдәге № 149-ФЗ федераль закон (№ 149-ФЗ федераль закон).

«Ау һәм аучылык ресурсларын саклау һәм Россия Федерациясенен аерым закон актларына үзгәрешләр кертү турында» 2009 елның 24 июлдәге № 209-ФЗ федераль закон (алга таба – № 209-ФЗ федераль закон).

«Үсемлекләр карантини турында» 2014 елның 21 июлдәге № 206-ФЗ федераль закон (алга таба – № 206-ФЗ федераль закон).

Урман кодексында каралган хокукый мөнәсәбәтләрне жайга салучы норматив хокукый актлар (2018 елның 01 гыйнварына карата).

РФ Урман кодексы статьясы	РФ Урман кодексында каралган	Норматив актлар
1	2	3
Россия Федерациясе Хөкүмәте актлары		
91 ст. 7 өл.	Дәүләт реестрыннан өземтәләр биргән өчен түләү.	РФ Хөкүмәтенен «Дәүләт урман реестрыннан өземтәләр биргән өчен түләү күләме һәм аны алу тәртибе турында» 2007 елның 03 мартындагы № 138 карары
100 ст. 2 өл., 81 ст. 38 п.	Урман кишәрлекләренә һәм урманнардан файдаланганда барлыкка килә торган мөлкәт хокукларына китерелгән зыянны түләү. Урман законнары бозылу нәтижәсендә урманнарға	РФ Хөкүмәтенен «Урман законнары бозылу нәтижәсендә урманнарға китерелгән зыян күләмен исәпләп чыгару турында» 2007 елның 08 маендагы № 273 карары

РФ Урман кодексы статьясы	РФ Урман кодексында каралган	Норматив актлар
1	2	3
	китерелгән зыяның күләмен исәпләү таксаларын һәм методикаларын раслау	
96 ст.; 81 ст. 36 п.	Федераль дәүләт урман күзәтчелеге (урман сагы), аны гамәлгә ашыру тәртибе	РФ Хөкүмәтенен «Федераль дәүләт урман күзәтчелеген (урман сагын) гамәлгә ашыру турында нигезләмә раслау турында» 2007 елның 22 июнендәге № 394 карары
50 ст. 3 өл.	Зат, затлар төркеме тарафыннан эзерләнергә тиешле агач материалының максималь күләмен билгеләү	РФ Хөкүмәтенен «Зат, затлар төркеме тарафыннан эзерләнергә тиешле максималь агач материалы күләмен билгеләү турында» 2007 елның 22 июнендәге № 395 карары
73 ст. 4 өл.; 81 ст. 27 п.	Федераль мөлкәттәге урман ресурслары берәмлеге өчен түләү ставкалары һәм урман кишәрлеген арендау өчен урман кишәрлеге майданы берәмлеге өчен түләү ставкалары билгеләү	РФ Хөкүмәтенен «Федераль мөлкәттәге урман кишәрлеген арендау буенча урман ресурслары күләме берәмлеге өчен түләү ставкалары һәм урман кишәрлеге майданы берәмлеге өчен түләү ставкалары турында» 2007 елның 22 маендагы № 310 карары
44 ст.	Сусаклагычлар һәм башка төрле ясалма су объектлары, шулай ук гидротехника корылмалары һәм махсулаштырылган портлар төзү һәм аларны эксплуатацияләү өчен урманнардан файдалану.	«Су объектның файдалануга тапшыру турында карар эзерләү һәм кабул итү тәртибе турында» 30.12.2006 ел, № 844 РФ Хөкүмәте карары
45 ст.	Урманнардан линияле объектлар төзү, үзгәртеп кору, эксплуатацияләү өчен файдалану.	РФ Хөкүмәтенен «Россия Федерациясе элементә линияләрен һәм корылмаларын саклау кагыйдәләрен раслау турында» 1995 елның 09 июнендәге № 578 карары
76 ст. 3 өл. 81 ст. 30 п.	Урман утыртмаларын сату-алу шартнамәләре буенча түләү. Федераль мөлкәттәге жирләрдә эзерләнә торган агач материалы күләме берәмлеге өчен түләү ставкалары билгеләү.	РФ Хөкүмәтенен «Урман ресурсларының күләм берәмлеге өчен түләү ставкалары һәм федераль мөлкәттәге урман кишәрлегенен майдан берәмлеге өчен түләү ставкалары турында» 2007 елның 22 маендагы № 310 карары
16 ст. 3 өл., 60.3 ст.; 81 ст. 17 п.	Урманнарда санитар куркынычсызлык. Урман утыртмаларын кисү	РФ Хөкүмәтенен «Урманнарда санитар куркынычсызлык кагыйдәләре турында» 2007 елның 20 маендагы № 607 карары

РФ Урман кодексы статьясы	РФ Урман кодексында каралган	Норматив актлар
1	2	3
	тәртибе	
16 ст. 3 өл., 53 ст. 3 өл. 81 ст. 16 п.	Урманнарда янғын куркынычсызлыгы. Урман утыртмаларын кисү тәртибе.	РФ Хөкүмәтенен «Урманнарда янғын куркынычсызлыгы кагыйдәләрен раслау турында» 2007 елның 30 июнендәге № 417 карары; РФ Хөкүмәтенен «Урманнарны янғынга каршы кору чаралары хақында» 2011 елның 16 апрелендәге № 281 карары; РФ Хөкүмәтенен «Урман янғыннары аркасында урманнарда барлыкка килгән гадәттән тыш хәлләрне бетерү өчен федераль башкарма хакимият органнары көчләрен һәм чараларын жәлеп итү турында» 2017 елның 2 декабрдендәге № 1464 карары; «Урман янғыннары нәтижәсендә барлыкка килгән гадәттән тыш хәлләр турында» 17.05.2011 ел, № 376 РФ Хөкүмәте карары; РФ Хөкүмәтенен «Урман янғыннарын сүндерү планын һәм аның формасын эшләү һәм раслау кагыйдәләрен раслау турында» 2011 елның 17 маендагы № 377 карары; РФ Хөкүмәтенен «Урманнарда янғын куркынычы һәм урман янғыннары турында белешмәләреннән төгәл булуын тикшереп тору кагыйдәләрен раслау турында» 2011 елның 18 августындагы № 687 карары
22 ст. 3 өл.	Урманнарны үзләштерү өлкәсендә инвестиция эшчәнлеген. Урманнарны үзләштерү өлкәсендә өстенлекле инвестиция проектлары исемлеген эзерләү һәм раслау.	РФ Хөкүмәтенен «Урманнарны үзләштерү өлкәсендә өстенлекле инвестиция проектлары турында» 2007 елның 30 июнендәге № 419 карары
6 ст.	Урманнар урнашкан жирләр.	РФ Хөкүмәтенен «Урман фонды жирләрен бүтән (башка) категория жирләренә күчерү турында документлар составы һәм аларны эзерләү тәртибе турында» 2006 елның 28 гыйнварындагы № 48 карары
105 ст. 7 өл.	Урман-парк зоналарының, яшел зоналарның вазыйфай зоналары.	РФ Хөкүмәтенен «Урман-парк зоналарының вазыйфай зоналарын, урман-парк зоналарының мәйданын һәм чикләрен, яшел зоналарын билгеләү

РФ Урман кодексы статьясы	РФ Урман кодексында каралган	Норматив актлар
1	2	3
13 ст.	Урман инфраструктурасы	«Урман инфраструктурасы объектлары исемлеген раслау турында» 2009 елның 14 декабрдәге №1007 карары РФ Хөкүмәтенен «Яклаучы урманнар, эксплуатация урманнары һәм резерв урманнары өчен урман инфраструктурасы объектлары исемлеген раслау турында» 2012 елның 17 июлендәге №1283-р боерыгы
21 ст.	Урман инфраструктурасына бәйлә булмаган объектлар төзү, үзгәртеп кору һәм эксплуатацияләү.	РФ Хөкүмәтенен «Яклаучы урманнар, эксплуатация урманнары һәм резерв урманнары өчен урман инфраструктурасы булдыруга бәйлә булмаган объектлар исемлеген раслау турында» 2013 елның 27 маендагы 849-р номерлы боерыгы
45 ст.	Урманнардан линияле объектлар төзү, үзгәртеп кору, эксплуатацияләү өчен файдалану.	РФ Хөкүмәтенен «Электр челтәрләре хужалыгы объектларының саклык зоналарын һәм мондый зоналар чикләрендә урнашкан жир кишәрлекләреннән файдалануның махсус шартларын билгеләү тәртибе турында» 2009 елның 24 февралендәге № 160 карары
105 ст. 7 өл.	Урман утыртмаларын сату-алу турында типик шартнамә.	РФ Хөкүмәтенен «Урман утыртмаларын сату-алуның типик шартнамәсе турында» 2015 елның 31 октябрдәге № 1178 карары
105 ст. 7 өл.	Урман кишәрлегенен типик аренда шартнамәсе.	РФ Хөкүмәтенен «Урман кишәрлеген арендау буенча типик шартнамәсе турында» 2015 елның 21 сентябрдәге № 1003 карары
Россия Федерациясе Табигать ресурслары һәм экология министрлыгы (алга таба – Россия Табигать министрлыгы) норматив актлары		
62 ст. 3 өл.; 81 ст. 21 п.	Урман торгызу. Урман торгызу кагыйдәләре.	«Урман торгызу кагыйдәләрен раслау турында» 2016 елның 29 июнендәге № 375 боерык
60.15 ст.	Сирәк очрый торган һәм юкка чыгу куркынычы янаган агачларны, куакларны, лианаларны, бүтән урман үсемлекләрен саклау үзенчәлекләре	«Россия Федерациясе Кызыл китабына яисә РФ субъектлары кызыл китапларына кертелгән, сирәк очрый торган һәм юкка чыгу куркынычы янаган агачларны, куакларны, лианаларны, бүтән урман үсемлекләрен саклау үзенчәлекләрен раслау турында» 2017 елның 29 маендагы № 264 боерык
16 ст. 3 өл., 64 ст. 3 өл.; 81 ст. 23 п.	Урманнарны тәрбия кылу. Урманнарны тәрбия кылу кагыйдәләре.	РФ Табигать министрлыгының «Урманнарны тәрбияләү кагыйдәләрен раслау турында» 2017 елның 22

РФ Урман кодексы статьясы	РФ Урман кодексында каралган	Норматив актлар
1	2	3
	Урман утыртмаларын кисү тәртибе.	ноябрэндәге № 626 боерыгы
103 ст. 6 өл. 81 ст. 40 п.	Махсус сакланучы табигый территорияләрдә урнашкан урманнардан файдалану, аларны саклау, яклау, янадан үстерү үзенчәлекләре.	«Махсус сакланучы табигый территорияләрдә урнашкан урманнардан файдалану, аларны саклау, яклау, янадан үстерү үзенчәлекләрен раслау турында» 2007 елның 16 июлендәге №181 боерык
53.1 ст.	Урман янгыннарын кисәтү.	«Урман янгыннарын кисәтү һәм сүндерү чаралары төрләрэн, урманнардан файдаланучы затларның әлеге чаралар белән тәэмин ителү нормативларын, урманнардан файдаланганда булырга тиешле урман янгыннарын кисәтү һәм сүндерү чаралары нормаларын раслау турында» 2014 елның 28 мартындагы № 161 боерык
53.2 ст.	Урманнарда янгын чыгу куркынычын һәм урман янгыннарын мониторинглау.	«Урманнарда янгын куркынычын һәм урман янгыннарын күзәтүне гамәлгә ашыру тәртибен раслау турында» 2014 елның 23 июнендәге № 276 боерык
15 ст. 3 өл.	Урман үсә торган зоналар һәм урманлы районнар.	«Россия Федерациясенен урман үсү зоналары исемлеген һәм Россия Федерациясенен урманлы районнары исемлеген раслау турында» 2014 елның 18 августындагы № 367 боерык
87 ст. 7 өл. 81 ст. 34 п.	Урман хужалыгы регламентларының составы, аларны эшләү тәртибе, аларның гамәлдә булу вакыты һәм аларга үзгәрешләр кертү тәртибе.	«Урман хужалыгы регламентларының составын, аларны эшләү тәртибен, аларның гамәлдә булу чорларын һәм аларга үзгәрешләр кертү тәртибен раслау турында» 2017 елның 27 февралендәге № 72 боерык
60.5 ст.	Урман патологиясе буенча дәүләт мониторингы.	«Урман патологиясе буенча дәүләт мониторингын гамәлгә ашыру тәртибен раслау турында» 2017 елның 05 апрелендәге № 156 боерык
60.7 ст.	Зарарлы организмнар таралуны кисәтү.	«Зарарлы организмнар таралуны кисәтү буенча чараларны гамәлгә ашыру кагыйдәләрен раслау турында» 2016 елның 12 сентябрэндәге № 470 боерык
60.6 ст. 4 өл.	Урман патологиясе буенча тикшеренүләр. Урман патологиясе буенча тикшеренүләргә уздыру тәртибе.	«Урман патологиясе буенча тикшеренүләр уздыру тәртибен һәм урман патологиясе буенча тикшеренү актының формасын раслау турында» 2016 елның 16 сентябрэндәге № 480 боерык

РФ Урман кодексы статьясы	РФ Урман кодексында каралган	Норматив актлар
1	2	3
16.1 ст. 4 өл., 29 ст. 9 өл. 81 ст. 4 п.	Дилэнке эшлэре. Агач материалы эзерләү. Агач материалы эзерләү кагыйдэлэре. Урман утыртмаларын кисү тәртибе.	«Агач материалы эзерләү кагыйдэлэрен һәм Россия Федерациясе Урман кодексының 23 статьясында күрсәтелгән урманчылыкларда, урман паркларында агач материалы эзерләү үзенчәлекләрен раслау турында» 2016 елның 13 сентябрэндәге № 474 боерык «Дилэнке эшлэре төрлэрен, аларны уздыру тәртибен һәм эзлеклеген, Дилэнке эшлэренен технологик картасы формасын, Дилэнке карау акты формасын һәм Дилэнке карау тәртибен раслау турында» 2016 елның 27 июнендәге № 367 боерык
60.4 ст.	Урман яклау буенча районнарға бүленеш.	09.01.2017 № 1 боерык «Урманны яклау буенча районнарға бүлү тәртибен раслау турында»
91 ст.	Дәүләт урман реестры.	«Дәүләт урман реестрына документлаштырылган мәгълүматлар кертүгә һәм аны үзгәртүгә нигез булган документлар исемлеген, аларның формаларын һәм аларны эзерләү тәртибен раслау турында» 2013 елның 11 ноябрэндәге № 496 боерык; «Дәүләт урман реестрында булган, зарури тәртиптә бирелә торган мәгълүматлар төрлэре исемлеген һәм аны биру шартларын раслау турында» 2013 елның 30 октябрэндәге № 464 боерык «Дәүләт урман реестрын алып бару рәвешлэрен раслау турында» 2016 елның 06 октябрэндәге № 514 боерык
70.1 ст. 12 өл.	Урман кишәрлекләрен проектлау.	«Урман кишәрлегенен проект документациясе составына һәм аның эчтәлегенә карата таләплэр, аны эзерләү тәртибен раслау турында» 2017 елның 03 февралендәге № 54 боерык
60.13 ст.	Урманнарны радиоактив пычранудан саклау үзенчәлекләре.	«Урманнарның радиоактив пычрану зоналарында профилактика һәм тернәклэндэрү чараларын гамәлгә ашыру үзенчәлекләрен раслау турында» 2017 елның 08 июнендәге № 283 боерык
65 ст. 5 өл.	Урман орлыкчылыгы.	«Урман орлыкчылыгы объектларын төзү һәм аерып чыгару кагыйдэлэрен раслау турында» 2015 елның 20 октябрэндәге № 438 боерык; «Урманның төп агач токымнарының

РФ Урман кодексы статьясы	РФ Урман кодексында каралган	Норматив актлар
1	2	3
		урман үсемлекләренең районнарға бүленгән орлыкларын куллану тәртибен раслау турында» 2015 елның 17 сентябрэндәге № 400 боерык
46 ст. 3 өл.; 81 ст. 13 п.	Урманнардагач материалын һәм башка урман ресурсларын эшкәртү өчен файдалану. Урманнардагач материалы һәм башка урман ресурслары эшкәртү өчен файдалану кагыйдәләре.	«Урманнардагач материалы һәм башка урман ресурслары эшкәртү өчен файдалану кагыйдәләрен раслау турында» 2014 елның 01 декабрэндәге № 528 боерык
38 ст.	Урманнардагач авыл хужалыгы алып бару өчен файдалану.	«Урманнардагач авыл хужалыгы алып бару өчен файдалану кагыйдәләрен раслау турында» 2017 елның 21 июнэндәге № 314 боерык
49 ст. 3 өл.; 81 ст. 14 п.	Урманнардагач файдалану турында хисап. Урманнардагач файдалану турында хисап тапшыру тәртибе.	«Урманнардагач файдалану турында хисап кертелә торган мәгълүматлар исемлеген, урманнардагач файдалану турында хисап тапшыру формасын һәм тәртибен, шулай ук урманнардагач файдалану турында электрон рәвештә хисап формасына карата таләпләр раслау турында» 2017 елның 21 августындагы № 451 боерык
66 ст. 2 өл., 81 ст. 25 п.	Урманнарны торгызу һәм урман үрчетү турында хисап. Урманнардагач файдалану һәм урман үрчетү турында хисап тапшыру тәртибе.	«Урманнарны торгызу һәм урман үрчетү турында хисап кертелә торган мәгълүматлар исемлеген, урманнарны торгызу һәм урман үрчетү турында хисап формасын һәм аны тапшыру тәртибен, шулай ук урман торгызу һәм урман үрчетү турында электрон рәвештәге хисап форматына карата таләпләр раслау турында» 2017 елның 21 августындагы № 452 боерык
89 ст.	Урманнарны үзләштерү проектына дәүләти һәм муниципаль экспертиза. Урманнарны үзләштерү проектына дәүләти һәм муниципаль экспертиза тәртибе.	«Урманнарны үзләштерү проектына дәүләти һәм муниципаль экспертиза тәртибен раслау турында» 2016 елның 26 сентябрэндәге № 496 боерык
26 ст. 3 өл. 81 ст. 3 п.	Урман декларациясе. Урман декларациясен тутыру һәм тапшыру тәртибе.	«Урман декларациясе формасын, аны тутыру һәм тапшыру тәртибен, электрон рәвештә урман декларациясе форматына таләпләр раслау турында» 2015 елның 16 гыйнварындагы № 17 боерык

РФ Урман кодексы статьясы	РФ Урман кодексында каралган	Норматив актлар
1	2	3
77 ст.; 81 ст. 31 п.	Урман утыртмаларын сату-алу турында шартнамә түзү. Дәүләти яисә муниципаль мөлкәттәге жирләрдә урнашкан урман утыртмаларын сату-алу шартнамәсен әзерләү һәм түзү тәртибе.	«Дәүләти яисә муниципаль мөлкәттәге жирләрдә урнашкан урман утыртмаларын сату-алу шартнамәсен әзерләү һәм түзү тәртибен раслау турында» 2015 елның 28 октябрәндәге № 446 боерык
73.1 ст. 6 өл.; 28 һәм 29 п. 81 ст.	Дәүләти яисә муниципаль мөлкәттәге урман кишәрлегенә аренда шартнамәсен түзү Дәүләти яисә муниципаль мөлкәттәге урман кишәрлегенә аренда шартнамәсен әзерләү һәм түзү тәртибе	«Дәүләти яисә муниципаль мөлкәттәге урман кишәрлегенә аренда шартнамәсен әзерләү һәм түзү тәртибен раслау турында» 2015 елның 28 октябрәндәге № 445 боерык
60 ст. 3 өл., 60.11 ст. 3 өл.; 81 ст. 20.1 п.	Урманнарны янгыннардан саклау турында хисап. Урманнарны янгыннардан саклау турында хисап тапшыру тәртибе. Урманнарны яклау турында хисап. Урманнарны яклау турында хисап тапшыру тәртибе.	«Урманнарны янгыннардан саклау турында хисапка кертелә торган мәгълүматлар исемлеген, урманнарны янгыннардан саклау турында хисап формасын һәм аны тапшыру тәртибен, шулай ук урманнарны янгыннардан саклау турында электрон рәвештә хисап тапшыру форматына карата таләпләр, урманнарны яклау турында хисапка кертелә торган мәгълүматлар исемлеген, урманнарны яклау турында хисап формасын һәм аны тапшыру тәртибен, шулай ук урманнарны яклау турында электрон рәвештә хисап форматына карата таләпләр раслау турында» 2017 елның 09 мартындагы № 78 боерык
60.8 ст. 3 өл.;	Зыянлы организмнарның чыганакларын юк итү.	«Зыянлы организмнарның чыганакларын юк итү кагыйдәләрен раслау турында» 2016 елның 23 июнендәге № 361 боерык
53.4 ст.	Урман янгыннарын сүндерү.	«Урман янгыннарын сүндерү кагыйдәләрен раслау турында» 2014 елның 08 июлендәге № 313 боерык
64.1 ст. 2 өл.	Урман торгызу өчен билгеләнгән жирләрне урман утыртмалары биләгән жирләргә кертү	«Урман торгызу өчен билгеләнгән жирләрне урман утыртмалары биләгән жирләргә кертү тәртибен һәм тиешле акт формасын раслау турында» 2014 елның 01 декабрәндәге № 529 боерык

РФ Урман кодексы статьясы	РФ Урман кодексинда каралган	Норматив актлар
1	2	3
Федераль урман хужалыгы агентлыгы (алга таба – Рослесхоз) норматив актлары		
88 ст. 2 өл.,	Урманнарны үзлөштерү проекты. Урманнарны үзлөштерү проектының составы һәм аны эшлөү тәртибе.	«Урманнарны үзлөштерү проекты составын һәм аны эшлөү тәртибен раслау турында» 29.02.2012 ел, № 69 боерык
104 ст. 2 өл., 105 ст. 8 өл.	Су саклау зоналарында урнашкан урманнардан, табигый һәм башка объектларны яклау вазыйфасын үтәүче урманнардан, кыйммәтле урманнардан, шулай ук махсус якланучы урман кишәрлекләрендә урнашкан урманнардан файдалану, аларны саклау, яклау, торгызу үзенчәлекләре.	«Су саклау зоналарында урнашкан урманнардан, табигый һәм башка объектларны яклау вазыйфасын үтәүче урманнардан, кыйммәтле урманнардан, шулай ук махсус якланучы урман кишәрлекләрендә урнашкан урманнардан файдалану, аларны саклау, яклау, торгызу үзенчәлекләрен раслау турында» 14.12.2010 ел, № 485 боерык
86 ст. 5 өл.	Россия Федерациясе субъектының урман планы. Россия Федерациясе субъектының урман планы составы һәм аны эзерләү тәртибе.	«Россия Федерациясе субъекты урман планының типик формасын һәм составын, аны эзерләү тәртибен раслау турында» 2011 елның 05 октябрдәге № 423 боерык
81 ст.	Урманнарны якланганлык категорияләре буенча аеру.	«ТР территориясендә урманнарны кыйммәтле, эксплуатация урманнарына керту һәм аларның чикләрен билгеләү турында» 2010 елның 16 июнендәге № 232 боерык
15 ст. 4 өл.	Урманнарны районнарга бүлү. Урман утыртмалары кисентеләренен яшьләре.	«Кисентеләр яшен билгеләү турында» 2015 елның 09 апрелдәге № 105 боерык
29 ст. 5 өл. 81 ст. 1 п.	Файдалану өчен билгеләнгән диләнке күләмен исәпләп чыгару тәртибе.	«Файдалану өчен билгеләнгән диләнке күләмен исәпләп чыгару тәртибен раслау турында» 2011 елның 27 маендагы № 191 боерык
39.1 ст.	Урман үсемлекләренен утырту материалын (үсентеләр, чәчкеннәр) үстерү.	«Урманнардан урман үсемлекләренен утырту материалын (үсентеләр, чәчкеннәр) үстерү өчен файдалану кагыйдәләрен раслау турында» 2011 елның 19 июлендәге № 308 боерык
45 ст.	Урманнардан линияле объектлар төзү, үзгәртеп кору, эксплуатацияләү өчен файдалану.	«Урманнардан линияле объектлар төзү, үзгәртеп кору, эксплуатацияләү өчен файдалану кагыйдәләрен раслау турында» 2011 елның 10 июнендәге № 223 боерык

РФ Урман кодексы статьясы	РФ Урман кодексында каралган	Норматив актлар
1	2	3
43 ст.	Урманнарда жир асты байлыктарын геологик өйрөнү, файдалы казылма ятмаларын эшлөп чыгару өчен файдалану.	«Урманнарда жир асты байлыктарын геологик өйрөнү буенча эшләр башкару өчен, файдалы казылма ятмаларын эшлөү өчен файдалану кагыйдәләрен раслау турында» 27.12.2010 № 515 боерык
31 ст.	Чәер эзерләү.	«Чәер эзерләү кагыйдәләрен раслау турында» 2012 елның 24 гыйнварындагы № 23 боерык
32 ст.	Агач булмаган урман ресурслары эзерләү һәм жыеп алу.	«Агач булмаган урман ресурсларын эзерләү һәм жыеп алу турында» 2011 елның 05 декабрдәгә № 512 боерык
39 ст.	жимешле, жиләкле, декоратив үсемлекләр, дару үләннәре үстерү.	«Урманнарда жимешле, жиләкле, декоратив урман үсемлекләрен, дару үләннәрен үстерү өчен файдалану кагыйдәләрен раслау турында» 2011 елның 05 декабрдәгә № 510 боерык
34 ст.	Азык-төлек урман ресурслары эзерләү һәм дару үләннәре жыю.	«Азык-төлек урман ресурсларын һәм дару үләннәрен эзерләү кагыйдәләрен раслау турында» 2011 елның 05 декабрдәгә № 511 боерык
40 ст.	Урманнарда фәнни-тикшеренү эшчәнлеген, мәгариф эшчәнлеген гамәлгә ашыру өчен файдалану.	«Урманнарда фәнни-тикшеренү эшчәнлеген, мәгариф эшчәнлеген гамәлгә ашыру өчен файдалану кагыйдәләрен раслау турында» 2011 елның 23 декабрдәгә № 548 боерык
41 ст.	Урманнарда рекреация эшчәнлеген гамәлгә ашыру өчен файдалану.	«Урманнарда рекреация эшчәнлеген гамәлгә ашыру өчен файдалану кагыйдәләрен раслау турында» 21.02.2012 ел, № 62 боерык
63 ст. 2 өл., 81 ст. 22 п.	Урман үрчетү. Урман үрчетү кагыйдәләре	«Урман үрчетү кагыйдәләрен раслау турында» 2012 елның 10 гыйнварындагы № 1 боерык
29 ст. 6 өл. 81 ст. 2 п.	Агач материалы эзерләү. Агач материалын эзерләү рөхсәт ителми торган агачларның һәм куаклыктарның төрләре (токимнары) исемлеге	«Агач материалын эзерләү рөхсәт ителми торган агачларның һәм куаклыктарның төрләре (токимнары) исемлеген раслау турында» 2011 елның 05 декабрдәгә № 513 боерык
53 ст. 4 өл.; 53.1 ст.; 81 ст. 16 п.	Урманнарда янғын куркынычсызлыгы. Урман янғыннарын кисәтү.	«Урманнарны янғынга каршы кору нормативларын раслау турында» 2012 елның 27 апрелдәгә № 174 боерык «Урманнарның табигый янғын куркынычы классификациясен һәм, һава торышына карап, урманнарда табигый янғын куркынычы классификациясен раслау турында» 2011 елның 05 июлдәгә № 287 боерык

РФ Урман кодексы статьясы	РФ Урман кодексында каралган	Норматив актлар
1	2	3
67 ст.; 68 ст.	Урманнарны тәртипкә китерү турында гомуми нигезләмәләр. Урман корылышының эчтәлеге.	«Урман кору күрсәтмәсен раслау турында» 2011 елның 12 декабрендәге № 516 боерык
65 ст. 2 өл. 1 п.	Урман орлыкчылыгы. Урман орлыкчылыгы буенча районнарга бүленеш.	«Урман орлыкчылыгы буенча районнарга бүлүнә билгеләү турында» 2015 елның 08 октябрендәге № 353 боерык
23 ст.	Урманчылыклар һәм урман парклары	«Татарстан Республикасы территориясендә урманчылыклар санын ачыклау һәм аларның чикләрен билгеләү турында» 2008 елның 17 октябрендәге № 320 боерык
Россия Федерациясе субъекты норматив актлары		
82, 83 ст.	Урман мөнәсәбәтләре өлкәсендә Россия Федерациясе субъектлары дүләт хакимияте органнары вәкаләтләре. Урман мөнәсәбәтләре өлкәсендә Россия Федерациясе дүләт хакимияте органнарының аерым вәкаләтләрен Россия Федерациясе субъектлары дүләт хакимияте органнарына тапшыру.	«Татарстан Республикасында урманнардан файдалану турында» 2008 елның 22 маендагы № 22-ТРЗ Татарстан Республикасы Законы; Татарстан Республикасы Президентының «Татарстан Республикасы Урман планын раслау турында» 2009 елның 16 мартындагы № ПУ-146 указы; Татарстан Республикасы Министрлар Кабинетының «2014-2020 елларга Татарстан Республикасы урман хужалыгын үстерү» дүләт программасын раслау турында» 2013 елның 30 июлендәге № 531 карары; Татарстан Республикасы Министрлар Кабинетының «Татарстан Республикасының төбәк әһәмиятендәге уртак файдаланудагы автомобиль юллары һәм муниципаль берәмлекләр мөлкәтенә тапшырылырга тиешле, уртак файдаланудагы автомобиль юллары исемлеген раслау турында» 2011 елның 26 сентябрендәге № 797 карары
		Татарстан Республикасы Тарифлар буенча дүләт комитетының «Татарстан Республикасында шәхси ихтыяжлар өчен урман утыртмаларын сату-алу шартнамәсе буенча гражданның өчен түләү ставкалары билгеләү турында» 2017 елның 27 февралендәге № 9-1/нпс карары.

Урман хужалыгы регламентын төзү өчен мәгълүмат базасы

Урман хужалыгы регламентын эшлэгәндә түбәндәгеләр файдаланылды:

- 1) законнар, методик һәм норматив документлар нигезендә яшь класслары методы белән башкарылган 2016 елгы урманкору материаллары;
- 2) урман хужалыгы регламентын эшләү буенча техник киңәшмәләрнең беркетмәләре;
- 3) жир корылышы материаллары;
- 4) Татарстан Республикасы урман хужалыгы белән идарә итү органнарының ведомство һәм статистика хисапчылыгы;
- 5) РФ Юстиция министрлыгында теркәлгән норматив-хокукий актлар.
Материалларны РФ УК таләпләренә җавап бирә торган торышка китерү өчен түбәндәге эш төрләре башкарылды:
- 6) 2017 елның 01 гыйнварына урманчылык мәйданы билгеләнде;
- 7) кишәрлек урманчылыктары буенча урманнарда рөхсәтле файдалану төрләре билгеләнде;
- 8) эзерлекләр күләме (файдалану өчен билгеләнгән диләнке күләме), өлгергән һәм картайган утыртмаларны сайланма һәм тоташ кисүләрдә урманнарда рөхсәтле файдалану параметрлары һәм чорлары исәпләп чыгарылды;
- 9) урманнарны тәрбияләгәндә, санитар-савыктыру чаралары үткәргәндә урта яшьле, өлгереп килүче, өлгергән һәм картайган утыртмаларны кискәндә эзерләнгән торган агач материалы күләмнәре исәпләп чыгарылды;
- 10) урманнарда чәер эзерләү өчен рөхсәтле файдалану нормативлары, параметрлары һәм чорлары билгеләнде,
- 11) агач булмаган урман ресурслары эзерләү өчен урманнарда рөхсәтле файдалану нормативлары, параметрлары һәм чорлары;
- 12) азык-төлек урман ресурслары эзерләү һәм дару үләннәре җыеп алу өчен урманнарда рөхсәтле файдалану нормативлары, параметрлары һәм чорлары билгеләнде.

1 БҮЛЕК. ГОМУМИ МӘГЪЛУМАТЛАР

1.1. Урманчылыкка кыскача сыйфатлама

1.1.1. Урманчылыкның аталышы һәм урнашкан урыны

Татарстан Республикасы Урман хужалыгы министрлыгының Зэй урманчылыгы Татарстан Республикасының үзәк өлешендә Әлмәт, Зэй, Түбән Кама һәм Яңа Чишмә муниципаль районнары территориясендә урнашкан.

Урманчылык конторасы (үзәк утары) Мирный поселогында, ул Зэй тимер юл станциясеннән 1,5 чакрымда һәм республиканың башкаласы Казан ш. 250 чакрымда урнашкан.

Урманчылыкның почта адресы: 423520, Татарстан Республикасы, Зэй районы, Мирный пос., Пионер урамы, 16.

Элемтә телефоны: 8(85558) 3-60-80, электрон почта адресы: Zainskoe.gku@tatar.ru.

Урманчылык территориясенә төньяктан көньякка кадәрге озынлыгы – 50 чм, көнчыгыштан көнбатышка кадәр – 52 чм.

1.1.2. Урманчылыкның һәм кишәрлек урманчылыкларының гомуми мәйданы

Зэй урманчылыгы урман фонды жирләренә гомуми мәйданы 2017 елның 01 гыйнварына 58897 га тәшкил итә. шул исәптән кишәрлек урманчылыклары буенча:

Болгар кишәрлеге урманчылыгы – 10369 га,

Зэй кишәрлеге урманчылыгы – 14300га,

Кушник кишәрлеге урманчылыгы – 9166га,

Урганча кишәрлеге урманчылыгы – 12258 га,

Ямаш кишәрлеге урманчылыгы – 12804 га.

1.1.3. Урманчылык территориясенә муниципаль берәмлекләр буенча бүленеше

Урманчылык территориясенә муниципаль берәмлекләр буенча бүленеше 1 таблицада китерелде.

1 таблица

Урманчылык төзелеше

№ п/п	Кишәрлек урманчылыкларының атылышы	Административ район (муниципаль берәмлек)	Гомуми мәйданы, га
1	2	3	4
1.	Болгар	Түбән Кама	10369

2.	Зэй	Зэй	14300
3.	Кушниково	Түбән Кама	9166
4.	Урганча	Түбән Кама	6871
		Яңа Чишмә	5387
		ЖӘМГЫСЕ:	
5.	Ямаш	Әлмәт	4227
		Түбән Кама	6130
		Яңа Чишмә	2447
		ЖӘМГЫСЕ:	
Урманчылык буенча барлыгы			58897
Шул исәптән административ районнар буенча		Әлмәт	4227
		Зэй	14300
		Түбән Кама	32536
		Яңа Чишмә	7834

Урманчылыкның урман фонды зур-зур урман биләмәләреннән гыйбарәт. Урманчылык территориясе буйлап Чишмә, Дала Зәе, Кичү, Уратма елгалары һәм күп кенә кечкенә елгалар, чишмәләр ага.

Урман фонды урнашкан муниципаль районнарның урманлы өлеше нигездә 31% тәшкил итә.

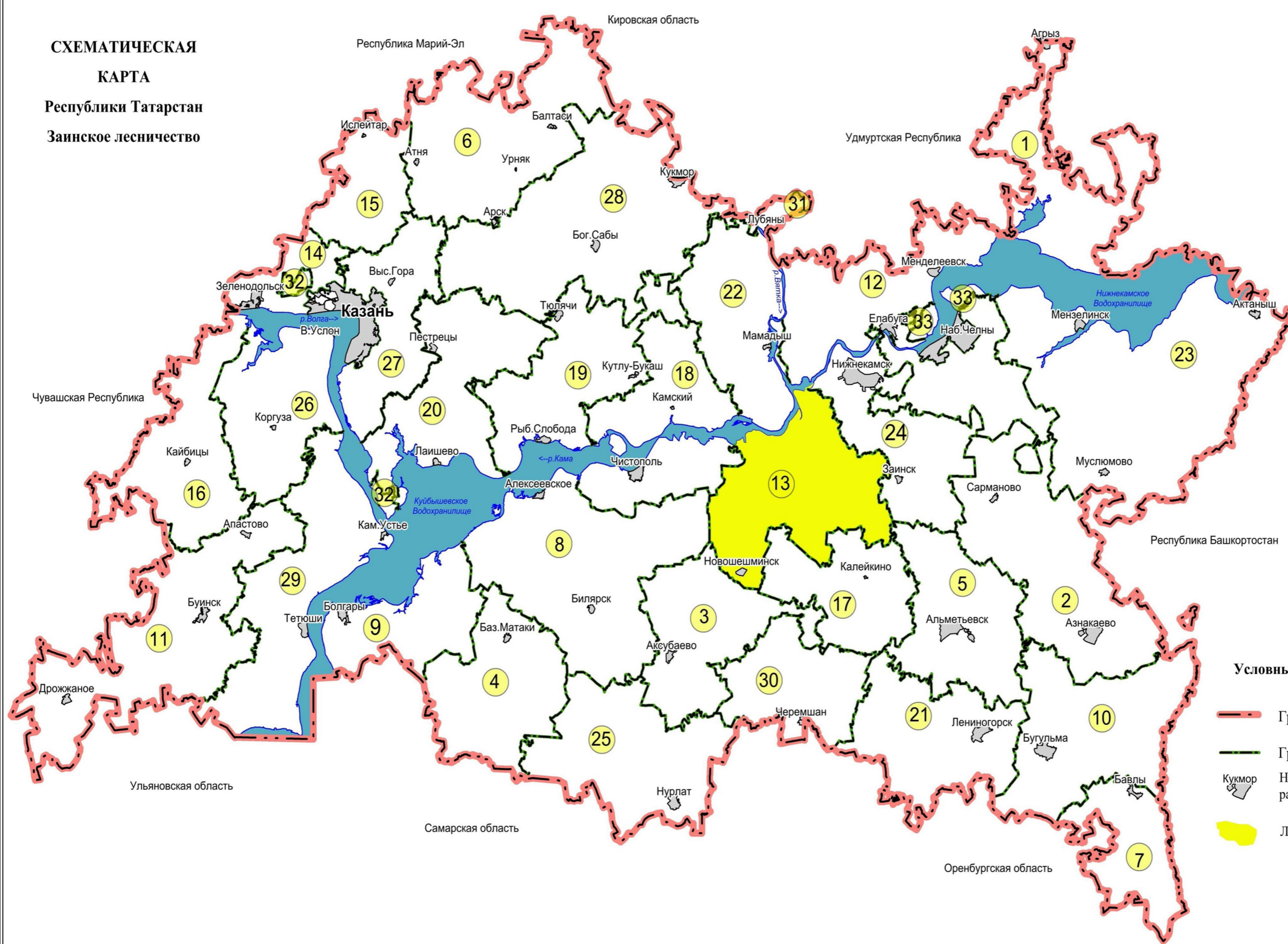
Урманчылык территориясе бүлеп күрсәтелгән Татарстан Республикасы № 1 карта-схемада күрсәтелде.

Карта-схема № 1

**СХЕМАТИЧЕСКАЯ
КАРТА
Республики Татарстан
Заинское лесничество**

Экспликация

№	Лесничества, ООПТ Федерального значения
1	Агрызское
2	Азнакаевское
3	Аксубаевское
4	Алькеевское
5	Альметьевское
6	Арское
7	Бавлинское
8	Билярское
9	Болгарское
10	Бугульминское
11	Буинское
12	Елабужское
13	Заинское
14	Зеленодольское
15	Ислейтарское
16	Кайбицкое
17	Калейкинское
18	Камское
19	Кзыл-Юлдузское
20	Лаишевское
21	Ленинское
22	Мамашское
23	Мензелинское
24	Нижнекамское
25	Нурлатское
26	Приволжское
27	Пригородное
28	Сабинское
29	Тетюшское
30	Черемшанское
31	Лубянское
32	ГТБЗ Волжско-Камский
33	НП Нижняя Кама

- Условные обозначения**
- Граница субъекта РФ
  - Граница лесничеств
  - Населенные пункты районного значения
  - Лесничество

1.1.4. Урманчылык урманнарының урман үсү зоналарына, урманлы районнарға һәм урман яклау зоналарына һәм урман-орлык районнарына бүленеше

Россия Табигать министрлығының «Россия Федерациясенең урман үсү зоналары исемлеген һәм Россия Федерациясенең урманлы районнары исемлеген раслау турында» 2014 елның 18 августындагы № 367 боерыгы белән расланган урман үсү районнарына бүленеш нигезендә урманчылык территориясе Россия Федерациясенең Европа өлешендәге урман-дала районуна кертелгән (2 таблица).

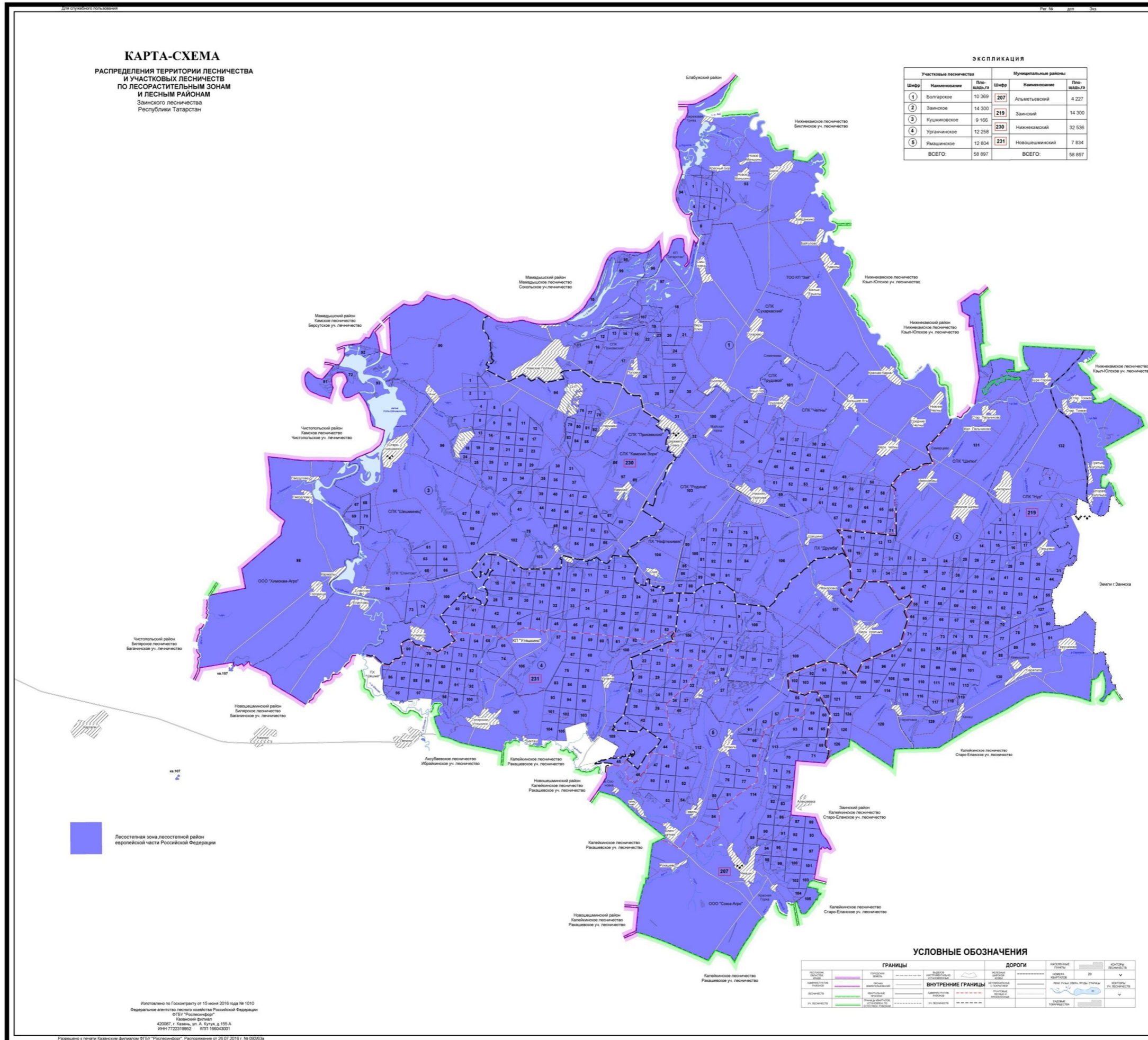
2 таблица.

Урманчылык урманнарының урман үсү зоналарына һәм урманлы районнарға бүленеше

№ п/п	Кишәрлек урманчылыкларының атылышы	Урман үсә торган зона	Урманлы район	Урман яклау районнарына бүленеш зонасы	Урман-орлык районнары на бүлү зонасы	Урман кварталлары исемлеге	Мәйданы, га
1	2	3	4	5	6	7	8
1.	Болгар	Россия Федерациясе Европа өлешендәге урман-дала районы	РФ Европа өлешенең урман-дала районы	Урман патологии ясе буенча уртача куркыныч	Нарат өчен-3 чыршы – 4, имән-2.	1-107	10369
2.	Зәй					1-132	14300
3.	Кушниково					1-103	9166
4.	Урганча					1-109	12258
5.	Ямаш					1-114	12804
барлығы							58897

Урманчылык урманнарын урман үсү зоналарына һәм урманлы районнарға бүлү № 2 карта-схемада китерелде.

Карта-схема № 2

1.1.5. Урманчылык урманнарының кварталлар яисә аларның өлешләре буенча максатчан билгеләнеше һәм яклаучы урман категорияләре буенча бүленеше, шулай ук яклаучы, эксплуатация һәм резерв урманнарын бүлеп чыгару нигезләре

3 таблица.

Урманнарның максатчан билгеләнеше һәм яклаучы урман категорияләре буенча бүленеше

Урманнарның максатчан билгеләнеше	Кишәрлек урманчылыгы	Кварталларның яки өлешләренен номерлары	Мәйданы, га	Урманнарны максатчан билгеләнеше буенча бүлү нигезләре
1	2	3	4	5
Барлыгы урманнар	Болгар	1-107	10369	
	Зэй	1-132	14300	
	Кушниково	1-103	9166	
	Урганча	1-109	12258	
	Ямаш	1-114	12804	
	Жәмгысе		58897	
шул исәптән:				
Яклаучы урманнар, барлыгы	Болгар		4888	РФ УК, 102 ст. «ТР территориясендә урманнарны кыйммәтле, эксплуатация урманнарына керту һәм аларның чикләрен билгеләү турында» 2010 елның 16 июнендәге № 232 Рослесхоз боерыгы
	Зэй		3498	
	Кушниково		3040	
	Урганча		1080	
	Ямаш		1221	
	Жәмгысе		13727	
шул исәптән:				
1) су саклау зоналарында урнашкан урманнар	Болгар	Квартал: 10; Квартал өлешләре: 19,22,23,38,39, 43,44,50-52, 57,59-61,63,64, 68,70,71,73,74, 76,77,79,82,84, 86,87,94-99, 101,102, 104-107	561	РФ УК, 102 ст. РФ Су кодексы, 2007 ел, 65 ст.
	Зэй	Квартал: 128; Квартал өлешләре: 11-13,19,21,22, 25,27,28,34,35, 37,38,40,58, 61-63,69,70,74, 75,84-88,	390	

Урманнарның максатчан билгеләнеше	Кишәрлек урманчылыгы	Кварталларның яки өлешләренен номерлары	Мәйданы, га	Урманнарны максатчан билгеләнеше буенча бүлү нигезләре
1	2	3	4	5
		109,113-116, 118,119, 125,129-132		
	Кушниково	Квартал өлешләре: 7-9,24,25, 32,34,35, 38,43,49,50, 56,69,71-76, 79,82,83,86,87, 89-97,99-103	438	
	Урганча	Квартал өлешләре: 1-3,8-11,15-19, 24,27-31,33, 35-37, 41,45-51, 55,57,60-62, 65,73,96,98-100, 103-109	536	
	Ямаш	Квартал өлешләре: 2,4,6,7,11,13,14, 22,24,25,29,30, 33,34,38,39,41, 43-47,56-59, 70,76,78, 82-84,89,91, 92,94, 95,99,100, 102,104-106, 108-114	410	
	Жәмгысе		2335	
2) табигый һәм башка төр объектларны яклау вазыйфасын үтәүче урманнар, барлыгы:			5606	
шул исәптән:				
а) Россия Федерациясе субъектлары милегендә булган, гомуми файдаланудагы тимер юллар, гомуми файдаланудагы федераль	Болгар	Квартал өлешләре: 17,72,73,80, 85-87,93,98,100, 103-104	171	СССР ХКС 14.07.1944 № 14587-р боерыгы; Татарстан Республикасы МК «ТР әһәмиятендәге уртак файдаланудагы автомобиль юллары һәм муниципаль берәмлекләр мөлкәтенә
	Зэй	Квартал өлешләре: 56-62,64-70, 92,93,102,127,	436	

Урманнарның максатчан билгеләнеше	Кишәрлек урманчылыгы	Кварталларның яки өлешләренен номерлары	Мәйданы, га	Урманнарны максатчан билгеләнеше буенча бүлү нигезләре
1	2	3	4	5
автомобиль юллары, гомуми файдаланудагы автомобиль юллары буйларында урнашкан яклаучы урман полосалары		129,132		тапшырылырга тиешле, уртак файдаланудагы автомобиль юллары исемлеген раслау турында» 2011 елның 26 сентябрдәге № 797 карары; Татарстан Республикасы МК «Татарстан Республикасының төбәк эһәмиятендәге уртак файдаланудагы автомобиль юллары исемлеген раслау турында» 26.09.2011 № 797 ТР МК карарына үзгәреш кертү хакында» 16.08.2013 № 567 карары
	Кушниково	Квартал өлешләре: 1-3,53-56, 65,66,76-82, 88,94,97, 100,102,103	386	
	Урганча	Квартал өлешләре: 1,3-10, 14,19,20,32, 33,44,45,57,74, 106	411	
	Ямаш	Квартал өлешләре: 61,62,109,114	37	
	Жәмгысе		1441	
б) яшел зоналар	Болгар	Кварталлар: 25-35	1624	РСФСР МС 05.08.1963 №3342-р күрсәтмәсе. Тат. АССР МС 30.04.1960 № 264 һәм 21.05.1963 № 19 карарлары.
	Зэй	Кварталлар: 1,2,8,9,17, 29-31, 42-44, 53-55,63,78-80, 89-91; Часть квартала 129	2541	
	Кушниково	–	–	
	Урганча	–	–	
	Ямаш	–	–	
	Жәмгысе		4165	
3) кыйммәтле урманнар, барлыгы:			5786	
шул исәптән:				
а) су объектлары буйларында урнашкан тыюлыклы урман полосалары	Болгар	Кварталлар: 11-16, 18,20,21,24; Квартал өлешләре: 17,19,22,23	906	СССР ХКС УСК 02.07.1936 №66/1162 карары һәм ЦК ВКП(б), СССР ХКС 06.01.1941 № 97/47 карары. «Татарстан Республикасы территориясендә урманнарны кыйммәтле,
	Зэй	–	–	
	Кушниково	–	–	

Урманнарның максатчан билгеләнеше	Кишәрлек урманчылыгы	Кварталларның яки өлешләренен номерлары	Майданы, га	Урманнарны максатчан билгеләнеше буенча бүлү нигезләре
1	2	3	4	5
	Урганча	–	–	эксплуатация урманнарына кергү һәм аларның чикләрен билгеләү турында» 16.06.2010 ел, № 232 Рослесхоз боерыгы
	Ямаш	–	–	
	Жәмгысе		906	
б) дала, ярымдала, урман даласы, урман-тундра зоналарында, чүлләрдә, тауларда урнашкан урманнар	Болгар	Квартал өлешләре: 93-107	608	СССР МС 11.08.1950 №12221-р, РСФСР МС 31.08.1983 №1483-р күрсәтмәләре, «ТР территориясендә урманнарны кыйммәтле, эксплуатация урманнарына кергү һәм аларның чикләрен билгеләү турында» 16.06.2010 № 232 Рослесхоз боерыгы
	Зэй	Квартал өлешләре: 127,129-132	131	
	Кушниково	Кварталлар: 57-64, 67,68,70 Квартал өлешләре: 1-3, 65,66, 69,71,73,74, 90-103	2216	
	Урганча	Квартал өлешләре: 106-109	124	
	Ямаш	Квартал өлешләре: 106-114	774	
	Жәмгысе		3853	
в) фәнни яки тарихи әһәмияткә ия урманнар	Болгар	Кварталлар: 1-9	1018	ТАССР МС 01.04.1977 № 222, ТАССР МС 23.07.1991 № 213 карарлары, ТР МК 29.12.2005 № 644 карары. «ТР территориясендә урманнарны кыйммәтле, эксплуатация урманнарына кергү һәм аларның чикләрен билгеләү турында» 2010 елның 16 июнендәге № 232 Рослесхоз боерыгы
	Зэй	–	–	
	Кушниково	–	–	
	Урганча	Квартал өлеше: 100	9	
	Ямаш	–	–	
	Жәмгысе		1027	

Урманнарның максатчан билгеләнеше	Кишәрлек урманчылыгы	Кварталларның яки өлешләренен номерлары	Майданы, га	Урманнарны максатчан билгеләнеше буенча бүлү нигезләре
1	2	3	4	5
Эксплуатация урманнары	Болгар	Кварталлар: 36,37,40-42, 45-49,53-56, 58,62,65-67, 69,75,78,81,83, 88-92 Квартал өлешләре: 38,39,43,44, 50-52,57, 59-61,63,64,68, 70-74,76,77,79, 80,82,84-87	5481	СССР ХКС 23.04.1943 № 430 карары. РСФСР МС 31.10.1963 № 4670-р күрсәтмәсе. «Татарстан Республикасы территориясендә урманнарны кыйммәтле, эксплуатация урманнарына кертү һәм аларның чикләрен билгеләү турында» 16.06.2010 № 232 Рослесхоз боерыгы
	Зәй	Кварталлар: 3-7,10, 14-16, 18,20,23,24, 26,32,33,36, 39, 41, 45-52, 71-73, 76,77, 81-83, 94-101,103-108, 110-112,117, 120-124,126 Квартал өлешләре: 11-13, 19, 21,22, 25,27,28,34,35, 37,38, 40, 56-62, 64-70,74,75, 84-88,92, 93,102,109, 113-116, 118, 119, 125	10802	
	Кушниково	Кварталлар: 4-6,10-23,26-31, 33,36,37, 39-42,44-48, 51,52,84,85 Кварталлар өлеше:7-9, 24,25,32,34, 35,38,43,49,50, 53-56,72, 75-83,86-89	6126	
	Урганча	Кварталлар: 12,13,21-23, 25,26,34,	11178	

Урманнарның максатчан билгеләнеше	Кишәрлек урманчылыгы	Кварталларның яки өлешләренен номерлары	Мәйданы, га	Урманнарны максатчан билгеләнеше буенча бүлү нигезләре
1	2	3	4	5
		38-40,52-54, 56,58,59,63, 64,66-72,75-95, 97,101,102 Квартал өлешләре: 1-11,14-20,24, 27-33,35-37, 41-51,55,57, 60-62,65,73,74, 96,98-100, 103-105		
	Ямаш	Кварталлар: 1,3,5,8-10,12, 15-21,23,26-28, 31,32,35-37, 40,42,48-55, 60,63-69,71-75, 77,79-81,85-88, 90,93,96-98, 101,103 Квартал өлешләре: 2,4,6,7,11,13,14, 22,24,25,29,30, 33,34,38,39,41, 43-47,56-59, 61,62,70,76, 78,82-84, 89,91,92,94, 95,99,100,102, 104,105	11583	
		Жәмгысе	45170	

1.1.6. Урманчылык территориясендә урман фонды жирләрә составыннан урманлы һәм урмансыз жирләрәгә сыйфатлама

4 таблица.

Урманчылыкның урман фондындагы урманлы һәм урмансыз жирләрәгә сыйфатлама

Жирләрнең сыйфатлама күрсәткечләре	Урманчылык буенча барлыгы	
	мәйданы, га	%
1	2	3
Жирләрнең гомуми мәйданы	58897	100
Урманлы жирләр – барлыгы	57088	96,9
Урман үсемлекләре каплаган жирләр – барлыгы	56076	95,2
Шул исәптән: урман культуралары	10441	17,8
Урман үсемлекләре капламаган жирләр – барлыгы	1012	1,7
Шул исәптән:		
– тоташмаган урман культуралары	447	0,8
– урман питомниклары; плантацияләр	29	–
– табигый аралыклар	–	–
– урман торгызу фонды, барлыгы	536	0,9
шул исәптән:		
– көекләр	–	–
– һәлак булган утыртмалар	65	0,1
– кисентеләр	291	0,5
– ачык, ташландык урыннар	180	0,3
Урмансыз жирләр – барлыгы	1809	3,1
Шул исәптән:		
– сөрүлекләр	11	–
– печән чабу урыннары	140	0,2
– жәйләүләр	47	0,1
– сулар	80	0,1
– бакчалар, тут агачлыклары, жиләклекләр	–	–
– юллар, ызаннар	510	0,9
– утарлар һ.б.	68	0,1
– сазлар	28	–
– комнар	–	–
– башка төрле жирләр	925	1,7

1.1.7. Гамәлдәге һәм проектлана торган махсус сакланучы табигый территорияләрәгә һәм объектларга, аларны оештыру, экологик челтәрләрен үстерү, биотөрлелеген саклау планнарына сыйфатлама

Санап үтелгән территорияләрнең (кишәрлекләрнең) хокукый режимы РФ УК 103 статьясында билгеләнә. Бу жирләр әйләнештән алынган яки әйләнешендә чикләнгән (РФ ЖК 27 ст.).

МСТТ тыела яисә рөхсәт ителә торган билгеле бер эшчәнлек төрләре, шул исәптән урманнардан файдалану, аларны саклау, яклау һәм янадан үстерү өлкәсендә, РФ ЖК, РФ УК, 14.03.1995 ел, № 33-ФЗ федераль законда, шулай ук аларны үтәү өчен чыгарылган Татарстан Республикасы норматив хокукый актларында билгеләнә.

Хужалык алып бару тәртибе аларда түбәндәгеләрне тыя:

табигый процессларга кешенең теләсә нинди йогынтысы тыела торган кишәрлекләрдә урман утыртмаларын кисү;

әгәр дә әлеге махсус сакланучы табигый территорияләрнең чикләрендә билгеләнгән вазыйфай зоналарның хокукый режимында башкача каралмаган булса, урман утыртмаларында тоташ кисүләр үткөрү;

жирләрне теләсә нинди файдалану төрләренә аерып чыгару;

теләсә нинди коммуникацияләр салу;

территориядә төзү, чүпләү яисә иске-москы белән тутыру;

терлек куу, йөртү, печән чабу;

файдалы казылмалар табу;

урманнарны саклау һәм яклау өчен агулы химия препаратларынан файдалану, шул исәптән фәнни максатларда, биосфера полигоннары территорияләреннән гайре;

автотранспорт кертү һәм туктатып тору;

туристларга тукталышлар ясау, учаклар ягу;

агач булмаган урман ресурсларының түбәндәге үсемлек төрләрен эзерләү һәм жыеп алу: РФ Кызыл китабына һәм Татарстан Республикасы Кызыл китабына кертелгән;

жимешле, жиләкле, декоратив үсемлекләр, дару үләннәре үстерү.

Тәрбия максатларында агачлар кисү һәм башка төр кисүләр әлеге территорияләр өчен билгеләнгән тәртип нигезендә башкарыла.

Дини эшчәнлекне, урман торгызуны гамәлгә ашыру рөхсәт ителә.

Аучылык, авыл хужалыгын алып бару, фәнни-тикшеренү, мәгариф, рекреация эшчәнлеген гамәлгә ашыру, урман плантацияләре утырту, жир асты байлыklarын геологик өйрәнү буенча эшләр башкару, ятмалар эшләп чыгару, сусаклагыч һәм башка төрле су объектларын төзү һәм эксплуатацияләү әлеге территорияләр өчен билгеләнгән тәртип нигезендә чикләнә.

Урманчылык территориясендә региональ әһәмияттәге түбәндәге махсус сакланучы табигый территорияләр бар:

Махсус сакланучы табигый территорияләр исемлеге

№ п/п	Махсус сакланучы табигый территориянең аталышы. Аерып чыгару нигезе	Объектның майданы, га	Кишәрлек урманчылыгы, квартал, бүлемтек	МСТТ профиле	Кыскача сыйфатлама һәм хужалык алып бару тәртибе
1	2	3	4	5	6
Гамәлдәге махсус сакланучы территорияләр					

№ п/п	Махсус сакланучы табигый территориянең аталышы. Аерып чыгару нигезе	Объектның мәйданы, га	Кишәрлек урманчылыгы, квартал, бүлемтек	МСТТ профиле	Кыскача сыйфатлама һәм хужалык алып бару тәртибе
1.	«Борков дачасы» табигый территориянең (01.04.1976 № 222 ТАССР МС карары)	1018,0	Болгар, кварталлар 1-9	Ботаник	Табигый нарат агачлары өстенлек итүче уникаль табигый объект Фәнни, экстетик, савыктыру – эһәмияте. Файдалану режимы – МСТТ паспорты буенча.
2.	«Урганча» дәүләт табигый заказнигы. (23.07.1991 № 313 ТАССР МС карары, ТР МК 19.12.2005 № 644)	9,0	Урганчаское, 100 квартал өлеше	Биологический (ботанический)	Көнъяк экспозициянең текә тавында урнашкан. Болын үләннәре арасында кыйммәтле дару үләннәре төрләре үсә. 50 төрдән артык үләнчел үсемлек билгеләнгән. Кошлардан биредә диңгез бөркетенең сирәк вәкилләре – елга каракошы, кыза яши. Файдалану режимы – МСТТ паспорты буенча.
Проектлана торган махсус сакланучы территорияләр					
Проектланмый					

Урманчылыкта федераль законнар белән билгеләнгән махсус сакланучы табигый территорияләре юк.

Махсус сакланучы табигый территорияләрен саклау һәм карап тоту буенча оештыру һәм техник чараларны үтәү буенча киңәшләр

1. Махсус сакланучы табигый территорияләренең (МСТТ) чикләрен Роскомзем тарафыннан расланган Жирләргә ызан салу буенча күрсәтмәләрдәге таләпләргә туры китереп, жирлектә периметрлы буенча кисәтүле һәм мәгълүматлы тамгалар белән билгеләргә киңәш ителә, М., 1996 ел.

2. Мәгълүмат тамгаларын күрсәтү:

- МСТТ төгәл аталышы;
- МСТТ мәйданы;
- МСТТ урнашу схемасы;
- МСТТ территориясендә табигыйтән файдалану режимы;

– МСТТ саклау йөклэнгән оешма аталышы һәм координаталары.

3. МСТТ категорияләре һәм аңа тиешле табигатьтән файдалану режимы әлеге территориядә туризм үстерергә мөмкинлек бирсә, туристлар сала торган зыянны локальләштерү максатларында, туризм маршруты салуны максатка ярашлы дип исәплибез, аннан файдалануны оптимальләштерү өчен маркаларга киңәш итәбез.

4. Маршрутны маркалау вариантлары:

- агачларның кәүсәләренә төсле полосалар ясау яисә тамгалар төшерү;
- пиктограммалы һәм номерлы агач баганалар урнаштыру;
- юнәлешне күрсәтә торган уклар ясап, агачларның кәүсәләренә тасма очларын гади төенгә тәйнәү юлы белән беркетелә торган киң алюминий ленталар урнаштыру;

- принтер аша кәгазь битенә чыгартылган, полимер пленка белән ламинациялэнгән, металл трубага ($d = 25-30$ мм) эретеп ябыштырылган һәм грунтка кадаклап куелган баганага аркылы беркетелгән мэгълүматлар урнаштыру.

5. Грунт яхшы дренажланган очракта, сукмакларны махсус урнаштыру таләп ителми, биредә тапталу нәтижәсендә тотрыклы һәм декоратив үсемлекчелек катламы формалаша. Киресе күзәтелгән очракта, сукмактан файдаланганда травматизмны куркынычын киметү өчен, сукмакларны төзекләндерү вариантларын тәкъдим итәбез.

Туристлык маршрутлары буенча жәяүлеләргә сукмакларны төзекләндерү вариантлары:

- сукмакларда дренаж яисә житәрлек булмаганда гади су үткәрү корылмалары һәм ясалма катламнар кирәк, алар сыйфатында вак таш, мартен шлагы, асбест житештерүдән калган калдыклар һ.б. кулланылырга мөмкин.

- әгәр маршрут сөзәк тау аша уза икән, ул вакытта аны баскыч белән жиһазларга кирәк, аның ярдәмендә тауның үсемлек катламын тапталудан сакларга, шулай ук маршрутны эксплуатациядә тагын да уңайлырак итәргә мөмкин булачак.

6. Кешеләр күпләп йөри торган МСТТ территориясендә халыкка ял итү өчен махсус жиһазландырылган урыннар оештырырга киңәш ителә.

7. Катлы көнкүреш калдыклары туплану проблемасын хәл итү өчен килгән кешеләргә сукмакның һәм тукталышларның чүпләнүен булдырмау чаралары хакында телдән дә, мэгълүмат баганалары рәвешендә хәбәр житкерергә кирәк. Азык-төлек калдыкларын бивак учакларында яндырырга, консерв банкаларын тишәргә, пыяла һәм пластик савытларны үзең белән алып китәргә яисә моның өчен махсус тәмин ителгән савытларга ташларга киңәш ителә, андый савытларның МСТТ территориясендә булуын күздә тотарга кирәк.

8. МСТТ чүпләнүен булдырмау өчен МСТТ территориясеннән тупланган чүп-чарны алып чыгу өчен транспорт бүлеп бирүне һәм чүпнең вакытында чыгарылуын тәмин итәргә кирәк.

9. МСТТ территориясендә аның категориясенә һәм паспортындагы таләпләргә ярашлы рәвештә хужалык эшчәнлегә чикләнә, шулай ук табигать

комплексларына һәм үсемлекләр һәм хайваннар дөньясы объектларына, мәдәни-тарихи объектларга зыян сала торган теләсә нинди эшчәнлек тыела.

10. МСТТ территориясе икътисадый һәм социаль үсеш планнарын һәм перспективаларын, жир корылышы, урман корылышы һәм район планировкасын эшлэгәндә зарури тәртиптә исәпкә алына.

11. Әлеге табигать һәйкәленә расланган үрнәктәге паспорт булдырыла, аның бер нөсхәсе МСТТ саклау йөкләмәсе бирелгән оешмада саклана.

12. МСТТ территориясендә хайваннар дөньясы объектларын, сирәк һәм юкка чыга башлаган үсемлек төрләрен һәм уникаль үсемлекчелек бергәлекләрен гамәлдәге РФ законнарына ярашлы рәвештә саклау таләпләре үтәлергә тиеш.

1.1.8. Илкүләм мирас буенча проектлана торган урманнарда сыйфатлама

Татарстан Республикасы территориясендә сыйфатламалары буенча илкүләм мирас урманнарына кергү өчен тиешле урманнар юк.

1.1.9. Диләнке эшләрен гамәлгә ашырганда сакланырга тиешле биологик күптөрлелек төрләрен һәм буфер зоналары зурлыклары исемлеге

Биологик күптөрлелекне саклау – урман хужалыгы эшчәнлеген алып баруда зарури шарт. Ул яклаучы урманнарда, махсус сакланучы урман кишәрлекләрендә генә түгел, ә диләнке эшләре гамәлгә ашырылганда да тәэмин ителергә тиеш.

Урман кишәрлекләрендә кисү эшләре уздырылганда тереклек итү тирәлеге шартлары шактый үзгәрә. Үсеш алуның үзгәргән шартларында, яңа шартларга хас булганча, бары тик урман биоценозлары гына яши ала, шуңа күрә тереклек тирәлеген тамырдан үзгәртә торган тоташ кисүләр барышында биотопларны (биоценоз биләгән кинлекләренң абиотик факторлары буенча беришлеләренә карата) максималь саклау мөһим.

Үсемлекләренң һәм хайваннарның урман төрләре тереклек итә торган шартлар төрлелеген саклау өчен диләнкеләрне аерып чыгарганда һәм таксацияләгәндә әһәмиятле биотоплар (әһәмиятле объектлар) – кисү эшләре кагылмый торган һәм биотөрлелекне саклау өчен әһәмиятле булган, зур булмаган жир кишәрлекләре аерып чыгарыла, ә диләнкеләр эшләнгәндә, – саклана.

Аларның булуы билгеле бер дәрәжәдә табигый жимерелү нәтижеләрен имитацияләргә булыша, киселгән урыннарда урман тирәлеген сакларга һәм торгызырга ярдәм итә. Әлеге объектлар Россия Кызыл китабына һәм/яки төбәкләрдәге Кызыл китапларга кертелгән, сирәк очраучы һәм зәгыйфь тере организм төрләренң потенциалы тереклек итү урыннары булып тора.

Диләнке эшләрэн гамәлгә ашырганда сакланырга тиешле биологик күптөрлелек объектларының һәм буфер зоналарының нормативлары һәм параметрлары 20 таблицада чагылдырылды.

1.1.10 Гамәлдәге урман, урман эшкәртү инфраструктурасы объектларына, урман инфраструктурасы ясауга бәйле булмаган объектларга, әлеге объектларны төзү, үзгәртеп кору һәм эксплуатацияләү чараларына территориаль планлаштыру документларында каралган сыйфатлама

1.1.10.1. Урман инфраструктурасы объектлары

Урман инфраструктурасы объектларына урман юллары, урман саклыкханәләре һәм урманнардан файдалану, аларны саклау, яклау, янадан үстерү максатларында төзелә торган башка объектлар керә.

РФ Хөкүмәтенен 2012 елның 17 июлендәге № 1283-р боерыгы нигезендә «Яклаучы урманнар, эксплуатацияләнүче урманнар һәм резерв урманнары өчен урман инфраструктурасы объектлары исемлеген» расланды.

РФ УК 13 ст. нигезендә урман юллары урманнардан теләсә нинди файдалану ысулында, шулай ук урманнарны саклау, яклау һәм торгызу максатларында да төзелергә мөмкин.

4.1 таблицада гамәлдәге урман юлларына сыйфатлама китерелә.

4.1 таблица.

Урман юлларына сыйфатлама

Юлларның төрләре	Юлларның озынлыгы, чм						
	Барлыгы	Урман хужалыгы (типлары буенча)				Агач ташу	Уртак файдалану
		1	2	3	Жәмгыесе		
1	2	3	4	5	6	7	8
Юллар, барлыгы	272	7	18	175	200	16	56
шул исәптән:							
а) автомобиль	272	7	18	175	200	16	56
Алардан:							
каты түшәмәле	13						13
грунтлы,	259	7	18	175	200	16	43
Алардан:							
ел әйләнәсе кулланыла торган	34	2	2	7	11	1	22

Урманчылык территориясендә булган уртак файдаланудагы барлык автомобиль юллары һәм урман хужалыгы юллары агач материалы сату һәм эшкәртү урыннарына чыгару юллары булып хезмәт итә.

Квартал ызаннарының озынлығы – 860 чм.

Чик ызаннарның озынлығы – 23 чакрым.

Янгынга каршы ярлар озынлығы – 5 чм.

Жирдән катнаш файдаланучылар белән чик озынлығы – 290 чм.

Квартал баганалары саны – 1415 данә.

Гамәлдәге урман инфраструктурасы объектлары 33 чм озынлыгында агач кисүне, квартал ызаннары белән ызандаш жирдән файдаланучылар белән берлектәге чикләргә 298 чм озынлыгында чистартуны һәм 1130 данә күләмдә квартал баганалары урнаштыруны таләп итә.

1.1.10.2. Урман эшкәртү инфраструктурасы объектлары

Урман эшкәртү инфраструктурасы (әзерләнгән агач материалын эшкәртү объектлары, биоэнергетика объектлары һәм башкалар) агач материалы белән башка төрле урман ресурсларын эшкәртү өчен төзелә. РФ УК 14 статьясы нигезендә яклаучы урманнарда, шулай ук Кодекста һәм бүтән федераль законнарда каралган очрақларда агач эшкәртү инфраструктурасы булдыру тыела.

Урманчылык территориясендә урман эшкәртү объектлары юк.

1.1.10.3. Урман инфраструктурасы төзүгә бәйле булмаган объектлар

Урман фонды жирләрендә урман инфраструктурасы булдыруга бәйле булмаган объектларны төзү, үзшгәртеп кору һәм эксплуатацияләү, шулай ук, шул исәптән гражданнарның иминлеген тәмин итү һәм РФ УК 21 ст. буенча тиешле объектларны эксплуатацияләү өчен кирәкле шартларны тудыру өчен билгеләнгән саклык зоналарында һәм санитар-яклау зоналарында, агачларны, куаклыкларны, лианаларны кисү түбәндәге максатларда рөхсәт ителә:

- 1) жир асты байлыкларын геологик өйрәнү эшләрен гамәлгә ашыру;
- 2) файдалы казылма ятмалары эшләнү;
- 3) сусаклагычлардан һәм бүтән ясалма су объектларыннан, шулай ук гидротехника корылмаларыннан, диңгез портларыннан, диңгез терминалларыннан, елга портларыннан, причаллардан файдалану;
- 4) электртапшыру линияләреннән, элементә линияләреннән, юллардан, торбаүткәргечләрдән һәм башка линияле объектлардан файдалану;
- 5) агач материалы һәм башка урман ресурслары эшкәртү;
- 6) рекреация эшчәнлеген гамәлгә ашыру;
- 7) дини эшчәнлекне гамәлгә ашыру.

Жир асты байлыкларын геологик өйрәнү һәм файдалы казылма ятмаларын эшләнү буенча эшләргә гамәлгә ашыруга бәйле объектлар, тиешле эшләргә башкару вакытлары тәмамланганнан соң, жир асты байлыклары турындагы законнарда туры китереп, консервацияләнергә яисә юкка чыгарылырга тиеш.

Гидротехника корылмалары су турындагы законнарда туры китереп консервацияләнергә яисә юкка чыгарылырга тиеш.

Гражданнарның иминлеген тәмин итү һәм тиешле объектларны эксплуатацияләү өчен зарури шартлар тудыру өчен билгеләнгән агачларны, куаклыкларны, лианаларны сайланма һәм тоташ кисүләр рөхсәт ителә, шул исәптән саклык зоналарында һәм санитар-яклау зоналарында, түбәндәге максатларда:

- 1) жир асты байлыкларын геологик өйрәнү эшләрен гамәлгә ашыру;
- 2) файдалы казылма ятмалары эшләү;
- 3) сусаклагычлардан һәм бүтән ясалма су объектларыннан, шулай ук гидротехника корылмаларыннан, диңгез портларыннан, диңгез терминалларыннан, елга портларыннан, причаллардан файдалану;
- 4) электртапшыру линияләреннән, элемтә линияләреннән, юллардан, торбаүткәргечләрдән һәм башка линияле объектлардан файдалану;

Яклаучы урманнарда РФ УК 21 ст. 5 өлешендә каралган агачларны, куаклыкларны, лианаларны сайланма һәм тоташ кисүләр урман инфраструктурасы булдыруга бәйле булмаган объектларны төзү, үзгәртеп кору, эксплуатацияләү Россия Федерациясе законнары нигезендә тыелмаган яки чикләнмәгән очрақларда рөхсәт ителә.

Урман инфраструктурасын төзүгә бәйле булмаган объектларны төзү, үзгәртеп кору һәм (яки) эксплуатацияләү буенча файдаланылган жирләр рекультивацияләнергә тиешле.

Урманчылык территориясендә урман инфраструктурасын төзүгә бәйле булмаган чираттагы объектлар бар:

Ясалма катламлы автомобиль юллары – 13 чм.

Электртапшыру линияләре – 61 чм.

Нефтьүткәргечләр – 150 чм.

Бүтән трассалар – 13 чм.

Линияле объектларның гомуми озынлыгы 237 чм тәшкил итә.

Моннан тыш, 3 га майданда юлларны ремонтлау өчен табигый карьерлар бар.

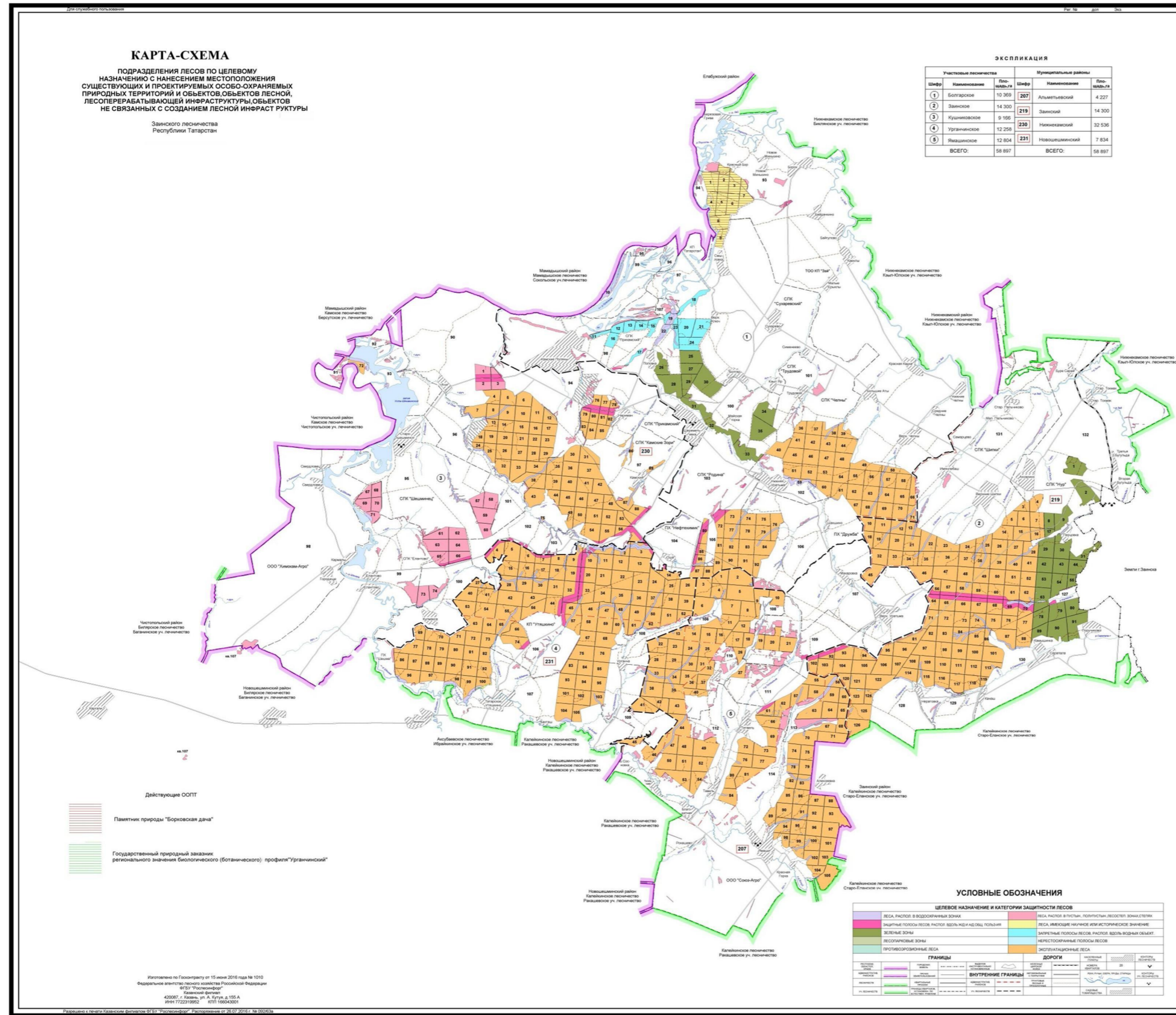
Территориаль планлаштыру схемасы буенча урманчылык территориясендә өстәмә объектлар планлаштырылмый. Башка категориягә караган, урман урнашкан жирләрдә урман инфраструктурасы булдыруга бәйле булмаган объектларны төзү, үзгәртеп кору һәм эксплуатацияләү урманнарның максатчан билгеләнеше буенча башка федераль законнарда каралган очрақларда рөхсәт ителә.

Урман инфраструктурасы булдыруга бәйле булмаган объектларны төзү, үзгәртеп кору һәм эксплуатацияләү өчен файдаланылган жирләр РФ Табигать министрлыгының һәм Роскомземның «Жирләрне рекультивацияләү, туфракның уңдырышлы катламын салдыру, саклау һәм нәтижәле файдалану турында төп нигезләмәләр раслау турында» 1995 елның 22 декабрендәге № 525/67 боерыгы нигезендә рекультивацияләнергә тиеш.

Урманнарны максатчан билгеләнеше буенча, гамәлдәге һәм проектлана торган махсус сакланучы табигать территорияләрен, урман, урман эшкәртү инфраструктурасы объектларын, урман инфраструктурасы булдыруга бәйле

булмаган объектларны тамгалап, кварталлар буйлап бүлгәләнешә № 3 карта-схемада күрсәтелде.

Карта-схема № 3

1.2. Урманнардан рөхсәтле файдалану төрләре

Урманнардан файдалану гражданныр һәм юридик затлар тарафыннан гамәлгә ашырыла. Шул ук вакытта, РФ УК 5 ст. чыгып, урман динамикалы рәвештә яңартыла һәм трансформациягә бирелә торган табигый ресурс буларак карала, чөнки югарыда аталган статья нигезендә урманнардан файдалану, аларны саклау, яклау һәм яңадан үстерү экологик система яки табигый ресурс кебек урман төшенчәсеннән чыгып гамәлгә ашырыла.

Урманнардан рөхсәтле файдалану төрләре РФ УК 25 статьясында билгеләнгән.

Урманнардан файдалану түбәндәге очракларда мөмкин:

- 1) агач материалы эзерләү;
  - 2) чәер эзерләү;
  - 3) агач булмаган урман ресурсларын эзерләү һәм жыеп алу;
  - 4) азык-төлек урман ресурсларын һәм дару үләннәрен эзерләү;
  - 5) аучылык хужалыгы өлкәсендә эшчәнлек төрләрен гамәлгә ашыру;
  - 6) авыл-хужалыгын алып бару;
  - 7) фәнни-тикшеренү эшчәнлеген, мәгариф эшчәнлеген гамәлгә ашыру;
  - 8) рекреация эшчәнлеген гамәлгә ашыру;
  - 9) урман плантацияләрен утырту һәм аларны эксплуатацияләү;
  - 10) жимешле, жиләкле, декоратив урман үсемлекләрен, дару үләннәрен үстерү.
  - 11) урман үсемлекләренең утырту материалын (үсентеләр, чәчкәннәр) үстерү;
  - 12) жир асты байлыкларын геологик өйрәнү эшләрен башкару, файдалы казылма ятмаларын эшләү;
  - 13) сусаклагычлар һәм бүтән ясалма су объектлары, шулай ук гидротехника корылмалары, диңгез портлары, диңгез терминаллары, елга портлары, причаллар төзү һәм эксплуатацияләү;
  - 14) линияле объектлар төзү, үзгәртеп кору, эксплуатацияләү;
  - 15) агач материалы һәм башка урман ресурслары эшкәртү;
  - 16) дини эшчәнлекне гамәлгә ашыру;
  - 17) РФ УК 6 ст. 2 өл. нигезендә билгеләнгән бүтән төрләре.
- Урманчылык территориясендә урманнардан кварталларга бүлөп рөхсәтле файдалану төрләре 5 таблицада күрсәтелде.

5 таблица.

Урманнардан рөхсәтле файдалану төрләре

Урманнардан рөхсәтле файдалану төрләре	Кишәрлек урманчылыгының атылышы	Урман кварталлары яки аларның өлешләре исемлеге	Мәйданы, га
1	2	3	4
1. Агач материалы эзерләү (РФ УК 25, 29 ст.)	Болгар	1-107	10369
	Зәй	1-132	14300
	Кушниково	1-103	9166

Урманнардан рөхсәтле файдалану төрләре	Кишәрлек урманчылыгының атылышы	Урман кварталлары яки аларның өлешләре исемлеге	Мәйданы, га
1	2	3	4
	Урганча	1-109	12258
	Ямаш	1-114	12804
	Жәмгысе		58897
2. Чәер эзерләү (РФ УК 25, 31 ст.)	Болгар	1-107	10369
	Зәй	1-132	14300
	Кушниково	1-103	9166
	Урганча	1-109	12258
	Ямаш	1-114	12804
	Жәмгысе		58897
3. Агач булмаган урман ресурслары эзерләү һәм жыю (РФ УК 25, 32 ст.)	Болгар	1-107	10369
	Зәй	1-132	14300
	Кушниково	1-103	9166
	Урганча	1-109	12258
	Ямаш	1-114	12804
	Жәмгысе		58897
4. Азык-төлек урман ресурслары эзерләү һәм дару үләннәре жыю (РФ УК 25, 35 ст.)	Болгар	1-107	10369
	Зәй	1-132	14300
	Кушниково	1-103	9166
	Урганча	1-109	12258
	Ямаш	1-114	12804
	Жәмгысе		58897
5. Аучылык хужалыгы өлкәсендә эшчәнлек төрләрен гамәлгә ашыру (РФ УК 25, 36 ст.) Тыела: урман-парк зоналары, яшел зоналар, шәһәр урманнары.	Болгар	1-24,36-107	8745
	Зәй	Кварталлар 3-7,10-16,18-28,32-41, 45-52,56-62,64-77,81-88, 92-128,130-132; 129 квартал өлеше	11759
	Кушниково	1-103	9166
	Урганча	1-109	12258
	Ямаш	1-114	12804
	Жәмгысе		54732
6. Урманнардан авыл хужалыгын алып бару өчен файдалану(РФ УК 25, 38 ст.) Тыела: урман-парк зоналары, шәһәр урманнары. МСК, яшел зоналар, печән чабу белән умартачылыктан гайре тыела.	Болгар	Квартал өлешләре: 12-24,26,32,36-92	5319
	Зәй	Квартал өлешләре: 3-7,9-16,18-28,32-41,44, 45-52,56-77,81-88,92-126	9027

Урманнардан рөхсәтле файдалану төрләре	Кишәрлек урманчылыгының атылышы	Урман кварталлары яки аларның өлешләре исемлеге	Мәйданы, га
1	2	3	4
	Кушниково	Квартал өлешләре: 1-71,73-89	6588
	Урганча	Квартал өлешләре: 1-105	10234
	Ямаш	Квартал өлешләре: 1-105	9117
	Жәмгысе		40285
7. Фәнни-тикшеренү эшчәнлеген, мәгариф эшчәнлеген гамәлгә ашыру (РФ УК 25, 40 ст.)	Болгар	1-107	10369
	Зэй	1-132	14300
	Кушниково	1-103	9166
	Урганча	1-109	12258
	Ямаш	1-114	12804
	Жәмгысе		58897
8. Рекреация эшчәнлеген гамәлгә ашыру (РФ УК 25, 41 ст.)	Болгар	1-107	10369
	Зэй	1-132	14300
	Кушниково	1-103	9166
	Урганча	1-109	12258
	Ямаш	1-114	12804
	Жәмгысе		58897
9. Урман плантацияләре утырту һәм аларны эксплуатацияләү (РФ УК 25, 42 ст.) Тыела: яклаучы урманнар, МСК	Болгар	Квартал өлешләре: 36-92	4707
	Зэй	Квартал өлешләре: 3-7,10-16,18-28,32-41, 45-52,56-62,64-77,81-88, 92-126	8676
	Кушниково	Квартал өлешләре: 4-56,76-89	4762
	Урганча	Квартал өлешләре: 1-105	9910
	Ямаш	Квартал өлешләре: 1-105	8602
	Жәмгысе		36657
18. Жимешле, жыләкле, декоратив урман үсемлекләре, дару үләннәре үстөрү (РФ УК 25, 39 ст.)	Болгар	1-107	10369
	Зэй	1-132	14300
	Кушниково	1-103	9166
	Урганча	1-109	12258
	Ямаш	1-114	12804

Урманнардан рөхсәтле файдалану төрләре	Кишәрлек урманчылыгының атылышы	Урман кварталлары яки аларның өлешләре исемлеге	Мәйданы, га
1	2	3	4
	Жәмгысе		58897
10.1 Утырту материалы үстөрү (РФ УК 25 ст., 39.1 ст. 4 өл.)	Болгар	1-107	10369
	Зэй	1-132	14300
	Кушниково	1-103	9166
	Урганча	1-109	12258
	Ямаш	1-114	12804
	Жәмгысе		58897
11. Жир асты байлыklarын геологик өйрәнү, файдалы казылма ятмалары эшләр буенча эшләр башкару (РФ УК 25, 43ст.) Тыела: урман-парк зоналары, яшел зоналар, шәһәр урманнары.	Болгар	1-24,36-107	8745
	Зэй	Кварталлар 3-7,10-16,18-28,32-41, 45-52,56-62,64-77,81-88, 92-128,130-132; 129 квартал өлеше	11759
	Кушниково	1-103	9166
	Урганча	1-109	12258
	Ямаш	1-114	12804
	Жәмгысе		54732
	12. Сусаклагычлар һәм башка төрле ясалма су объектлары, шулай ук гидротехника корылмалары һәм махсулаштырылган портлар төзү һәм эксплуатацияләү (РФ УК 25, 44 ст.)	Болгар	1-107
Зэй		1-132	14300
Кушниково		1-103	9166
Урганча		1-109	12258
Ямаш		1-114	12804
Жәмгысе		58897	
13. Линияле объектлар төзү, реконструкцияләү, эксплуатацияләү (РФ УК 25, 45 ст.)	Болгар	1-107	10369
	Зэй	1-132	14300
	Кушниково	1-103	9166
	Урганча	1-109	12258
	Ямаш	1-114	12804
	Жәмгысе		58897
14. Агач һәм башка урман ресурслары эшкәртү (РФ УК 25, 46 ст.) Тыела: яклаучы урманнар, МСК	Болгар	Квартал өлешләре: 36-92	4707
	Зэй	Квартал өлешләре: 3-7,10-16,18-28,32-41, 45-52,56-62,64-77,81-88, 92-126	8676
	Кушниково	Квартал өлешләре: 4-56,76-89	4762
	Урганча	Квартал өлешләре: 1-105	9910
	Ямаш	Квартал өлешләре:	8602

Урманнардан рөхсәтле файдалану төрләре	Кишәрлек урманчылыгының атылышы	Урман кварталлары яки аларның өлешләре исемлеге	Мәйданы, га
1	2	3	4
		1-105	
	Жәмгысе		36657
15. Дини эшчәнлекне гамәлгә ашыру (РФ УК 25, 47 ст.)	Болгар	1-107	10369
	Зәй	1-132	14300
	Кушниково	1-103	9166
	Урганча	1-109	12258
	Ямаш	1-114	12804
	Жәмгысе		58897
16. Башка төрләре, бөтен жирдә рөхсәт ителә (РФ УК 6 ст. 5 өл.)	Болгар	1-107	10369
	Зәй	1-132	14300
	Кушниково	1-103	9166
	Урганча	1-109	12258
	Ямаш	1-114	12804
	Жәмгысе		58897

2 БҮЛЕК. УРМАННАРДАН РӨХСӘТЛЕ ФАЙДАЛАНУ НОРМАТИВЛАРЫ, ПАРАМЕТРЛАРЫ ҺӘМ ЧОРЛАРЫ, УРМАННАРНЫ САКЛАУ, ЯКЛАУ ҺӘМ ТОРГЫЗУ БУЕНЧА НОРМАТИВЛАР

2.1. Урманнардан агач материалы эзерләү өчен рөхсәтле файдалану нормативлары, параметрлары һәм чорлары

Урманнардан агач материалы эзерләү өчен файдалану РФ УК 29, 29.1, 30 статьялары, РФ Табигать министрлыгының 2016 елның 13 сентябрдәге № 474 бoерыгы белән расланган Агач материалы эзерләү кагыйдәләре белән регламентлана.

Агач материалы эзерләү эшкуарлык эшчәнлегенә максатларында гражданнар, юридик затлар тарафыннан, шулай ук гражданнар тарафыннан – шәхси максатларда (жылыту, төзелмәләр торгызу һ.б. өчен) гамәлгә ашырылырга мөмкин.

Эшкуарлык эшчәнлегенә максатларында агач материалы эзерләү урман кишәрлегенә аренда шартнамәсе нигезендә гамәлгә ашырыла.

Татарстан Республикасы законында каралган искәртмәле очракларда, дәүләт ихтыяжларын яки муниципаль ихтыяжларны тәмин итү өчен урман утыртмалары сату-алу шартнамәләре нигезендә агач материалы эшкәртү рөхсәт ителә.

Урман кишәрлегенә аренда шартнамәсе 10 елдан 49 елга кадәрге чорга төзелә.

Шәхси ихтыяжлар өчен агач материалы эзерләү урман утыртмалары сату-алу шартнамәләре нигезендә гамәлгә ашырыла.

Агач материалы эзерләү эксплуатацияләнүче урманнарда һәм яклаучы урманнарда гамәлгә ашырыла.

Чикләрендә агач материалы эзерләү өчен урманнардан файдалану рөхсәт ителгән кварталлар исемлегенә 5 таблицада күрсәтелде.

Диләнкедә (урман кишәрлегенә кисү өчен билгеләнгән урман утыртмалары урнашкан бер өлешендә, урман-таксация бүлемтегендә, урман кварталында) агач материалы эзерләү өчен түбәндәгеләрне кисү рөхсәт ителә:

- 1) өлгергән һәм картайган урман утыртмаларын;
- 2) урманнарны тәрбия кылганда һәлак булган һәм зарарланган урман утыртмаларын кискәндә урта яшьле, өлгереп килүче, өлгергән, картайган урман утыртмаларын;
- 3) РФ УК 13, 14 һәм 21 статьяларында каралган объектларны төзү, үзгәртеп кору һәм эксплуатацияләү өчен билгеләнгән урман кишәрлекләрендә теләсә нинди яшьтәге урман утыртмаларын.

Әгәр сайланма кисүләр үзләренә эйләнә-тирәлеккә хасил итү, су саклау, санитария-гигиена, савыктыру һәм башка төрле файдалы вазыйфаларын югалта баручы, яклаучы урманнарның максатчан билгеләнешен һәм алар үти торган файдалы вазыйфаларның сакланышын

тээмин итүчө урман утыртмаларын алмаштырырга ирек бирмэсә һәм РФ УК 21 ст. 5.1 өл. каралган очрактарда яклаучы урманнарда тоташ кисүләр гамәлгә ашырыла.

Урман кишәрлегеннән агач материалы эзерләү максатларында файдаланучы зат тарафыннан урман утыртмаларын һәр диләнkedә кисү, тарттыру, өлөшчә эшкөртү, саклау һәм эзер үзагачны алып чыгу, урман декларациясе нигезендә декларацияләнергә тиешле датадан башлап 12 ай эчендә, яисә, агач материалын урман утыртмаларын сату-алу шартнамәсе яки РФ УК 19 ст. 5 өлөшендә күрсәтелгән контракт нигезендә эзерләгән очракта, – урман утыртмаларын сату-алу шартнамәсендә билгеләнгән чор дәвамьнда гамәлгә ашырыла.

Файдалану өчен билгеләнгән диләнке күләменнән артып китүчө күләмдә, шулай ук кисентеләр яшен бозып, агач материалы эзерләү тыела.

2.1.1. Өлгергән һәм картайган урман утыртмаларын кисү буенча файдалану өчен билгеләнгән диләнке күләме

Файдалану өчен билгеләнгән диләнке күләмен исәпләп чыгару РФ УК 29 ст., «Файдалану өчен билгеләнгән диләнке күләмен исәпләп чыгару тәртибен раслау турында» 2011 елның 27 маендагы № 191 Рослесхоз боерыгы, «Кисентеләрнең яшен билгеләү турында» 2015 елның 09 апрелендәге № 105 Рослесхоз боерыгы нигезендә гамәлгә ашырыла.

Әлеге урман хужалыгы регламентының гамәлдә булу чорында өлгергән һәм картайган урман агачларын сайланма кисүләр буенча хисапка кертелгән диләнке күләме 6 таблицада китерелә һәм календарь елы башыннан гамәлгә кертелә.

Әлеге урман хужалыгы регламентының гамәлдә булу чорына өлгергән һәм картайган агачларны сайланма кисүләр буенча диләнке исәпләмәсе 7 таблицада китерелде.

Күрсөткөчлөр	Барлығы		Шул исәптән тулылыклар буенча											
	га	Мең кбм	1,0		0,9		0,8		0,7		0,6		0,3-0,5	
			га	Мең кбм	га	Мең кбм	га	Мең кбм	га	Мең кбм	га	Мең кбм	га	Мең кбм
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Яклаучы урманнар категориясе – яшел зоналар														
Хужалык бүлемтеге – Наратлы														
Барлығы хисапка кертелде	21	6,4							15	4,9	2	0,6	4	0,9
Гомуми запастан урт. сайлап алу %		20								25		15		–
1 мәртәбәдә сайлана торган запас	17	1,3							15	1,2	2	0,1	–	–
Уртача кабатлану чоры	10													
Ел саен файдалану өчен билгеләнә торган диләнке күләме:														
Тамыр	2	0,1												
Ликвид		0,1												
Эшкә яраклы		0,1												
Хужалык бүлемтеге – Усаклы														
Барлығы хисапка кертелде	467	109,7			19	5,5	126	35,7	177	41,5	107	21,0	38	6,0
Гомуми запастан урт. сайлап алу %		26				35		35		25		15		–
1 мәртәбәдә сайлана торган запас	429	28,0			19	1,9	126	12,5	177	10,4	107	3,2	–	–
Уртача кабатлану чоры	10													
Ел саен файдалану өчен билгеләнә торган диләнке күләме:														
Тамыр	43	2,8												
Ликвид		2,2												
Эшкә яраклы		0,8												
Хужалык бүлемтеге – Юкәле														

Күрсөткөчлөр	Барлыгы		Шул исәптән тулылыклар буенча											
	га	Мең кбм	1,0		0,9		0,8		0,7		0,6		0,3-0,5	
			га	Мең кбм	га	Мең кбм	га	Мең кбм	га	Мең кбм	га	Мең кбм	га	Мең кбм
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Барлыгы хисапка кертелде	36	8,6							3	1,0	29	6,9	4	0,7
Гомуми запастан урт. сайлап алу %		15								25		15		–
1 мәртәбәдә сайлана торган запас	32	1,3							3	0,3	29	1,0	–	–
Уртача кабатлану чоры	10													
Ел саен файдалану өчен билгеләнә торган диләнке күләме:														
Тамыр	3	0,1												
Ликвид		0,1												
Эшкә яраклы		0,1												
Якланганлык категориясе буенча жәмгысе														
Барлыгы хисапка кертелде	524	124,7												
Гомуми запастан урт. сайлап алу %		25												
1 мәртәбәдә сайлана торган запас	478	30,6												
Уртача кабатлану чоры	10													
Ел саен файдалану өчен билгеләнә торган диләнке күләме:														
Тамыр	48	3,0												
Ликвид		2,4												
Эшкә яраклы		1,0												
Яклаучы урман категориясе – су объектлары буйларында урнашкан тыюлыклы урман полосалары														
Хужалык бүлемтеге – Усаклы														
Барлыгы хисапка кертелде	81	16,6					2	0,5	24	5,1	44	9,5	11	1,5

Хуж. бүлемгеге һәм өстөнл. итүче токым	Урман үсемлекләре белән капланган	Шул исәптән яшь төркемнәре буенча						Өлгергән һәм карт. агач. запасы, мең м ³	Эксп. Фонды буенча уртача запас, га, м ³	Тамыр массасыннан урт. мең м ³	Кисентенең яше	Исәпкә тотылачак диләнкеләр, мең м ³				Киңәш ителә торган диләнке хисабы					Сан, - эксплуатацияләнүче фонды буенча	Утыртмаларның күздә тотылган калдык өлеше, га		
		Үсентеләр	Урта яшьле		Өлгереп килүче	Өлгергән һәм картайган						Тигез файдаланудагы	2 нче яшькә караучы	1 нче яшь категориясе	Интеграл	Мәйданы га	Тамыр запасы, мең м ³	Ликвидта				Өлгереп килүче	Өлгергән һәм карт.	
			Барлыгы	Хисапкә кертелде		Барлыгы	Шул исәптән картайган											Барлыгы	шул исәптән эш-мыр	% эшлеклелик-видлыга карата				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	
имәнле. 3б											VII													
Өрәңгеле	2164	243	1529	265	275	117		16,6	141	6,2	61 VII	33	22	20	26	11	1,6	1,3	0,5	40	10	265	282	
Карамалы	2	2									61 VII													
Каенлы	11479	274	3808	2362	3028	4369	195	923,6	211	39,1	61 VII	177	325	370	301	312	65,9	57,9	31,8	55	14	2363	4277	
Усаклы	12260	902	850	850	605	9903	3031	2369,4	239	52,8	41 V	272	379	526	387	381	91,1	76,5	30,6	40	26	850	6698	
Кара зирекле	59		22	8	26	11		1,5	132	0,1	61 VII	1	2	2	1							7	37	
Соры. зир. ховая	24				18	6		0,8	127	0,1	41 V	1	1	1	1									24
Т/кәүс. имәнле. 4б.	55					55	26	7,2	131	0,1	51 VI	1	2	3	2									81
Юкәле	5221	218	1618	517	1313	2072	1287	451,2	218	17,0	61 VII	80	130	169	132	80	17,4	15,3	8,4	55	26	517	2585	
Тирәк культ.	3		3								31 VII													
Эксплуатация урманнары буенча жәмгысе																								
	36667	4201	9971	5456	5816	16674	4544	3810,8		134,4						793	178,7	153,3	73,2	48		5131	14583	

Хуж. бүлемгеге һәм өстөнл. итүче токым	Урман үсемлекләре белән капланган	Шул исәптән яшь төркемнәре буенча						Өлгергән һәм карт. агач. запасы, мең м ³	Эксп. Фонды буенча уртача запас, га, м ³	Тамыр массасыннан урт. мең м ³	Кисентенең яше	Исәпкә тотылачак диләнкеләр, мең м ³				Киңәш ителә торган диләнке хисабы					Сан, - эксплуатацияләнүче фонды буенча	Утыртмаларның күздә тотылган калдык өлеше, га		
		Үсентеләр	Урта яшьле		Өлгереп килүче	Өлгергән һәм картайган						Тигез файдала нудагы	2 нче яшькә караучы	1 нче яшь категориясе	Интеграл	Мәйданы га	Тамыр запасы, мең м ³	Ликвидта				Өлгереп килүче	Өлгергән һәм карт.	
			Барлыгы	Хисапка кертелде		Барлыгы	Шул исәптән картайган											Барлыгы	шул исәптән эш-мыр	% эшлеклелик-видлыга карата				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	
Шул исәптән:																								
ылыссы																								
	3095	1820	987	987	148	140		40,4		13,0						9	2,7	2,3	1,9	81		579	195	
Каты яфраклылар																								
	4521	987	2683	732	678	173	26	23,9		12,3						11	1,6	1,3	0,5	38		815	767	
Йомшак яфраклылар																								
	29051	1394	6301	3737	4990	16361	4518	3746,5		109,1						773	174,4	149,7	70,8	47		3737	13621	

№ п/п	Күрсәткечләр	Үл. бер.	Урманнарны тәрбия кылу төрләре						Жәмгысе
			Сирәк-лөлүләр	Аркылы кисүләр	Янарту кисүләре	Рөвешен үзгәртеп кисүләр	Реконструкция кисүләре	Берән-сәрән агачларны кису	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	Тамыр	мең куб м.	4,2	3,6					7,8
	Ликвидлы	-//-	3,2	3,0					6,2
	Эшкә яраклы	-//-	1,6	2,1					3,7
Каты яфраклылар									
Өстенлек итүче токым – югары кәүсәле имән									
1	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га	757	10					767
		мең куб м.	25,3	0,5					25,8
2	Кабатлану чоры	ел	10	15					
3	Ел саен файдалану күләме								
	Мәйданы	га	74	–					74
	сайлап алына торган запас								
	Тамыр	мең куб м.	2,5	–					2,5
	Ликвидлы	-//-	1,6	–					1,6
	Эшкә яраклы	-//-	0,6	–					0,6
Өстенлек итүче токым – Өрәңге									
1	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га	174	27					201
		мең куб м.	5,1	1,1					6,2
2	Кабатлану чоры	ел	10	15					
3	Ел саен файдалану күләме								
	Мәйданы	га	16	2					18
	сайлап алына торган запас								
	Тамыр	мең куб м.	0,6	0,1					0,7
	Ликвидлы	-//-	0,2	0,1					0,3
	Эшкә яраклы	-//-	0,1	–					0,1
Каты яфраклы хужалык буенча жәмгысе									
1	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га	931	37					968
		мең куб м.	30,4	1,6					32,0
2	Кабатлану чоры	ел							
3	Ел саен файдалану күләме								
	Мәйданы	га	90	2					92
	сайлап алына торган запас								
	Тамыр	мең куб м.	3,1	0,1					3,2
	Ликвидлы	-//-	1,8	0,1					1,9
	Эшкә яраклы	-//-	0,7	–					0,7
Йомшак яфраклылар									
Өстенлек итүче токым – Каш									
1	Урманчылык таләпләре буенча	га	445	715					1160
		мең куб м.	16,5	31,7					48,2

№ п/п	Күрсәткечләр	Үл. бер.	Урманнарны тәрбия кылу төрләре						Жәмгысе
			Сирәк-лөлүләр	Аркылы кисүләр	Янарту кисүләре	Рөвешен үзгәртеп кисүләр	Реконструкция кисүләре	Берән-сәрән агачларны кису	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2	ачыкланган фонд	м.							
2	Кабатлану чоры	ел	10	10					
3	Ел саен файдалану күләме								
	Мәйданы	га	44	74					118
	сайлап алына торган запас								
	Тамыр	мең куб м.	1,7	3,1					4,8
	Ликвидлы	-//-	1,2	2,6					3,8
	Эшкә яраклы	-//-	0,3	1,4					1,7
Өстенлек итүче токым – Усак									
1	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га	117	175					292
		мең куб м.	3,8	7,3					11,1
2	Кабатлану чоры	ел	10	10					
3	Ел саен файдалану күләме								
	Мәйданы	га	11	17					28
	сайлап алына торган запас								
	Тамыр	мең куб м.	0,5	0,8					1,3
	Ликвидлы	-//-	0,3	0,7					1,0
	Эшкә яраклы	-//-	–	0,2					0,2
Өстенлек итүче токым – Юкә									
1	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га	251	50					301
		мең куб м.	10,6	2,8					13,4
2	Кабатлану чоры	ел	10	15					
3	Ел саен файдалану күләме								
	Мәйданы	га	26	3					29
	сайлап алына торган запас								
	Тамыр	мең куб м.	1,2	0,2					1,4
	Ликвидлы	-//-	0,8	0,1					0,9
	Эшкә яраклы	-//-	0,3	–					0,3
Йомшак яфраклы хужалык буенча жәмгысе									
1	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га	813	940					1753
		мең куб м.	30,9	41,8					72,7
2	Кабатлану чоры	ел							
3	Ел саен файдалану күләме								
	Мәйданы	га	81	94					175
	сайлап алына торган запас								
	Тамыр	мең куб	3,4	4,1					7,5

№ п/п	Күрсәткечләр	Үл. бер.	Урманнарны тәрбия кылу төрләре						Жәмгысе
			Сирәк-лөлүр	Аркылы кисүләр	Янарту кисүләре	Рөвешен үзгәртеп кисүләр	Реконструкция кисүләре	Берән-сәрән агачларны кису	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
		м.							
	Ликвидлы	-//-	2,3	3,4					5,7
	Эшкә яраклы	-//-	0,6	1,6					2,2
Урманчылык буенча жәмгысе									
1	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га	2993	1742					4735
		мең куб м.	103,0	93,1					196,1
2	Кабатлану чоры	ел							
3	Ел саен файдалану күләме								
	Мәйданы	га	296	155					451
	сайлап алына торган запас								
	Тамыр	мең куб м.	10,7	7,8					18,5
	Ликвидлы	-//-	7,3	6,5					13,8
	Эшкә яраклы	-//-	2,9	3,7					6,6
шул исәптән кишәрлек урманчылыклары буенча:									
Болгар кишәрлеге урманчылыгы									
Ылыслы									
Өстенлек итүче токым – Нарат									
1	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га	3	10					13
		мең куб м.	0,1	0,7					0,8
2	Кабатлану чоры	ел	10	15					
3	Ел саен файдалану күләме								
	Мәйданы	га	–	1					1
	сайлап алына торган запас								
	Тамыр	мең куб м.	–	0,1					0,1
	Ликвидлы	-//-	–	–					–
	Эшкә яраклы	-//-	–	–					–
Өстенлек итүче токым – Чыршы									
1	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га	383	11					394
		мең куб м.	12,6	0,5					13,1
2	Кабатлану чоры	ел	10	10					
3	Ел саен файдалану күләме								
	Мәйданы	га	39	1					40
	сайлап алына торган запас								
	Тамыр	мең куб м.	1,3	0,1					1,4
	Ликвидлы	-//-	1,0	–					1,0
	Эшкә яраклы	-//-	0,5	–					0,5
Ылыслы хужалык буенча жәмгысе									
1	Урманчылык таләпләре буенча	га	386	21					407
		мең куб м.	12,7	1,2					13,9

№ п/п	Күрсәткечләр	Үл. бер.	Урманнарны тәрбия кылу төрләре						Жәмгысе
			Сирәк-лөлүләр	Аркылы кисүләр	Янарту кисүләре	Рөвешен үзгәртеп кисүләр	Реконструкция кисүләре	Берән-сәрән агачларны кисү	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	торган запас								
	Тамыр	мең куб м.	1,0	–					1,0
	Ликвидлы	-//-	0,6	–					0,6
	Эшкә яраклы	-//-	0,2	–					0,2
Йомшак яфраклылар									
Өстенлек итүче токым – Касн									
1	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га	6	50					56
		мең куб м.	0,3	2,4					2,7
2	Кабатлану чоры	ел	10	10					
3	Ел саен файдалану күләме								
	Мәйданы	га	–	5					5
	сайлап алына торган запас								
	Тамыр	мең куб м.	–	0,3					0,3
	Ликвидлы	-//-	–	0,2					0,2
	Эшкә яраклы	-//-	–	0,1					0,1
Өстенлек итүче токым – Усак									
1	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га	17	67					84
		мең куб м.	0,5	2,9					3,4
2	Кабатлану чоры	ел	10	10					
3	Ел саен файдалану күләме								
	Мәйданы	га	1	7					8
	сайлап алына торган запас								
	Тамыр	мең куб м.	–	0,4					0,4
	Ликвидлы	-//-	–	0,3					0,3
	Эшкә яраклы	-//-	–	0,1					0,1
Өстенлек итүче токым – Юкә									
1	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га	81	6					87
		мең куб м.	3,0	0,5					3,5
2	Кабатлану чоры	ел	10	15					
3	Ел саен файдалану күләме								
	Мәйданы	га	9	–					9
	сайлап алына торган запас								
	Тамыр	мең куб м.	0,4	–					0,4
	Ликвидлы	-//-	0,3	–					0,3
	Эшкә яраклы	-//-	0,1	–					0,1
Йомшак яфраклы хужалык буенча жәмгысе									

№ п/п	Күрсәткечләр	Үл. бер.	Урманнарны тәрбия кылу төрләре						Жәм-гысе
			Сирәк-лөлүр	Аркылы кисүләр	Янарту кисүләре	Рөвешен үзгәртеп кисүләр	Реконструкция кисүләре	Берән-сәрән агачларны кисү	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га	104	123					227
		мең куб м.	3,8	5,8					9,6
2	Кабатлану чоры	ел							
3	Ел саен файдалану күләме								
	Мәйданы	га	10	12					22
	сайлап алына торган запас								
	Тамыр	мең куб м.	0,5	0,7					1,2
	Ликвидлы	-//-	0,3	0,5					0,8
	Эшкә яраклы	-//-	0,1	0,2					0,3
Кишәрлек урманчылыгы буенча барлыгы									
1	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га	764	149					913
		мең куб м.	25,2	7,3					32,5
2	Кабатлану чоры	ел							
3	Ел саен файдалану күләме								
	Мәйданы	га	76	14					90
	сайлап алына торган запас								
	Тамыр	мең куб м.	2,8	0,9					3,7
	Ликвидлы	-//-	1,9	0,5					2,4
	Эшкә яраклы	-//-	0,8	0,2					1,0
Зәй кишәрлеге урманчылыгы									
Ылыслы									
Өстенлек итүче токым – Нарат									
1	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га	36	626					662
		мең куб м.	2,8	42,7					45,5
2	Кабатлану чоры	ел	10	15					
3	Ел саен файдалану күләме								
	Мәйданы	га	4	45					49
	сайлап алына торган запас								
	Тамыр	мең куб м.	0,3	2,8					3,1
	Ликвидлы	-//-	0,2	2,6					2,8
	Эшкә яраклы	-//-	0,1	1,8					1,9
Өстенлек итүче токым – Чыршы									
1	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га	527	54					581
		мең куб м.	16,9	2,5					19,4

№ п/п	Күрсәткечләр	Үл. бер.	Урманнарны тәрбия кылу төрләре						Жәмгысе
			Сирәк-лөлүләр	Аркылы кисүләр	Янарту кисүләре	Рөвешен үзгәртеп кисүләр	Реконструкция кисүләре	Берән-сәрән агачларны кисү	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	Тамыр	мең куб м.	0,1	–					0,1
	Ликвидлы	-//-	–	–					–
	Эшкә яраклы	-//-	–	–					–
Каты яфраклы хужалык буенча жәмгысе									
1	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га	156	–					156
		мең куб м.	4,0	–					4,0
2	Кабатлану чоры	ел	10						
3	Ел саен файдалану күләме								
	Мәйданы	га	15	–					15
	сайлап алына торган запас								
	Тамыр	мең куб м.	0,4	–					0,4
	Ликвидлы	-//-	0,2	–					0,2
	Эшкә яраклы	-//-	0,1	–					0,1
Йомшак яфраклылар									
Өстенлек итүче токым – Каен									
1	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га	16	307					323
		мең куб м.	0,6	14,4					15,0
2	Кабатлану чоры	ел	10	10					
3	Ел саен файдалану күләме								
	Мәйданы	га	2	34					36
	сайлап алына торган запас								
	Тамыр	мең куб м.	0,1	1,3					1,4
	Ликвидлы	-//-	–	1,2					1,2
	Эшкә яраклы	-//-	–	0,5					0,5
Өстенлек итүче токым – Усак									
1	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га	14	3					17
		мең куб м.	0,5	0,1					0,6
2	Кабатлану чоры	ел	10	10					
3	Ел саен файдалану күләме								
	Мәйданы	га	1	–					1
	сайлап алына торган запас								
	Тамыр	мең куб м.	0,1	–					0,1
	Ликвидлы	-//-	–	–					–
		-//-	–	–					–

№ п/п	Күрсәткечләр	Үл. бер.	Урманнарны тәрбия кылу төрләре						Жәмгысе
			Сирәк-лөлүләр	Аркылы кисүләр	Янарту кисүләре	Рөвешен үзгәртеп кисүләр	Реконструкция кисүләре	Берән-сәрән агачларны кису	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	Эшкә яраклы								
Өстенлек итүче токым – Юкә									
1	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га	2	–					2
		мең куб м.	0,1	–					0,1
2	Кабатлану чоры	ел	10						
3	Ел саен файдалану күләме								
	Мәйданы	га	–	–					–
	сайлап алына торган запас								
	Тамыр	мең куб м.	–	–					–
	Ликвидлы	-//-	–	–					–
	Эшкә яраклы	-//-	–	–					–
Йомшак яфраклы хужалык буенча жәмгысе									
1	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га	32	310					342
		мең куб м.	1,2	14,5					15,7
2	Кабатлану чоры	ел							
3	Ел саен файдалану күләме								
	Мәйданы	га	3	34					37
	сайлап алына торган запас								
	Тамыр	мең куб м.	0,2	1,3					1,5
	Ликвидлы	-//-	–	1,2					1,2
	Эшкә яраклы	-//-	–	0,5					0,5
Кишәрлек урманчылыгы буенча барлыгы									
1	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га	751	990					1741
		мең куб м.	24,9	59,7					84,6
2	Кабатлану чоры	ел							
3	Ел саен файдалану күләме								
	Мәйданы	га	75	85					160
	сайлап алына торган запас								
	Тамыр	мең куб м.	2,5	4,4					6,9
	Ликвидлы	-//-	1,7	4,0					5,7
	Эшкә яраклы	-//-	0,9	2,4					3,3

№ п/п	Күрсәткечләр	Үл. бер.	Урманнарны тәрбия кылу төрләре						Жәмгысе
			Сирәк-лөлүр	Аркылы кисүләр	Янарту кисүләре	Рөвешен үзгәртеп кисүләр	Реконструкция кисүләре	Берән-сәрән агачларны кису	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Кушниково кишәрлеге урманчылыгы									
Ылыслы									
Өстенлек итүче токым – Нарат									
1	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га	–	6					6
		мең куб м.	–	0,4					0,4
2	Кабатлану чоры	ел		15					
3	Ел саен файдалану күләме								
	Мәйданы	га	–	–					–
	сайлап алына торган запас								
	Тамыр	мең куб м.	–	–					–
	Ликвидлы	-//-	–	–					–
	Эшкә яраклы	-//-	–	–					–
Өстенлек итүче токым – Чыршы									
1	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га	54	–					54
		мең куб м.	1,6	–					1,6
2	Кабатлану чоры	ел	10						
3	Ел саен файдалану күләме								
	Мәйданы	га	6	–					6
	сайлап алына торган запас								
	Тамыр	мең куб м.	0,2	–					0,2
	Ликвидлы	-//-	0,1	–					0,1
	Эшкә яраклы	-//-	–	–					–
Ылыслы хужалык буенча жәмгысе									
1	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га	54	6					60
		мең куб м.	1,6	0,4					2,0
2	Кабатлану чоры	ел							
3	Ел саен файдалану күләме								
	Мәйданы	га	6	–					6
	сайлап алына торган запас								
	Тамыр	мең куб м.	0,2	–					0,2
	Ликвидлы	-//-	0,1	–					0,1
	Эшкә яраклы	-//-	–	–					–
Каты яфраклылар									
Өстенлек итүче токым – биек кәүсәле имән									
1	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га	14	–					14
		мең куб м.	0,5	–					0,5

№ п/п	Күрсәткечләр	Үл. бер.	Урманнарны тәрбия кылу төрләре						Жәмгысе
			Сирәк-лөлүләр	Аркылы кисүләр	Янарту кисүләре	Рөвешен үзгәртеп кисүләр	Реконструкция кисүләре	Берән-сәрән агачларны кисү	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	торган запас								
	Тамыр	мең куб м.	0,7	1,2					1,9
	Ликвидлы	-//-	0,5	0,9					1,4
	Эшкә яраклы	-//-	0,1	0,6					0,7
Өстенлек итүче токым – Усак									
1	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га	53	79					132
		мең куб м.	1,8	3,4					5,2
2	Кабатлану чоры	ел	10	10					
	Ел саен файдалану күләме								
	Мәйданы	га	6	8					14
3	сайлап алына торган запас								
	Тамыр	мең куб м.	0,2	0,3					0,5
	Ликвидлы	-//-	0,1	0,3					0,4
	Эшкә яраклы	-//-	–	0,1					0,1
Өстенлек итүче токым – Юкә									
1	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га	52	32					84
		мең куб м.	2,4	1,6					4,0
2	Кабатлану чоры	ел	10	15					
	Ел саен файдалану күләме								
	Мәйданы	га	5	2					7
3	сайлап алына торган запас								
	Тамыр	мең куб м.	0,3	0,1					0,4
	Ликвидлы	-//-	0,2	0,1					0,3
	Эшкә яраклы	-//-	0,1	–					0,1
Йомшак яфраклы хужалык буенча жәмгысе									
1	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га	272	393					665
		мең куб м.	10,6	16,8					27,4
2	Кабатлану чоры	ел							
	Ел саен файдалану күләме								
	Мәйданы	га	28	38					66
3	сайлап алына торган запас								
	Тамыр	мең куб м.	1,2	1,6					2,8
	Ликвидлы	-//-	0,9	1,4					2,3
	Эшкә яраклы	-//-	0,2	0,7					0,9
Кишәрлек урманчылыгы буенча барлыгы									

№ п/п	Күрсәткечләр	Үл. бер.	Урманнарны тәрбия кылу төрләре						Жәмгысе
			Сирәк-лөлүр	Аркылы кисүләр	Янарту кисүләре	Рөвешен үзгәртеп кисүләр	Реконструкция кисүләре	Берән-сәрән агачларны кису	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га	344	399					743
		мең куб м.	12,8	17,2					30,0
2	Кабатлану чоры	ел							
3	Ел саен файдалану күләме								
	Мәйданы	га	35	38					73
	сайлап алына торган запас								
	Тамыр	мең куб м.	1,3	1,7					3,0
	Ликвидлы	-//-	1,0	1,4					2,4
	Эшкә яраклы	-//-	0,2	0,7					0,9
Урганча кишәрлеге урманчылыгы									
Ылыслы									
Өстенлек итүче токым – Чыршы									
1	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га	162	55					217
		мең куб м.	5,0	2,8					7,8
2	Кабатлану чоры	ел	10	10					
3	Ел саен файдалану күләме								
	Мәйданы	га	16	6					22
	сайлап алына торган запас								
	Тамыр	мең куб м.	0,5	0,3					0,8
	Ликвидлы	-//-	0,4	0,2					0,6
	Эшкә яраклы	-//-	0,2	0,1					0,3
Ылыслы хужалык буенча жәмгысе									
1	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га	162	55					217
		мең куб м.	5,0	2,8					7,8
2	Кабатлану чоры	ел	10	10					
3	Ел саен файдалану күләме								
	Мәйданы	га	16	6					22
	сайлап алына торган запас								
	Тамыр	мең куб м.	0,5	0,3					0,8
	Ликвидлы	-//-	0,4	0,2					0,6
	Эшкә яраклы	-//-	0,2	0,1					0,3
Каты яфраклылар									
Өстенлек итүче токым – биек кәүсәле имән									
1	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га	130	6					136
		мең куб м.	5,1	0,3					5,4
2	Кабатлану чоры	ел	10	15					

№ п/п	Күрсәткечләр	Үл. бер.	Урманнарны тәрбия кылу төрләре						Жәмгысе
			Сирәк-лөлүр	Аркылы кисүләр	Янарту кисүләре	Рөвешен үзгәртеп кисүләр	Реконструкция кисүләре	Берән-сәрән агачларны кису	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	Тамыр	мең куб м.	0,2	0,1					0,3
	Ликвидлы	-//-	0,1	0,1					0,2
	Эшкә яраклы	-//-	–	0,1					0,1
Өстенлек итүче токым – Усак									
1	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га	29	6					35
		мең куб м.	0,8	0,2					1,0
2	Кабатлану чоры	ел	10	10					
3	Ел саен файдалану күләме								
	Мәйданы	га	3	–					3
	сайлап алына торган запас								
	Тамыр	мең куб м.	0,1	–					0,1
	Ликвидлы	-//-	0,1	–					0,1
	Эшкә яраклы	-//-	–	–					–
Өстенлек итүче токым – Юкә									
1	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га	73	12					85
		мең куб м.	3,5	0,7					4,2
2	Кабатлану чоры	ел	10	15					
3	Ел саен файдалану күләме								
	Мәйданы	га	8	1					9
	сайлап алына торган запас								
	Тамыр	мең куб м.	0,3	0,1					0,4
	Ликвидлы	-//-	0,2	–					0,2
	Эшкә яраклы	-//-	0,1	–					0,1
Йомшак яфраклы хужалык буенча жәмгысе									
1	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га	163	52					215
		мең куб м.	6,3	2,5					8,8
2	Кабатлану чоры	ел							
3	Ел саен файдалану күләме								
	Мәйданы	га	17	4					21
	сайлап алына торган запас								
	Тамыр	мең куб м.	0,6	0,2					0,8
	Ликвидлы	-//-	0,4	0,1					0,5
	Эшкә яраклы	-//-	0,1	0,1					0,2
Кишәрлек урманчылыгы буенча барлыгы									
1	Урманчылык	га	507	139					646

№ п/п	Күрсәткечләр	Үл. бер.	Урманнарны тәрбия кылу төрләре						Жәм- гысе
			Сирәк- лөлүр	Аркылы кисүләр	Янарту кисүлә ре	Рөвешен үзгәртеп кисүләр	Реконст- рукция кисүләре	Берән- сәрән агач- ларны кисү	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	таләпләре буенча ачыкланган фонд	мең куб м.	18,3	6,6					24,9
2	Кабатлану чоры	ел							
3	Ел саен файдалану күләме								
	Мәйданы	га	51	12					63
	сайлап алына торган запас								
	Тамыр	мең куб м.	1,8	0,6					2,4
	Ликвидлы	-//-	1,2	0,4					1,6
	Эшкә яраклы	-//-	0,4	0,2					0,6
Ямаш кишәрлеге урманчылыгы									
Ылыслы									
Өстенлек итүче токым – Нарат									
1	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га	–	3					3
		мең куб м.	–	0,1					0,1
2	Кабатлану чоры	ел		15					
3	Ел саен файдалану күләме								
	Мәйданы	га	–	–					–
	сайлап алына торган запас								
	Тамыр	мең куб м.	–	–					–
	Ликвидлы	-//-	–	–					–
	Эшкә яраклы	-//-	–	–					–
Өстенлек итүче токым – Чыршы									
1	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га	84	–					84
		мең куб м.	2,7	–					2,7
2	Кабатлану чоры	ел	10						
3	Ел саен файдалану күләме								
	Мәйданы	га	8	–					8
	сайлап алына торган запас								
	Тамыр	мең куб м.	0,3	–					0,3
	Ликвидлы	-//-	0,2	–					0,2
	Эшкә яраклы	-//-	0,1	–					0,1
Ылыслы хужалык буенча жәмгысе									
1	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га	84	3					87
		мең куб м.	2,7	0,1					2,8
2	Кабатлану чоры	ел							

№ п/п	Күрсәткечләр	Үл. бер.	Урманнарны тәрбия кылу төрләре						Жәмгысе
			Сирәк-лөлүр	Аркылы кисүләр	Янарту кисүләре	Рөвешен үзгәртеп кисүләр	Реконструкция кисүләре	Берән-сәрән агачларны кису	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
3	Ел саен файдалану күләме								
	Мәйданы	га	8	–					8
	сайлап алына торган запас								
	Тамыр	мең куб м.	0,3	–					0,3
	Ликвидлы	-//-	0,2	–					0,2
	Эшкә яраклы	-//-	0,1	–					0,1
Каты яфракылар									
Өстенлек итүче токым – биек кәүсәле имән									
1	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га	223	–					223
		мең куб м.	8,2	–					8,2
2	Кабатлану чоры	ел	10						
3	Ел саен файдалану күләме								
	Мәйданы	га	22	–					22
	сайлап алына торган запас								
	Тамыр	мең куб м.	0,8	–					0,8
	Ликвидлы	-//-	0,5	–					0,5
	Эшкә яраклы	-//-	0,2	–					0,2
Өстенлек итүче токым – Өрәңге									
1	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га	78	–					78
		мең куб м.	1,9	–					1,9
2	Кабатлану чоры	ел	10						
3	Ел саен файдалану күләме								
	Мәйданы	га	8	–					8
	сайлап алына торган запас								
	Тамыр	мең куб м.	0,2	–					0,2
	Ликвидлы	-//-	0,1	–					0,1
	Эшкә яраклы	-//-	–	–					–
Каты яфракы хужалык буенча жәмгысе									
1	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га	301	–					301
		мең куб м.	10,1	–					10,1
2	Кабатлану чоры	ел							
3	Ел саен файдалану күләме								
	Мәйданы	га	30	–					30
	сайлап алына торган запас								
	Тамыр	мең куб	1,0	–					1,0

№ п/п	Күрсәткечләр	Үл. бер.	Урманнарны тәрбия кылу төрләре						Жәмгысе
			Сирәк-лөлүр	Аркылы кисүләр	Янарту кисүләре	Рөвешен үзгәртеп кисүләр	Реконструкция кисүләре	Берән-сәрән агачларны кису	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
		м.							
	Ликвидлы	-//-	0,6	–					0,6
	Эшкә яраклы	-//-	0,2	–					0,2
Йомшак яфраклылар									
Өстенлек итүче токым – Каен									
1	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га	195	42					237
		мең куб м.	7,2	1,5					8,7
2	Кабатлану чоры	ел	10	10					
3	Ел саен файдалану күләме								
	Мәйданы	га	19	4					23
	сайлап алына торган запас								
	Тамыр	мең куб м.	0,7	0,2					0,9
	Ликвидлы	-//-	0,5	0,1					0,6
	Эшкә яраклы	-//-	0,1	0,1					0,2
Өстенлек итүче токым – Усак									
1	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га	4	20					24
		мең куб м.	0,2	0,7					0,9
2	Кабатлану чоры	ел	10	10					
3	Ел саен файдалану күләме								
	Мәйданы	га	–	2					2
	сайлап алына торган запас								
	Тамыр	мең куб м.	–	0,1					0,1
	Ликвидлы	-//-	–	0,1					0,1
	Эшкә яраклы	-//-	–	–					–
Өстенлек итүче токым – Юкә									
1	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га	43	–					43
		мең куб м.	1,6	–					1,6
2	Кабатлану чоры	ел	10						
3	Ел саен файдалану күләме								
	Мәйданы	га	4	–					4
	сайлап алына торган запас								
	Тамыр	мең куб м.	0,2	–					0,2
	Ликвидлы	-//-	0,1	–					0,1
		-//-	–	–					–

№ п/п	Күрсәткечләр	Үл. бер.	Урманнарны тәрбия кылу төрләре						Жәмгысе
			Сирәк-лөлүр	Аркылы кисүләр	Янарту кисүләре	Рәвешен үзгәртеп кисүләр	Реконструкция кисүләре	Берән-сәрән агачларны кису	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	Эшкә яраклы								
Йомшак яфраклы хужалык буенча жәмгысе									
1	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га	242	62					304
		мең куб м.	9,0	2,2					11,2
2	Кабатлану чоры	ел							
3	Ел саен файдалану күләме								
	Мәйданы	га	23	6					29
	сайлап алына торган запас								
	Тамыр	мең куб м.	0,9	0,3					1,2
	Ликвидлы	-//-	0,6	0,2					0,8
	Эшкә яраклы	-//-	0,1	0,1					0,2
Кишәрлек урманчылыгы буенча барлыгы									
1	Урманчылык таләпләре буенча ачыкланган фонд	га	627	65					692
		мең куб м.	21,8	2,3					24,1
2	Кабатлану чоры	ел							
3	Ел саен файдалану күләме								
	Мәйданы	га	61	6					67
	сайлап алына торган запас								
	Тамыр	мең куб м.	2,2	0,3					2,5
	Ликвидлы	-//-	1,4	0,2					1,6
	Эшкә яраклы	-//-	0,4	0,1					0,5

Тәрбияви кисүләр Россия Табигать министрлыгының «Урманнарны тәрбия кылу кагыйдәләрен раслау турында» 22.11.2017 № 626 боерыгына ярашлы рәвештә гамәлгә ашырыла.

Урманны карау буенча кисүнең яшь чорлары боерык нигезендә 8.1 таблицада китерелде.

Урманны тәрбияви кесүләрнең яшь чорлары

Урманны карау буенча кесү төрләре	Урман утыртмаларының яше, ел				
	Кисентенең яшенә карап, шытым бирүче агач токымыннан барлыкка килгән орлыклы һәм беренче генерацияле ылыслы һәм каты яфраклы		Кисентенең яшенә карап, башка агач токымнары		
	100 яшьтән олы	100 яшьтән кече	60 яшьтән олы	50-60 яшь	50 яшьтән кече
1	2	3	4	5	6
тоныкландырулар	10 кадәр	10 кадәр	10 кадәр	10 кадәр	5 кадәр
тазартулар	11-20	11-20	11-20	11-20	6-10
сирәкләүләр	21-60	21-40	21-40	21-30	11-20
аркылы кесүләр	60тан артык	40тан артык	40тан артык	30дан артык	20дән артык

Үсү шартлары типларын, караганчыга кадәр составы буенча утыртмаларның төркемен, бонитетлар классларын, чыбылдыкның караганнан соңгы минималь йомыклығын, агачлар саны яисә массасы буенча сайлау процентын күрсәтеп, өстенлек итүче һәр токым буенча тәрбияви кесү режимы нормативлары 8.2 таблицада китерелде.

Россия Федерациясенең Европа өлешендәге урман-дала районында урманнарның тип төркемнәре буенча төп урман хасил итүче токым агачлары арасында урта яшьлеләрен тәрбияви кесүләренә режим нормативлары

Урман утыртмаларының кесүгә кадәр составы	Урман типлары төркемнәре (бонитет классы)	Тәрбияли башлау яше, ел	Сирәкләү		аркылы кесүләр		Кисентен ең яшенә (өлгерү дәрәжәсе нә) карата максатча н составы
			тәрбиягә алганчы ябалдашла рның минималь йомыклыг ы	кесү ешлыгы, запасы буенча %	тәрбиягә алганчы ябалдашла рның минималь йомыклыг ы	кесү ешлыгы, запасы буенча %	
			Караганнан соң	кабатлан учанлыг ы (ел)	Караганна н соң	кабатлан учанлыг ы (ел)	
1	2	3	4	5	6	7	8
1. Нарат утыртмалары							
1.1. Нарат утыртмалары, саф һәм 2 берәмлеккә кадәр яфраклы катнашмалы	мүкле (III-IV)	8-10	0,9 0,7	15-20 10-15	0,9 0,8	10-15 15-20	8С2 Б
	нарат жиләкле (II- I)	5-10	0,8 0,6	20-25 10-12	0,8 0,7	15-20 15-20	(8-9) С (1-2) Б
			катлаулы (I-Ia)	5-10	0,8 0,6	20-30 10-12	0,8 0,7
	кара жиләкле (I-II)	5-10			0,9 0,7	20-25 10-12	0,8 0,7
			озын мүкле (III)	8-10	0,9 0,7	15-20 10-15	0,9 0,8

Урман утыртмаларының кисүгә кадәрге составы	Урман типлары төркемнәре (бонитет классы)	Тәрбияли башлау яше, ел	Сирәкләү		аркылы кисүләр		Кисентен ең яшенә (өлгерү дәрәжәсе нә) карата максатча н составы
			тәрбиягә алганчы ябалдашла рның минималь йомыклыг ы	кисү ешлыгы, запасы буенча %	тәрбиягә алганчы ябалдашла рның минималь йомыклыг ы	кисү ешлыгы, запасы буенча %	
			Караганнан соң	кабатлан учанлыг ы (ел)	Караганна н соң	кабатлан учанлыг ы (ел)	
1	2	3	4	5	6	7	8
1.2. Составында нарат өстенлек итүче наратлы- яфраклы (5-7 нарат, 3-5 яфраклы)	мүкле (III-IV)	4-7	0,9 0,7	20-30 10-15	0,9 0,8	15-20 15-20	(7-8) С (2-3) Б
	нарат жиләкле (II- I)	3-6	0,7 0,5	30-40 10-15	0,7 0,6	25-30 15-20	(8-9) С (1-2) Б
	катлаулы (I-Ia)	3-5	0,7 0,4	30-45 10-15	0,7 0,5	25-35 15-20	(8-10) С (0-2) Б
	кара жиләкле (I-II)	3-6	0,7 0,5	30-40 10-15	0,7 0,5	25-35 15-20	(7-9) С (1-3) Б
	озын мүкле (III)	4-7	0,8 0,6	20-30 10-15	0,8 0,6	20-25 15-20	(6-8) С (2-4) Б
1.2.1. Составында 3-4 берәмлек нарат һәм 6-7 яфраклы катнашындагы наратлы-яфраклы	нарат жиләкле (II- I)	3-5	0,7 0,5	30-50 10-15	0,7 0,5	25-40 15-20	(6-8) С (2-4) Б
	катлаулы (I-Ia)	3-5	0,7 0,4	30-50 10-15	0,7 0,5	25-40 15-20	(6-9) С (1-4) Б
	кара жиләкле (I-II)	3-5	0,7 0,5	30-45 10-15	0,8 0,6	25-35 15-20	(6-8) С (2-4) Б
	озын мүкле (III)	4-6	0,8 0,6	25-35 10-15	0,8 0,6	20-30 15-20	(5-7) С (3-5) Б
1.3. Яфраклы-наратлы (7 берәмлектән артык яфраклы, агачлар саны житәрлек булганда кимендә 3 нарат)	нарат жиләкле	3-5	–	–	–	–	(5-8) С (2-5) Б
	катлаулы	3-5	–	–	–	–	(6-9) С (1-4) Б
	кара жиләкле	4-6	–	–	–	–	(5-8) С (2-5) Б
	озын мүкле	4-7	–	–	–	–	(4-7) С (3-6) Б
2. Чыршы утыртмалары							
2.1. Чыршы утыртмалары: саф һәм 2 берәмлеккә кадәр яфраклы катнашында	катлаулы (Ia-I)	8-10	0,8 0,7	15-25 8-12	0,8 0,7	15-20 10-20	(9-10) Е (0-1) Б (Ос)
	кара жиләкле (I-II)	8-10	0,8 0,7	15-20 8-10	0,8 0,7	15-20 10-20	(8-9) Е (1-2) Б (Ос)
	елга буенда үсә торган (II-III)	8-10	0,8 0,7	15-20 8-10	0,8 0,7	15-20 10-20	(8-9) Е (1-2) Б (Ос)
2.2. Чыршылы-яфраклы, составында чыршы өстенлек итүче: 5-7 чыршы һәм 3-5 яфраклы	катлаулы (Ia-I)	6-8	0,7 0,5	30-40 10-12	0,7 0,6	25-35 10-15 (20)	(9-10) Е (0-1) Б (Ос)
	кара жиләкле (I-II)	6-8	0,7 0,5	20-35 10-12	0,7 0,6	20-30 10-15 (20)	(8-9) Е (1-2) Б (Ос)
	елга буенда үсә торган (II-III)	6-8	0,7 0,6	20-35 10-12	0,7 0,6	20-30 10-15 (20)	(8-9) Е (1-2) Б (Ос)
2.2.1. Составында 3-4 берәмлек чыршы һәм 6-	катлаулы (Ia-I)	4-6	0,7 0,5	30-50 8-12	0,7 0,5	30-40 10-15	(8-10) Е (0-2) Б

Урман утыртмаларының кисүгә кадәрге составы	Урман типлары төркемнәре (бонитет классы)	Тәрбияли башлау яше, ел	Сирәкләү		аркылы кисүләр		Кисентен ең яшенә (өлгерү дәрәжәсе нә) карата максатча н составы
			тәрбиягә алганчы ябалдашла рның минималь йомыкылыг ы	кисү ешлыгы, запасы буенча %	тәрбиягә алганчы ябалдашла рның минималь йомыкылыг ы	кисү ешлыгы, запасы буенча %	
			Караганнан соң	кабатлан учанлыг ы (ел)	Караганна н соң	кабатлан учанлыг ы (ел)	
1	2	3	4	5	6	7	8
7 яфраклы катнашындагы чыршылы-яфраклы						(20)	(Ос)
	кара жиләкле (I-II)	4-6	0,7 0,6	25-35 8-10	0,7 0,6	20-30 10-15 (20)	(8-9) Е (1-2) Б (Ос)
	елга буенда үсә торган (II-III)	4-6	0,7 0,6	25-35 8-10	0,7 0,6	20-30 10-15 (20)	(8-9) Е (1-2) Б (Ос)
2.3. Яфраклылар чыбылдыгы астында кирәкле күләмдә чыршы булган яфраклы- чыршылы	катлаулы (Ia-I)	4-6	чикл. юк 0,4	чикл. юк 6-10	чикл. юк 0,5	чикл. юк 8-12	(8-10) Е (0-2) Б (Ос)
	кара жиләкле (I-II)	4-6	чикл. юк 0,5	30- 40/100 8-10	чикл. юк 0,6	30-40/100 8-12	(7-8) Е (2-3) Б (Ос)
	елга буенда үсә торган (II-III)	4-6	-	-	-	-	(>4) Е (<6) Б (Ос)
3. Имән утыртмалары							
3.1. Имән утыртмалары саф һәм катнаш б. ток. белән: 2 бер. кадәр	Саф имәнлекләр юкәле-чикләвек куаклы (II-I)	10-15	0,8 0,6	25-35 10-15	0,8 0,7	20-25 15-20	(8-9) Д (1-2) Лп, Е, б. ток.
	Саф имәнлекләр (III-II; IV)	10-15	0,8 0,7	20-35 10-15	0,8 0,7	15-20 15-20	(8-9) Д (1-2) Лп, Е, б. ток.
	Дымлы имәнлекләр зур үләнле	10-15	0,8 0,7	20-35 10-15	0,8 0,7	20-25 15-20	(8-9) Д (1-2) Лп, Е, б.ток.
	Дымлы имәнлекләр юкәле (III-IV; II)	10-15	0,8 0,7	20-30 10-15	0,8 0,7	15-20 15-20	(8-9) Д (1-2) Лп, Е, б. ток.
	Елга буенда үсә торган зур үләнле имәнлекләр (II-III)	10-15	0,8 0,7	20-30 10-15	0,8 0,7	20-25 15-20	(8-9) Д (1-2) Ол. ч., б.ток.
3.2. Составында 5-7 берәмлек имән өстенлек итүче катнаш утыртмалар (йомшак яфраклы һәм каты яфраклы токымнар белән)	Саф имәнлекләр юкәле-чикләвек куаклы (II-I)	4-6	0,7 0,5	30-40 10-15	0,8 0,6	20-35 15-20	(7-9) Д (1-3) Лп, Яс, Е
	Саф имәнлекләр (III-II; IV)	4-6	0,7 0,6	25-35 10-15	0,8 0,7	20-25 15-20	(7-8) Д (2-3) Лп, Е, б. ток.
	Дымлы имәнлекләр зур үләнле (II-III; I)	4-6	0,7 0,6	30-35 10-15	0,8 0,6	20-30 15-20	(7-8) Д (2-3) Лп, Ч, б.т.
	Дымлы имәнлекләр	4-6	0,7 0,6	25-35 10-15	0,8 0,6	20-25 15-20	(7-8) Д (2-3) Лп,

Урман утыртмаларының кисүгә кадәрge составы	Урман типлары төркемнәре (бонитет классы)	Тәрбияли башлау яше, ел	Сирәкләү		аркылы кисүләр		Кисентен ең яшенә (өлгерү дәрәжәсе нә) карата максатча н составы
			тәрбиягә алганчы ябалдашла рның минималь йомыклыг ы	кисү ешлыгы, запасы буенча %	тәрбиягә алганчы ябалдашла рның минималь йомыклыг ы	кисү ешлыгы, запасы буенча %	
			Караганнан соң	кабатлан учанлыг ы (ел)	Караганна н соң	кабатлан учанлыг ы (ел)	
1	2	3	4	5	6	7	8
	юкәле (III-IV; II)						Е, б. ток.
	Елга буенда үсә торган зур үләнле имәнлекләр (II-III)	4-6	0,7 0,6	25-35 10-15	0,8 0,7	20-30 15-20	(7-9) Д (1-3) Ол. ч., б.ток.
3.2.1. Составында 3-4 берәмлек имән катнашулы катнаш утыртмалар	Саф имәнлекләр юкәле-чикләвек куаклы (II-I)	3-5	0,7 0,5	30-50 7-12	0,7 0,6	25-40 10-15	(6-8) Д (2-4) Лп, Е, б. ток.
	Саф имәнлекләр юкәле-күрәнле (III-II; IV)	3-5	0,7 0,5	30-40 7-12	0,7 0,6	25-30 10-15	(6-8) Д (2-4) Лп, Е, б. ток.
	Дымлы имәнлекләр зур үләнле (II-III; I)	3-5	0,7 0,5	30-40 7-12	0,7 0,6	25-35 10-15	(6-8) Д (2-4) Лп, Е, б. ток.
	Юкәле дымлы имәнлекләр (III- IV; II)	3-5	0,7 0,5	30-40 7-12	0,7 0,6	25-35 10-15	(6-8) Д (2-4) Лп, Е, б. ток.
	Елга буенда үсә торган зур үләнле имәнлекләр (II-III)	3-5	0,7 0,5	30-50 7-12	0,7 0,6	25-40 10-15	(6-7) Д (3-4) Ол. ч., б.ток.
3.3. Йомшак яфракылар өстенлек итүче һәм составында кимендә 3 берәмлек имән, әмма имән өстенлек итүче агачлыклар формалаштыруга житәрлек агач саны булган катлаулы утыртмалар	Саф имәнлекләр юкәле-чикләвек куаклы (II-I)	2-4					(5-7) Д (3-5) б.т.
	Саф имәнлекләр юкәле-күрәнле (III-II; IV)	2-4					(4-7) Д (3-6) б.т.
	Дымлы имәнлекләр зур үләнле	2-4					(4-7) Д (3-6) б.т.
	Дымлы имәнлекләр юкәле (III-IV; II)	2-4					(4-7) Д (3-6) б.т.
	Елга буенда үсә торган зур үләнле имәнлекләр (II-III)	2-4					(4-7) Д (3-6) Ол. ч., б.ток.
4. Каен утыртмалары							
4.1. Каен утыртмалары: саф һәм өлешчә башка токимнар катнашында	нарат жыләкле- чәчбайлы (II-I)	10-12	>0,8 0,7	20-30 8-10	0,8 0,6	25-30 10-15	(8-10) Б (0-2) С
	катлаулы вак үләнле (II-I)	8-12	>0,8 0,7	20-30 8-10	0,8 0,6	25-30 10-15	(8-10) Б (0-2) С (Е)
	кара жыләкле-вак үләнле (II-III)	8-12	>0,8 0,7	20-30 8-10	0,8 0,6	25-30 10-15	(8-10) Б (0-2) С (Е)
	озын мүкле (III-IV)	12-15	>0,8 0,7	20-25 8-10	0,8 0,6	20-25 10-15	(8-10) Б (0-2) С

1	2	3	Сирәкләү		аркылы кисүләр		8
			тәрбиягә алганчы ябалдашларының минималь йомыклығы	кисү ешлыгы, запасы буенча %	тәрбиягә алганчы ябалдашларының минималь йомыклығы	кисү ешлыгы, запасы буенча %	
			Караганнан соң	кабатланучанлыгы (ел)	Караганнан соң	кабатланучанлыгы (ел)	
			4	5	6	7	
Урман утыртмаларының кисүгә кадәрге составы	Урман типлары төркемнәре (бонитет классы)	Тәрбияли башлау яше, ел					Кисентен ең яшенә (өлгерү дәрәжәсенә) карата максатчан составы
	катлаулы киң үләнле (Ia-I)	8-10	>0,8 0,7	25-35 8-10	0,8 0,6	25-35 10-15	(8-10) Б (0-2) Е (С)
	кара жиләкле-киң үләнле (I-II)	8-10	>0,8 0,7	25-30 8-10	0,8 0,6	25-30 10-15	(8-10) Б (0-2) Е (С)
	Елга буенда үсә торган-зур үләнле (II-III)	8-10	>0,8 0,7	20-25 8-10	0,8 0,7	20-25 10-15	(8-10) Б (0-2) Е
4.2. Каенлы-усаклы утыртмалар, башка токымнар	катлаулы вак үләнле (II-I)	6-8	0,8 0,6	20-40 10-15	0,7 0,5	20-40 10-15	(8-10) Б (0-2) С (0+) Ос
	кара жиләкле-вак үләнле (II-III)	6-8	0,8 0,6	20-40 10-15	0,7 0,5	20-40 10-15	(8-10) Б (0-2) С (0+) Ос
	катлаулы киң үләнле (Ia-I)	6-8	0,8 0,6	20-40 10-15	0,7 0,5	20-40 10-15	(8-10) Б (0-2) Е, С (0+)Ос
	кара жиләкле-киң үләнле (I-II)	6-8	0,8 0,6	20-40 10-15	0,7 0,5	20-40 10-15	(8-10) Б (0-2) Е (0+) Ос
	елга буенда үсә торган-зур үләнле (II-III)	6-8	0,8 0,7	20-30 10-15	0,7 0,6	20-30 10-15	(8-10) Б (0-2) Е (0+) Ос
4.3. Каенлы-чыршылы (каен чыбылдыгы астында кирәкле күләмдә чыршы – чыршының икенче ярусы яки яшь агачы булган)	катлаулы киң үләнле (Ia-I)	4-6	0,8 0,6	20-35 10-15	0,7 0,5	25-35 10-15	(7-10) Б (0-3) Е II яр. (Пдр) 10 Е
	кара жиләкле-киң үләнле (I-II)	4-6	0,8 0,7	20-30 10-15	0,7 0,5	25-35 10-15	(7-10) Б (0-3) Е II яр. (Пдр) 10 Е
	Елга буенда үсә торган-зур үләнле (II-III)	4-6	0,8 0,7	20-30 10-15	0,7 0,6	25-30 10-15	(7-10) Б (0-3) Е II яр. (Пдр) 10 Е
5. Усак утыртмалары							
5.1. Усак утыртмалары: саф һәм өлешчә башка токымнар катнашында	катлаулы вак үләнле (II-I)	10-15	0,8 0,6	30-40 8-12	0,8 0,6	30-35 10-15	(7-10) Ос (0-3) Е, Б
	кара жиләкле-вак үләнле (III-II)	10-15	0,8 0,6	25-35 8-12	0,8 0,7	25-30 10-15	(7-10) Ос (0-3) Е, Б
	катлаулы киң үләнле (Ia-I)	8-12	0,8 0,6	30-40 8-12	0,8 0,6	30-35 10-15	(7-10) Ос (0-3) Е,

Урман утыртмаларының кисүгә кадәрge составы	Урман типлары төркемнәре (бонитет классы)	Тәрбияли башлау яше, ел	Сирәкләү		аркылы кисүләр		Кисентен ең яшенә (өлгерү дәрәжәсе нә) карата максатча н составы
			тәрбиягә алганчы ябалдашла рның минималь йомыклыг ы	кисү ешлыгы, запасы буенча %	тәрбиягә алганчы ябалдашла рның минималь йомыклыг ы	кисү ешлыгы, запасы буенча %	
			Караганнан соң	кабатлан учанлыг ы (ел)	Караганна н соң	кабатлан учанлыг ы (ел)	
1	2	3	4	5	6	7	8
							С, Б
	кара жиләкле-киң үләнле (I-II)	8-12	0,8 0,6	25-35 8-12	0,8 0,7	25-30 10-15	(7-10) Ос (0-3) Е, С, Б
	елга буенда үсә торган-зур үләнле (II-I)	8-12	0,8 0,7	25-30 8-12	0,8 0,7	25-30 10-15	(7-10) Ос (0-3) Е, Б
5.2. Усаклы-чыршылы (усак чыбылдыгы астында кирәкле күләмдә чыршы – икенче ярусы яки яшь агачы булган)	катлаулы киң үләнле (Ia-I)	4-8	0,7 0,5	30-40 10-12	0,7 0,5	30-40 10-15	(7-10) Ос (0-3) Е, Б II яр. (Пдр) 10Е
	кара жиләкле-киң үләнле (I-II)	4-8	0,8 0,6	30-35 10-12	0,7 0,5	25-35 10-15	(7-10) Ос (0-3) Е, С, Б II яр. (Пдр) 10Е
	елга буенда үсә торган-зур үләнле (II-I)	4-8	0,8 0,6	30-35 10-12	0,7 0,5	25-35 10-15	(7-10) Ос (0-3) Е, Б II яр. (Пдр) 10Е
6. Юкә утыртмалары							
6.1. Күп максатларга, шул исәптән агач материалы алу өчен билгеләнгән утыртмалар							
6.1.1. Саф чиста юкә утыртмалары һәм өлешчә башка токымдагылар кушылмасы белән (2 берәмлеккә кадәр)	катлаулы вак үләнле юкәлекләр (II-III)	10-15	0,8 0,7	25-30 8-12	0,8 0,7	15-20 10-15	(8-10) Лп (0-2) С, Е, б.ток.
	кара жиләкле-вак үләнле (III-IV)	10-15	0,8 0,7	20-25 8-12	0,8 0,7	15-20 10-15	(8-10) Лп (0-2) С, Е, б.ток.
	катлаулы киң яфраклы (I-II)	10-15	0,8 0,7	25-30 8-12	0,8 0,7	15-25 10-15	(8-10) Лп (0-2) Е, Д, б. ток.
	кара жиләкле-киң үләнле (II-III)	10-15	0,8 0,7	25-30 8-12	0,8 0,7	15-20 10-15	(8-10) Лп (0-2) Е, Д, б.ток.
6.1.2. Составында юкә өстенлек итүче катнаш утыртмалар	катлаулы вак үләнле (II-III)	6-8	0,8 0,6	25-30 8-12	0,8 0,7	20-25 10-15	(7-10) Лп (0-3) С, Е, б. ток.
	кара жиләкле-вак үләнле (III-IV)	6-8	0,8 0,6	25-30 8-12	0,8 0,7	20-25 10-15	(7-10) Лп (0-3) С, Е, б. ток.
	катлаулы киң	6-8	0,8	25-35	0,8	20-30	(7-10) Лп

Урман утыртмаларының кисүгә кадәрge составы	Урман типлары төркемнәре (бонитет классы)	Тәрбияли башлау яше, ел	Сирәкләү		аркылы кисүләр		Кисентен ең яшенә (өлгерү дәрәжәсе нә) карата максатча н составы
			тәрбиягә алганчы ябалдашла рның минималь йомыклыг ы	кисү ешлыгы, запасы буенча %	тәрбиягә алганчы ябалдашла рның минималь йомыклыг ы	кисү ешлыгы, запасы буенча %	
			Караганнан соң	кабатлан учанлыг ы (ел)	Караганна н соң	кабатлан учанлыг ы (ел)	
1	2	3	4	5	6	7	8
	яфраклы (I-II)		0,6	8-12	0,6	10-15	(0-3) Е, Д, б.ток.
	кара жиләкле-киң үләнле (II-III)	6-8	0,8 0,6	25-30 8-12	0,8 0,7	20-25 10-15	(7-10) Лп (0-3) Е, Д, б.т.
6.2. Умартачылык (нектар бүлемтеге) максатларында үстерелә торган утыртмалар							
6.2.1. Саф чиста юкә утыртмалары һәм өлешчә башка токымдагылар кушылмасы белән (2 берәмлеккә кадәр)	катлаулы вак үләнле юкәлекләр (II-III)	5-7	0,7 0,5	20-30 8-12	0,6 0,5	20-30 10-15	10 Лп баш. ток. б.
	кара жиләкле-вак үләнле (III-IV)	6-8	0,7 0,5	20-30 8-12	0,6 0,5	20-30 10-15	10 Лп баш. ток. б.
	катлаулы киң яфраклы (I-II)	5-7	0,7 0,5	20-35 8-12	0,6 0,4	20-40 10-15	10 Лп баш. ток. б.
	кара жиләкле-киң үләнле (II-III)	6-8	0,7 0,5	20-30 8-12	0,6 0,5	20-30 10-15	10 Лп баш. ток. б.
6.2.2. Составында юкә өстенлек итүче катнаш утыртмалар	катлаулы вак үләнле (II-III)	4-6	0,6 0,5	20-35 8-12	0,6 0,5	20-30 10-15	(9-10) Лп (0-1) башк. ток. (9-10) Лп (0-1)
	кара жиләкле-вак үләнле (III-IV)	4-6	0,6 0,5	20-35 8-12	0,6 0,5	20-30 10-15	башк. ток. (9-10) Лп (0-1)
	катлаулы киң яфраклы (I-II)	4-6	0,6 0,6	20-40 8-12	0,6 0,4	20-40 10-15	башк. ток. (9-10) Лп (0-1)
	кара жиләкле-киң үләнле (II-III)	4-6	0,6 0,5	20-35 8-12	0,6 0,5	20-30 10-15	башк. ток. (9-10) Лп (0-1)
7. Зирек утыртмалары							
7.1. Саф кара зирек утыртмалары һәм составында башка йомшак яфраклы токымнар катнашында	Елга буенда үсә торган-зур үләнле кара зиреклекләр (II-I)	10-15	0,8 0,7	20-25 8-10	>0,8 0,8	15-25 10-15	(7-10) Ол. ч. (0-3) Е, Д
	Кара зиреклек сазлыклы-зур үләнле (III-II)	10-15	0,8 0,7	20-25 8-10	>0,8 0,8	15-25 10-15	10 Ол. ч., башк. ток. б.
7.2. Кара зирек өстенлек итүче һәм составында башка кыйммәтле	Елга буенда үсә торган-зур үләнле кара зиреклекләр	8-10	0,8 0,6	20-30 8-10	0,8 0,7	20-25 10-15	(6-8) Ол. ч., (2-4) Е. Д. др.

Урман утыртмаларының кисүгә кадәрге составы	Урман типлары төркемнәре (бонитет классы)	Тәрбияли башлау яше, ел	Сирәкләү		аркылы кисүләр		Кисентен ең яшенә (өлгерү дәрәжәсе нә) карата максатча н составы
			тәрбиягә алганчы ябалдашла рның минималь йомыклыг ы	кисү ешлыгы, запасы буенча %	тәрбиягә алганчы ябалдашла рның минималь йомыклыг ы	кисү ешлыгы, запасы буенча %	
			Караганнан соң	кабатлан учанлыг ы (ел)	Караганна н соң	кабатлан учанлыг ы (ел)	
1	2	3	4	5	6	7	8
токымнар булган катнаш утыртмалар	(II-I)						п.
8. Тирәк утыртмалары							
Саф һәм өлешчә башка токымнар катнашындагы тирәк утыртмалары		2-4	0,8 0,7	15-30 5-8	0,9 0,7	20-35 7-10	
9. Чәчбай утыртмалары							
Саф һәм өлешчә башка токымнар катнашындагы чәчбай утыртмалары		3-4	0,8 0,7	20-30 5-7	0,8 0,7	15-20 7-8	

Искәрмәләр:

1. Кисүләрнең максималь ешлык проценты тоташлыгы (тулылыгы) 1,0гә тигез булган утыртмалар өчен китерелде. Тоташлыкның (тулылыкның) түбәнрәк күрсәткечләрендә, кисәк тотрыклылык кимү куркынычы янаганда һәм башка начар шартларда, шулай ук техник коридор челтәрле кишәрлекләрен тәрбия кылганда кисүләрнең ешлыгы, әлбәттә, кими.

2. Запас буенча технологик коридорларны 5-7%ка кисеп чыкканда һәм кирәкмәгән агачларны күп күләмдә юк итү зарурлыгы булганда ешлыкны арттыру рөхсәт ителергә мөмкин.

2.1.3. Барлык төр кисүләрдә файдалану өчен билгеләнгән диләнке күләме (агач материалы алуның ел саен рөхсәт ителгән күләме)

Барлык төр кисүләрдә ел саен рөхсәт ителгән агач материалы алу күләме 9 таблицада китерелде.

РФ УК 60.8 ст. 3 өл. буенча зарарлы организмнарның чыганаclarын бетергәндә чаралар уздыру барышында (һәлак булган һәм зарарланган урман утыртмаларын кискәндә) эзерләнгән агач материалы күләме файдалану өчен билгеләнгән диләке күләменә кертелми.

Кисүләрнең барлык төрләре буенча ел саен файдалану күләме 173,9 мең м³ ликвидлы агач материалы тәшкил итә. Өлгергән һәм картайган урман утыртмаларны кисү өлешенә 92%, урманнарны караганда урман утыртмаларын кисү өлешенә ликвидлы запасның гомуми күләменнән 8%ы туры килә.

Барлык төр кисүләрдә файдалану өчен билгеләнгән диләнке күләме
(агач материалы алуның ел саен рөхсәт ителгән күләме)

Мәйданы – га, запасы – мең. м³

Хужалыклар	Ел саен алырга рөхсәт ителә торган агач материалы күләме:														
	Өлгергән һәм картайган агачларны кискәндә			Урманнарны тәрбияләгәндә агачларны кискәндә			Зыян күргән һәм һәлак булган агачларны кискәндә			Урман, урман эшкәртү инфраструктурасы объектларын һәм урман инфраструктурасы булдыруга бәйле булмаган объектларны төзү, үзгәртеп кору һәм эксплуатацияләү өчен билгеләнгән урман кишәрлекләрендә урман утыртмаларын кискәндә			Барлыгы		
	Мәйданы	запас		Мәйданы	запас		Мәйданы	запас		Мәйданы	запас		Мәйданы	запас	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Урманчылык буенча барлыгы															
ылыссы	11	2,4	2,0	184	6,2	3,7	–	–	–	–	–	–	195	8,6	5,7
Каты яфраклы	11	1,3	0,5	92	1,9	0,7	–	–	–	–	–	–	103	3,2	1,2
Йомшак яфраклы	906	155,8	73,4	175	5,7	2,2	–	–	–	13	0,6	0,2	1094	162,1	75,8
Жәмгысе	928	159,5	75,9	451	13,8	6,6	–	–	–	13	0,6	0,2	1392	173,9	82,7
шул исәптән кишәрлек урманчылыклары буенча:															
Болгар															
ылыссы	4	0,8	0,7	41	1,0	0,5	–	–	–	–	–	–	45	1,8	1,2

Хужалыклар	Ел саен алырга рөхсәт ителә торган агач материалы күләме:														
	Өлгергән һәм картайган агачларны кискәндә			Урманнарны тәрбияләгәндә агачларны кискәндә			Зыян күргән һәм һәлак булган агачларны кискәндә			Урман, урман эшкәртү инфраструктурасы объектларын һәм урман инфраструктурасы булдыруга бәйлә булмаган объектларны төзү, үзгәртеп кору һәм эксплуатацияләү өчен билгеләнгән урман кишәрлекләрендә урман утыртмаларын кискәндә			Барлыгы		
	Мәйданы	запас		Мәйданы	запас		Мәйданы	запас		Мәйданы	запас		Мәйданы	запас	
Ликвидлы		Эшкә яраклы	Ликвидлы		Эшкә яраклы	Ликвидлы		Эшкә яраклы	Ликвидлы		Эшкә яраклы	Ликвидлы		Эшкә яраклы	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Йомшак яфраклы	185	28,6	14,3	66	2,3	0,9	–	–	–	2	0,1	–	253	31,0	15,2
Жәмгысе	185	28,6	14,3	71	2,4	0,9	–	–	–	2	0,1	–	258	31,1	15,2
Урганча															
ылыслы	2	0,5	0,4	22	0,6	0,3	–	–	–	–	–	–	24	1,1	0,7
Каты яфраклылар	–	–	–	20	0,5	0,2	–	–	–	–	–	–	20	0,5	0,2
Йомшак яфраклы	271	53,4	25,8	21	0,6	0,2	–	–	–	4	0,2	0,1	296	54,2	26,1
Жәмгысе	273	53,9	26,2	63	1,7	0,7	–	–	–	4	0,2	0,1	340	55,8	27,0
Ямаш															
ылыслы	2	0,4	0,3	8	0,2	0,1	–	–	–	–	–	–	10	0,6	0,4
Каты яфраклылар	11	1,3	0,5	30	0,6	0,2	–	–	–	–	–	–	41	1,9	0,7
Йомшак яфраклы	147	21,3	9,9	29	0,8	0,3	–	–	–	4	0,2	0,1	180	22,3	10,3

Хужалыклар	Ел саен алырга рөхсәт ителә торган агач материалы күләме:														
	Өлгергән һәм картайган агачларны кискәндә			Урманнарны тәрбияләгәндә агачларны кискәндә			Зыян күргән һәм һәлак булган агачларны кискәндә			Урман, урман эшкәртү инфраструктурасы объектларын һәм урман инфраструктурасы булдыруга бәйлә булмаган объектларны төзү, үзгәртеп кору һәм эксплуатацияләү өчен билгеләнгән урман кишәрлекләрендә урман утыртмаларын кискәндә			Барлыгы		
	Майданы	запас		Майданы	запас		Майданы	запас		Майданы	запас		Майданы	запас	
Ликвидлы		Эшкә яраклы	Ликвидлы		Эшкә яраклы	Ликвидлы		Эшкә яраклы	Ликвидлы		Эшкә яраклы	Ликвидлы		Эшкә яраклы	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Жәмгысе	160	23,0	10,7	67	1,6	0,6	–	–	–	4	0,2	0,1	231	24,8	11,4

2.1.4. Кисентелэрнең яшьләре

Урман агачларын кисүнең «Кисентелэрнең яшен билгеләү турында» 2015 елның 09 апрелендәге № 105 Рослесхоз боерыгы белән билгеләнгән еллары 10 таблицада китерелде.

10 таблица.

Кисентелэрнең яше

Урманнарның максатчан билгеләнеш төрләре, ш.и. яклаучы урманнарның категорияләре	Хуж/бүлемтекләре һәм аларга кергән өстенлек итүче токымнар	Бонитет класслары	Кисентелэрнең яше, ел
1	2	3	4
Урман үсемлекләре зонасы: Урман-дала зонасы Урманлы район: РФ Европа өлешенең урман-дала районы			
Яклаучы урманнар (Су объектлары буйларында урнашкан тыюлыклы урман полосалары – яклаучы урманнар категориясеннән тыш)	Ылыслы		
	Нарат, чыршы, карагач	Барысы да	101-120
	Каты яфраклылар		
	Орлыклык имән, корычагач	Барысы да	121-140
	Үсентеле имән	III һәм югарырак	71-80
		IV һәм түбәнрәк	61-70
	Карама, өрәңге	Барысы да	71-80
	Йомшак яфраклылар		
	Бал бирүче (нектарлы) юкә	Барысы да	81-90
	Каен, кара зирек, юкә (товарлык),	Барысы да	71-80
	Усак, тирәк, кара тирәк, соры зирек, агачсыман тал	Барысы да	51-60
	Тирәк (культуралар)	Барысы да	36-40
	Куаклыклар		
	Таллык	Барысы да	5
	Яклаучы урманнар (су объектлары буйларында урнашкан тыюлыклы урман полосалары), эксплуатация урманнары.	Ылыслы	
Нарат, чыршы, карагач		Барысы да	81-100
Каты яфраклылар			
Орлыклык имән, корычагач		Барысы да	101-120
Үсентеле имән		III һәм югарырак	61-70
		IV һәм түбәнрәк	51-60
Карама, өрәңге		Барысы да	61-70
Йомшак яфраклылар			
Бал бирүче (нектарлы) юкә		Барысы да	81-90
Каен, кара зирек, юкә (товарлык)		Барысы да	61-70
Усак, тирәк, кара тирәк, соры зирек, агачсыман тал		Барысы да	41-50
Тирәк (культуралар)		Барысы да	31-35
Куаклыклар			

	Таллык	Барысы да	5
--	--------	-----------	---

2.1.5. Агачлыкларның тулылыгын һәм составын, диләнкеләрнең күләмнәрен, диләнкеләрнең тоташу чорларын, киртекләр санын, кисүләрнең кабатлану чорларын исәпкә алып, агач материалын сайлау проценты (ешлыгы)

Агач материалы әзерләүгә карата таләпләр РФ Табиғат министрлығының 2016 елның 13 сентябрендәге № 474 боерыгы, «Диләнке эшләре төрләрен, аларны уздыру тәртибен һәм эзлеклелеген, диләнке эшләренен технологик картасы формасын, диләнкене карау акты формасын һәм диләнкене карау тәртибен раслау турында» 2016 елның 27 июнендәге № 367 боерыгы белән расланган Агач материалы әзерләү кагыйдәләрендә билгеләнгән.

Өлгергән, картайган урман утыртмаларын кисү буенча төп оештыру-техник элементларның параметрлары 10.1 таблицада китерелде.

10.1 таблица.

Өлгергән, картайган урман утыртмаларын кисүләрдә төп оештыру-техник элемент параметрлары

№ п/п	Агач материалы әзерләү параметрлары. Кисү ысуллары	Сайланма кисүләр	Тоташ кисүләр
1	2	3	4
Урман үсемлекләре зонасы: Урман-дала зонасы Урманлы район: РФ Европа өлешенен урман-дала районы			
1.	Сайланма кисүләр ешлыгы, %		
	Бик зәгыйфь	10 кадәр	
	Зәгыйфь	11-20	
	Уртача	21-30	
	Уртача-югары	31-40	
	Югары	41-50	
	Бик югары (сайланма санитар кисүләр өчен)	51-70	
2.	Диләнкеләрнең (сайланма кисүләрдә) чик мәйданы, га		
	Яклаучы урманнар:		
	Ирекле-сайланма кисүләр	25	
	Төркемле-сайланма кисүләр	15	
	Тигез-эзлекле кисүләр	15	
	Төркемле-эзлекле кисүләр	10	
	Полоса аша эзлекле кисүләр	5	
	Эксплуатация урманнары:		
	Ирекле-сайланма кисүләр	50	
	Төркемле-сайланма кисүләр	30	
	Тигез-эзлекле кисүләр	30	
Төркемле-эзлекле кисүләр	25		
Полоса аша эзлекле кисүләр	15		

№ п/п	Агач материалы эзерлэү параметрлары. Кисү ысуллары	Сайланма кисүлөр	Тоташ кисүлөр
1	2	3	4
Урман үсемлекләре зонасы: Урман-дала зонасы Урманлы район: РФ Европа өлешенен урман-дала районы			
3.	Тоташ кисүләрдә диләнкеләрнең чик майданы, га нарат, карагач Чыршы, пихта орлыктан яңартылганда имән шытымнан яңартылганда имән һәм башка каты яфраклылар йомшак яфраклылар		5 5 2,5 10 10
4.	Тоташ кисүләрдә диләнкеләрнең чик киңлеге, м нарат, карагач Чыршы, пихта орлыктан яңартылганда имән шытымнан яңартылганда имән һәм башка каты яфраклылар йомшак яфраклылар		50 50 50 100 100
5.	Диләнкеләр тоташу чоры, ел нарат, карагач Чыршы, пихта орлыктан яңартылганда имән шытымнан яңартылганда имән һәм башка каты яфраклылар йомшак яфраклылар		4 4 4 4 2
6.	Кисүләр кабатлану чоры, ел Ирекле-сайланма кисүләр Төркемле-сайланма кисүләр Тигез-эзлекле кисүләр Төркемле-эзлекле кисүләр Полоса аша эзлекле кисүләр	8-30 8-30 4-8 30-40 4-8	
7.	Урман кварталының 1 км ягына хисаплаганда киртекләр саны диләнкеләр киңлеге (озынлыгы) 50 м кадәр булганда диләнкеләр киңлеге (озынлыгы) 51-150 м булганда диләнкеләр киңлеге (озынлыгы) 151-250 м булганда диләнкеләр киңлеге (озынлыгы) 250 м артыграк булганда		4тән артык түгел 3тән артык түгел 2дән артык түгел 1

№ п/п	Агач материалы эзерлэу параметрлары. Кисү ысуллары	Сайланма кисүлөр	Тоташ кисүлөр
1	2	3	4
Урман үсемлекләре зонасы: Урман-дала зонасы Урманлы район: РФ Европа өлешенен урман-дала районы			
8.	Төяү пунктлары, житештерү һәм көнкүреш объектлары өчен гомуми майдан (диләнкенен гомуми майданыннан) - алга таба ясалма урман торгызып Майданы 10 га артык булган диләнкеләрдә - сезонара агач материалы запаслары булдыру өчен - туфракка зыян салып Майданы 10 га һәм аннан азрак булган диләнкеләрдә: - алга таба яңартып - алдан торгызып - эзлекле кисүләрдә - сайланма кисүләрдә	3% артык түгел 0,3 га кадәр 0,25 га кадәр	чикләнми 5% артык түгел 15% артык түгел иң күбе 3% 0,4 га кадәр 0,3 га кадәр
9.	Сөйрәмә жир трассалары һәм диләнкедәге юллар майданы, (диләнке майданыннан %) - күп операцияле техника кулланып - алга таба ясалма урман торгызып	15% артык түгел	20% артык түгел 30% кадәр чикләнми

Өлгереп житмәгән урман утыртмалары арасында урнашкан, диләнкеләрнең билгеләнгән күләмнәрен 1,5 мәртәбәдән кимрәк дәрәжәдә артып китүче урмантаксалы бүлендекләр тулысынча кисүгә билгеләнә.

Урманнардан рациональ файдалануны, урман утыртмаларының үзләренең тирәлек хасил итүче, су саклаучы, санитария-гигиена, савыктыру һәм башка төрле файдалы үзлекләрен югалта башлаган табигый структурасын торгызу һәм саклау максатларында, – агач материалы эзерләү өчен аренда яисә даими (вакыты чикләнмичә) файдалану хокукларында тапшырылган урман кишәрлекләрендә аерым диләнкеләрнең майданнары тоташ кисүләрдә арттырылырга мөмкин, ләкин 1,5 мәртәбәдән артыграк түгел.

Барлык урманнарда да тоташ кисүләрдә кыска ягы буйлап та, озын ягы буйлап та диләкеләр өчен турыдан-туры тоташу урыны билгеләнә, ә елга үзәннәрендә үсә торган урманнарда, – диләнкеләрнең полоса аша тоташу урыннары.

Турыдан-туры тоташкан очракта чираттагы диләнке алдагы диләнкедән соң тоташу срогын исәпкә алып киселә.

Полоса аша тоташкан очракта чираттагы диләнке диләнкеләрнең чик дәрәжәдәге киндәгенә тигез булган киндәктәге урман полосасы аша урнаштырыла.

Тоташ кисүләрдә диләнкеләрнең тоташу срогы, кисү елларын санамыйча, агач токымнарының жимеш бирү ешлыгын исәпкә алып, аларның табигый рәвештә уңышлыгына яңаруын тәмин итеп яки урман

культуралары утырту, урманнарның экологик үзлекләрөн саклау өчен шартлар тудырып билгеләнә.

Диләнкедә урманнарны ясалма торгызган вакытта яисә хужалык буенча кыйммәтле токымнарның шытымын саклаганда диләнкенен теләсә кайсы ягы буйлап тоташу вакытын кимендә 2 ел итеп билгеләү рөхсәт ителә.

Өлгергән, картайган урман утыртмаларын сайланма кискән вакытта диләнкеләрнен тоташу чорлары билгеләнми.

Өлгергән, картайган урман утыртмаларын сайланма кискән вакытта диләнкеләр 30 процентлы ешлык белән тоташканда һәм аларның өлгергән, картайган урман утыртмаларын тоташ кисү диләнкеләренә аннан да югарырак процентлы ешлык белән тоташуы очрагында өлгергән, картайган урман утыртмаларын тоташ кискәндәге кебек тоташу чорлары билгеләнә.

Өлгергән, картайган урман агачларын кискәндә агач материалын эзерләү диләнкеләрнен тоташу кинлеген, майданын һәм срокларын саклап гамәлгә ашырыла.

2.1.6. Урман торгызу методлары

10.2 таблица.

Урман типлары һәм урман торгызу ысуллары

№ п/п	Урман тибы, үсеш алган урын шартлары тибы, бонитет классы	Утыртмаларның уртача составы	Рельефтагы торышы	Туфрагы	Шытымы	Вак агачлары	Туфрак өсте катламы		Янартылуы	Ирекле утыртмалары	Кисү ысулы. Торгызу ысулы
							Үләнле	Мүкле			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Нарат өстенлек итүче урман типлары 1 төркем. Лишайниклы-мүкле наратлыктар											
1.	Лишайниклы-мүкле наратлык Лм белән ТУМ: А1-2 Бонитеты: 1-3 Коры наратлык	10С +Б	Таулар аз яки дулкынлы. Коры (калкулыкларда) белән сафның (калкулык битендә) чиратлашуы	Аз күләмдә көлсу, комсыл коры. Гориз. А1 юк	Наратлы сирәк	Сирәк: миләш, өянкелек	Песи тәпие, сирәк нарат жиләге һәм турак уты, Маршелл күкчөчәге, агулы сәхрә борычы, түбәнлекләрдә яшел мүкләр, дарулык бүре жиләге	Кладония токымыннан лишайник	Нарат катнашындагы каеннар аз үсә	Хасил булмый	Тоташ кисүләр. Нарат культуралары
2 төркем. Яшел мүкле нарат урманнары											
2.	Мүкле наратлык (нарат жиләклегә) Мүк белән ТУМ: А2,В2 Бонитеты: 1-2 Саф наратлык	10С + Б 9С 1Б +Ос, чыршы таралган жирдә 8С2Е	Биек плато, рельефы тигез яки азрак дулкынлы, болын өсте террасалары	Өлешчә көлсу, комлы саф туфрагы – тирән комнар	Наратлы төркемле тәрәзәләргә яраклашкан сирәк чыршы	Сирәк – миләш, дроқ, артыш, өянкелек	Нарат жиләге, ландыш, дарулык бүре жиләге, кара абага, аралыкларда һәм аланлыкларда чөчбай	Яшел мүкләр, калкулыкларда лишайниклар	Канәгатләнде рерлек, каен, усак, нарат белән	Каенлы	Шытымны саклап, тоташ кисүләр. Тәрәзәләрдә нарат культуралары
3.	Кара жиләкле наратлык Кж белән ТУМ: А3,В3 Бонитет: 1- 2 (3)	7С 2Б1Е + Ос	Тигезлекле рельеф яки өлешчә дулкынлы, елга террасалары	Урт. һәм куче көлсу комсыл дымлы глей билгеләре белән	Чыршылы, сирәгрәк нарат	Эт шомырты, куаклы тал, миләш, артыш	Каражиләк, кара абага, нарат жиләге, каеш яфрак, чөчбай	Яшел мүкләр, тү- бәнлекләрдә кәккүк житене,	Канәгатләнде рерлек, нарат, каен, усак белән	Каенлы, сирәк усак	Шытымны саклап, тоташ кисүләр. Нарат культуралары
3 төркем. Катлаулы нарат урманнары											
4.	Куаклы наратлык Кн ТУМ: С2 Бонитеты: 1-1а	9С 1Б +Ос	Тигез калку плато, өске һәм болын өсте террасалары	Кәсле-көлсу жиңелчә балчыксыл саф	Сирәк, нарат	Юкә, төрле куаклыклар, кабар агачы, зелпе, миләш	Сәрдә, күкебаш, урман тугае, каеш яфрак, бөрлегән, ике яфраклы май чөчәге, талакдар	Юк	Канәгатләнде рерлек, каен, усак һәм юкә катнашында	Каенлы усаклы	Тоташ кисүләр. Нарат культуралары
5.	Юкәле наратлык Ю белән ТУМ: С2-3 Бонитеты: 1а (еш кына культуралар)	9С 1Б + Ос,Лп	Тигез калку плато, болын өсте террасалары	Кәсле-көлсу комсыл саф	Сирәк чыршылы	Урт. куелькта яисә юкә күп булган куче, аз күләмле зелпеле, миләшле, кабар агачлы	Төрле-төрле: күрәннәр, сәрдә, йолдызак, карга күзе, таштояк һәм башкалар	Юк	Йомшак яфраклыларга алмашынып	Каенлы усаклы	Тоташ кисүләр. Нарат, чыршы культуралары

№ п/п	Урман тибы, үсеш алган урын шартлары тибы, бонитет классы	Утыртмаларның уртача составы	Рельефтагы торышы	Туфрагы	Шытымы	Вак агачлары	Туфрак өсте катламы		Яңартылуы	Ирекле утыртмалары	Кисү ысулы. Торгызу ысулы
							Үләнле	Мүкле			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
6.	Наратлык чыршылы Се ТУМ: С2-3 Бонитеты: 16	10 С	Плато, тигез рельеф яисә сөзөк ярлар	Көлсу комсыл яки жиңелчә балчыксыл саф һәм дымлы	Күе чыршылы	Сирәк юкә, өрәңге	Сәрдә, келәнчел, каеш яфрақ, кызыл бөрлегән, аконит, жылдәк, күп чөчкәк бүре жиләге	Юк	Чыршыга алмашынып	Чыршылы	Эзлекле кисүләр. Үсенте булмаганда – тоташ кисүләр һәм чыршы культуралары
	Чикләвек куаклы наратлык СЛЩ ТУМ: Д2-3 Бонитеты: 1а	10С +Д,Лп	Субүләр калкулыклары	Соры урман балчыксыл саф	Сирәк наратлы, имәнле	Күе – чикләвек куагы, миләш	Күе: сәрдә, алан, каеш яфрақ, кызыл бөрлегән, жылдәк, карга күзе	Юк	Яфрақлыларга алмашынып яки чикләвек куагы үсә	Өрәңгеле, юкәле	Тоташ кисүләр. Имән культуралары
8.	Өрәңгеле наратлык СКЛ ТУМ: Д1 Бонитеты: 2-3	9С1Б +Кл	Субүләрләрнең текә ярлары, текә ерганаклы елга ярлары һәм чокыр сөзөкләре	Кәсле-карбонатлы азкуәтле коры	Сирәк имәнле	Урт. куелькта: чикләвек куагы, кабар агачы	Чөчкә күрән, Сәрдә, күкәбаш, кызыл бөрлегән, аралықларда бөртекчеләр	Юк	Яфрақлыларга алмашынып	Өрәңгеле, юкәле	Тоташ кисүләр. Имән культуралары
Искәрмә: Яфрақлы утыртмаларның урман типлары С эндификаторы белән наратлы урман типларына карата тасвирлана (мисал өчен, куаклы карагай һ.б.)											
Чыршы өстенлек итүче урман типлары											
9.	Чыршы урманы кымызлыклы Ч к ТУМ: С2 Бонитеты: 1	5Е1П 2С 1Лп 1Б +Ос	Субүләрләрдеге таулар һәм сөзөкләкләр.	Уртача көлсу балчыксыл саф балчык түшәмәле	Сирәк чыршылы пихта катыш	Уртача куелькта: юкә, миләш, зелпе, кабар агачы	Кымызлык, майник, урман наратбашы, талақдар, таштояқ, каеш яфрақ, икеөйлә кычыткан	Сирәк - яшел мүкләр	Канәгатъләнде рерлек, йомшак яфрақлыларга алмашынып, сирәгрәк шытым хисабына – чыршы белән	Каенлы усаклы	Эзлекле кисүләр. Үсенте булмаганда – тоташ кисүләр һәм чыршы культуралары
10.	Юкәле чыршылык Ч юк ТУМ: С2-3 Бонитеты: 1	6Е1П 2Лп1Б +Ос	Тигез, өлешчә Таулы, сөзөкләкләр	Уртача һәм аз гына көлсу, балчыксыл саф	Төркемле, чыршы, пихта, юкә	Уртача куелькта яки күе – юкә, миләш зелпе, эт шомырты, кабар,	Күе: сәрдә, сырмавык, күкәбаш, таштояқ, наратбаш, каеш яфрақ, абага, кычыткан, келәнчел	Юк яки аз дәрәжәдә үскән яшел мүкләр	Нигездә усакка, сирәк көнә юкәгә алмашынып, канәгатъләнде рерлек	Усаклы, каенлы, юкәле	Эзлекле кисүләр. Шытымы – тоташ кисүләр һәм чыршы культуралары

№ п/п	Урман тибы, үсеш алган урын шартлары тибы, бонитет классы	Утыртмаларның уртача составы	Рельефтагы торышы	Туфрагы	Шытымы	Вак агачлары	Туфрак өсте катламы		Яңартылуы	Иректе утыртмалары	Кису ысулы. Торгызу ысулы
							Үләнле	Мүкле			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
11.	Елга буенда үсә торган чыршылык (лог) Епр ТУМ: С3 Бонитеты: 2 Начар туфракта үсә торган дымлы чыршы урманы	6Е1П2Б 1Ол	Елга, агымсу аша дымлана торган елгачык буйлары	Кәсле-көлсу, торфлы-глейлы, балчыксыл яки комсыл дымлы	Сирәк: Чыршы, пихта	Урт. куелькта – шомырт, кара карлыган, миләш, юкә	Мул, өстенлек итә: тубылгы, кычыткан, абага, сирәгрәк сәрдә, урман наратбашы, зеленчук, бохар кынасы, аю табаны,	Юк яки аз үсеш алган, күке житене, сирәк сфагнум, калкулыкларда яшел мүкләр	Чыршы үрентеләре хисабына яки йомшак яфракыларга алмашынып	Зирекле каенлы	Эзлекле кисүләр. Шытымы – тоташ кисүләр һәм чыршы культуралары
12.	Имәнле чыршы урманы И ч ТУМ: Д2-3 Бонитеты: 2	7Е1Д1Б 1Ос + Лп	Югарылыклы плато һәм беленер-беленмәс таулыклар	Уртача һәм аз гына көлсу балчыксыл саф	Сирәк: Чыршы, имән	Күе, чикләвек куагы, зелпе, кабар, юкә	Кин яфраклы үләннәр	Юк	Йом. яфр. алмашынып канәг. яки үренте хисабына	Каенлы усаклы	Тоташ кисүләр. Имән культуралары
Искәрмә: Пихта утыртмаларның урман типлары Е эндификаторы белән наратлы урман типларына карата тасвирлана (мисал өчен, юкәле пихта урманы һ.б.)											
Имән өстенлек итүче урман типлары											
1 төркем. Коры өрәнгеле имән урманнары											
13.	Чиялекле имәнлек Ч им ТУМ: Д0-1 Бонитеты: 5	8Д 2Б яки 10Д +Кл	Сөзәк таулар, шәрә таш токымнары белән	Кәсле-карбонатлы азкуәтле коры	Юк	Дала чиясе	Уртача куелькта, кыска сабак, чөчле күрән, чөчбай	Юк	Имәнле үрентеле	Хасил булмый	Тоташ кисүләр Табигый үсеш алу
14.	Калкулыклы имәнлек К им ТУМ: Д 1 Бонитеты: 4	10Д +Б яки 7Д3Б +Лп	Сөзәк таулар, яр кырыйлары. Калкулыклы рельеф	Кәсле-карбонатлы азкуәтле коры	Юк	Сирәк: чикләвек куагы, Дала чиясе	Уртача куелькта, кыска сабак, чөчле күрән, чөчбай кызыл бөрлегән	Юк	Имәнле үрентеле	Хасил булмый	Тоташ кисүләр Табигый үсеш алу
15.	Өрәнгеле-каенлы имәнлек Им өрк ТУМ: Д 1 Бонитет:3-4	7Д2КИВ1Лп яки 7Д3Б +Лп	Калкулыклы, сөзәк ярлар	Кәсле-карбонатлы азкуәтле коры	Сирәк: Имән	Уртача куелькта: чикләвек куагы, кабар агачы	Уртача куелькта: сәрдә, кычыткан, күкебаш, ирләр абагасы	Юк	Имән шыт. канәгать., каенлы	Каенлы	Тоташ кисүләр Табигый үсеш алу Тагын да тирәнрәк туфракларда имән культуралары
2 төркем. Имәнлекләр саф өрәнгеле-юкәле											
16.	Өрәнгеле-юкәле имәнлек (дала янәшәсендә үсә торган) Дклп	6Д3КИВ1Лп яки 6Д3Лп1КИВ	Югарылыклы субүләрләр һәм сөзәклекләр	Соры урман һәм кәсле-көлсу балчыксыл саф, балчык түшәлә	Сирәк яки урт. куелькта, юкә, каен, имән, урыны-урыны	Урт. куелькта: миләш, чикләвек куагы, сөялле кабар	Сәрдә, йолдызак, таштояк, сырмавык, кыңгырау чөчөк, ландыш, кашыклы	Юк	Яфракыларга алмашынып	Лп, Кл, Ос, Б	Тоташ кисүләр Үрентеле хуж-та таб. үсеш. – үрентеле. Орлыклыда – имән

№ п/п	Урман тибы, үсеш алган урын шартлары тибы, бонитет классы	Утыртмаларның уртача составы	Рельефтагы торышы	Туфрагы	Шытымы	Вак агачлары	Туфрак өсте катламы		Яңартылуы	Иректе утыртмалары	Кисү ысулы. Торгызу ысулы
							Үләнле	Мүкле			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
	ТУМ: Д2-3 Бонитеты: 1-2			торган	белән өрәңге	агачы, юкә, шомырт	абага, күкебаш				культуралары
17.	Күрәңле имәнлек Күр им ТУМ: Д2 Бонитеты: 3	6Д2Лп1Кл1Б+Ос	Таулы плато, сөзәклекләрнең өске өчтән бер өлеше	Соры урман өлешчә көлсу, балчыксыл саф	Сирәк: имән	Сирәк: юкә, чикләвек куагы, сөялле кабар агачы чы, зелпе	Күе: сәрдә, келәнчел, таштояк, йолдызак, сырмавык, күкебаш, чәчле күрән	Юк	Яфраклыларга алмашынып	Лп, Б, Кл	Тоташ кисүләр Үрентеле хуж-та таб. үсеш. – үрентеле. Орлыклыда – имән культуралары
18.	Абагалы имәнлек Аб им ТУМ: Д3 Бонитеты: 1-2 Дымлы имәнлек	6Д3КИВ1Лп яки 1 ярус- 10Д 2 ярус- 10КИВ	Плато һәм сөзәклекләр	Соры урман уртача көлсу балчыксыл дымлы	Төркемле, сирәк: имән	Урт. куелькта: чикләвек куагы, кабар агачы, балаң, эт шомыртты, шомырт	Күе: абага, сәрдә, таштояк, сырмавык, балта борчак, кымызлык, күкебаш, йолдызак, миләүшә, урман гравилаты, икеөйлә кычыткан	Юк	Яфраклыларга алмашынып	Лп, КИВ, Б	Тоташ кисүләр Үрентеле хуж-та таб. үсеш. – үрентеле. Орлыклыда – имән культуралары
3 төркем. Имәнлекләр дымлы тугайлы											
19.	Тугайда үсә торган имәнлек Туг им ТУМ: С4, Д4 Бонитеты: 3 (2)	7Д 3Б +Лп	Елга тугайлары, өлешчә таулы урын, ел саен су баса	Кәсле-болынлы балчыксыл-глейлы юеш	Сирәк: имән, өрәңге, юкә	Сирәк – эт шомыртты, шомырт, тал, зелпе, гөлжिमеш карлыган	Күрәннәр, тубылгы, кычыткан, кара бөрлегән	Юк	Канәгатләнделерлек, имән һәм йомшак яфраклы токымнарның шытымнары белән	Лп, КИВ, Б	Тоташ кисүләр Үрентеле хуж-та таб. үсеш. – үрентеле. Тирәк культуралары ихтимал
Корычагач өстенлек итүче урман типлары											
20	Өрәңгеле-юкәле корычагачлык Кор өрө ТУМ: Д2 Бонитеты: 2(1) Кайбыч урманчылыгының көньяк-көнбатыш өлешендә очрый	7Яс1Лп2КИВ	Таулы плато	Күе-соры урман балчыксыл саф балчык түшәлә торган	Уртача куелькта: имән, корычагач, юкә	Уртача куелькта: чикләвек куагы, юкә, зелпе	Сәрдә, келәнчел, таштояк, йолдызак, сырмавык, ирләр абагасы, күкебаш	Юк	Яфраклыларга алмашынып	Лп, Кл, Ос, Б	Тоташ кисүләр Корычагач (имән) культуралары
Юкә өстенлек итүче урман типлары											
1 төркем. Төрле яфраклы юкәлекләр											
21.	Төрле яфраклы юкәлек Лп тр, ТУМ: С2-3, Д2-3	6Лп2Д2КИВ +Б, Ос 7Лп2Е1Б+Д	Таулы плато, сөзәклекләр, шулай ук болын өсте	Күе-соры урман балчыксыл саф балчык түшәлә	Уртача куелькта: имән, өрәңге, юкә.	Уртача куелькта: чикләвек куагы, юкә, зелпе,	Сәрдә, келәнчел, күкебаш,	Юк	Үрентеле юкә	Өрәңге, каен, усак	Тоташ кисүләр Табигый үстөрү шытымлы юкә,

№ п/п	Урман тибы, үсеш алган урын шартлары тибы, бонитет классы	Утыртмаларның уртача составы	Рельефтагы торышы	Туфрагы	Шытымы	Вак агачлары	Туфрак өсте катламы		Яңартылуы	Иректе утыртмалары	Кису ысулы. Торгызу ысулы
							Үләнле	Мүкле			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
	Бонитеты: 2-3		террасалары	торган	Урыны-урыны белән Ч, П	миләш, кабар агачы	урман наратбашы, кара абага				уңышсыз булганда имән культуралары
2 төркем. Калкулыклы юкәлекләр											
22.	Өрәңгеле юкәлеклек Өр юк ТУМ:Д1 Бонитеты:3(4)	8Лп 2КИВ +Д	Таулы, калкулыклы, «сыртлы» таулар	Кәсле-карбонатлы азкуәтле коры	Уртача куелькта: Д,КИВ	Уртача куелькта: чикләвек куагы, юкә, зелпе, кабар агачы	Уртача куелькта: куык абага, сәрдә, сырмавык	Юк	Үрентеле юкә	Өрәңге, каен, усак	Тоташ кисүләр Табигый үстөрү шытымлы юкә, уңышсыз булганда имән культуралары
Каен өстенлек итүче урман типлары											
23.	Каенлык наратлы (нарат урманлы) К нар, ТУМ: А2-3,В2-3 Бонитеты:2(3)	9Б 1С	Таулы, сөзәклекләр	Көлсу комсыл яки жиңелчә балчыксыл саф һәм дымлы	Сирәк: нарат	Сирәк: өянкелек, миләш, буяу куагы	Урт. куелькта: чөчбай, кара абага, нарат жилөгә, май чөчөгә,	Яшел мүк мендәрләре	Шытымлы каен	Хасил булмый	Тоташ кисүләр. Нарат культуралары
24.	Күрәнле каенлык Күр к ТУМ:С2-3 Бонитеты: 1	7Б2Ос1С бер. Лп, Д	Таулы. Рлф. тигез	Соры урман балчыксыл саф балчык түшәлә торган	Сирәк: юкә	Сирәк: миләш, зелпе, кабар агачы	Чөчлө күрән, ике яфраклы май чөчөгә, тубылгы, кычыткан, наратбаш	Юк	Шытымлы каен	Усаклы	Тоташ кисүләр. Ылыслы культуралар
25.	Сырламыклы каенлык Сырк ТУМ:Д2-3 Бонитеты:1-1а	9Б 1Ос +Д, КИВ	Таулы яссы	Күе-соры урман балчыксыл саф балчык түшәлә торган	Сирәк: имән, юкә	Сирәк: чикләвек куагы, миләш, зелпе, кабар агачы	Сырламык, чөчлө күрән, ике яфраклы май чөчөгә, тубылгы, кычыткан, наратбаш	Юк	Шытымлы каен	Усаклы	Тоташ кисүләр Табигый үстөрү шытымлы каен. Ч культуралары
26.	Тубылгылы каенлык Бтв ТУМ:С3-4Д4 Бонитеты:2	7Б2Ол1Ос	Платога тозаклар, шулай ук елгалар буйлап уйсулыклар	Торфлы глейлы балчыксыл, ләмле-торфлы юеш	Юк	Сирәк: эт шомырты, куаклы тал	Тубылгы, кычыткан, хатын-кызлар абагасы, наратбаш	Юк	Шытымлы каен	Зирекле	Тоташ кисүләр. Табиг. үсеш. – үрентеле каен
27.	Өрәңгеле каенлык Өр клк ТУМ: Д1 Бонитеты:2(3)	7Б2КИВ1Ос +Д	Таулы, рлф. калкулыклы, «сыртлы» таулар	Кәсле-карбонатлы азкуәтле коры	Сирәк: имән, өрәңге	Уртача куелькта: чикләвек куагы, кабар агачы	Куык абага, сәрдә, сырламык, площсыман будра, күкебаш	Юк	Каен, өрәңге шытымыннан	Өрәңгеле	Тоташ кисүләр Табиг. үсеш. - үрентеле Имән культуралары
Усак өстенлек итүче урман типлары											
1 төркем. Төрле үләнле усаклыклар											
28.	Күрәнле усак урманы Күр ус, ТУМ: В2-3, С2-3 Бонитеты: 1(2)	7Ос2Б1С +Д 7Ос2Б1Лп	Таулы, тигез рельеф һәм сөзәклекләр	Соры урман балчыксыл саф балчыклар түшәлә торган	Сирәк: имән, өрәңге	Сирәк: миләш, зелпе, кабар агачы	Чөчлө күрән, сәрдә, сырмавык, күкебаш, табак яфраклы йоддызак	Юк	Усаклы үрентеле	Хасил булмый	Тоташ кисүләр. Табиг. үсеш. - бонитет 1 Ылыслы культуралар

№ п/п	Урман тибы, үсеш алган урын шартлары тибы, бонитет классы	Утыртмаларның уртача составы	Рельефтагы торышы	Туфрагы	Шытымы	Вак агачлары	Туфрак өсте катламы		Яңартылуы	Иректе утыртмалары	Кисү ысулы. Торгызу ысулы
							Үләнле	Мүкле			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
29.	Сырмавыклы усаклык (имәнле) Сыр ус ТУМ: Д2-3 Бонитеты: 1-1а	9Ос1Б +Лп, КИВ 8Ос1Лп1Д	Таулы, тигез рельеф һәм сөзәклекләр	Күе-соры урман балчыксыл саф балчык түшәлө торган	Сирәк: имән, өрәңге	Уртача куелькта: чикләвек куагы, кабар агачы, миләш, зелпе	Сырмавык, сәрдә, күкебаш, йолдызак	Юк	Усаклы үрентеле	Хасил булмый	Тоташ кисүләр. Табигый үсеше үрентеле, И культурасы уңышсыз булганда
2 төркем. Таулы усаклыклар											
30.	Өрәңгеле усаклык Өр ус ТУМ: Д1 Бонитеты: 2(3)	8Ос1Кл1Лп	Таулы, рлф. калкулыклы, «сыртлы» таулар	Кәсле-карбонатлы азкуәтле коры	Сирәк: имән, өрәңге	Уртача куелькта: чикләвек куагы, кабар агачы	Куык абага, сәрдә, сырламык, плющыман будра, күкебаш	Юк	Усаклы үрентеле	Өрәңгеле	Тоташ кисүләр. Табиг. үсеш. үрентеле. Имән культуралары
Өрәңге, элмә, карама агачы өстенлек итүче урман типлары											
1 төркем. Коры өрәңгеле имән урманнары											
31.	Таулы өрәңгелек Т өр ТУМ: Д1 Бонитеты: 4(3)	7Кл2В1Лп +Б	Таулы, рлф. калкулыклы, «сыртлы» таулар	Кәсле-карбонатлы азкуәтле коры	Сирәк: имән, өрәңге	Уртача куелькта: чикләвек куагы, кабар агачы	Каурийлы кыска сабак, чөчле күрән, кызыл бөрлегән, чөчбай	Юк	Шытымлы КИВ	Хасил булмый	Тоташ кисүләр. Табиг. үсеш. үрентеле, тагын да тирәнрәк туфрактарда - И. культ.
2 төркем. Саф өрәңгеле-юкәле имәнлекләр											
32.	Имәнле өрәңгелек (төрле үләнле) Им өр ТУМ: Д2-3 Бонитеты: 3	6КИВ2Д2Лп	Таулы, тигез рельеф һәм сөзәклекләр	Күе-соры урман балчыксыл саф балчык түшәлө торган	Сирәк: имән, өрәңге	Уртача куелькта: чикләвек куагы, кабар агачы, зелпе, шомырт	Сәрдә, келәнчел, таштояк, йолдызак, сырмавык, күкебаш, ирләр абагасы.	Юк	КИВ үрентеле	Хасил булмый	Тоташ кисүләр Имән культуралары
Карамалы төркем											
33.	Тугай янәшәсендә үсә торган карамалык Туг кар ТУМ: Д4 Бонитеты: 3	7ВИ2Кл1Лп +Б	Түбәнлектә, хәзерге елга тугайлары	Торфлы глейлы балчыксыл, ләмле-торфлы юеш	Сирәк: Өрәңге	Кара жиләк, кара карлыган, шомырт	Тубылгы, кычыткан, күрәннәр, болын наратбашы	Юк	Үрентеле ВИК	Хасил булмый	Тоташ кисүләр. Тирәк культуралары
Зирек өстенлек итүче урман типлары											
Тубылгылы зиреклек төркеме											
34.	Тубылгылы зирек урманы Туб зир ТУМ: В4, С4	8Ол2Б ед. ВИ	Платога тозақлар, шулай ук су ага торган түбәнге урыннар	Торфлы глейлы комсыл ләмле - торфлы дымлы	Юк	Эт шомырты, куаклы тал, кара карлыган	Тубылгы, кычыткан, күрәннәр, болын наратбашы	Юк	Зирекле үрентеле	Хасил булмый	Тоташ кисүләр Табиг. үсеш. - үрентелеге зирек (Т культуралары)

№ п/п	Урман тибы, үсөш алган урын шартлары тибы, бонитет классы	Утыртмаларнын уртача составы	Рельефтагы торышы	Туфрагы	Шытымы	Вак агачлары	Туфрак өсте катламы		Яңартылуы	Иректе утыртмалары	Кисү ысулы. Торгызу ысулы
							Үлөңлө	Мүклө			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
	Бонитеты:2(3)										
Таллык, кара тирөк өстенлек итүчө урман типлары											
Таллык төркөмө											
35.	Тугайлык таллыгы Туг тал ТУМ: В3-4 Бонитеты: 2-3	10 Тал (таллык)	Түбөн. Хэзерге елга тугайлары	Торфлы глейлы комсыл ләмле - торфлы дымлы	Юк	Кара жилөк, кара карлыган	Тубыгы, кычыткан, күрөннөр, болын наратбашы	Юк	Канөгатылөнд ерерлек, шытымлы тал белән	Хасил булмый	Тоташ кисүлөр. Табиг. үсөш. - үрентеле таллык белән
Кара тирөк төркөмө											
36.	Тугайлыкта үсө торган кара тирөклек Туг кт (тирөк культуралары) ТУМ: С4 Бонитеты: 1	10 Оск (кара тирөк)	Түбөн. Хэзерге елга тугайлары, елгаларнын иске үзөн төбө	Торфлы глейлы балчыксыл, ләмле- торфлы юеш	Юк	Гөлжимеш, кара жилөк	Сирөк: болын үлөннөрө	Юк	Начар: карама	Хасил булмый	Тоташ кисүлөр. Тирөк культуралары
Искәрмә: Тирөк утыртмалары (культуралары) урман тибы кара тирөклө һәм усак типларына карата сүрөтләнә											

2.1.7. Урманнардан үзагач эзерләү өчен файдалану вакытлары һәм башка мәгълүматлар

Урман агачларын кисү, тарттыру, өлешчә эшкәртү, саклау, эзерлэнгән агач материалын алып чыгу агач материалы эзерләү максатларында урман кишәрлегеннән файдаланучы зат тарафыннан урман декларациясе буенча декларацияләнә торган чор башланган датадан 12 ай эчендә гамәлгә ашырыла. Агач материалы урман агачларын сату-алу шартнамәсе яисә Россия Федерациясе Урман кодексының 19 статьясының 5 өлешендә күрсәтелгән контракт нигезендә эзерлэнгән очракта, агачларны кисү, тарттыру, өлешчә эшкәртү, саклау, алып чыгу эшләре шартнамәдә яисә контрактта билгелэнгән срок эчендә тиешенчә гамәлгә ашырыла.

Урман утыртмаларын кисүнең, агач саклауның, тарттыруның, алып чыгуның әлеге пунктта күрсәтелгән вакытларын озынайту күрсәтелгән таләпләрне вакытында үтәүгә юл калдырмаган начар һава шартлары барлыкка килгән очракта рөхсәт ителә.

Урман агачларын, тарттыруның, өлешчә эшкәртүнең, саклауның, алып чыгуның вакытлары урманнан файдаланучы затның язмача гаризасы нигезендә, вәкаләтле орган тарафыннан иң күбе 12 айга арттырылырга мөмкин.

Урман агачларын кисү, тарттыру, өлешчә эшкәртү, саклау, алып чыгу срокларын үзгәртүгә рөхсәт язмача рәвештә диләнкенә (кишәрлек урманчылыгын, урман кварталы номерын, урман-таксация бүлемтеге номерын, диләнке номерын) урнашкан урынын, диләнкенә майданын, агач материалының күләмен һәм агачларны кисү, тарттыру, өлешчә эшкәртү, саклау, алып чыгу буенча билгелэнгән (озынайтылган) срокны (датаны) күрсәтеп бирелә.

Агач материалы эзерлэгәндә:

а) елга һәм чишмә үзәннәрен сөйрәмә жир трассалары һәм урман юллары сыйфатында куллану рөхсәт ителми;

б) диләнкедән читтә, алар белән чиктәш булган 50 метрлы полосаларда урман утыртмаларын, үсемчелек катламын һәм туфрактарны зарарлау, урманнарны сәнэгать һәм башка төрле калдыктар белән чүпләү рөхсәт ителми;

в) юлларга, күперләргә, урман ызаннарына, киптерү челтәренә, юл, гидромелиоратив һәм башка төрле корылмаларга, елга һәм чишмә үзәннәренә зыян салу рөхсәт ителми;

г) аударылыган һәм асылынып төшкән, киселгән агачларны (киселгән һәм диләнкедә калдырылган агачларны исәпкә алып) калдыру, сакланырга тиешле яшь шытымны зарарлау яисә һәлак итү тыела.

д) чиктәш булып торучы, кварталлардагы, диләнкеләрдәге һәм башка баганаларны һәм тамгаларны юк итү тыела;

е) кисүгә тиешле булмаган һәм Россия Федерациясенә Агач материалы эзерләү кагыйдәләре һәм урман законнары нигезендә сакланырга тиешле

агачларны, шул исәптән орлык биру чыганакларын һәм плюс агачларын кисү һәм зарарлау тыела;

ж) рөхсәт ителгән чоры (рөхсәт ителгән кичектереп торы чорын да исәпкә алып) тәмамлангач агач материалы эзерләү, шулай ук файдалану хокукы туктатылгач яисә тәмамлангач агач материалы эзерләү рөхсәт ителми;

з) билгеләнгән вакытына (рөхсәт ителгән кичектереп торуларны исәпкә алып) алып чыгылмаган агачны диләнкедә калдыру рөхсәт ителми;

и) урман үзләштерү проектында яисә диләнке ясауның технологик картасында каралмаган урыннарда агач материалын чыгару, тарттыру рөхсәт ителми;

к) диләнке чистарту эшләрен үтәмәү яисә үз вакытында үтәмәү рөхсәт ителми;

л) сөйрәмә жирләрдән һәм төяү майданнарыннан кала, туфракның өске уңдырышлы катламын юк итү рөхсәт ителми;

Агач материалы эзерләгәндә Россия Федерациясе Кызыл китабына, Татарстан Республикасы Кызыл китабына кертелгән зат төрләре сакланырга тиешле.

Исемлеге Россия Табигать министрлыгының «Россия Федерациясе Кызыл китабына яисә Россия Федерациясе субъектлары кызыл китапларына кертелгән, сирәк очрый торган һәм юкка чыгу куркынычы янаган агачларны, куакларны, лианаларны, бүтән урман үсемлекләрен саклау үзенчәлекләрен раслау турында» 2017 елның 29 маендагы № 264 боекы белән расланган агачларның һәм куаклыklarның төрләренә (токимнарының) агач материалын эзерләү рөхсәт ителми. Агач материалы эзерләгәндә урманнарның биотөрлелеген арттыру максатларында теләсә кайсы ярусында һәм аларның төркемнәрендә аерым кыйммәтле агачлар (карт агачлар, куышлы, кош оялары булган, шулай ук оя кору һәм вак жәнлекләренә качу урыны һ.б. өчен яраклы агачлар) сакланырга мөмкин.

Агач материалы эзерләү максатларында урман кишәрлеге майданының кисү өчен билгеләнгән өлеше (алга таба – диләнке) аерып алына, шулай ук урман утыртмаларының сан һәм сыйфат сыйфатламалары һәм эзерләнәргә тиешле агач материалы күләмен билгеләүче диләнке таксациясе ясала. Диләнкеләргә аерып алганда жирлектә диләнкеләргә чикләре билгеләнә һәм тамгалана, сайланма кисүләрдә киселәргә тиешле агачлар билгеләнә.

Диләнкене аерып алу һәм таксацияләү түбәндәгеләр тарафыннан башкарыла:

1) урман кишәрлекләренә аренда шартнамәләре нигезендә агач материалы эзерләүче гражданныр һәм юридик затлар;

2) үзләренә даими (дөвамлы) файдалануга тапшырылган урман кишәрлекләрендә агач материалы эзерләүне гамәлгә ашыручы федераль дөүләт учреждениеләре;

3) РФ УК 82-84 статьяларына туры китереп билгеләнгән вәкаләтләре кысаларында, – дөүләт хакимияте органныр, жирле үзидарә органныр

тарафыннан, урман утыртмаларын сату-алу шартнамәләре нигезендә агач материалы әзерләү өчен, – гражданнар һәм юридик затлар тарафыннан.

Кисүләрнең төрле рәвешләрендә диләнкеләрне аерып алу урман кварталы кысаларында, кагыйдә буларак, карсыз чорда башкарыла. Урмантаксация бүлендекләре тулысынча кисүгә юнәлдерелә, әгәр дә аларның мәйданы Агач материалы әзерләү кагыйдәләрендә билгеләнгән диләнкеләрнең чик күләмнәреннән артып китмәсә.

Эксплуатацияләнгән урманнарда өлгергән, картайган урман утыртмаларын кискәндә диләнкегә урман таксациясе бүлемтекләре кысаларында гомуми мәйданы 3 гектардан артмаган, өлгергән һәм картайган урман бүлендекләре дә кертелергә мөмкин.

Урман кварталында бер үк вакытта өлгергән һәм картайган агачлар үсеп утыручы берничә чиктәш урман-таксация бүлендекләре кисүгә аерып чыгарылырга мөмкин, әгәр аларның суммар мәйданы РФ Урман кодексының Агач материалы әзерләү кагыйдәләрендә һәм 23 статьясында күрсәтелгән урманчылыктарда, урман-паркларында РФ Табигать министрлыгының 2016 елның 13 сентябрәндәге 474 номерлы боерыгы белән расланган Агач материалы әзерләү үзенчәлекләрендә күрсәтелгән диләнкеләрнең чик дәрәжә (максималь) зурлыктарынан артып китмәсә.

Урман үсентеләрен кисүләр сайланма кисүләр яки тоташ кисүләр рәвешендә башкарыла.

Тиешле жирләрдә яисә жир кишәрлекләрендә агачларның һәм куаклыктарның бер өлеше киселә торган кисүләр сайланма кисүләр була (РФ УК 17 статьясының 2 өлеше).

Тиешле жирләрдә яки жир кишәрлекләрендә, урманнарны үстерү өчен аерым агачларны һәм куаклыктарны яисә агачларның һәм куаклыктарның төркемнәрен саклап, урман утыртмаларын кисүләр тоташ кисүләр дип таныла (РФ УК 17 статьясындагы 3 өлеше).

Агач материалы әзерләү өчен билгеләнгән урман кишәрлекләрендә тоташ кисүләр аталган урман кишәрлекләрендә урманнарны торгызу шарты белән генә рөхсәт ителә (РФ УК 17 статьясындагы 5 өлеше).

Киселүче агачларның холкына һәм кисүләрнең технологиясенә карап, Урманчылыкта өлгергән, картайган урман утыртмаларын кисүнең түбәндәге төрләре башкарылырга мөмкин: ирекле-сайланма, төркемле-сайланма, тигез-эзлекле, төркемле-эзлекле (чокыр-чокыр), полоса аша эзлекле, озаклап-эзлекле кисүләр.

Ирекле-сайланма кисүләрдә, агач токымнарының яңадан үсеп чыгуын тәэмин итү, урманның яклаучы һәм тирәлек хасил итүче үзенчәлекләрен саклау шарты белән, иң беренче чиртта, мәйданы буйлап тигез рәвештә зарарланган, картайган, үсеше акрынайган өлгергән агачлар киселә. Урман утыртмаларына карата әлегә төр сайланма кисүләрне үткәргәннән соң агачларның тулылыгы кимендә 0,5 булырга тиеш.

Төркемле-сайланма кисүләр төркемле-төрле яшьтә булган урман утыртмаларына карата башкарыла, аларда картайган һәм өлгергән агачлар,

диләнке майданы буйлап урнашуларына карап, төркемнәре белән киселә. Киселүче төркемнәрнең майданы 0,01дән 0,5 гектарга кадәр тәшкил итә.

Тигез-эзлекле кисүләрдә бер үк яшь классына караган агачлар диләнкедә, икенче ярустагы урман утыртмаларын һәм шытымнарын кисү процессында алдан ук яки алга таба урман торгызуны формалаштырып, тигез рәвештә сирәкләү юлы белән, берничә мәртәбә киселә. Тигез-эзлекле кисүләр шулай ук тереклек итү сәләте зәгыйфьләнгән шытымы яки икенче ярусы булган югары һәм уртача тулылыклы агачларга, төрле өлгергәнлек яшенә ия булган агач токымнарыннан хасил булган катнаш агачлыкларга (ылыслы-яфраклы, усаклы-каенлы һ.б.) карата гамәлгә ашырыла.

Кисүләрне беренче мәртәбә башкарганда агачларның тулылыгы 0,5кә кадәр кими. Тиешле үсеп китү шартларында шытымнары булмаганда яки утыртмаларны формалаштыру өчен житәрлек санда булмаганда тигез-эзлекле кисүләр процессында урманны торгызуга булышлык итү чаралары гамәлгә ашырыла.

Оя-оя шытымнары булган урыннарда агачлар берничә мәртәбә ике яшь классы дәвамында төркемнәре белән (тирән сөзәк чокыр) киселә торган төркемле-эзлекле (тирән сөзәк чокырлы) кисүләр шытымнары төркемләп урташкан бер яшьле агачларга карата башкарыла. Өлгергән агачларны кисү эзлекле рәвештә 0,01 гектардан 1,0 гектарга кадәрге майданнарда (тирән сөзәк чокырлар хасил итеп) 30-40 ел дәвамында 3-5 мәртәбә шытым төркемнәре тирәли гамәлгә ашырыла.

Озаклап-эзлекле итеп кисүләр эксплуатацияләү зурлыкларына жикәннән соң кисеп атыла торган яшькә житмәгән, әлеге шартларда тотрыклы булып калучы агачларның бер өлешен икенче юлы кисүгә калдырып, төрле яшьтәге урман утыртмаларында гамәлгә ашырыла. Беренче мәртәбә кискәннән соң чагыштырма тулылыгы куе төстәге ылыслы утыртмаларда кимендә 0,5 һәм ачык төстәге ылыслы урман утыртмаларында кимендә 0,4 булырга тиеш. Кисүләрне кабатлау чоры – 30-40 елдан соң.

Полоса аша эзлекле кисүләрне башкарганда агачлар яшьнең бер классына тигез булган чор дәвамында, ике-дүрт алым белән киселә. Агачларның метр ярымлы озынлыгынан узмаган киңлектәге полосаларда, ә имән урманнарында – агачларның икеләтелгән озынлыгынан артмаган киңлектәге полосаларда агачлар кисү, алга таба имән культуралары булдыру шарты белән, 4-8 ел саен кабатлана торган ешлык алымнары белән гамәлгә ашырыла.

Йомшак яфраклы, жылгә каршы торучан агачлыкларда яшьнең ике классына тигез булган чор дәвамында полоса аша эзлекле кисүләрне уздыру рөхсәт ителә.

Агачларны полоса аша эзлекле кисүләрнең беренче алымы башкарылганнан соң, шытымнар булмаганда яисә житәрлек күләмдә булмаса һәм икенче ярусы күренмшсш, РФ Табигать министрлыгының 2016 елның 29 июнендәге 375 номерлы боерыгы белән расланган Урман торгызу кагыйдәләренә ярашлы рәвештә урман торгызу чаралары күздә тотыла.

Кисүнең киләсе һәр алымы алдагы чорда киселгән полосаларда ышанычлы рәвештә урманның яңартылуы тәэмин ителгәннән соң башкарыла.

Кисүнең чираттагы алымын уздыру вакыты килеп житкәч урман табигый рәвештә яңармаганда яисә бу эш житәрлек дәрәжәдә күзәтелмәгәндә, кисү алымнары аралыгын 3-5 елга арттырып, ясалма яисә катнаш урман торгызу чараларын уздыру рөхсәт ителә.

Шытымы һәм икенче ярусны нык зәгыйфьләнгән агачлыктарда өч алымда катнаш сайланма кисүләр билгеләнергә мөмкин, алар барышында беренче алымда запас буенча 30-35 проценты ешлык белән тигез-эзлекле кисүләр башкарыла, ә икенче яшь агачларның торышы яхшыртылгач – ике алымда полоса аша эзлекле кисүләр.

Эзлекле кисүләрнең йомгаклау алымы бары тик диләнкәдә яшәргә сәләтле, максатчан урман утыртмаларын формалаштыруны тәэмин итәрлек шытымнар һәм (яисә) икенче ярус формалашканнан соң гына башкарыла.

Агач кисү урыннарын калдыклардан чистарту агач материалы эзерләү белән бер вакытта башкарыла.

2.2. Урманнардан чәер эзерләү өчен рөхсәтле файдалану нормативлары, параметрлары һәм чорлары

РФ УК 31 ст. һәм «Чәер эзерләү кагыйдәләрен раслау турында» 2012 елның 24 гыйнварындагы № 23 Рослесхоз боерыгы белән регламентлана.

Чәер эзерләү ылыслы өлгергән һәм картайган агачлыктарда гамәлгә ашырыла, алар кирт ясау буенча билгеләнгән чор тәмамлангач агач материалы эзерләү өчен билгеләнә.

2.2.1 Агачларга кирт салу фонды

11 таблица.

Агачларга кирт салу фонды

мәйданы, мең га

№ п/п	Күрсәткечләр	Кирт салу		
		Урманнарның максатчан билгеләнеше		
		Яклаучы урманнар	Эксплуатация урманнары	Жәмгысә
1	2	3	4	5
1	Кирт салуга яраклы, өлгергән һәм картайган утыртмалар, барлыгы:	–	–	–
1.1	алардан:			
	кирт салуга жәлеп ителмәгәнә	–	–	–
	кирт салу буенча табышлы түгел	–	–	–
2	Ел саен кирт салу күләме	–	–	–

Урманчылыкта кирт салу фонды ачыкланмады һәм киләсе хисап чорында проекланмый һәм таблица тутырылмый. Шуңа бәйле рәвештә, урманчылык буенча урман хужалыгы регламентында кирт салу төрләре, агачларда каррлар күләме һәм агачларның диаметрына карап, каррлар арасындагы каешларның киндиге, урманнарда чәер эзерләү өчен файдалану чорлары каралмый.

2.3. Урманнарда агач булмаган урман ресурслары эзерләү һәм жыеп алу өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм чорлары

Урманнарда агач булмаган урман ресурсларын эзерләү һәм жыеп алу өчен файдалану РФ УК 32 ст., «Агач булмаган урман ресурслары эзерләү һәм жыеп алу кагыйдәләрен раслау турында» 05.12.2011 № 512 Рослесхоз боерыгы, «Татарстан Республикасында урманнарда файдалану турында» 22.05.2008 № 22-ТРЗ Татарстан Республикасы законы белән регламентлана.

Агач булмаган урман ресурсларына түмәрләр, каен тузы, агач һәм куак кайрылары, чыбык-чабык, ботаказык, чыршы, ак чыршы, нарат ботаклары, чыршылар һәм (яки) яңа ел бәйрәме өчен башка ылыслы агач токымнары, мүк, урман түшәмәсе, камыш, кыяклылар һәм шуңа охшаш урман ресурслары керә.

Агач булмаган урман ресурслары эзерләү һәм жыеп алу гражданның, юридик затлар тарафыннан эшкуарлык максатларында, шулай ук гражданның тарафыннан – шәхси ихтыяжлар өчен гамәлгә ашырылырга мөмкин.

Эшкуарлык эшчәнлегенә максатларында агач булмаган урман ресурсларын эзерләү һәм жыеп алу урман кишәрлегенә аренда шартнамәсе нигезендә гамәлгә ашырыла.

Урман кишәрлегенә аренда шартнамәсе 10 елдан 49 елга кадәр чорга төзелә.

Шәхси ихтыяжларда агач булмаган урман ресурсларын эзерләү һәм жыеп алу РФ УК 11 ст. 1 өлешенә ярашлы рәвештә гамәлгә ашырыла.

Агач булмаган урман ресурсларын эзерләү һәм жыю өчен урманнарда файдалану рөхсәт ителгән кварталларның исемлекләре 5 таблицада күрсәтелде.

Урман кишәрлегенә аренда шартнамәсе яки урман утыртмаларын сату-алу шартнамәсе нигезендә агач материалы эзерләгәндә кисүдән калган агач булмаган урман ресурсларын эзерләү һәм жыеп алу өстәмә шартнамә төзүне таләп итми һәм урманнарда файдалануның аерым төре булып саналмый.

Гражданның төрләре Россия Федерациясе Кызыл китабына, Татарстан Республикасы Кызыл китабына кертелгән, кыргый үсә торган гөмбәләргә һәм үсемлекләргә, шулай ук «Наркотик чаралар һәм психотроп матдәләр турында» 1998 елның 08 гыйнварындагы № 3-ФЗ федераль закон нигезендә наркотик чаралар дип танылган кыргый үләннәргә һәм гөмбәләргә эзерләү һәм жыю тыела.

Урман кишәрлекләрен агач булмаган урман ресурсларын эзерләү һәм жыеп алу өчен арендаучы гражданның һәм юридик затларның хокуклары:

1) урманнан аренда шартнамәсе шартлары нигезендә файдалануны гамәлгә ашыру;

2) урман инфраструктурасы төзү (урман юллары, урман саклыкханәләре һәм башкалар);

3) тапшырылган урман кишәрлекләрендә эвеслекләр һәм башка вакытлы төзелмәләр урнаштыру;

4) әгәр аларны тормышка ашыру Россия Федерациясенең урман законнары таләпләренә каршы килмәсә, башка хокукларга ия булу.

Урманнан агач булмаган урман ресурсларын эзерләү һәм жыеп алу өчен файдаланучы гражданның һәм юридик затларның бурычлары:

5) РФ УК 88 ст. 1 өлешенә ярашлы рәвештә урманнарны үзләштерү проекты төзүгә;

6) урманнан урманнарны үзләштерү проекты нигезендә файдалану;

7) урман кишәрлегенең аренда шартнамәсе шартларын үтәү;

8) РФ УК 55 статьясының 1 өлеше 4 пункты нигезендә санитар-савыктыру чараларын гамәлгә ашырырга (һәлак булган һәм зыян салынган урман утыртмаларын кисүгә, урманнарны чүп-чардан, пычранудан һәм башка төрле тискәре йогынтылардан чистартырга);

9) Россия Федерациясе Хөкүмәтенең 2007 елның 30 июнендәге № 417 карары белән расланган Урманнарда янғын куркынычсызлыгы кагыйдәләренең 13 пунктындагы таләпләргә үтәргә;

10) РФ УК 26 ст. 2 өлешенә ярашлы рәвештә ел саен урман декларациясе тапшырырга;

11) РФ УК 49 статьясының 1 өлеше нигезендә урманнан файдалану турында хисап тапшырырга;

12) РФ УК 60 статьясының 1 өлеше нигезендә урманнарны саклау һәм яклау турында хисап тапшырырга;

13) РФ УК 91 ст. 4 өлешенә ярашлы рәвештә дәүләт урман реестрына билгеләнгән тәртиптә РФ УК 91 ст. 2 өлешендә каралган документлаштырылган мәгълүматларны тапшырырга;

14) Россия Федерациясенең урман законнарында каралган бүтән йөкләмәләргә үтәргә.

2.3.1. Урманнан агач булмаган урман ресурсларын төрләре буенча эзерләү һәм жыеп алу өчен файдалану нормативлары (ел саен рөхсәт ителгән күләмнәре) һәм параметрлары

Агач булмаган урман ресурслары эзерләү һәм жыеп алу өчен урманнан рөхсәтле файдалануның ел саен рөхсәт ителгән күләмнәре 12 таблицада китерелде.

**Агач булмаган урман ресурслары әзерләү өчен урманнардан рөхсәтле
файдалану параметрлары**

№ п/п	Агач булмаган урман ресурсы төре	Үлчәү берәмлеге	Әзерләүгә ел саен рөхсәт ителә торган күләме
1	2	3	4
1.	Туз	т	50,0
2.	Агачларның, куакларның кайрысы	т	150,0
3.	Озын корыган ботак	мең м3	5,0
4.	Ботаказык	т	200,0
5.	Чыршы һәм нарат ботаклары	т	50,0
6.	Чыршылар һәм (яки) яна ел бәйрәмнәре өчен башка ылыслы токым агачлары	мең данә	0,8
7.	Мунчала	т	2,0

Агач булмаган урман ресурсларының классификациясе бар, аның нигезендә ресурсларны, барлыкка килү (әзерлек) урынына, ресурсны исәпкә алу (бәяләү) ысулына, файдалану холкына карап, 3 төркемгә бүлү каралган (12.1 таблица).

12.1 таблица.

Агач булмаган урман ресурслары классификациясе

Агач булмаган урман ресурслары	Билгеләмәсе, ГОСТ, ОСТ, ТУ
Агачның биомасса компонентлары (диләнке калдыклары)	
Калын ботаклар	Нигезендә 3 см артык юанлыктагы, кәүсәдән чыгуы агачланган ян-як агач шытымнары, ГОСТ 17462-84
Нечкә ботаклар	Агач төбәннән 3 см һәм аннан азрак юанлыктагы агач ботакларынан чыгуы аз агачланган яки агачланмаган ян-як шытымнар, ГОСТ 17462-84
Агач яшеле	Ылыслары, яфраклары, бөреләре һәм агач-куаклык үсемлекләренен агачланмаган шытымнары, түбәндәгеләрдән гайре: эт шомырты, агулы сумаха, бүре жиләге, кара аю баланы, еламсар тал, чикләвек, бук, кабар агачы, имән, чикләвек куагы – нигезендә 1 см кимрәк юанлыкта, ГОСТ 21769-84
Чыршы, каен, юкә, башка токым кайрылары	Агач материалын каплаучы кәүсәнең, калын ботакларның, нечкә ботакларның тышкы өлеше, ГОСТ 17462-84
Наратның, башка токымнарның түмәр өлеше	Сәнәгатьчелектә эшкәртүгә һәм ягулык сыйфатында файдалануга билгеләнгән агачның тамыр өлеше һәм тамырлары, ГОСТ 17462-84.
Озын корыган ботак	4 см кадәр юанлыкта нечкә агач кәүсәләре, ТУ 463-8-766-79
Урманнардан тере чагында файдалану ресурслары	
Чәер	Сагызлы матдә, ылыслы агачларны жәрәхәтләгәндә бүленеп чыга, ОСТ 13-428-82
Баррас	Куеланган (катыланган) чәер – түбән бонитетлы нарат утыртмаларын киртләгәндә бүленеп чыгуы төп продукт, ОСТ 13-197-84
Чыршы чәере	Ябышучан (уалучан) чыршы чәере, кәүсәләр зарарланганда бүленеп чыга, ТУ 13-284-80
Башка төрле урман ресурслары	

Агач булмаган урман ресурслары	Билгеләмәсе, ГОСТ, ОСТ, ТУ
Тал һәм башка токым үсентеләре	Жиһаз ясау, үрү өчен (ТУ56-44-86), дуплау матдәләре (ГОСТ 6663-74) эзерләү һ.б. өчен файдаланыла торган агач-куаклык токымнары шытымнары.
Яңа ел чыршылары	ТУ 56 РСФСР 41-81

Чыгарылган 1000 м³ агачтан агач булмаган урман ресурсларының якынча беренчел продукциясен исәпләү мисалы 12.2 таблицада күрсәтелде.

12.2 таблица.

1000 м³ күләмдә чыгарылган агачтан агач булмаган урман ресурсларының беренчел продукциясе (исәпләмә мисалы)

Агач булмаган урман ресурслары	Нормативлар, табигый чагылышында, м ³		Беренчел продукция	Продукция берәмлегенә чимал сарыфы нормасы	Ресурслардан табигый чагылышында алынган продукциянең чагыштырма авырлыгы, %	
	калдыклар барлыкка килү (потенциаль ресурслар)	файдалануга яраклы (икътисадый мөмкин ресурслар)			потенциаль	икътисадый мөмкин булган
Калын ботаклар	110	24	Технологик чимал, м ³	1,3	84,6	18,5
Нечкә ботаклар	90	20	Агач яшеле, т	2,7-3,3	30,0	6,7
Кайрысы	100	70	Дуплау кайрысы, т	2,1-3,6	39,2	24,8
Түмәрләр	30	15	Түмәр сумаласы, т	5,4	5,6	2,8
Озын корыган ботак	110	77	Төрле токым һәм озынлыктагы чыбык-чабык, м ³	1,1	100,0	70,0

Техник яшеллек – агач яшеленең эшкәртү өчен кулланылучы масса өлеше. Наратта ул агач яшеленең гомуми массасыннан 35%ын, чыршыда – 50%ын, каенда – 20 %ын тәшкил итә.

Ылыс яшеле запасларын билгеләү

Агач яшелен эзерләү агачларны кисү нәтижәсендә аударылган барлык яшь төркемнәрендәге утыртмалар буенча башкарыла. Агач яшелен диаметры (d=1,3 м) кимендә 18 см булган, үсеп утыручы өлгергән өлешеннән агач кәүсәсенә 30%ы озынлыгында нәзек ботакларын кисеп алу юлы белән эзерләү рәхсәт ителә.

1 гектарда техник яшеллек запасын билгеләү өчен әлеге утыртманың 1 гектар агачларының уртача санын һәм аларның юанлык баскычлары буенча урнашуын белергә кирәк. Әгәр дә андый белешмәләр булмаса, 0,5 гектар зурлыгында тәҗрибә майданнары ясарга һәм, агачларны санап, 1 гектарга һәр юанлык баскычындагы агачларның уртача санын ачыкларга кирәк. Килеп чыккан санга бер агачтан чыккан техник яшеллек күләмен тапкырлап, аның 1 гектарлык запасын, ә аннан соң чимал базасының барлык майданы буенча ресурсларын да ачыклайлар. Хисап эшләрен алып барганда шулай ук билгеле агач токымының 1 м³ кәүсә массасыннан чыгуы уртача техник яшеллек саныннан чыгып та эш итәргә мөмкин.

Кабыгы, ылыс яфраклары, ұзагачы, органик булмаган һәм органик агач кушылмаларының торышына карап агач яшеле ГОСТ 21769-84 таләпләренә жавап бирергә тиеш.

Терлек азыгы максатларында агач яшеле әзерләнгәндә эт шомыртын, бүре жиләген, аю баланын, еламсар талны, кабар агачын, имәнне куллану рәхсәт ителми.

Нарат һәм чыршы ботаклары запасларын билгеләү

Нарат һәм чыршы ботаклары запаслары төбәкнең 12.3, 12.4 норматив-белешмә таблицалары ярдәмендә билгеләнә.

12.3 таблица.

Нарат ботаклары массасы

D=1.3 м, см	Бер чыршы агачыннан ылыслы ботаклар массасы, кг, биеклекләр разрядына карап				
	Ia	I	II	III	IV
12	13	12	11	10	9
16	20	18	17	15	14
20	28	25	23	21	19
24	34	31	29	27	25
28	41	38	36	32	29
32	48	44	41	37	34
36	54	48	46	42	38
40	61	56	51	48	43
44	66	60	57	52	47
48	72	67	61	56	52
52	77	72	66	60	56
56	82	76	70	66	59

12.4 таблица.

Чыршы ботаклары массасы

D=1.3 м, см	Бер чыршы агачыннан ылыслы ботаклар массасы, кг, биеклекләр разрядына карап				
	Ia	I	II	III	IV
8	10	9	8	7	7
12	21	18	16	15	13
16	38	31	44	24	20
20	63	53	29	37	31
24	86	72	60	50	42
28	125	104	80	67	56
32	150	126	105	88	67
36	195	163	125	104	87
40	229	192	146	123	103
44	269	224	172	144	110
48	289	239	200	167	128
52	331	276	232	177	148

Түмәр сагызы

Түмәр сагызы дип өлгергән түмәрнең һәм тамырларның сәламәт, сагыз матдәләрен алу өчен чимал буларак файдаланыла торган өлеше атала. Агачларны кискәннән соң түмәрләр тора-бара бозыла башлыйлар. Бу процесс, барыннан да элек, иң аз сагызлы түмәр өлешләрен колачлый. Сагыз матдәләре агачка черүгә каршы торуда тотрыклылык бирә. Башта төчлегән өлеше һәм вак-вак тамырлары чери. Аз сагызлы түмәр өлешенең черү процессы, бер үк вакытта, алга таба түмәр сагызын эзерләүдә файдалану күзлегеннән чыгып фикер йөрткәндә, түмәрнең өлгерү процессы да булып тора.

Түмәрнең өлгерү дәрәжәсе торышына карап билгеләнә. Төчлегән өлеше череп беткәч һәм үзәк өлешеннән жиңел каерыла башлагач, түмәрне файдалану өчен өлгергән дип санарга мөмкин. Өлгергән түмәрләр жиңел аралана һәм чистартыла. Түмәр өлгергән вакытта ул сагызлы матдәләргә байый, сагызы азрак булган түмәрләр тизрәк череп бетә. Әйттик, 15 елдан соң түмәр сагыз эзерләү өчен өлгергән дип санала, бу вакытта диләнкедә барлык түмәрләрнең 70%ы тирәсе кала. Әгәр дә эзерлек эшләре агачны кискәннән соң 25 ел узгач алып барылса, ул вакытта элеккеге диләнкедә түмәрләрнең башлангыч саныннан нибары 40%ы тирәсе генә сакланып калачак. Иң зур һәм эчендә сагыз матдәләре аеруча югары булган түмәрләр генә кала.

Агачны кискәннән соң түмәрнең жирдә утырган вакытына карап, яңа (5 яшькә кадәрге) өлгереп килүче (5-10 яшь) һәм өлгергән (10 яшьтән олы) түмәрләрне аерып чыгаралар.

Нарат сагызының өлгерү процессы туфрак-климат һәм урманчылык факторларына бәйле һәм, кагыйдә буларак, 10-15 елга кадәр дәвам итә. Көнъяк районнарда өлгерү тизрәк бара, төньякта – акрынрак. Коры туфракларда, житәрлек дымы булган туфракларга караганда, өлгерү акрынрак бара.

Киселгән жирләрдә барыннан да бигрәк эре үзәкле түмәрләр озаграк саклана, андый түмәрләрнең саны кисеп ташланган агач сыйфатламасына бәйле.

Түмәр сагызы запасларын билгеләү

Түмәр сагызын эзерләү буенча чимал базасы буларак түбәндәгеләр хезмәт итә:

- яңа һәм коры туфраклы торгызылмаган нарат кисентеләре;
- нарат агачлары киселгән урыннарда 13 яшькә кадәрге, I-IV бонитет класслы, ылыслы утыртмаларда тулылыгы – 0,3-0,7 һәм яфраклы утыртмаларда 0,3-0,8 булган ылыслы һәм яфраклы яшь агачлар, махсус якланучы кишәрлекләрдән тыш;
- рәт араларының киңлеге 2,5 метрдан артык булганда, – 40-50% дәрәжәсендә үтеп китүчән 4-5 яшьлек нарат кисентеләрендә (тоташмаган

культуралар өчен) һәм тулылыгы 0,4-0,6 булган 6-12 яшьлек урман культуралары;

– I-IV бонитет классларында ревизия чоры нарат диләнкеләре.

1 гектарда эзерләргә рөхсәт ителә торган түмәрләр саны (данә) урман культураларының булуына һәм торышына карап билгеләнә.

Эзерләнә торган түмәрләр саны:

1.	0,5 метрга биеклектә:	кадәрге 5 мең данә/га кадәр	175
		5-8 мең данә/га	100
2.	0,5-1,5 метр биеклектә:	3 мең данә/га кадәр	100
		3-5 мең данә/га	75
		5 мең данә/га артык	–
3.	1,5 метрдан булганда:	биегрәк 5 мең данә/га кадәр	50
		5 мең данә/га артык	–

Табигый чыгышлы яшь үсентеләре белән берлектә яфраклы токымнарны кисеп ташлау:

1 метрга кадәр биеклектә: чикләмәләрсез

3 метрдан биегрәк каен 100

агачлары:

1,5-3 метрдан биегрәк каен 125

агачлары:

Нарат агачларын иң күбе 20 ел элек кискәндә һәм 1 гектарда кимендә 50 түмәр булганда урманнарның коры дала типларының югарыда китерелгән жир категорияләрендә урманнарга таксация уздыру барышында түмәр сагызын исәпкә алу эше башкарыла. Шул ук вакытта 1 гектарга түмәрләр саны, түмәрләрнең уртача диаметры һәм сагызлылыкның өлгерү классы (киселгәннән соң узган вакыт) исәпкә алына. Түмәр сагызының өлгергәнлек класслары 12.5 таблицада китерелде.

12.5 таблица.

Түмәр сагызының өлгергәнлек классы

Кисүдән соң узган вакыт, ел	Өлгергәнлек классы	Сагызга сыйфатлама	Түмәрләрнең өлгергәнлек классының тышкы билгеләре
1-5	I	Яшь	Төчлегән череми һәм үзәк белән бербөтенне тәшкил итә
6-10	II	Өлгереп килүче	Төчлегән күп яки аз дәрәжәдә черегән, түмәрнең жир өстендәге өлешендә үзәгеннән көч белән аерыла, жир асты өлешендә – аерылмый
11-15	III	Өлгергән	Төчлегән сизелерлек черегән һәм үзәгеннән жиңел аерыла
16-20	IV	Картайган	Төчлегән тулысынча черегән, үзәге чери

Кисүдөн соң узган вакыт, ел	Өлгергәнлек классы	Сагызга сыйфатлама	Түмәрләрнең өлгергәнлек классының тышкы билгеләре
			башлаган

1 гектарга түмәрләр саны тәҗрибә мәйданчыкларында тоташ санап чыгу, тасмалы санап чыгу яисә исәпкә алу адымнары (21 түмәр арасындагы аралар буенча билгеләнә торган уртача ераклык буенча) белән билгеләнә.

Түмәр сагызы ресурслары, түмәрләр саныннан һәм диаметрыннан чыгып, төбәк норматив-белешмә таблицаларын исәпкә алып билгеләнә.

Мунчала запаслары билгеләү

Нормаль юкә агачларының 1 гектарынан мунчала чыгышы 12.6 таблицада күрсәтелде.

12.6 таблица

Нормаль юкә агачларының 1 гектарынан мунчала чыгышы

Уртача диаметры, см	Агачның тулылыгы							
	0,3	0,4	0,5	0,6	0,7	0,8	0,9	1,0
16	53	58	62	64,6	65,4	66,4	67	67,5
18	48,8	51,2	54,8	57	57,8	58,6	59,2	59,6
20	42	45,9	49,1	51,2	51,3	52,6	53,4	53,5
22	38	41,6	44,5	45,3	46,9	47,6	48	48,4
24	34,9	38,2	40,9	42,6	43,1	43,8	44,2	44,5
26	31,8	34,8	37,2	38,9	39,3	39,9	40,3	40,6
28	29,4	32,2	34,4	35,9	36,3	36,9	37,2	37,5
30	27,1	29,7	31,7	33,1	33,5	34	34,3	34,6

искәrmә. Мунчала запаслары кисүгә тапшырылучы утыртмалар өчен билгеләнә, түбәндәге формула буенча:

$V=0,1KxMxL$, биредә:

V – мунчала чыгышы;

K – утыртмадагы юкә составы коэффициенты;

M – утыртма запасы;

L – 1 м³ юкәдән мунчала чыгышы (таблица күрсәткече).

Агач кайрысы

Агач үсентеләренең күпчелек төрләренең кабыгы дуплау сыйфатында күн сәнәгатендә кулланыла. Үсемлек рәвешендәге дуплау матдәләре арасында тал кайрысы беренче урыннарның берсен алып тора. Тал кайрысы белән эшкәртелгән күн эластик, йомшак һәм югары механик сыйфатларга ия була.

Талның кайбер төрләре (ак, кәжә, уалучан, әйлән-бәйлән, кызгылт) кайрысыннан йонны, ефәкне, лайка күнен, житен һәм мамык жепләрен буяу

өчен буяулар эзерлиләр, салицил һәм гликозид алалар. Талның яшь кайрысы капчык материалы, баулар, шпагат эзерләү өчен кулланыла.

Тал кайрысының дуплау матдэләре – таннидлар – билгеле бер эрү ноктасы булмаган аморф (кристаллик булмаган) кушылмалардан гыйбарәт. Таннидлар күләменәң проценты зуррак булган саен, кайрының да дуплау матдәсе буларак сыйфаты югарырак була.

Кайрыдагы таннидлар саны, асыл рәвештә, талның төренә бәйле. Таннидлыкка тәэсир итүче факторлар – үсемлекнең яше, талда кайрының урнашкан жире, эзерләү чоры, үскән урынына бәйле шартлар.

Агач рәвешендәге аеручы кыйммәте кайрыга ия булучылар булып кәжә, уалучан, биек, саз һәм биш яфрак таллары санала, аларның кайрысында 8%тан алып 12%ка кадәр таннид бар. Агач-куак рәвешендәге төрләрдән таннидлар иң күп булганы – өчъяфрак, коры кайрылы, соры һәм йонлач таллар аерып чыгарыла. Кайрысында 7%тан кимрәк таннидлары булган тал төрләре кайрысыз төркемгә кертелгән.

Картаеп бөкеләнгән кайрыда, бер еллык яшь ботаклардагы кайрылардагы кебек үк, таннидлар бик аз күләмдә була. Талларның күпчелек төрләре өчен таннидлар 4 яшьтән 15 яшькәчә булган талларга хас. Кәүсәнең аскы өлешендәге кайрысында таннидлар өске өлешенә караганда күбрәк була.

Суты йөргәндә талда таннидлар кышкы чор белән чагыштырганда шактый күп була, тал кайрысында дуплау матдэләренәң иң зур күләме суты иң зур ешлык белән йөргән чакта – май башыннан алып июль уртасына кадәрге чорда була.

Таннидларның күләменә тал үсентеләренәң үсеп утыру урынына бәйле шартлар да йогынты ясый. Аеручы ундырышлы туфраклар дуплау матдэләренәң гомуми туплануына яхшы тәэмир итә.

Каен тузын исәпкә алу һәм эзерләү үзенчәлекләре

Ике төрле каен тузы эзерләнә. Сутлы килеш – үсеп утыручы агачлардан һәм шомарткыч ярдәмендә (ышкып алу) – каенның аскы өлешенән, утыннардан һәм аударылган агачлардан. Үсеп утыручы агачлардан туз эзерләү, кисү башлангыч 1-2 ел кала, урман бүлемтегендәге агачлардан рөхсәт ителә, диаметры кимендә 12 см һәм фанер эзерләү өчен билгеләнгән махсус сортлы агачлар моңа керми.

Үсеп утыручы агачлардан каен тузын салдыру язгы-жәйге чорда, агачның кайры астына һәм материалга китә торган өлешенә зыян китермичә генә, гомуми биклегенәң яртысыннан артмаган өлешендә башкарыла.

Аударылган һәм корыган агачлардан шомарткыч ярдәмендә каен тузы эзерләү урман фондының барча территориясендә ел буе башкарылырга мөмкин.

Эзерләнгән каен тузының сыйфаты «Дегет житештерү өчен каен тузы» ТУ 13-707-83 таләпләренә җавап бирергә тиеш. Агач кәүсәсенәң 1 м³

күләмәндәге материалыннан килограммнарда чыккан каен тузы дәрәжәсе 12.7 таблицада китерелде.

12.7 таблица.

Каен тузы чыгышы, кәүсәле агачның 1м³ кг

Сортиментлар исемлеге	Диаметры, см	Каен тузы чыгышы	
		Әле яна сыдырылган рәвешендә	Жиңелчә-коры рәвешендә
Эре	26 һәм аннан күбрәк	6,3	3,8
Уртача	14-24	7,2	4,3
Вак	13	2,2	1,3
Утын	13 һәм аннан күбрәк	2,2	1,3

Тал кайрысының запасларын билгеләү

Тал кайрысының чимал базасы елга үзәннәрендәге һәм дымлы урыннардагы куаклы үзәннәрнең, сазланган урманнардагы, ягъни дымга мул һәм уңдырышлы туфраклы урыннардагы табигый таллыклардан гыйбарәт.

Тал кайрысын эзерләү кайрысында дуллау матдәләре 7%тан да ким булмаган талларда башкарыла (дымлылык 16%).

Агачсыман таллар: кәжә талы – кайрының таннидлыгы 16%; уалучан, бишьяфрак – 10%.

Куаклы: соры, миндальсыман - кайрының таннидлыгы 17%; көлсыман, колаклы – 11; куе кызыл – 9.6; рус талы – 7-15; чыбыклы – 10; йонлач – 11; озын яфраклы, кара тал – 10.5; лапландия талы – 8-14; киң яфраклы – 11%. Түбән таннидлы таллар: ак тал һәм еламсар тал – кайрының таннидлыгы 6-7%.

Тал кайрысын эзерләү өчен 5 яшьлек һәм аннан олырак тал куаклары, 15 яшьлек һәм аннан олырак тал агачлары яраклы. Үзагач запасы кимендә 5 м³/га булган, югарыда күрсәтелгән тал төрләре исәпкә алынырга тиешле.

Яңа киселгән 1 кубометр агачтан уртача 65 кг тал кайрысы чыга.

Тал кайрысы запаслары, 1 гектарга тал агачы запасыннан чыгып, 12.8 таблицага туры китереп билгеләнә.

12.8 таблица.

1 гектарга тал агачы запасыннан чыгып, жиңелчә-коры тал кайрысы массасы

Запас санында меңнәрчә йөз, дистә һәм берәмлек күләме, м ³	Кабык-кайры массасы, саннарда бүлөп т				Запас санында меңнәрчә йөз, дистә һәм берәмлек күләме, м ³	Кабык-кайры массасы, саннарда бүлөп т			
	меңнәр	йөзләр	дистәләр	берәмлекләр		меңнәр	йөзләр	дистәләр	берәмлекләр
	Куаклы таллар					Агачсыман таллар			
1	70	7	0,7	0,1	1	60	6	0,6	0,1
2	140	14	1,4	0,1	2	119	12	1,2	0,1
3	210	21	2,1	0,2	3	178	18	1,8	0,2
4	280	28	2,8	0,3	4	238	24	2,4	0,2
5	350	35	3,5	0,4	5	298	30	3,0	0,3
6	420	42	4,2	0,4	6	357	36	3,6	0,4
7	490	49	4,9	0,5	7	416	42	4,2	0,4
8	560	56	5,6	0,6	8	476	48	4,8	0,5

9	630	63	6,3	0,6	9	536	54	5,4	0,5
---	-----	----	-----	-----	---	-----	----	-----	-----

Мисал: 10 гектар майданлы бүлемтектә куаклы талдан агач запасы – 175 м³/га. Жиңелчә-коры кайрының авырлыгы, таблица нормативларыннан чыгып, түбәндәгегә тигез: $7+4,9+0,4=12,3$ т/га; $12,3$ т/га*10 га=123 т.

Чыршы кайрысын исәпкә алу

Дуплау матдәләрен алу максатында чыршы кайрысын эзерләү диләнкеләрдә чыршыларны кисү чорында, сут бирү вакытында, 20 см кадәр диаметрлы өлгергән һәм картайган утыртмаларга карата башкарыла. Эзерләнгән 1 м³ чыршы үзагачыннан уртача 40 кг дуплау кайрысы чыга.

2.3.2. Урманнарда агач булмаган урман ресурслары эзерләү һәм жыю өчен файдалану чорлары

Түмәр сагызын эзерләү теләсә нинди максатчыл билгеләнештәгә, ул утыртмаларга, яна үсеп килүче һәм яшь агачларга зарар китерә алмый торган урманнарда рөхсәт ителә.

Түмәр сагызын эзерләү ысулы (кул белән, трактор белән, шартлатып һ.б.) аренда килешүендә күрсәтелә.

Эрозиягә каршы урманнарда; су объектлары ярларындагы, тау һәм чокыр сөзәкләкләрендәгә ярсаклагыч һәм туфраксаклагыч урман кишәрлекләрендә, һәм шулай ук 0,8-1,0 тулылыклы яшь агачлардан түмәр сагызы эзерләү рөхсәт ителми.

Туз эзерләү кисү өчен бүлеп бирелгән үсеп утыручы агачлардан кисәргә 1-2 ел кала (фанер төбәнәгә һәм махсус сортимент эзерләү өчен билгеләнгән агачлардан гайре), шулай ук сайланма һәм тоташ кисү уздырылган башка диләнкеләрдәгә яңа киселгән агачлардан рөхсәт ителә.

Үсеп утыручы агачлардан туз эзерләү язгы-жәйгә һәм көзгә чорда төп кабыкка зыян китерелмичә башкарыла. Шулай ук вакытта эзерләү өчен кулланыла торган кәүсәнең өлеше агачның гомуми биеклегенә яртысыннан артмаска тиеш.

Ел дэвамында корыган һәм ауган агачлардан туз эзерләнә.

Агачларны туз эзерләү өчен кисү тыела.

Кабык һәм кайры эзерләү ел дэвамында агачларны һәм куакларны кисү белән берлектә башкарыла. Тал кайрысы язгы-жәйгә чорда эзерләнә.

Тал кайрысын эзерләү өчен 5 яшьлек һәм аннан олырак тал куаклары, 15 яшьлек һәм аннан олырак тал агачлары яраклы.

Чыбык-чабык эзерләү.

Юан очының диаметры 4 см кадәр булган, киселгән нэзек агач кәүсәләре, шулай ук агачларның киселгән ботак очлары, юан һәм нечкә ботаклары чыбык-чабык була. Чыбык-чабык ике категориягә бүленә: 2-4 м һәм 4 метрдан да артырак.

Ботак азыгы эзерләү.

Терлекләр өчен ботак азыгы дип 1,5 см кадәр юанлыктагы, яфраклы һәм ылыслы кайбер агачларның яшь ботакларыннан эзерлэнгән һәм терлек азыгы буларак кулланыла торган урман материалына әйтәләр.

Ботаказык эзерләү өчен яфраклы (каен, усак, чаган, чикләвек, юкә, тирәк, корычагач һәм башкалар) һәм ылыслы (асылда чыршы) токым ботаклары кулланыла. Ботаклардан терлек азыгы эзерләү өчен жәй көне нигездә яфраклы токым ботаклары, ел дәвамында – ылыслы токым бәбәкләре кулланыла.

Ботаклардан терлек азыгы эзерләү сайланма һәм тоташ кисүләргә үткәргәндә кисеп аударылган агачлардан гамәлгә ашырыла.

Чыршы, пихта, нарат ботаклары эзерләү.

Ак чыршы, нарат, чыршы ботакларын эзерләү бары тик сайланма һәм тоташ урман кисүләргә барышында диләнkedә киселгән агачлардан рөхсәт ителә.

Чыршылар һәм (яки) яңа ел бәйрәмнәргә өчен башка ылыслы токым агачлары эзерләү.

Яңа ел бәйрәмнәргә өчен чыршыларны һәм (яисә) ылыслы бүтән агачларны эзерләү, беренче чиратта, махсус плантацияләрдә, чистартылырга тиешле урман кишәрлекләрендә (квартал араларында, минеральләштерелгән полосаларда, янгынга каршы чокырларда, янгынга каршы трассаларда һәм урман хужалыгы юлларында һәм яшь үсентеләргә саклау таләп ителми торган башка мәйданчыкларда) рөхсәт ителә.

Агач материалы эзерләгән вакытта чыршылар һәм (яисә) бүтән ылыслы агачларны эзерләү, шул исәптән киселгән агачларның очларыннан рөхсәт ителә.

Мүк, коелган яфраклар катламын, урмандагы аяк асты япмасын, камыш эзерләү төзелеш, шулай ук авыл хужалыгы терлекләргә өчен азык һәм асларына салу материалы сыйфатында ярдәмче материал буларак һәм компост эзерләү өчен аларны куллану максатларында башкарыла. Аларны эзерләгәндә әйләнә-тирә мохиткә зыян китерелмәскә тиеш.

Урмандагы аяк асты япмасын жыю бер үк мәйданда биш елга бер мәртәбә генә рөхсәт ителә. Урмандагы аяк асты япмасын жыю өлешчә, бөтен катламын алмыйча гына гамәлгә ашырылырга тиеш.

Урмандагы аяк асты япмасын жыю, бу елда коелчак яфраклар һәм ылыс, шулай ук япма табигый ашлама хасил итсен өчен, жәй азагында, эмма яфраклар коела башлаганчы ук башкарылырга тиеш.

Урманнардагы табигый һәм башка объектларны саклау функциясен башкаручы катламнарны жыеп алу тыела.

Урман кишәрлекләрендә агачларны эзерләү (казып алу) I яшь классындагы ылыслы утыртмаларда, I һәм II яшь классындагы яфраклы утыртмаларга карата гамәлгә ашырыла.

Урман кишәрлекләренен өстәмә урманчыгында куакларны эзерләү (казып алу) уртача куелыктагы яисә бөтенләй кую булган урманчыкта яки эзерләнә торган токым бик күп булган өлештә башкарыла. Эзерләнә торган төрнең калган куаклары саны бер гектарга кимендә 1000 данә булырга тиеш.

Яфраклы токымнардан себеркеләр, ботаклар һәм куаклыктар эзерләү.

Чистартылырга тиешле урман кишәрлекләрендә (квартал араларында, минеральләштерелгән полосаларда, янгынга каршы чокырларда, янгынга каршы трассаларда һәм урман хужалыгы юлларында, печән чабу урыннарында, электр үткәргеч линияләрдә, су баскан зоналарда, автомобиль юлларына бүлөп бирелгән полосаларда, торбаүткәргечләрдә һәм яшь үсентеләрне саклау таләп ителми торган башка мәйданчыктарда), шулай ук сайланма яисә тоташ урман кискәндә диләнкеләрдә киселгән агачлардан яфраклы токымнардан (каен, усак, тал һ.б.) мунча себеркесе, себерке һәм кисәкләргә турау өчен ботаклар һәм куаклыктар эзерләнә.

Агач яшеле эзерләү.

Агач яшеллегенә яфраклы һәм ылыслы токымнарның яфрактары, бөреләре, ылыслары һәм нигезендә диаметры 8 мм га кадәр булган яңа чыккан ботаклары керә.

Ылыслы-витаминлы он житештерү өчен агач яшеллеген эзерләү бары тик сайланма һәм тоташ урман кисүләргә барышында диләнкедә киселгән агачлардан рөхсәт ителә.

Гражданнар тарафыннан үз ихтыяжлары өчен агач булмаган урман ресурсларын эзерләү һәм жыю тәртибе.

Агач булмаган урман ресурсларын шәхси ихтыяжлар өчен гражданнар тарафыннан эзерләү һәм жыеп алу, чыршылардан һәм яңа ел бәйрәмнәре өчен башка ылыслы токымнардан кала, РФ УК 11 ст. нигезендә гамәлгә ашырыла.

Агач булмаган урман ресурсларын шәхси ихтыяжлар өчен гражданнар тарафыннан эзерләүне һәм жыеп алуны чикләү РФ УК 27 ст. белән билгеләнә.

Агач булмаган урман ресурсларын шәхси ихтыяжлар өчен гражданнар тарафыннан эзерләүгә һәм жыеп алуга карата РФ УК 32 ст. 1, 3 һәм 4 өл. кагылмый.

Агач булмаган урман ресурсларын шәхси ихтыяжлар өчен гражданнар тарафыннан эзерләү һәм жыеп алу тәртибе Россия Федерациясе субъекты законы белән билгеләнә.

Чыршы, пихта, нарат ботакларын эзерләү бары тик сайланма һәм тоташ кисүләргә барышында диләнкедә киселгән агачлардан гына рөхсәт ителә.

Агачларның кабыгын һәм кайрысын эзерләү ел дәвамында агачларны һәм куакларны кисү белән берлектә башкарыла. Тал кайрысы язгы-жәйге чорда эзерләнә.

Тал кайрысын эзерләү өчен 5 яшьлек һәм аннан олырак тал куаклары, 15 яшьлек һәм аннан олырак тал агачлары яраклы.

Корыган һәм жыл аударган каеннардан туз эзерләү ел дәвамында башкарыла. Үсеп утырган каеннардан каен тузы эзерләү бары тик агымдагы елда киселәргә тиешле агачлардан бары тик урман үсентеләрен кисү белән шөгылләнүче затлар белән килештереп кенә башкарыла.

Мунча себеркесе, себерке һәм кисәкләргә турау өчен, шулай ук терлек азыгына ботаклар һәм куаклыктар эзерләү чистартылырга тиешле урман

кишәрлекләрендә (квартал араларында, минеральләштерелгән полосаларда, янгынга каршы чокырларда, янгынга каршы трассаларда һәм яшь үсентеләрне саклау таләп ителми торган башка мәйданчыкларда), шулай ук янгынга каршы, урман хужалыгы һәм урман эзерләү билгеләнгән ведомство юлларының бүлөп бирелгән полосасында, урман үсентеләрен кисү белән шөгылләнүче затлар белән килештереп, урман хужалыгы чараларын гамәлгә ашырганда киселгән агачлардан башкарыла.

Яңа ел бәйрәмнәренә чыршыларны һәм (яисә) ылыслы бүтән агачларны эзерләү чистартылырга тиешле урман кишәрлекләрендә (квартал араларында, минеральләштерелгән полосаларда, янгынга каршы чокырларда, янгынга каршы трассаларда һәм урман хужалыгы юлларында һәм яшь үсентеләрне саклау таләп ителми торган башка мәйданчыкларда) рөхсәт ителә. Эзерләү урыны вәкаләтле орган белән язмача рәвештә килештерелә.

Эшләнә торган диләнкеләрдә урман утыртмаларын кисүче затлар белән килештереп, агач материалы эзерләгән вакытта, шул исәптән киселгән агачларның очларынан яңа ел бәйрәмнәре өчен чыршылар һәм (яисә) бүтән ылыслы агачларны эзерләү рөхсәт ителә.

Мүк, урмандагы аяк асты япмасын биш елга бер мәртәбәдән ешрак булмаган күләмдә шул бер үк мәйданда вәкаләтле орган белән килештереп жыю рөхсәт ителә. Мүкне, урмандагы аяк асты япмасын жыю өлешчә, барча катламына төшмичә генә гамәлгә ашырылырга тиеш.

Урмандагы аяк асты япмасы жәйге чор тәмамланганда, ләкин, яфрак коелып, соңгы ел ылыслары урман туфрагына табигый ашлама хасил итсен өчен, яфрак коела башлаганчыга кадәр жыела.

Шәхси ихтыяжлар өчен агач булмаган урман ресурсларының аерым төрләрен эзерләгәндә һәм жыйганда урман кишәрлекләреннән файдалануга карата «Татарстан Республикасында урманнардан файдалану турында» 2008 елның 22 маендагы № 22-ТРЗ Татарстан Республикасы законында билгеләнгән таләпләр:

Туз эзерләү эшләре кисү өчен арып чыгарылган утыртмалар арасында, чистартылырга тиешле урман кишәрлекләрендә (квартал ыланнарында, минераллаштырылган полосаларда, янгынга каршы чокырларда, янгынга каршы трассаларда һәм урман ташу юлларында һәм башка, агачларны саклау таләп ителми торган мәйданнарда) үсеп утыручы агачлардан, шулай ук сайланма һәм тоташ кисүләр уздырылганда диләнкеләрдәге яңа кисеп аударылган агачлардан рөхсәт ителә.

Үсеп утыручы агачлардан туз эзерләү язгы-жәйге һәм көзгә чорда төп кабыкка зыян китерелмичә башкарыла. Шулай ук вакытта эзерләү өчен кулланыла торган кәүсәнең өлеше агачның гомуми биеклегенә яртысынан артмаска тиеш.

Ел дәвамында корыган һәм ауган агачлардан туз эзерләнә.

Агачларны туз эзерләү өчен кисү тыела.

Кабык һәм кайры эзерләү ел дәвамында агачларны һәм куакларны кисү белән берлектә башкарыла.

Чыбык-чабык эзерләү агач материалы эзерләү һәм урманнарны тәрбия

кылу кагыйдэләре нигезендә башкарыла.

Ел дәвамында ботаклардан терлек азыгы эзерләү өчен агач-куак токымнары кулланыла.

Ботаклардан терлек азыгы эзерләү сайланма һәм тоташ кисүләргә үткәргәндә кисеп аударылган агачлардан гамәлгә ашырыла.

Нарат һәм чыршы ботаклары эзерләү бары тик сайланма һәм тоташ урман кисүләргә барышында диләнкедә киселгән агачлардан гына рөхсәт ителә.

2.4. Урманнарда азык-төлек урман ресурслары эзерләү һәм дару үләннәргә жыеп алу өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм чорлары

Азык-төлек урман ресурслары эзерләү һәм дару үләннәргә жыеп алу өчен урманнарда файдалану РФ УК 34, 35 статьялары, 05.12.2011 № 511 Рослесхоз боерыгы белән расланган Азык-төлек урман ресурслары эзерләү һәм дару үләннәргә жыеп алу кагыйдәләре, «Татарстан Республикасында урманнарда файдалану турында» 22.05.2008 № 22-ТРЗ Татарстан Республикасы законы белән регламентлана.

Азык-төлек урман ресурсларына кыргый жимешләр, жиләкләр, чикләвекләр, гөмбәләр, орлыклар, каен сугы һәм башка урман ресурслары керә.

Азык-төлек урман ресурслары эзерләү һәм дару үләннәргә жыеп алу гражданның, юридик затлар тарафыннан эшкуарлык максатларында, шулай ук гражданның тарафыннан – шәхси ихтыяжлар өчен гамәлгә ашырылырга мөмкин.

Эшкуарлык эшчәнлегенә максатларында азык-төлек урман ресурсларын эзерләү һәм дару үләннәргә жыеп алу урман кишәрлегенә аренда шартнамәсе нигезендә гамәлгә ашырыла.

Урман кишәрлегенә аренда шартнамәсе 10 елдан 49 елга кадәрге чорга төзелә.

Шәхси ихтыяжларда азык-төлек урман ресурслары эзерләү һәм дару үләннәргә жыеп алу РФ УК 11 ст. 1 өлешенә ярашлы рәвештә гамәлгә ашырыла.

Чикләрендә азык-төлек урман ресурслары эзерләү һәм дару үләннәргә жыеп алу өчен урманнарда файдалану рөхсәт ителгән кварталлар исемлегенә 5 таблицада күрсәтелде.

Россия Федерациясенең Кызыл китабына, Татарстан Республикасы Кызыл китабына кертелгән, «Наркотик чаралар һәм психотроп матдәләр турында» 1998 елның 08 гыйнварындагы № 3-ФЗ федераль закон нигезендә наркотик чаралар дип танылган кыргый үләннәргә һәм гөмбәләргә эзерләү һәм жыю тыела.

Урман кишәрлекләрен азык-төлек урман ресурслары эзерләү һәм дару үләннәргә жыеп алу өчен арендаучы гражданның һәм юридик затларның хокуклары:

1) урманнардан аренда шартнамәсе шартлары нигезендә файдалануны гамәлгә ашыру;

2) зарурлык туганда урман инфраструктурасы төзү (урман юллары, урман саклыкханәләре һәм башкалар);

3) бирелгән урман кишәрлекләрендә киптергечләр, гөмбә кайнаткычлар, саклыкханәләр һәм башка вакытлы корылмалар урнаштырырга;

4) әгәр аларны тормышка ашыру Россия Федерациясенен урман законнары таләпләренә каршы килмәсә, башка хокукларга ия булу.

Урман кишәрлекләрен азык-төлек урман ресурслары эзерләү һәм дару үләннәре жыеп алу өчен арендауучы гражданның һәм юридик затларның бурычлары:

5) урманнарны үзләштерү проекты төзү;

6) урманнардан урманнарны үзләштерү проекты һәм әлеге урман хужалыгы регламенты нигезендә файдалануны гамәлгә ашыру;

7) урман кишәрлегенен аренда шартнамәсе шартларын үтәү;

8) гражданның сәламәтлегенә, әйләнә-тирә мохиткә зыян салынуга юл куймау;

9) урманнардан туфрак эрозиясен чикли торган, урманнарның торышына һәм янадан үсеп китүенә, шулай ук су объектларына һәм башка табигый объектларга тискәре йогынты ясамый торган яисә бу күренешләрен чикли торган ысуллар ярдәмендә файдалану;

10) урманнарда янғын куркынычсызлыгы кагыйдәләрен һәм урманнарда санитар иминлек кагыйдәләрен, шулай ук урманнарны тәрбия кылу кагыйдәләрен үтәү;

11) урманнарда санитар иминлек тәмин итү максатларында санитар-савыктыру чараларын гамәлгә ашыру (һәлак булган һәм зарарланган урман утыртмаларын кисү, урманнарны чүп-чардан, пычраклардан һәм башка тискәре йогынтылардан чистарту);

12) ел саен урман декларациясе, шулай ук урманнардан файдалану турында хисап, урманнарны билгеләнгән тәртиптә саклау һәм яклау турында хисап тапшыру;

13) Россия Федерациясе законнарында каралган башка вазыйфаларны үтәү.

2.4.1. Урманнардан азык-төлек урман ресурсларын һәм дару үләннәрен төрләре буенча эзерләү һәм жыеп алу өчен файдалану нормативлары (ел саен рөхсәт ителгән күләмнәре) һәм параметрлары

Азык-төлек урман ресурслары эзерләгәндә һәм дару үләннәре жыйганда ел саен урманнардан рөхсәтле файдалануның рөхсәт ителгән күләмнәре 13 таблицада китерелде.

13 таблица

Азык-төлек урман ресурсларын эзерләгәндә һәм дару үләннәрен жыеп алганда урманнардан файдалану параметрлары

№ п/п	Азык-төлөк урман ресурстарының, дару үлөннөрөнөң төрө	Үлчөөлөрнөң берәмлеге	Эзерлөөгө ел саен рөхсәт ителә торган күләме
Азык-төлөк ресурстары			
1.	Жиләкләр: жир жиләге	т	0,5
	клубника	т	0,5
	кызыл бөрлегән	т	0,5
	кура жиләге	т	3,0
	миләш	т	5,0
	шомырт	т	5,0
	Жәмгысе	т	14,5
2.	Гөмбәләр: ак	т	1,0
	майлы	т	3,0
	ал гөмбә	т	2,0
	кызыл гөмбә	т	20,0
	каен гөмбәсе	т	15,0
	гөреждәләр	т	2,0
	этәч гөмбәсе	т	1,0
	баллы гөмбә	т	10,0
	Жәмгысе	т	54,0
3.	Чикләвекләр: урман чикләвеге	т	30,0
4.	Агач сутлары: каен	т	40,0
Дару чималы			
5.	Сары мәтрүшкә, икеөйле кычыткан, ландыш, дару ромашкасы, акбаш, эт тигәнөгә, канлы үлән, песи үләнә, сәдәп гөле, лапчатка, үги ана яфрагы, кыр наратбашы һ.б.	т	0,5 (коры килеш)
6.	Чага гөмбәсе	т	0,1

Жиләкләрнөң, гөмбәләрнөң һәм дару чималларының уңышы 90% очракта жирле халык тарафыннан үзләштерелә, рөхсәт ителгән хәстәрлек күләме китерелми.

2.4.2. Эзерлөө һәм жыеп алу вакытлары

Кыргыз жимешләр һәм жиләкләр эзерлөө катгый рәвештә билгеләнгән вакытларда гамәлгә ашырыла.

Кыргыз жимешләрне һәм жиләкләрне эзерлөө чорлары уңышның массакүләм өлгерү вакыты житүгә бәйле.

Жимеш бирүче ботакларны һәм агачларны жимеш эзерлөө өчен кисү тыела.

Чикләвек эзерлөө.

Чикләвек эзерлөө ысуллары аренда шартнамәсендә күрсәтелә. Чикләвек эзерлөө өчен урман кишәрлекләре арендага тапшырылган затлар чикләвек бирүче утыртмаларның саклыгын тәмин итә. Чикләвек эзерлөгәндә агачларны һәм куаклыкларны кисү, шулай ук агачларга һәм куаклыкларга зыян сала торган ысуллардан файдалану рөхсәт ителми.

Гөмбэләрне эзерләү аларның ресурсларын саклауны тәэмин итүче йсуллар белән башкарылырга тиеш.

Аеруча таралган гөмбә төрләре, аларны жыеп алу вакыты һәм урыннары 13.1 таблицада күрсәтелде.

13.1 таблица.

Аеруча таралган гөмбә төрләре, аларны жыеп алу вакыты һәм урыннары

Аталышы (гөмбә)	Жыеп алу вакыты	Жыеп алу урыны
1	2	3
Жөйле гөмбэләр	Апрель-май	Агачлары киселгән, янгын чыккан, комлы туфраклы нарат урманнарында
Көжә гөмбэләре	Апрель-май	Нарат һәм яфраклы токым урманнарында, куаклыкларда
Ак гөмбә	Июнь-сентябрь	Нарат, чыршы, каен һәм имән урманнарында
Сары гөмбә	Август-сентябрь	Нарат һәм сирәк шытып чыккан чыршы урманнарында
Ал гөмбә	Июнь-октябрь	Барлык урманнарда, ләкин яфраклы урманнарда күбрәк
Каен гөмбәсе	Июнь-октябрь	Каен булган бөтен жирдә үсә
Кызыл гөмбә	Июль-сентябрь	Яшь усак урманнарында һәм усак катнашмалы катнаш урманнарда
Майлы гөмбә	Июнь-октябрь	Нарат урманнарында һәм яшь вак нарат урманнарында (культураларда)
Моховик	Июнь-сентябрь	Сай торфлы-комлы туфраклардагы нарат урманнарында
Баллы гөмбә	Август-октябрь	Нарат һәм яфраклы токым, аеруча зирек түмәрләрендә
Өтөч гөмбәсе	Июнь-сентябрь	Каен, ылыслы һәм катнаш урманнардагы дымлы урыннарда
Валуй	Июль-октябрь	Барлык урманнарда
Гөреждә	Июль-октябрь	Яфраклы һәм юкә белән чикләвек куаклыклары катнашкан урманнарда
Дунгыз гөмбәсе	Июнь-октябрь	Ылыслы һәм яфраклы урманнарда урман кырыйларында, юл буйларында, паркларда
Йөнтәс гөмбә	Июль-октябрь	Катнаш һәм каен урманнарында
Ачы гөмбә	Май-октябрь	Нарат урманнарындагы дымлы урыннарда
Шампиньон	Июль-сентябрь	Яшелчә, жиләк-жимеш бакчаларында, паркларда, болынарда, көтүлекләрдә, чүплекләрдә

Дару үләннәрен эзерләү үсемлекләренң үз вакытында терелүен һәм чимал запасының яңадан үсеп чыгуын тәэмин итәрлек күләмнәрдә рөхсәт ителә.

Бер үк аланда (урман утарында) дару үләннәре чималын кабат жыю бары тик билгеле бер үсемлек төренең чимал запасы тулысынча яңадан үсеп житкәч кенә рөхсәт ителә.

Дару үләннәренең кайсы да булса төре өчен чималны кабат эзерләү чорлары турында белешмәләр булмаганда, түбәндәгеләргә таянып эш итәргә киңәш ителә:

1) берьяллык үләннәренң чөчөк өлеше һәм жир өстендәге органнары («үләнә») бер үк аланда 2 елга бер мәртәбә эзерләнә;

2) күпьяллык үләннәрнең жир өсте органнары («үләне») – 4-6 елга бер мәртәбә;

3) күпчелек дару үләннәре төрләрненең жир өсте органнары – 15-20 елга бер мәртәбәдән ешрак түгел.

Төп дару үләннәре, аларны әзерләү урыннары һәм чорлары 13.2 таблицада күрсәтелде.

13.2 таблица.

Төп дару үләннәре

Үләннәрнең аталышы	Әзерләнә торган өлешләре	Әзерләү вакыты, ай	Әзерләү урыны
Саз сазанагы	Өске яшь ботаклары, яфраклары һәм жимешләре белән бергә	Август-сентябрь	Яшь нарат утыртмалары каплаган дымлы һәм юеш урыннарда
Еламсар каен	Береләре	Март-апрель	Утыртмалары
Ком меңьяфрагы	Чәчәкләре	Июль-август	Болын кырыйлары, калку урыннар, ярлар, коры мүклекләр һәм ак мүклекләр һәм коры наратлыклар
Жете кызыл дүләнә	Чәчәкләре һәм жимешләре	Май, август-сентябрь	Утыртмалары
Гади нарат жиләге	Яфраклары	Апрель-май	Наратлык көртмәлекләре
Дарулык песи үләне	Тамыр өлеше	Апрель, сентябрь-октябрь	Көртмәлек аланнары
Өчьяфрак	Яфраклары	Май-август	Урман кырыйлары, болыннар, түбәнге печән чабу урыннары, дымлы урыннар
Елан үләне	Тамыры	Май-сентябрь	Урман кырыйлары, болыннар, түбәнге печән чабу урыннары, дымлы урыннар
Борычлы тау үләне	Жир өстендә үсә торган өлеше	Июль-сентябрь	Юеш һәм дымлы каен утыртмалары, түбәнлектәге сазлык, сазланган печәнлекләре
Язгы утчәчәк	Жир өстендә үсә торган өлеше	Май-сентябрь	Дымлы сирәкләнгән утыртмалар, үзәннәрдәге болыннар
Биек сары чәчәк	Тамыр өлеше	Май, сентябрь	Дымлы урман кырыйлары, үзәннәр, аланнар
Дарулык кандала	Чәчәк ату чорында үсемлекнең өске өлеше	Июнь-июль	Коры болыннар, көтүлекләр, ярлар
Гади нарат	Кайрысы	Апрель-июль	Утыртмалары
Дарулык сыбызгы	Чәчәк атмаучы	Апрель,	Үзәнлекләр, елга буйларындагы

Үләннәрнең аталышы	Өзерләнә торган өлешләре	Өзерләү вакыты, ай	Өзерләү урыны
үлән	нөсхэләрнең тамыр өлешләре	сентябрь-октябрь	утыртмалар
Гади мәтрүшкә	Үләне	Июль-август	Ачык урыннар, печәнлекләр, яфраклы урманнар
Эч йомшарта торган эт шомырты	Жимешләре	Август-сентябрь	Ачык урыннар, печәнлекләр, яфраклы урманнар
Тишек яфраклы сары мәтрүшкә	Үләне	Июль-август	Ачык урыннар, печән чабу жирләре. Урман аланлыктары һәм болыннар
Алтынбаш 128	Үләне	Июль-август	Ачык урыннар, печән чабу жирләре. Урман аланлыктары һәм болыннар
Гади балан	Кайрысы, жимешләре	Август-сентябрь	Үзәнлекләр, урман авызлары
Икеөйле кычыткан	Яфраклары	Май-сентябрь	Үзәнлекләр, бушлыктар, дымлы һәм юеш урыннарда сирәкләнгән урманнар
Дарулык кан үләне	Тамыр өлеше	Август-сентябрь	Үзәннәрдәге сирәкләнгән урыннар, болыннар
Зирексыман эт шомырты	Кайрысы	Март-май	Елга буйларындагы һәм ярлардагы яфраклы урманнар
Сары эт шомырты	Тамыры	Май-октябрь	Сулыктар
Май ландышы	Чәчәк ату чорында үләне	Май-июнь	Яфраклы һәм катнаш урманнар
Калган	Тамыры	Апрель, сентябрь-октябрь	Яфраклы урманнар, аланлыктар
Вак яфраклы юкә	Чәчәкләре	Июнь-июль	Утыртмалары
Үги ана яфрагы	Яфраклары	Май-июль	Сазланган печәнлек урыннары
Гади кура	Жимешләре	Июль-август	Агач киселгән урыннар, сирәкләнгән утыртмалар
Гади артыш	Күркәсе-жимешләре	Сентябрь-октябрь	Ылыслы утыртма куакларында
Дарулык тузганак	Тамырлары	Май-октябрь	Печәнлекләр, көтүлекләр, ташландык урыннар, аланлыктар
Соры зирек	Тәлгәшләре	Август-октябрь	Елгалар буенда үсүче утыртмаларда
Гади гөлбадран	Чәчәкләре	Июль-сентябрь	Сирәкләнгән үләнле наратлыктар, аланлыктар, болыннар
Зур көтүче яфрагы	Яфраклары	Июль-сентябрь	Юллар буенда, аланнарда, болыннарда
Ачы әрем	Өске чәчәк атучы өлеше, яфраклары	Июнь-август	Тик яткан урыннар, юллар, ташландык урыннар
Суқыр кычыткан	Үләне	Июнь-август	Юл, яр буйларында, ташландык урыннарда
Гади миләш	Жимешләре	Сентябрь-	Яфраклы һәм катнаш урманнар

Үләннәрнең аталышы	Өзерләнә торган өлешләр	Өзерләү вакыты, ай	Өзерләү урыны
		октябрь	
Кара карлыган	Жимешләр, яфраклары	Май-август	Елга тугайлары
Гади нарат	Бөреләр, ылысы	Май-октябрь	Ылыслы диләнкеләр
Коры үлән	Үлән	Июнь-август	Аланнар, ачыклыктар, сазлы болынар
Гади әнис	Жимешләр	Июль-август	Болынар, елга буйлары
Гади турак уты	Яфраклары	Май-сентябрь	Коры наратлыктар
Гади меңьяфрак	Жир өстендәге өлеш (үлән)	Май-август	Агач киселгән урыннар, аланнар, ачыклыктар, печәнлекләр
Өч чәчәкле миләүшә	Жир өстендәге өлеш (үлән)	Май-август	Урман авызлары, аланнар, урман юллары
Кыр наратбашы	Үлән	Май-сентябрь	Үзәнлекләр, урман авызлары
Чага (каен гөмбәсе)	Орылары	Гыйнвар-декабрь	Каен утыртмалары
Лобель аксыргагы	Тамыр өлеш	Май-сентябрь	Үзәнлекләр, түбәнлектәге көтүлекләр һәм печәнлекләр
Өч өлешле эт тигәнәге	Үлән	Май-сентябрь	Дымлы елга ярлары, печәнлекләр
Гади шомырт	Жимешләр	Июль-сентябрь	Елга тугайлары
Зур канлы үлән	Үлән	Май-август	Диләнкеләр, чүп үлән үскән урыннар
Коңгырт гөлжимеш	Жимешләр	Август-сентябрь	Сирәкләнгән урманнар, киселгән урыннар

2.4.3. Агач сутлары эзерләгәндә нормативлар һәм параметрлар

Каен суы эзерләү өлгергән урман кишәрлекләрендә кисәренә 5 елдан да ким булмаган вакыт кала рөхсәт ителә.

Каен суы эзерләү сайланма кисүләр башкарыла торган утыртмаларда кирт салу ысулы белән гамәлгә ашырыла, кисүгә билгеләнгән агачлардан алу рөхсәт ителә.

Кисеп жибәрү өчен тулылыгы 0,4 һәм бер гектарга кимендә 200 данә агачы булган, I-III бонитет классларына караган урманның сәламәт өлеш сайлап алына. Кисеп жибәргәндә күкрәк биеклегендәге диаметры 20 см һәм аннан да юанрак булган агачларны билгелиләр.

Агач тамыры башланган жирдөн 20-35 см биеклектө канал бораулау эшлөрөн башкаралар. Агачта бер һәм аннан да күбрөк кирт салу тишекләре ясалган очракта, алар кәүсәнең бер ягында бер-берсеннән, сут бер савытка агып төшөрлек итеп, 8-15 см ераклыкта урнаштырыла.

Агач диаметрына карап, бораулана торган каналларның сан нормативлары 13.3 таблицада китерелде.

13.3 таблица.

Агач кәүсәсенең диаметрына карап, бораулана торган каналларның сан нормативлары

Агачның күкрөк биеклегендәге диаметры, см	Кирт салганда каналлар саны	Искәрмә
20-22	1	Диаметры 16 см булган агачларга кисәргә бер ел калгач кирт салу рөхсәт ителә, түбәндәгечә басым нормалары булганда: 16-20 см – 1 канал 21-24 см – 2 канал 25 см һәм күбрөк – 3 канал
23-27	2	
28-32	3	
33 һәм аннан күбрөк	3	

Кирт салу чоры тәмамланганнан соң, агачларның чирләп китүен кисәтү максатларында, тишекләр сагыз пастасы белән сылап куелырга яисә агач бөке белән ябылырга һәм вар, бакча замазкасы яисә известьлы балчык белән сылап куелырга тиеш.

Калган елларда каналлар беренче елгы кисеп жибөрү каналлары дәрәжәсендә 10 см интервал белән агач кәүсәсе әйләнәсенең теге яисә бу ягына таба бораулана.

Әзерләү агачның техник сыйфатларын саклап калырылык итеп гамәлгә ашырылырга тиеш.

2.4.4. Абага-кара абага әзерләү

Абаганың яшь ботакларын әзерләү аларның үсентеләренә зыян китермәслек алымнар белән гамәлгә ашырылырга тиеш. Абаганы тамыры белән йолкып алу, яфракларына һәм тамыр үзәгенә зыян китерү тыела.

Кара абага-абага очында иң күбе өчтән артмаган, «өчәрләнгән» дип аталучы, ачылмаган яфраклары булган, бөтенлекле, зыян китерелмәгән яшь ботагы ашарга яраклы дип санала.

Жыярга яраклы яшь ботакларының оптималь биеклегенә – әзерләү районына һәм үсү шартларына карап, 20-25 см алып 30-40 см кадәр. Шытымнарын нигезеннән үк вакыйлар.

Урман абагасы чималын әзерләү бер үк кишәрлектә 3-4 ел буена алып барыла. Анары үсентеләр торгызылсын өчен тәнәфес ясарга кирәк: чималны бер мәртәбә жыйганда (бер чорга) – 2-3 ел, ике мәртәбә – 3-4 ел.

2.4.5. Урманнардан азык-төлек урман ресурсларын әзерләү һәм дару үләннәрен жыеп алу өчен файдалану вакытлары

Дәүләт мөлкәтендә яисә муниципаль мөлкәттә торган урман кишәрлегенә аренда шартнамәсе РФ УК 72 ст. 3 өл. нигезендә урманнарны азык-төлек урман ресурсларын әзерләү һәм дару үләннәрен жыеп алу өчен файдалану максатларында, РФ УК 36, 43-46 ст., 73.1 ст. 3 өл. 3 п. каралган очрақлардан тыш, тугыз елдан кырык тугыз елга кадәрге чорга төзелә.

Урман кишәрлегенә аренда шартнамәсе срогы урман хужалыгы регламентында урманнардан файдалану буенча каралган срокка туры китереп билгеләнә.

2.5. Урманнардан аучылык хужалыгы өлкәсендә эшчәнлек төрләрен гамәлгә ашыру өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм чорлары

Аучылык хужалыгы кыргый хайваннарның популяцияләре белән рациональ идарә итү һәм ел саен продукция алу рәвешендә урманнардан комплекслы файдалануга үз өлешен кертә.

Ау «Ау турында һәм аучылык ресурсларын саклау турында һәм Россия Федерациясенә аерым закон актларына үзгәрешләр кертү турында» 2009 елның 24 июлендәге № 209-ФЗ федераль закон нигезендә гамәлгә ашырыла.

Урманнардан аучылык хужалыгы алып бару һәм ауны гамәлгә ашыру өчен файдалану РФ УК 25, 36 статьялары белән регламентлана.

Аучылык биләмәләре чикләренә хокукый режимында аучылык хужалыгы өлкәсендә эшчәнлек төрләрен башкару рөхсәт ителә торган жирләр кертелә.

2.5.1. Биотехник чаралар исемлегә һәм аларны үткәру нормалары

Ел саен үткәрелә торган биотехник чаралар күләме 13.4 таблицада китерелде.

13.4 таблица

Аучылык хужалыгын алып барганда урманнардан файдалану параметрлары

№ п/п	Чараларның төрләре	Үлчәү берәмлеге	Ел саен рөхсәт ителә торган
1	2	3	4
1.	Куяннар өчен ашату мәйданнары ясау	данә	50
2.	Пошилар, кыр кәжәләре өчен жимлекләр урнаштыру	данә	50
3.	Пошилар, кабан дунгызлары, куяннар өчен тоз салынган катырлар урнаштыру	данә/т	150/3,0
4.	Пошины, кыр кәжәсен, куяннарны ашату өчен усак, тал кисү	кбм	100
5.	Аучы манаралары урнаштыру	данә	3
6.	Ашату өчен печән әзерләү	т	5,0
7.	Суерлар һәм божырлар өчен чуер ташлыклар кору	данә	35
8.	Гөрелдәвекләр кору	данә	35

№ п/п	Чараларның төрлөрө	Үлчәү берәмлеге	Ел саен рөхсәт ителә торган
1	2	3	4
9.	Кабан өчен ашату кырлары ясау	га	5
10.	Бөртек калдыклары һәм яшелчә калдыклары әзерләү	т	10,0
11.	Ауны чикли һәм тыя торган аншлаглар, күрсәткечләр урнаштыру	данә	40

2.5.2. Аучылык инфраструктурасы урнаштыру өчен рөхсәт ителгән объектлар исемлеге

Аучылык хужалыгы өлкәсендә эшчәнлек төрлөрөн гамәлгә ашыру өчен урманнардан файдаланучы затларның хокуклары:

1) аучылык хужалыгы өлкәсендә эшчәнлек төрлөрөн гамәлгә ашыру өчен тапшырылган урман кишәрлегендә (алга таба – урман кишәрлеге) аучылык инфраструктурасы объектлары төзү чараларын күрергә, шул исәптән:

а) законнардагы таләпләргә туры китереп, аучылык базалары, аучы йортлары, егерьлык кордоннары һәм башка туктап тору пунктлары ясарга;

б) көймә пристаньнары корырга;

в) кыргый хайваннар өчен питомниклар, кинологик корылмалар һәм аучы токымына караган этләр өчен питомниклар, ату манаралары, тирлар, терлек азыгы саклау урыннары, өстәмә ашату корылмалары, печән чабу урыннары, ызаннар, башка вакытлы корылмалар, төзелмәләр һәм аучылык хужалыгы өлкәсендә эшчәнлек төрлөрөн гамәлгә ашыру өчен төзекләндерү объектлары булдырырга;

г) законнардагы таләпләргә туры китереп урман юллары һәм аучылык хужалыгы өлкәсендә эшчәнлек төрлөрөн гамәлгә ашыру өчен кирәкле башка линияле объектлар төзөргә, аларны ремонтларга һәм үзгәртеп корырга, транспорт чараларына туктап тору урыннарын билгеләргә һәм ясарга;

2) агач-ботаклардан терлек азыгы (кайры, нәзек ботаклар, яшь ботаклар, кыйммәте аз булган агач һәм куак токымнары яфраклары) һәм аучылык ресурсларына кертелгән жәнлекләргә һәм кошларга ашату өчен печән әзерләргә;

3) гамәлгә ашыруы урман законнарына, аучылык һәм аучылык ресурсларын саклау өлкәсендәге законнарга һәм (яисә) урман кишәрлегенең аренда шартнамәсе шартларына һәм аучылык хужалыгы килешүләренә каршы килмәсә, бүтән хокуклардан файдаланырга.

2.6. Урманнардан авыл хужалыгы алып бару өчен рөхсәтле файдалану нормативлары, параметрлары һәм чорлары

Авил хужалыгы алып бару өчен урманнардан файдалану аларның урнашкан жирләренен билгеләнеше белән аңлатыла, бу эш урман фонды

жириләрендә бары тик урман хужалыгы мәнфәгатьләренә туры килгәндә генә рөхсәт ителә, РФ УК 38 статьясы белән регламентлана, шул ук вакытта, авыл хужалыгында житештерү дип авыл хужалыгы продукциясен, чималын һәм азык-төлеген үстерү генә түгел, аны житештерү, эшкәртү буенча икътисадый эшчәнлек төрләре жыелмасы да санала. («Авыл хужалыгын үстерү турында» 2006 елның 29 декабрендәге № 264-ФЗ 4 ст.).

Авыл хужалыгында житештерүгә гадәттә авыл хужалыгы чималын беренчел эшкәртү генә кертелә. Сәнәгатьтә эшкәртү авыл хужалыгында житештерү дип санала алмый.

Әлеге максатта РФ УК 38 ст. 2 өлеше белән авыл хужалыгын алып бару өчен билгеләнгән урман кишәрлекләрендә бары тик вакытлы корылмалар (умарталыклар, киртәләр, әвеслекләр һ.б.ш.) төзү рөхсәт ителә.

Әлеге норма авыл хужалыгын алып бару өчен урманнардан файдалану кысаларында авыл хужалыгы продукциясен сәнәгатьтә эшкәртүне гамәлгә ашырырга мөмкинлек бирми, еш кына хәтта беренчел эшкәртүгә дә.

Капиталь төзелеш объектларын төзүгә кирәк булганда авыл хужалыгы товар житештерүчесенә урманнардан авыл хужалыгы максатлары өчен генә түгел, ә агач материалы һәм башка төрле урман ресурсларын эшкәртү өчен дә урманнардан файдалану таләп ителә (РФ УК 46 ст.).

Авыл хужалыгы алып бару өчен урманнардан файдаланганда алынган продукция бер үк вакытта урман ресурсы булып та саналырга мөмкин.

Авыл хужалыгы алып бару өчен урманнардан файдалану урманчылык территориясендә түбәндәгеләр тарафыннан гамәлгә ашырыла:

1) гражданнар, шул исәптән әйдәүче крестьян (фермер) хужалыклары, бакчачылык, яшелчәчелек, терлекчелек белән шөгыльләнүче шәхси ярдәмче хужалыклар;

2) хужалык итүче ширкәتلәр һәм жәмгыятьләр, житештерү кооперативлары, дөүләт һәм муниципаль унитар предприятиеләр, бүтән коммерция оешмалары;

3) коммерциясез оешмалар, шул исәптән кулланучылар кооперативлары, дини оешмалар.

Авыл хужалыгы алып бару өчен гражданнар, юридик затлар урманнардан урман кишәрлекләренә аренда шартнамәләре нигезендә файдалана.

Шәхси ихтыяжлар өчен урман хужалыгы эшчәнлеген гамәлгә ашыру (шул исәптән умартачылык) максатларында жир кишәрлекләре гражданнарга түләүсез нигездә чоры билгеләнгән вакытка файдалануга тапшырыла яисә Россия Федерациясе Жир кодексында һәм Россия Федерациясе Гражданлык кодексында билгеләнгән очрақларда сервитут билгеләнә.

Урманнардан авыл хужалыгы алып бару өчен файдалану кагыйдәләре РФ Табигать министрлыгының «Урманнардан авыл хужалыгы алып бару өчен файдалану кагыйдәләрен раслау турында» 2017 елның 21 июнендәге № 314 боерыгы белән билгеләнә.

Әлеге Кагыйдәләрдә авыл хужалыгы алып бару өчен урманнардан файдалануның теләсә кайсы төренә кагыла торган гомуми нигезләмәләр һәм

урманнарда алып барыла торган авыл хужалыгы эшчәнлегенә аерым төрләр билгеләүче махсус таләпләр бар.

Авыл хужалыгы алып бару урман парклары зоналарында, тыюлыклы урман кишәрлекләрендә тыела.

Печән чабу һәм умартачылык белән шөгыйльләндән гайре, су саклау зоналарында, яшел зоналарда, махсус якланучы урман кишәрлекләрендә авыл хужалыгын алып бару тыела.

2.6.1. Печән чабу, авыл хужалыгы терлекләре көтү, умартачылык, төньяк боланчылык, марал үрчетү, авыл хужалыгы культуралары үстерү һәм башка төрле авыл хужалыгы эшчәнлеге, балыкчылык мөмкин булган урман кишәрлекләре мәйданнары турында белешмәләр, шулай ук тиешле нормативлар

Печән чабу

Печәнлекләргә классификацияләгәндә түбәндәгеләр билгеләнә: печәнлекләргә тиби (су баса торган, коры жирдәге, сазланган), табигыймы ул яисә яхшыртылганмы, агач-куаклар басып китү дәрәжәсе, печән эзерләүне кыенлаштыра торган факторлар, үләннең төп төрләре, аның проектив капламы, куелыгы, уңышлылыгы, сыйфаты. Печәнлекләр мәйданының 20%ын агач-куаклар басып алган булса, ул агач-куак басып киткән дип, 20%тан артыгын түмгәкләр каплаган булса – түмгәкле дип, табигый һәм чәчелгән үләннәр каплап алган булса – яхшыртылган печәнлекләр дип санала, анда үләннәргә механика ярдәмендә жыярга мөмкин.

Печән уңышын бәяләү: 10 ц/га һәм аннан да күбрәк – яхшы, 6-9 ц/га – уртача, 1-5 ц/га – начар.

Печән чабу жирләрен бәяләү.

Печәнлекләр өчен түбәндәгеләр кулланыла:

урман утыртылмаган диләнкеләр, ачыклыктар һәм урман жире капламаган һәм урман культуралары утыртып, урманнарны торгызу мөмкин булмаган жирләр;

яхшыртуга мохтаж, печән чабу өчен яраклы жирләр;

реконструкция өчен билгеләнмәгән, кыйммәте аз булган урман үсентеләре кишәрлекләре.

13.5 таблица.

Печән чабу жирләренә сыйфатлама

Печән чабу тиби	Урнашу урыны	Үләне	Печән чабу тиби-ның сыйфаты
Вакытлыча дымы артып киткән коры жирләр	Сизелер-сизелмәс субүлү урыннары	Карчыга үләне, тубылгы, гравилат, тузгак кылган, башаклы үлән, түмәрлек, эт үләне,	Уртача

Печән чабу тибы	Урнашу урыны	Үләне	Печән чабу тибы-ның сыйфаты
		бөтнек	
Коры үзәнлекле, үзәнле – ерганаклы	Кече елга үзәннәре, үлән баскан тар яр сөзәкләре һәм төбө тигез булмаган уйсулыклар	Тимофеевка, солыча, кылчыклы үлән, төлке койрыгы, бөтнек	Яхшы
Түбән уртача-артык дымланган	Киң үзән ясаучы түбәнлекләр	Кыяклы, башаклы үлән, кузаклылар	Уртача
Сазлыкланган түбәнлекләр	Грунт сулары яқын булган сазлыкланган түбәнлекләр	Дым яратучы кыяклылар, эре башаклы үләннәр	Начар

Урманнардан авыл хужалыгы терлекләрен көтү өчен файдалану.

Махсус сакланучы табигать территорияләрендә, су саклау зоналарында, яшел зоналарда, эрозиягә каршы урманнарда һәм махсус якланучы кишәрлекләрдә урнашкан урманнарда кала, бөтен урманнарда да терлек көтү рөхсәт ителә.

Терлек көтү түбәндәгеләрдә рөхсәт ителми:

үсемлек очларына терлек бую житмәслек булганчы (1.5-2.0 м) урман культуралары кишәрлекләрендә;

урман орлыклары үстөрү, чыршы, тал, тирәк һәм чикләвек плантацияләрендә;

табигый торгызуга ярдәм итү чаралары уздырыла торган кишәрлекләрдә;

– очларына терлек бую житмәслек булганчы (1.5-2.0 м.) яшь урман утыртмаларында;

ылыслы һәм каты яфраклы токымнарны торгызу өчен билгеләнгән, урман утыртмалары белән капланмаган жирләрдә;

су һәм жир эрозиясе белән зарарлаган жирләрдә.

Авил хужалыгы терлекләренең хужалары түбәндәгеләрне тәэмин итә:

урман культураларын, питомникларны, үзе шытып чыккан яшь урман үсентеләрен һәм башка кыйммәтле урман кишәрлекләрен зарарламас өчен киртәләп ала;

авыл хужалыгы терлекләрен көтүче көтә (коймалы көтүлекләрдән һәм бәйләп куюдан гайре).

Кәжә көтү бары тик авыл хужалыгы терлекләренең хужалары тарафыннан алдан киртәләнгән урман кишәрлекләрендә һәм бәйләгән килеш кенә рөхсәт ителә.

Көтүлек категорияләре һәм аларның азык продуктлылыгы.

Көтүлекләргә төрләргә бүлгәндә, төбәк шкалаларыннан файдаланып, үләннәрнең проект капланышын, төп төрләрен, аның куелыгын, өстенлек

итүче үсемлек төрлөрөн һәм аларның сыйфатын күрсәтәләр. Алар булмаганда түбәндәгеләргә нигезләнәргә мөмкин:

яхшы жирләр – яхшыртылган һәм су баса торган, кузаклы-бөртекле компонентлар (60% һәм аннан да күбрәк) өстенлек итүче кишәрлекләр; үләннең проект капламы – 60% һәм аннан да күбрәк;

начар жирләр – табигый һәм каты сабаклы үлән басып алган (60% аннан да күбрәк) (эре башаклы үлән, камышлык, ситник) кишәрлекләр; башка үлән компонентларының проект капламы 50%ка кадәр.

13.6 таблица.

Терлек көтүнең 1 баш терлеккә якинча чор нормалары, га

0.5-0.6 тулылыктагы каен өстенлек итә торган яфраклы урманнар	2
0.5 тулылыктагы саф каенлыктар	1.5
Көтүлек өчен яраклы башка урман утыртмалары (1 баш мөгезле эре терлеккә яисә 7 сарыкка)	4-5
Куаклыктар һәм шытымнар булмаган кисенте урыннарында	0.75

Умартачылык

Бал бирүче бал кортлары өчен азык сыйфатында агачлары, куаклары яисә үләнле-куаклы ярусы составында бал бирә торган үләннәре булган урман кишәрлекләре кулланыла.

Умарта ояларын һәм умарталыктарны урнаштыру өчен урман кишәрлекләре иң беренче чиратта урман читләреннән, ачык урыннарда һәм урман үсентеләре капламаган башка жирләрдән бирелә.

1000нән артык төрле күпләгән сандагы чәчәк үсемлекләреннән бал кортлары нектар һәм серкә жыя. Аларның бер ишесе – беренче дәрәжәле, икенчеләре икенче дәрәжәле бал бирүчеләр. Алга таба аеруча киң таралган бал бирүче үсемлек төрлөрөнә тасвирлама ясала.

13.7 таблица.

Бал бирүче үсемлекләрнең бал продуктлылыгы

Бал бирүчеләр	Уртача чәчәк ату чорлары		Бал продуктлылыгы, кг/га
	башы (датасы)	продуктивлыгы (көн)	
Үги ана яфрагы	12.04	30-60	И*
урман чикләвеге	20.04	6-9	И*
Жилдәк	20.04	30	И*
Кызыл тал	22.04	5-30	150
Даруханә күкебашы	23.04	30	И*
Кәжә талы	28.04	10	150
Бүре жиләге	30.04	15	И*
Үрмәләк үлән	Апрель	90	И*
Үткен яфраклы өрәңге	08.05	7-10	200
Мурт тал	10.05	5-10	150
Ак тал	11.05	15-20	150
Карлыган	20.05	10-20	50-140

Бал бирүчелөр	Уртача чәчәк ату чорлары		Бал продуктлы- лыгы, кг/га
	башы (датасы)	продуктивлыгы (көн)	
шомырт	21.05	12	И*
Сукыр кычыткан	24.05	45	100
чия	23.05	10-12	30-40
Сары акация	25.05	10-14	350
Алмагач	26.05	10-12	20-30
Дүләнә	май	15	И*
Нарат жиләге	май	30	И*
Татар өрәнгесе	май	7-10	100
миләш	май	10	30-40
Күгән	май	15	25
зелпе	май	20	И*
Гади чамбыр	май-июнь	34	140
Кара жиләк	май-июнь	30	30
Кыр шалфее	май-июнь	30-60	110
Мурт эт шомырты	06.06	14	35
Балан	11.06	30-45	И*
Урман курасы	15.06	25-40	60-100
Кырлыган	22.06	45-60	350-400
Зур яфраклы юкә	23.07	14	500-600
Ике еллык ак кандала үләне	25.06	30	200-300
жир жиләге	июнь	20	10
Тычкан борчагы	июнь-июль	30-40	180-370
Дарулык шалфей	июнь-июль	47	117-133
Сары кандала үләне	июнь-июль	30-40	150-200

Искәрмә: П* – табыш алу буенча тотрыклылык тибы билгеләнде.

13.8 таблица.

Юкә чәчәк атканда жыеп алырга мөмкин булган бал, кг/га
(гомуми бал продуктлылыгыннан 30%)

Яше, ел	I-II бонитет		III бонитет		IV-V бонитет	
	тулылыгы					
	0,3-0,5	0,6-1,0	0,3-0,5	0,6-1,0	0,3-0,5	0,6-1,0
20	29	32	22	25	11	14
30	115	137	86	104	65	76
40	155	187	133	162	104	126
50	190	223	169	198	137	162
60	216	248	198	227	166	191
70	227	270	205	245	184	216
80	227	270	216	259	194	230
90	205	248	209	252	187	223
100	198	230	198	230	173	198
110	176	209	173	205	137	166
120	162	190	155	184	115	137
130	140	165	133	155	97	115
140	126	148	112	133	83	97

Яше, ел	I-II бонитет		III бонитет		IV-V бонитет	
	тулылығы					
	0,3-0,5	0,6-1,0	0,3-0,5	0,6-1,0	0,3-0,5	0,6-1,0
150	108	130	94	115	68	83

Башка токым утыртмаларындагы юкәлекләрнең һәм юкәнең бал продуктлылығы

13.9 таблица.

Нормаль юкәлекләрнең продукт бирүчәнлеге

Яше	Утыртмаларның тулылығы		
	1,0-0,8	0,7-0,6	0,5-0,3
20	6.45	6.24	5.04
30	28.12	27.73	22.87
40	43.35	42.49	35.32
50	53.09	52.04	42.98
60	61.52	60.25	49.93
70	66.44	65.14	54.03
80	59.04	67.25	56.05
90	67.29	65.96	54.50
100	62.11	60.65	50.57
110	55.49	54.24	45.13
120	48.72	47.71	39.57
130	41.30	40.43	33.67
140	35.18	34.47	28.63
150	30.08	29.34	24.46

Төрле утыртмалар составында юкәнең бал продуктлылығын хисаплау өчен түбәндәге формула тәкъдим ителә:

$$M = N \times 0.1K \times C \times S, \text{ биредә}$$

M – кишәрлектә юкәнең бал продуктлылығы;

N – 1 гектарга карата бал продуктлылығы (табл.);

K – утыртмалар составында юкә коэффициенты;

C – юкәнең чәчәк ату озынлыгы, көннәр (14 көнгә тигез кабул ителә);

S – бүлемтек мәйданы.

Гомуми мөмкин булган нектар запасын билгеләгәндә бал кортларының нектарның иң күбе 30%ын гына жыеп алуын исәпкә алырга кирәк.

Тагын шунысын да искәртәргә кирәк, районнарда нектар пробалары сайлап алу һәм үсемлекләрнең һәм биләмәләрнең бал продуктлылығын ачыклау белән берлектә алып барылучы умарталык кишәрлекләренең бал продуктлылығын исәпләү эше, – бары тик фәнни хезмәткәрләр яки шушы максатлар өчен эзерләнгән эзләнү экспедицияләре белгечләре тарафыннан гына башкарылырга мөмкин булган, гажәеп рәвештә бик катлаулы хезмәт.

Авыл хужалыгы культуралары үстерү

Авыл хужалыгы культуралары үстерү һәм башка төрле авыл хужалыгы эшчәнлеге алып бару өчен, аларда урман торгызу эшләрэн үткәргәнчеге кадәр, урманныкы булмаган жирләр, шулай ук урман утыртылмаган диләнкеләр, ачык урыннар һәм башка, урман үсемлекләре белән капланмаган жирләр файдаланыла.

Авыл хужалыгы культуралары үстерү һәм башка төрле авыл хужалыгы эшчәнлеген алып бару өчен кулланыла торган урман кишәрлекләрендә химик һәм биологик препаратлар «Пестицидлар һәм агрохимикатлар белән сак эш итү турында» 1997 елның 19 июлендәге № 109-ФЗ федераль закон нигезендә кулланыла.

Әлеге өлештә авыл хужалыгы алып бару өчен урманнарда файдалануның гамәлдәге хокукый жайга салынышына урманнарда авыл хужалыгы эшчәнлеген гамәлгә ашыручы затларга түбәндәге бурычлар йөклөнү турындагы нормалар өстәмә булып санала:

1) гражданның сәламәтлегенә һәм әйләнә-тирә мохиткә зыян салынуга юл куймау;

2) урманнарда файдаланганда туфрак эрозиясен туктату, урманнарның торышына һәм аларны янадан үстерүгә карата, шулай ук су һәм башка төрле объектларга тискәре йогынтыны булдырмау яисә чикләү.

Урманчылык территориясендә төньяк боланчылык, марал үрчетү, балыкчылык гамәлгә ашырылмый.

2.6.2. Урманнарда авыл хужалыгы алып бару өчен файдалану параметрлары

14 таблица

Урманнарда авыл хужалыгы алып бару өчен файдалану параметрлары

№ п/п	Файдалану төрләре	Үлчәү берәмлеге	Ел саен рөхсәт ителә торган
1	Сөрүлектән файдалану	га	11
2	Печән чабу	га/тонна	140/98
3	Авыл хужалыгы терлекләре көтү		
	а) урманда	га/баш	18000/7200
	б) утлавыкларда, жәйләүләрдә	га/баш	47/30
4	Умартачылык		
	а) бал бирүчеләр:		
	– юкә (урманнарның бал бирә торган урыннары)	га	3150
	- печәнлекләрдә, аланлыкларда, агач киселгән урыннарда үләннәр	га	610
	б) бал продуктлылыгы:		
	– юкә	кг	100
	– үләннәр	кг	100
	в) умарта ояларын тээмин итү мөмкинлеге	күләме	2100

2.7. Урманнардан фәнни-тикшеренү һәм мәгариф эшчәнлеген гамәлгә ашыру өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм чорлары

Россия Федерациясе Урман Кодексының 40 ст. нигезендә фәнни-тикшеренү һәм мәгариф эшчәнлеген гамәлгә ашыру өчен урман кишәрлекләре дәүләт учреждениеләренә, муниципаль учреждениеләргә – даими (вакыты чикләнмичә) файдалануга, башка фәнни оешмаларга, белем бирү оешмаларына арендага бирелә.

Урман кишәрлекләрендә урманнарны, табигатьнең бүтән компонентларын өйрәнү, алардан файдалану, аларны саклау, яклау торгызу өлкәсендә укыту-тәжрибә базасы объектлары (полигоннар, урман табигатен өйрәнү, урманнарны исәпкә алу алымнарына, урман үсентеләрен кисүгә, урманнарны торгызуга өйрәтү һәм башка чаралар өчен тәжрибә майданчыклары), укучыларга тәжрибәдә ныгыту өчен махсус белемнәр һәм күнекмәләр бирү өчен урман инфраструктурасының кирәкле объектларын төзү һәм алардан файдалану урманнардан фәнни-тикшеренү һәм мәгариф эшчәнлеген гамәлгә ашыру өчен файдалануга керә.

Фәнни-тикшеренү һәм мәгариф эшчәнлеген гамәлгә ашыру өчен урманнардан файдалану өелеге Урман хужалыгы регламенты һәм урманнарны үзләштерү проекты нигезендә тормышка ашырыла.

Урманнарны фәнни-тикшеренү һәм мәгариф эшчәнлеген өчен файдаланганда түбәндәгеләр рөхсәт ителә:

махсус тамгалар, мәгълүмати һәм башка төрле, мәгариф эшчәнлеген, фәнни-тикшеренү эшләре гамәлгә ашырыла торган территорияне чикли торган күрсәтмәләр урнаштыру;

фән һәм мәгариф максатларында урман утыртмаларын кисү;

урман инфраструктурасын төзү;

фәнни-тикшеренү эшләнмәләрен һәм тәжрибә-конструкторлык эшләрен эзерләү, аларның нәтижеләрен тәжрибә-житештерүдә тикшерү һәм гамәлгә кертү максатларында урманнарны саклау, яклау, торгызу һәм файдалану буенча эксперимент эшчәнлеген гамәлгә ашыру;

укыту-тәжрибә базасы объектларын төзү һәм алардан файдалану;

урманнарны үзләштерү проектында каралган бүтән төрле эшләр.

Урманнарны фәнни-тикшеренү һәм мәгариф эшчәнлеген өчен файдаланганда түбәндәге очраклар булмаска тиеш:

тапшырылган урман кишәрлегеннән читтә урман утыртмаларына, үсемлекләр капламына һәм туфракка зыян салу;

тапшырылган урман кишәрлеген һәм аннан читтәге территорияләргә төзелеш һәм көнкүреш калдыклары, агач калдыклары, бүтән калдыклар белән чүпләү;

тапшырылган урман кишәрлеген майданын һәм аннан читтәге территорияләргә химик һәм радиоактив матдәләр белән пычрату;

транспорт чараларының һәм бүтән механизмнарның тапшырылган урман кишәрлегеннән читтәге юллардан гайре ирекле маршрутлар буенча узуы.

Фәнни-тикшеренү һәм мәгариф эшчәнлеген башкару өчен урманнардан файдаланучы затлар түбәндәгеләрне тәмин итә:

урман кишәрлеген, аның янәшәсендәге урман аланнарын, ясалма һәм табигый су агып чыгу урыннарын төзелеш, урман кисү, көнкүреш һәм бүтән калдыклардан, агулы матдәләрдән даими рәвештә чистартып тора;

эшчәнлек барышында жимерелгән юлларны, киптерү канауларын, дренаж системаларын, шлюзларны, күперләрне, башка гидротехника корылмаларын, квартал баганаларын, квартал юлларын торгыза;

элегә затлар гаебе белән барлыкка килгән һәлакәт очраklarын, урман янгыннарын булдырмый калу, шулай ук башка шундый хәлләрне бетерү буенча кирәкле чаралар күрә.

Фәнни-тикшеренү һәм мәгариф эшчәнлеген гамәлгә ашыру өчен урманнардан рөхсәтле файдалану вакытлары элегә Урман хужалыгы регламентының гамәлдә булу вакыты белән чикләнә.

Урманнардан фәнни-тикшеренү эшчәнлегенә, мәгариф эшчәнлегенә өчен файдаланучы дөүләт учреждениеләре, муниципаль учреждениеләр, башка фәнни оешмалар, мәгариф оешмалары хокуклы:

урман кишәрлегенә аренда шартнамәсе шартлары нигезендә урманнардан файдалануны гамәлгә ашырырга;

мәгариф эшчәнлегенә, фәнни-тикшеренү эшчәнлегенә гамәлгә ашырыла торган территорияне чикли торган махсус тамгалар, мәгълүмати һәм бүтән төрле күрсәткечләр куярга;

фәнни һәм мәгариф максатларында урман агачларын кисәргә;

РФ УК 13 ст. 1 өл. нигезендә урман инфраструктурасы (урман юллары, урман складлары һәм башкаларны) ясарга;

фәнни-тикшеренү, тәжрибә-конструкторлык эшләре нәтижеләрен эштә сынау-тикшереп карау һәм гамәлгә кертү максатларында урманнардан файдалану, саклау, яклау, яңарту буенча тәжрибәләр эшчәнлеген гамәлгә ашырырга;

урманның экологик системасына йогынтысын өйрәнү өчен химик, биологик һәм башка төрле чараларга сынаулар уздырырга;

фәнни һәм уку-тәжрибә базасы объектлары булдырырга һәм алардан файдаланырга;

әгәр аларны тормышка ашыру Россия Федерациясенә урман законнары таләпләренә каршы килмәсә, башка хокукларга ия булырга.

Урманнардан фәнни-тикшеренү эшчәнлегенә, мәгариф эшчәнлегенә өчен файдаланучы дөүләт учреждениеләре, муниципаль учреждениеләр, башка фәнни оешмалар, мәгариф оешмалары бурычлы:

РФ УК 88 ст. 1 өл. ярашлы рәвештә урманнарны үзләштерү проекты төзү;

урманнарны үзләштерү проекты нигезендә урманнардан файдаланырга һәм урманнарны саклау, яклау, торгызу буенча чаралар уздырырга; урман кишәрлегенә аренда шартнамәсе шартларын үтәргә;

урманнардан туфрак эрозиясен чикли торган, урманнарның торышына һәм янадан үсеп китүенә, шулай ук су һәм башка табигый объектларга тискәре йогынты ясамый торган яисә бу күренешләрне чикли торган ысуллар һәм технологияләр ярдәмендә файдалану;

урманнарда янғын куркынычсызлыгы кагыйдәләрен, урманнарда санитар иминлек кагыйдәләрен үтәү;

РФ УК 26 ст. 2 өл. ярашлы рәвештә ел саен урман декларациясе тапшыру;

РФ УК 49 ст. 1 өл. нигезендә урманнардан файдалану турында хисап тапшырырга;

РФ УК 60 ст. 1 өл. нигезендә урманнарны саклау һәм яклау турында хисап тапшырырга;

РФ УК 91 ст. 4 өл. ярашлы рәвештә дәүләт урман реестрына билгеләнгән тәртиптә РФ УК 91 ст. 2 өл. каралган документлаштырылган мәгълүматларны тапшырырга;

2.8. Урманнардан рекреация эшчәнлеген гамәлгә ашыру өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм чорлары

2.8.1. Урманнардан рекреация эшчәнлеген гамәлгә ашыру өчен файдалану нормативлары

Рекреация эшчәнлегенә РФ УК ял итү, туристлык, физкультура-савыктыру һәм спорт эшчәнлеген оештыруга кагылышлы эшчәнлек буларак карала.

Урманнардан мондый файдалану (РФ УК 41 ст.) урман кишәрлекләре бирүне таләп итә, әмма урман ресурсларын жыймауны күз алдында тоты торган эшчәнлек төрөнә кертелә, бирелгән урман кишәрлекләрендә кирәкле урман инфраструктурасы, шул исәптән вакытлы корылмалар булдырыла, территория төзекләндерелә (РФ УК 41, 13 ст.).

Рекреация эшчәнлеген оештыру үзенчәлекләре 21.02.2012 № 62 Рослесхоз боерыгы белән расланган Урманнардан рекреация эшчәнлеген гамәлгә ашыру өчен файдалану кагыйдәләрендә (алга таба – Кагыйдәләр) бәян ителә.

Урманчылык урманнары ландшафтларының төркемнәре һәм типлары буенча түбәндәгечә бүленгән, аның күрсәткечләре 14.1 таблицада китерелде.

14.1 таблица.

Ландшафт төркемнәре һәм типлары

Төркемнәре	Типлары	Урман ябалдашының гомуми йомыклығы
------------	---------	------------------------------------

1	2	3
Ябык	Горизонталь йомык агачлар	1,0-0,6
	1,5 метрдан артыграк биеклектә булган шытымнар һәм урманчык ярусын исәпкә алып, вертикаль йомылган агачлар	1,0-0,6
Яртымачык	Агачларын тигез урнаштырып сирәкләнгән, сирәк шытымлы һәм 1,5 метрдан артмаган үсентеләре булган яисә алардан башка урман	0,5-0,3
	Агачларын тигез урнаштырып сирәкләнгән, сирәк шытымлы һәм 1,5 метрдан артмаган үсентеләре булган яисә алардан башка урман	0,5-0,3 (төркемнәрдә- 0,7-0,6)
	1,5 метрдан биегрәк үсентеләр	0,5-0,4
Ачык	Сирәклекләр, биеклегенә бәйсез рәвештә куаклар сирәк кенә шытып чыга башлаган, берән-сәрән агачлары булган кишәрлекләр	0,2-0,1
	Урман яки куаклыклары торгызылган урыннар, 1,5 метрга кадәр (куелыгына бәйсез рәвештә)	
	Агач-куаклык үсемлекләре булмаган кишәрлекләр	

Рекреация басымы билгеле бер вакыт эчендә (сәгать, көн, ай, чор, ел) урманнарның бер берәмлек мәйданында (1 гектарда) ял итүче кешеләр саны белән билгеләнә.

Урман утыртмаларына иң көчле рекреация басымы елның жылы вакытына туры килә, гәрчә кайбер спорт төрләре кышын да гамәлгә ашырыла.

Түбәндә урман кишәрлекләрен бәяләү, утыртмаларга рөхсәт ителүче рекреация басымы шкалары һәм урман кишәрлекләрен рекреация эшчәнлеген гамәлгә ашыру өчен арендага тапшырганда урман кишәрлекләрен эзерләгәндә территорияләренә төзекләндерү буенча файдалану зарурлыгы булган якинча нормалары китерелә.

14.1.1 таблица.

Урман тирәлегенә рекреация деградациясен бәяләү шкаласы

Кишәрлеккә сыйфатлама	Рекреация деградациясе стадияләре
Урман тирәлеге бозылу күренешләре юк, агачлар һәм куаклар үсеше нормаль, аларда механик бозылулар юк; шытып чыкканнары һәм куаклары (төрле яшьтәге) тереклек итәргә сәләтле. Мондый урман тибына хас булган мүк һәм үлән капламы; аяк асты түшәмәсе (сыгылмалы) бозылмаган. Рекреацияне жайга салу таләп ителми.	1
Урман тирәлеге сизелер-сизелмәс үзгәргән һәм агачлар һәм куаклар үсеше начарланган, аларда берән-сәрән механик бозылулар бар; шытып чыкканнары һәм куаклары (төрле яшьтәге)	2

Кишәрлеккә сыйфатлама	Рекреация деградациясе стадияләре
<p>яшәрлек, уртача куелыкта, 20%ка кадәр зарарланган һәм кипкән нөсхэләре бар. Мүк белән проект капланышы – 20%ка кадәр, үлән капламы – 50%ка кадәр (шулардан 1/10 – болын үсемлекләре); аяк асты урман япмасы берәз бозылган, туфрак һәм аяк асты урман япмасы тыгызланган; агачларның аерым тамырлары шәрәләнгән, туфракның 5%ка кадәр майданы минераль өлешенә кадәр тапталган. Рекреация эшчәнлеген жайга салу таләп ителә.</p>	
<p>Урман тирәлеге шактый үзгәргән һәм агачлар һәм куаклар үсеше зәгыйфьләнгән, кәүсәләр 10% ка кадәр механик зарарланган; шытып чыкканнары һәм куаклары (бер үк яшьтәге) зәгыйфьләнгән, уртача куелыкта яисә сирәк, 21-50% зарарланган һәм зәгыйфьләнгән нөсхәләр. Агачларның кәүсәләре тирәсендә мүк, аларның проект капламы 70-60% (шулардан 2/10 – болын үсемлекләре, чүп үләннәре күренә). Түшәмә һәм туфрак житәрлек тыгызланган, тамырлары шәрәләнгән агачлар бик күп, майданның 6-40%ында туфракның минераль өлешенә кадәр тапталган. Рекреация эшчәнлеген актив жайга салу таләп ителә.</p>	3
<p>Агач-болын тибындагы урман тирәлеге бик нык үзгәргән, агачлар шактый зәгыйфьләнгән, кәүсәләре 11-20% ка кадәр механик зарарланган; шытымнары һәм үсентеләре тереклек итәргә сәләтле түгел (башлыча чәчәклекләрдә), сирәк яисә бөтенләй юк, 50% артык нөсхәләре зарарланган яки корыган. Мүкләр бөтенләй юк, үләннең проект капламы 59-40% (шул исәптән 1/2 өлешенә кадәр болын үсемлекләре һәм чүп үләннәре тәшкит итә). Тамырлары шәрәләнгән агачлар күп, ачык урыннарда аяк асты түшәмәсе юк, майданының 41-60% өлешендә туфрак минераль өлешенә кадәр тапталган. Рекреация эшчәнлеген катгый рәвештә чикләү зарури</p>	4
<p>Урман тирәлеге деградацияләнгән; агачлары сирәкләнгән, чәчәклек-болын тибында, агачлары нык зәгыйфьләнгән яисә корый, 20%тан артык өлеше механик зарарланган; шытымнары, үсентеләре, мүкләре, аяк асты түшәмәсе юк, үләннең проект капламы 10%ка кадәр (шул исәптән 3/4 өлешендә диярлек болын үсемлекләре һәм чүп үләннәре), күп агачларның тамырлары шәрәләнгән һәм зарарланган. Майданының 60%ынан артык өлешендә туфрагы минераль өлешенә кадәр тапталган. Рекреация рөхсәт ителми.</p>	5

14.1.2 таблица.

Кишәрлеккә санитар-гигиена бәяләмәсе шкаласы

Кишәрлеккә (бүлемтеккә) сыйфатлама	Классы (балл), санитария-гигиена ягыннан бәяләү буенча
<p>Кишәрлекнең торышы яхшы санитар хәлдә, һавасы чиста, аэрациясе яхшы, техноген шау-шулар, канәчкәч бөжәкләр, үтеп чыкмаслык булып үскән куе үсемлекләр юк. Хуш исләр, урман авазлары, матур төсләр бар.</p>	1
<p>Кишәрлек шактый яхшы санитар хәлдә, берәз гына чүпләнгән,</p>	2

Кишәрлеккә (бүлемтеккә) сыйфатлама	Классы (балл), санитария-гигиена ягыннан бәяләү буенча
берән-сәрән кипкән агачлар бар, һава берәз пычрак, вакыт-вакыт техноген шау-шулар була яисә бөтенләй юк	
Кишәрлек начар санитар хәлдә, черегән агач белән тулган, чүпләнгән. Чүп өелгән урыннар, карьерлар һәм чокырлар бар, һава бик нык пычранган (шул исәптән начар исләр килә). Жилле, бик күлгәле урын, техноген шау-шулар югары дәрәжәдә, кан эчкеч бөжәкләр бик күп, артык дымлы, үтеп чыкмаслык куелыклар бар	3

Искәрмә: бәяләмә кишәрлекнең торышын санитария ягыннан даими тикшереп тору нәтижәсендә бирелә.

14.1.3 таблица.

Утыртмаларның биологик тотрыклылыгын бәяләү шкаласы

Тотрыклылык класслары	Агымдагы коелу процессларының күләме (корый торган агачлар һәм саф корысары)	Гомуми кору күләме (2 һәм 3 торыш төркеме агачлары + чүп-чар белән тулу)	Корткычлар һәм авырулар булу	Урман тирәлегенең торышы
1 – тотрыклы	2%ка кадәр (урта өлешендә 1,3 м диаметрлы агачлар хисабына)	5%ка кадәр	Юк яки берән-сәрән зарарланган урыннар	Зәгыйфьләнмәгән
2 – тотрыклылыгы зәгыйфьләнгән	Корып кубу күләме табигый кору күләменнән 2 һәм аннан күбрәк мәртәбә артып китә (уртасына якин өлешендә 1,3 м диаметрлы агачлар хисабына)	6%-40%	Массакуләм рәвештә таралырга мөмкиннәр һәм күпләгән санда	Кагыйдә буларак, бозылган, тулылыгы тигез түгел яки түбән
3 – тотрыклылыгы беткән	Шул ук	40% һәм аннан да күбрәк (усаклыклар өчен 50% һәм күбрәк, тулылыгы 0,7 ким)	Шул ук	Шул ук

Искәрмә:

2 нче биологик тотрыклылык классына караган агачлыктарда – сайланма, 3 нчедә тоташ санитар кисүләр үткәрелә (башка хужалыкка бәйлә эмерләр булмаганда).

2 нче һәм 3 нче биологик тотрыклылык классларына карый торган утыртмаларның суммар мәйданы санитар торышы канәгатьләндерерлек булмаган утыртмалар мәйданын тәшкил итә.

Үтүчәнлек:

- 1 – яхшы
- 2 – уртача
- 3 – начар

Күрүчәнлек:

- 1 – яхшы
- 2 – уртача
- 3 – начар

14.1.4 таблица.

Кишәрлеккә эстетик бәяләмә шкаласы

Классы,	Утыртмалары	Ачык урыннар
1	Озын һәм киң ябалдашлы, сәламәт һәм матур куаклары һәм уртача куелькта шытымнары булган I-II бонитет класслы ылыслы һәм яфраклы утыртмалар. Яхшы үтеп керүчәнлекле, чүпләнмәгән кишәрлек	1,0 га кадәр мәйданы (ачыклыктар, аланнар), яхшы дренажланган әйбәт һәм коры туфрак; катлаулы, борылмалы чикләре булган 1 гектардан 3 гектарга кадәр мәйданлы, яхшы билгеләнгән рельефлы, декоратив урман авызлары булган кишәрлекләр, берән-сәрән декоратив агачлары яисә формалашкан агач-куак төркемнәре; декоратив үсемлекләр белән әйләндереп алынган, ярлары күренеп торган зур булмаган матур сулыклары бар
2	Составында 5 берәмлек зирек һәм усак катнашындагы III бонитет классына караган утыртмалар, – ябалдашларының киңлеге һәм зурлыгы уртача, куе, яшь үсентеләре белән куаклыклары жәберләнгән булганда. Кишәрлек өлешчә чүпләнгән (5 м ³ /га кадәр)	Чикләренең конфигурациясе гади рәвешле булган зур күләмле ачык урыннар; вак декоратив үсемлекләр белән әйләндереп алынган сулы урыннар; агач үсми торган, куаклыклар басып алган кишәрлекләр
3	Зирек һәм усак, шулай ук IV-V бонитет класслы ылыслылар өстенлек иткән үсентеләр. Агачларның ябалдашлары начар үсеш алган. Чүп-чар һәм коры-сары белән тулу дәрәжәсе:	Урман утыртылмаган киселгән урыннар, сөрүлекләр, электрүткәргеч линияләр, хужалыктар, сазлыктар һәм башка ачык майданнар, декоративлыгы түбән булган сулыклар

Классы,	Утыртмалары	Ачык урыннар
	гектарына 5 куб метр һәм аннан да күбрәк	

Искәрмә:

Ачык ландшафтларны эстетик бәяләү түбәндәге күрсәткечләрне исәпкә алып уздырыла:

- 1) жирлектәге торышы, туфрагының дымлылыгы, үтеп йөрүчәнлек дәрәжәсе;
- 2) кишәрлекнең зурлыгы һәм конфигурациясе;
- 3) урман кырыйларының һәм жирлекнең, әйләнә-тирәдәге ачык урыннарның гүзәллеге;
- 4) агачларның һәм куакларның берән-сәрән яисә зур булмаган төркемнәре булу һәм аларның урнашу холкы;
- 5) үлән һәм мүк капламының сыйфаты;
- 6) сулыкларның күләме һәм конфигурациясе, ярларының һәм әйләнә-тирәсендәге үсемлекләрнең холкы, су өслегенә ял итүчеләр өчен коенырга мөмкин булуы, сулыкның санитар торышы һәм ял итү һәм коену өчен аннан файдалану мөмкинлеге.

Рекреация басымына карап, урман кишәрлекләреннән ял итү өчен файдалану режимы түбәндәгечә булырга мөмкин:

- 1) – ирекле – гектарына 5 кешелек басым булганда (тыныч ял итү өчен аз төзекләндерелгән зона);
- 2) – уртача-жайга салына торган – гектарына 6-20 кешелек басым булганда (актив ял итү өчен рекреация объектлары белән житәрлек дәрәжәдә тәэмин ителгән зона);
- 3) – катгый рәвештә жайга салына торган – гектарына 20 кешедән артык басым туры килгәндә (актив ял итү өчен аерым урман кишәрлекләре, алар максималъ рәвештә төзекләндерелгән булырга тиеш).

14.1.5 таблица.

Рекреация билгеләнешендәге урманнарда төп хужалык чаралары һәм урманнардан файдалану төрләре

№ п/п	Чараларның аталышы	Вазыйфаи зоналар		
		Актив ял итүгә бәйле	Һава сулап йөрү	Фауна тынычлыгына бәйле
<i>1. Урман хужалыгы чаралары</i>				
1.	Урманнарны тәрбияви кисүләр, түбәндәге максатларда:			
	Ландшафтларны рәвешкә китерү	+	+	–
	Азкыйммәтле үсемлекләрне юк итү	+	+	+
	Табигый яңартылуга булышу	+	+	+
	Үсентеләрне тәрбия кылу	+	+	+
	Гамәлдәге һәм ясалган урман ландшафтларын тәрбия кылу	+	+	+

№ п/п	Чараларның аталышы	Вазыйфаи зоналар		
		Актив ял итүгә бәйле	Һава сулап йөрү	Фауна тынычлығына бәйле
	Утыртмаларның рәвешен үзгәртү һәм яңарту	+	+	–
2.	Реконструкция кисүләре	+	+	–
3.	Башка төрле кисүләр, түбәндәге максатларда:			
	Ачык ландшафтлар ясау, ерактагы күренешләргә чистарту	+	–	–
	Күренә торган урыннарда рекреацияләү ягыннан караганда тулы булмаган үсемлекләргә юкка чыгару	+	–	–
	Ял итү һәм төзекләндерү объектларын төзү өчен майданнарны чистарту	+	+	–
	Ачык ландшафтларны һәм күренеп тора торган урыннарны тәрбия кылу	+	+	–
4.	Агачлар һәм куаклыктар утырту, түбәндәге максатларда:			
	Ландшафтларны рәвешкә китерү	+	+	–
	Урманның санитария-гигиена үзенчәлекләрен һәм утыртмаларның тотрыклылыгын арттыру	+	+	–
	Урманны торгызу	–	+	+
	Ремизлар ясау	–	–	+
	Утыртмаларны реконструкцияләү	+	+	–
6.	Ачык урыннарда үлән капламын карап тоту	+	+	–
7.	Табигать саклау чаралары	+	+	+
8.	Санитар-яклау чаралары, ш.и. санкисүләр	+	+	+
9.	Янгынга каршы чаралар	+	+	+
10.	Урманга хилафлык килүләргә һәм ял итүчеләр тарафыннан урманга зыян салынуларны профилактикалау	+	+	+
<i>II. Биотехника чаралары һәм фаунаны саклау</i>				
1.	Хайваннарның тереклек итү шартларын яхшырту	–	–	+
2.	Ашату майданнары ясау һәм хайваннарны ашатып тору	–	+	+
3.	Оялыктар ясау һәм элөп кую	+	+	+
4.	Урман хужалыгы эшләрен регламентлау һәм чикләмәләр	–	–	+

№ п/п	Чараларның аталышы	Вазыйфаи зоналар		
		Актив ял итүгә бәйле	Һава сулап йөрү	Фауна тынычлығына бәйле
	кертү			
<i>III. Территорияне төзекләндерү</i>				
1.	Юл-сукмак челтәрләре, ясалма корылмаларга автотукталышлар ясау	+	+	-
2.	Рекреация маршрутларын төзү	+	+	-
3.	Күзәтү нокталарын һәм карау мәйданнарын ясау	+	+	-
4.	Ял итү мәйданнары ясау һәм аларны жиһазлау	+	+	-
5.	Кече архитектура рәвешләрен һәм урман-парк җайланмаларын төзү һәм урнаштыру	+	+	-
6.	Визуаль мәгълүмат	+	+	+
7.	Күрсәтмәле агитация	+	+	-
8.	Куну урыны булган, җәйге, стационар типтагы ял урыннары ясау һәм жиһазлау	+	-	-
9.	Төзекләндерү объектларын карау, аларны ремонтлау	+	+	+
<i>IV. Урманнан файдалану</i>				
1.	Өлгергән һәм картайган утыртмаларны кисү	-	-	-
2.	Урман торгызуга бәйле агач кисүләр	-	-	-
3.	Печән чабу	+	+	-
4.	Терлек көтү	-	-	-
5.	Җиләкләрне, гөмбәләрне, чикләвекләрне һәм һәм һәм һәм	+	+	-
6.	Дару чималын һәм һәм һәм	+	+	-
7.	Умартачылык	-	-	-

Искәрмә: «+» тамгасы – файдалану рөхсәт ителә;
«-» тамгасы – файдалану рөхсәт ителми.

2.8.2. Рекреация эшчәнлегенә бәйле зона кварталларының һәм (яки) аларның өлешләренең исемлеге

Кишәрлек урманчылыклары буенча рекреация эшчәнлеге зонасының кварталлар исемлеге әлеге регламентның 5 таблицасында китерелде.

Рекреация эшчәнлегенә гамәлгә ашыру өчен чикләрендә объектлар (физик культура-савыктыру, спорт һәм спорт-техника корылмалары) төзү, үзгәртеп кору һәм эксплуатацияләү күздә тотылган урманнарны планда үзләштерү зоналары:

№ п/п	Файдаланучының аталышы	Кишәрлек урманчылыгының атылышы	Кварталлар, бүлемтеклер номерлары	Шартнамаларның номерлары
1	«Нижекамскшина» ААЖ	Болгар	9 8,13,14,17,18,28-31 бүлемтеклер	№ 2, 16.05.2008
2	ИП «Воронова В.И.»	Болгар	93 11 бүлемтек	№ 6, 14.08.2008
3	ИП «Миргазова Р.С.»	Зэй	28 13, 29 бүлемтек	№ 17, 29.12.2008
Рекреация эшчәнлеген гамәлгә ашыру буенча барлыгы				

2.8.3. Рекреация эшчәнлегенә бәйле зона территориясен вазыйфай зоналарга бүлү

Рекреацияләү зоналары вазыйфай зоналарга түбәндәгечә бүлгәләнә:

1. Интенсив файдалануга бәйле;
2. Уртача файдалануга бәйле;
3. Оешкан рәвештә ял итүгә бәйле;
4. Резерватлы;
5. Заказник;
6. Катгый режимлы;
7. Хужалыкка бәйле.

2.8.4. Урман кишәрлекләрендә вакытлыча төзелгән корылмалар исемлеге һәм аларны төзекләндерү нормативлары

14.1.6 таблица.

Рекреация билгеләнешендәге урманнарда территорияне төзекләндерү нормалары (гомуми мәйданның 100 га буенча)

№ п/п	Төзекләндерү элементларының аталышы	Яшел зона		Аларның чикләрендә туристлык маршрутлары (1 чм маршрутка)
		Актив ял	Һава сулап йөрү	
1	2	3	4	5
1.	Гравийлы, йөри торган өлеше 4,5 м (чм) киңлегендә булган машина белән килү юллары	0,15	0,02	–
2.	Биләмәләр эчендәге гравийлы, өслеге 3 м (чм) киңлегендә булган юллар	1,8	0,5	–
3.	15 машинага исәпләнгән, грунтлы, гравий белән вак таш кушылган автотукталышлар (данә)	0,25	0,03	–
4.	Жәяүләп йөри торган сукмаклар (чм)	–	0,04	–
5.	4 урынлы утыргычлар (данә)	18	3	1
6.	6 урынга исәпләнгән пикник өстәлләре (данә)	7	0,6	–

№ п/п	Төзеклөндөрү элементларының аталышы	Яшел зона		Аларның чиклөрендө туристлык маршрутлары (1 чм маршрутка)
		Актив ял	Һава сулап йөрү	
1	2	3	4	5
7.	Яңгырдан ышыклану урыннары (данә)	1,5	0,2	0,2
8.	Азык әзерләү урыннары (данә)	3,5	0,5	0,6
9.	Чүплек савытлары (данә)	30	–	–
10.	Чүп жыю жайланмалары (данә)	3,5	–	–
11.	Бәдрәфләр (данә)	0,18	–	–
12.	Спорт һәм уен майданчыклары, м2	37	–	5
13.	Елгаларда һәм сулыкларда су коенып, кызына торган урыннар, м2	90	15	–
14.	Пляж кабиналары (данә)	0,18	0,02	–
15.	Беседкалар (данә)	0,17	–	–
16.	Күрсәткечләр (данә)	1,5	0,2	0,4
17.	Күренеш нокталары (данә)	0,7	0,1	0,3
18.	Коелар һәм чишмәләр (данә)	0,02	0,01	0,1
19.	Туристларга палаткалар кую урыннары, м2	50	–	20

2.8.5. Урманнардан рекреация эшчәнлеген гамәлгә ашыру өчен файдалану параметрлары һәм чорлары

Урманнарда рекреацияләү эшчәнлеген урман законнарының хокукый-норматив актлары нигезендә расланган Урманнардан рекреацияләү эшчәнлеген гамәлгә ашыру өчен файдалану кагыйдәләре белән регламентлана, аларда түбәндәгеләр карала:

рекреацияләү эшчәнлеген гамәлгә ашыру өчен аерып чыгарыла торган урман кишәрлекләренен зурлыгын билгеләгәндә, урман утыртмаларына зыян салынмау шартларын үтәп, урман экосистемаларына карата булган оптималь рекреация басымына таянып эш итәргә кирәк;

урманнардан ял итүне, туристлык, физкультура һәм спорт эшчәнлеген оештыру максатларында рекреацияләү эшчәнлеген гамәлгә ашыру өчен файдаланучы затлар туристлык станцияләрен, туристлык сукмакларын һәм трассаларын ясарга, мәдәни-массакуләм чараларны, жәяүләп, велосипедта һәм чаңгыда шууларны, сынлы сәнгать белән шөгыйльләнүләрен, кызыксындыргыч һәм экологик экскурсияләр үткәрүне оештырырга, аерым спорт төрләре буенча асылы урманда ярышлар үткәрүгә туры килә торган спорт ярышларын, физкультура-спорт фестивалләрен һәм күнегүләр ясау өчен жыелышуларны, шулай ук аерым рекреацияләү эшчәнлеген төрләрен оештырырга мөмкин;

рекреацияләү эшчәнлеген гамәлгә ашыру өчен тапшырылган урман кишәрлекләрендә табигый ландшафтлар, хайваннар дөньясына караган объектлар, су объектлары сакланьрга тиешле;

рекреацияләү эшчәнлеген гамәлгә ашыру өчен урманнарда файдалану әйләнә-тирә мохиткә һәм кеше сәламәтлегенә зыян китерми торган ысуллар ярдәмендә башкарыла;

урманнарда рекреацияләү эшчәнлеген гамәлгә ашыру өчен файдалану гражданның урманнарда булу хокукын чикләргә тиеш түгел;

урманнарда рекреацияләү эшчәнлеген гамәлгә ашырганда урман кишәрлекләрендә вакытлыча корылмалар (беседкалар, инвентарларны саклау пунктлары һ.б.) торгызу һәм урман кишәрлекләрен тышкы төзекләндерүләр (юл-сукмак челтәрләрен, мәгълүмати элмә такталарны һәм табигатьне саклау тематикасына бәйле аншлаглаларны, утыргычларны, янгырдан саклаучы әвеслекләрен, хәрәкәт итү юнәлеше күрсәткечләрен, чүп өчен әржәләр һәм башка төзекләндерү элементларын урнаштыру) рөхсәт ителә;

рекреацияләү эшчәнлеген гамәлгә ашыру өчен урманнарда файдаланучы затлар урманнарны тапшырылган урман кишәрлекләрен төзекләндерү максатларында урманнарны үзләштерү проекты нигезендә карап тоталар;

вакытлыча корылмаларны, физкультура-савыктыру, спорт һәм спорт-техника корылмаларын вакытлыча урнаштыру барыннан да элек агачсыз һәм куаксыз урыннарда, ә мондый урыннар булмаганда – артык кыйммәтле булмаган агачлар белән капланган, урманнарны үзләштерү проектында билгеләнгән урыннарда рөхсәт ителә, әгәр бу хәл Татарстан Республикасы урман планында билгеләнгән булса;

рекреацияләү эшчәнлеген гамәлгә ашыру өчен урманнарда объектларны төзү максатларында урман утыртмаларын урманнарны үзләштерү проекты нигезендә кисү рөхсәт ителә;

урманнарда рекреацияләү эшчәнлеген гамәлгә ашырганда тапшырылган урман кишәрлеге чикләреннән тыш урман утыртмаларын, үсемлек капламын һәм туфракларны зарарлау, тапшырылган урман кишәрлеген һәм аңа янәшә урнашкан территорияләрен көнкүреш калдыклары, башка төр калдыклар белән чүпләү, транспорт чаралары һәм башка төр механизмнар белән иреккә, билгеләнмәгән маршрутлар белән керү рөхсәт ителми;

Халыкка масскүләм ял итү өчен, кече архитектура рәвешләрен урнаштыру һәм ял итү һәм тәмәке тарту урыннарын ясау юлы белән, уңайлы шартлар тудыру урман экосистемаларының экология шартларына тискәре рекреация йогынтысын киметергә мөмкинлек бирәчәк;

Урман сукмакларыннан һәм гидротехника корылмаларыннан гайре, капитал төзелеш объектларын урнаштырмыйча гына, урманчылык территориясендә рекреация эшчәнлеген гамәлгә ашыру рөхсәт ителә;

Урманнар кешеләрнең ялын, туристлыкны, физкультура-савыктыру һәм спорт эшчәнлеген оештыру максатларында рекреацияләү эшчәнлеген гамәлгә ашыру максатында файдаланылырга мөмкин;

Рекреацияләү эшчәнлеген гамәлгә ашыру өчен урман кишәрлекләре дөүләт учреждениеләренә, муниципаль учреждениеләргә – даими (вакыты

чикләнмичә) файдалануга тапшырылырга, башка затларга – арендага бирелергә мөмкин;

Рекреация эшчәнлеген гамәлгә ашыру өчен урманнарда файдаланганда Россия Федерациясе Хөкүмәтенен 30.06.2007 № 417 карары белән расланган Урманнарда янғын куркынычсызлыгы кагыйдәләре һәм Россия Федерациясе Хөкүмәтенен 20.05.2017 № 607 карары белән расланган Урманнарда санитар куркынычсызлык кагыйдәләре таләпләре үтәлүен тәэмин итәргә кирәк.

Янғын чыгу куркынычы янаган чорда урманнар территориясендә рекреация эшчәнлеген гамәлгә ашырганда массакүләм чаралар үткәрү бары тик жирле үзидарә органнары белән килештереп, файдаланыла торган урман кишәрлекләрендә учак ягу һәм чүп жыю урыннары булдыру шарты белән рөхсәт ителә.

Урманнарда рекреация эшчәнлеген гамәлгә ашыру өчен файдаланучы затларның бурычлары:

РФ УК 88 ст. 1 өл. ярашлы рәвештә урманнарны үзләштерү проекты төзү;

урманнарда урманнарны үзләштерү проекты нигезендә файдалану;

урман кишәрлегенен аренда шартнамәсендәге һәм урман кишәрлеген даими (вакыты чикләнмичә) файдалануга тапшыру турында карарда билгеләнгән шартларны үтәү;

урманнарда туфрак эрозиясен чикли торган, урманнарның торышына һәм яңадан үсеп китүенә, шулай ук су һәм башка табигый объектларга тискәре йогынты ясамый торган яисә бу күренешләрне чикли торган ысуллар һәм технологияләр ярдәмендә файдалану;

РФ УК 21 ст. 6 өл. нигезендә урман инфраструктурасын төзүгә бәйлә булмаган гидротехника корылмаларын төзү, үзгәртеп кору һәм (яки) эксплуатацияләү өчен файдаланылган жирләрне рекультивацияләү;

урманнарда янғын куркынычсызлыгы кагыйдәләрен, урманнарда санитар иминлек кагыйдәләрен үтәү;

РФ УК 26 ст. 2 өл. ярашлы рәвештә ел саен урман декларациясе тапшыру;

РФ УК 49 ст. 1 өл. нигезендә урманнарда файдалану турында хисап тапшырырга;

РФ УК 60 ст. 1 өл. нигезендә урманнарны саклау һәм яклау турында хисап тапшыру;

РФ УК 91 ст. 4 өлешенә ярашлы рәвештә дәүләт урман реестрына билгеләнгән тәртиптә РФ УК 91 ст. 2 өлешендә каралган документлаштырылган мәгълүматларны тапшыру;

Россия Федерациясе законнарында каралган башка йөкләмәләрне үтәү.

Төзеклэндерү буенча чаралар күләме

№ п/п	Чаралар	Үлчәү берәмлеге	Күләме	Урнашкан урыны (киш. урманчылыгы, квартал)
1	2	3	4	5
1.	Яңгырдан әвеслекләр, павильоннар урнаштыру	данә	4	Болгар кишәрлеге урманчылыгы Кв.25-35 Зэй кишәрлеге урманчылыгы Кв.1,2,8,9,17,29-31, 42-44,53-55,63, 78-80,89-91
2.	Чокырлар, күлләр, агынтылар аша жәяүле күперләре кору	данә	2	
3.	Утыргычлар һәм диваннар кую	данә	5	
4.	Автотукталыш урыннары ясау	данә	1	
5.	Бәдрәфләр кую	данә	2	
6.	Күрсәтмә такталар, аншлагллар урнаштыру	данә	5	
7.	Пикник өстәлләре урнаштыру	данә	2	
8.	Учак урыннары ясау	данә	2	
9.	Палаткалар өчен урыннар ясау	данә	2	
10.	Сукмаклар салу	км	1	
11.	Сулыкларны баткан түмәрләрдән, коры-сарыдан, ботаклардан чистарту	данә	1	
12.	Уен мәйданчыклары һәм стадионнар ясау	данә	1	

2.9. Урманнардан урман плантацияләре ясау һәм аларны эксплуатацияләү өчен рөхсәтле файдалану нормативлары, параметрлары һәм чорлары

Урман плантацияләре ясау һәм аларны эксплуатацияләү билгеле бер максатчан токымга карый торган урман үсентеләре үстерүгә бәйле эшқуарлык эшчәнлегеннән гыйбарәт. Билгеле бер (максатчан) токымга караган урман утыртмаларына ясалма үстөрелгән, билгеләнгән сыйфатламаларына ярашлы агач үстерү алар хисабыннан тәмин ителә торган урман утыртмалары кертелә. Урман плантацияләре урман фонды жирләрендә һәм башка категория жирләрендә (урман утыртмалары капламаган жирләрдә һәм урманчылык булмаган жирләрдә) ясалырга мөмкин. Урман плантацияләрендә урман утыртмаларын кисү һәм урман утыртмаларына кирт салу эшләрен башкару чикләмәләрсез рөхсәт ителә (РФ УК 42 ст.).

Гражданнарга, юридик затларга урман плантацияләрен ясау һәм аларны эксплуатацияләү өчен урман кишәрлекләре – РФ УК нигезендә, жир кишәрлекләре – жир законнары нигезендә арендага тапшырыла.

Дәүләти яисә муниципаль мөлкәттәге урман кишәрлегенә аренда шартнамәсе урман плантацияләре ясау максатларында РФ УК 72 ст. 3 өлеше нигезендә ун елдан алып кырык тугыз елга кадәр төзелә.

Плантация ясау максатларында түбэндәгеләрне файдалану рөхсәт ителми: су саклау зоналарында урнашкан урманнарны; табигый һәм башка объектларны яклау вазыйфасын үтәүче урманнарны; кыйммәтле урманнарны; махсус сакланучы урман кишәрлекләрендә урнашкан урманнарны.

2.10. Урманнардан жимешле, жиләкле, декоратив урман үсемлекләрен һәм дару үләннәрен үстерү өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм чорлары

Урман жимешләре, жиләкләр, декоратив үсемлекләр һәм дару үләннәре үстерү (РФ УК 39 ст.) жимешләр, декоратив үсемлекләр, дару үләннәре һәм башка шуңа охшаш урман ресурслары алуға бәйлә эшқуарлык эшчәнлегеннән гыйбарәт. Үстерү өчен файдаланыла торган урман кишәрлекләрендә вакытлы корылмалар урнаштыру рөхсәт ителә.

Жимешле, жиләкле, декоратив урман үсемлекләрен, дару үләннәрен үстерү өчен, беренче чиратта, урман фонды жирләре составындагы урмансыз жирләр, шулай ук урман булып житешмәгән диләнкеләр, аланнар һәм урман культураларын утыртканчыга кадәр урманның табигый торгызылуы мөмкин булмаган башка урман утыртмалары белән капланмаган жирләр; рекультивацияләнергә тиешле (эшкә яраклы үзлегә беткән торфлыклар һ.б.) жирләр файдаланыла.

Жимешле, жиләкле, декоратив урман үсемлекләрен, дару үләннәрен үстерү өчен үзгәртеп коруга билгеләнмәгән, азкыйммәтле утыртма кишәрлекләре файдаланылырга мөмкин.

РФ УК 60.15 статьясы нигезендә Россия Федерациясе Кызыл китабына, Татарстан Республикасы Кызыл китабына кертелгән үсемлек төрләре очрый торган урман кишәрлекләреннән жимешле, жиләкле, декоратив урман үсемлекләрен, дару үләннәрен үстерү өчен файдалану тыела.

Плантациядә азык-төлек урман продукциясе үстерү перспективалары.

Кыргыз азык-төлек һәм дару үләннәре өлкәсендә шактый гына табигый запаслар булуга карамастан, соңгы 20-30 елда кайбер төр жиләкләрне, жимеш бирә торган үсемлекләрне һәм гөмбәләрне ясалма үстерү тенденциясе барлыкка килде. Моның сәбәбе – плантацияләрдә үстерелгән продукциянең үзкыйммәте халыктан жыелган шул ук төр кыргыз үсемлекләрне сатып алу бәяләренә караганда кимрәк чыга.

Плантацияләрдә барлык төр эшләрне дә бергә туплап һәм механикалаштырып була, шул исәптән эзерләүне дә, бер берәмлек майданнан уңышны арттырып, һава шартларына бәйләлекне бетереп, селекция өчен шартлар тудырып, продукциянең сыйфатын арттырып була.

Аз гына чыгымнар белән табигый шартларда иң продуктив үсемлекләрне сайлап алырга һәм аларда жимеш бирү һәм эксплуатацияләү (ягъни культуралаштыру) өчен оптималь шартлар тудырырга мөмкин.

Культивацияләнергә мөмкин булган һәм культураны гамәлгә керткәндә үзлекләрен югалтмый торган үсемлек төрләре плантацияләрен булдыру максатка ярашлырак.

Өлкә шартлары түбәндәге плантацияләргә ясау өчен яраклы: кара миләш (арония), сырғанак, гөлжимеш, кара карлыган һәм башка азык-төлек үсемлекләре, дару үләннәре, гөмбәләрдән – шампиньон плантацияләре.

Хәзерге вакытта, сатып алу бәяләре бик югары булганда, акчаны плантацияләр булдыруга тотарга тәкъдим итәргә мөмкин.

Гөлжимеш плантацияләре өчен иң яхшы туфрак – озак су баса торган елгаларның үзәннәрендәге органик матдәләргә бай кара туфрак һәм кие соры урман туфрагы. Плантацияләр ясау өчен сөргәннән соң, гектарына 100 т органик, 160 кг фосфор, 80 кг калий ашламалары кертелгәннән соң 3x1,5 м итеп казылган чокырларга яки буразналарга гөлжимеш утырту эше башкарыла, шушы рәвешле башкарылган плантацияләргә уңыш биерү дәрәжәсе гектарына 5,0 тоннага жите.

Урманчылыктарда ясалма алым белән гади вешенка гөмбәсе үстерергә мөмкин. Бер тонна гөмбә житештерү өчен лабораторияләрдә үстерелә торган инокулянт йоктырырга һәм плантациягә 25-30 см озынлыктагы һәм 22 см диаметрлы 700 усак кисегә утыртырга кирәк, өч ел эчендә бер тонна гөмбә алырга мөмкин булачак.

2.11. Урманнарда урман үсентеләренен утырту материалын (үсентеләр, чәчкеннәр) үстерү өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм чорлары

Урман үсемлекләренен утырту материалын (үсентеләр, чәчкеннәр) үстерү урманнарны торгызу һәм урман үрчетү максатларында гамәлгә ашырыла торган эшкүарлык эшчәнлегеннән гыйбарәт.

Урман үсентеләренен утырту материалын (үсентеләр, чәчкеннәр) үстерү өчен урман кишәрлекләре дөүләт учреждениеләренә, муниципаль учреждениеләргә – даими (вакыты чикләнмичә) файдалануга, башка затларга арендага тапшырыла.

Урман үсемлекләренен утырту материалын (үсентеләр, чәчкеннәр) үстерү өчен урманнарда файдалану урманчылыкның яисә урман паркының урман хужалыгы регламентлары нигезендә гамәлгә ашырыла.

РФ УК 24 статьясындагы 2 өлеше нигезендә урманнарда файдаланучы гражданның, юридик затларның урман хужалыгы регламентын һәм урманнарны үзләштерү проектын үтәмәве урман кишәрлегенен аренда шартнамәсен вакытыннан алда туктату, шулай ук урман кишәрлегеннән даими (вакыты чикләнмичә) файдалану хокукын мәжбүри туктату өчен нигез була.

Урманнарда файдалану урман кишәрлекләрен биреп яки бирмичә, урман ресурсларын алып яки алмыйча гамәлгә ашырыла.

Урманнарда файдаланучы гражданның, юридик затлар РФ УК 25 статьясында каралган тәртиптә, гражданлык законнары нигезендә үзагачка

һәм алынган башка урман ресурсларына карата милекчелек хокукына ия булалар.

Урман үсентеләренең утырту материалын (үсентеләр, чәчкеннәр) үстерү өчен урманнардан файдалану РФ УК 27 ст. нигезендә чикләнергә мөмкин.

**Урман үсентеләренең утырту материалын (үсентеләр, чәчкеннәр)
үстерү өчен урманнардан файдаланучы затларның хокуклары һәм
бурычлары**

Урман үсентеләренең утырту материалын (үсентеләр, чәчкеннәр) үстерү өчен урманнардан файдаланучы затларның хокуклары:

1) урман кишәрлегенең аренда шартнамәсе шартлары нигезендә файдалануны гамәлгә ашыру;

2) РФ УК 13 статьясындагы 1 өлеше нигезендә урман инфраструктурасы (урман юллары, урман складлары һәм башкаларны) ясау;

3) РФ УК 39.1 ст. 2 өл. нигезендә тапшырылган урман кишәрлекләрендә теплицалар, башка корылмалар һәм төзелмәләр урнаштыру;

4) эгәр дә аларны тормышка ашыру Россия Федерациясенең урман законнары таләпләренә каршы килмәсә, башка хокукларга ия булу.

Урман үсентеләренең утырту материалын (үсентеләр, чәчкеннәр) үстерү өчен урманнардан файдаланучы затларның бурычлары:

1) РФ УК 88 ст. 1 өл. ярашлы рәвештә урманнарны үзләштерү проекты төзәргә;

2) урманнардан урманнарны үзләштерү проекты нигезендә файдалану;

3) урман кишәрлегенең аренда шартнамәсе шартларын үтәү;

4) урман үсемлекләренең утырту материалын (үсентеләр, чәчкеннәр) үстерү өчен урманнардан файдалануны туфрак эрозиясе барлыкка килүне чикли торган, урманнарны алга таба торгызуга карата, шулай ук су объектларына һәм башка табигать объектларына тискәре йогынтыны юкка чыгара яки чикли торган ысуллар ярдәмендә гамәлгә ашыру;

5) урманнарда янғын куркынычсызлыгы кагыйдәләрен, урманнарда санитар иминлек кагыйдәләрен үтәү;

6) РФ УК 26 ст. 2 өл. нигезендә ел саен урман декларациясе тапшыру;

7) РФ УК 49 ст. 1 өл. нигезендә урманнардан файдалану турында хисап тапшыру;

8) РФ УК 60 ст. 1 өл., РФ УК 91 ст. 4 өл. 9 п., РФ УК 91 ст. 2 өл. шул ук пункты нигезендә урманнарны саклау һәм яклау турында хисап тапшыру;

9) РФ УК 91 ст. 2 һәм 4 өл. нигезендә билгеләнгән тәртиптә документлаштырылган мәгълүматларны дөүләт урман реестрына тапшыру;

10) Россия Федерациясе законнарында каралган башка йөкләмәләрен үтәү.

**Урман үсентеләренең утырту материалын (үсентеләр, чәчкеннәр)
үстерү өчен урманнардан файдалануга карата таләпләр**

Урман үсемлекләренең утырту материалын (үсентеләр, чәчкеннәр) үстерү өчен, иң беренче чиратта, урман фонды жирләре составындагы урман белән капланмаган жирләрне, шулай ук урмансыз диләнкеләрне, аланнарны һәм башка, урман үсемлекләре белән капланмаган, урман урнашкан бүтән категория жирләре файдаланыла.

Урман үсемлекләренең утырту материалын (үсентеләр, чәчкеннәр) үстерү өчен урман үсемлекләренең яхшыртылган һәм сортлы орлыклары, яки, әгәр андый орлыклар булмаса, урман үсемлекләренең нормаль орлыклары кулланыла.

Урман үсемлекләренең утырту материалын (үсентеләр, чәчкеннәр) үстерү өчен урман үсемлекләренең районнарда бүленмәгән орлыкларын, шулай ук сыйфаты тикшерелмәгән урман үсемлекләре орлыкларын, чөчүлекләрен һәм башкаларын куллану тыела.

Россия Федерациясе Кызыл китабына, Россия Федерациясе субъектлары кызыл китапларына кертелгән үсемлек төрләре очрый торган урман кишәрлекләрен урман утыртмаларының утырту материалын (үсентеләр, чәчкеннәр) үстерү өчен файдалану Россия Федерациясе Урман кодексының 60.15 статьясы нигезендә тыела.

2.12. Урманнарда жир асты байлыкларын геологик өйрәнү буенча эшләр башкару өчен, файдалы казылма ятмаларын эшләп чыгару өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм чорлары

Урман кишәрлекләреннән жир асты байлыкларын геологик өйрәнү буенча эшләр башкару өчен, файдалы казылма ятмаларын эшләп чыгару өчен (РФ УК 43 ст.) файдалану РФ УК 21 ст. нигезендә гамәлгә ашырыла.

РФ УК 21 статьясы нигезендә жир асты байлыкларын геологик өйрәнү буенча эшләр башкару өчен, файдалы казылма ятмаларын эшләп чыгару өчен урманнарда файдаланганда урман фонды жирләрендә урман инфраструктурасын төзүгә бәйлә объектларны төзү, аларны үзгәртеп кору һәм эксплуатацияләү рөхсәт ителә. Урман инфраструктурасын төзүгә бәйлә булмаган объектларны төзү, үзгәртеп кору һәм эксплуатацияләү урманнарны үзләштерү проекты нигезендә гамәлгә ашырыла. Урман урнашкан башка категория жирләрендә жир асты байлыкларын геологик өйрәнү буенча эшләр башкаруга, файдалы казылма ятмаларын эшләп чыгаруга бәйлә объектларны төзү, аларны үзгәртеп кору һәм эксплуатацияләү башка федераль законнарда билгеләнгән очракларда шушы жирләрнең максатчан билгеләнешенә туры китереп рөхсәт ителә.

Урман инфраструктурасын төзүгә бәйсез объектларны төзү, аларны үзгәртеп кору һәм эксплуатацияләү буенча башка барлык очраклардагы кебек үк, эшләр тәмамлангандан соң файдаланылган жирләр рекультивацияләнергә тиеш (РФ УК 21 ст. 6 өл.).

Урман утыртмаларын кисүләр күздә тотылучы урманнарда файдалану төренең бер өлеше булып торган очракларда жир асты байлыкларын геологик

өйрөнү буенча эшләр башкару өчен урман кишәрлекләре аренда шартнамәсе нигезендә тапшырыла (РФ УК 43 ст. 2 өлөшө).

Әгәр мондый эшләрне башкару урман утыртмаларын кисүгә, капитал төзелеш объектларын төзүгә китермәсә, урманнар дөүлөт хакимияте органнарының һәм жирле үзидарә органнарының аларның вәкаләтенә туры китереп бирелгән рөхсәтләре нигезендә урман кишәрлекләрен тапшырмыйча гына файдаланыла (РФ УК 43 ст. 3 өлөшө).

Жир асты байлыктарын геологик өйрөнү буенча эшләр башкару өчен, файдалы казылма ятмаларын эшлөп чыгару өчен урман кишәрлегенә аренда шартнамәсе ун елдан кырык тугыз елга кадәр төзелә һәм аукцион үткөрүне таләп итми (РФ УК 72 ст. 3 өлөшө һәм 74 ст. 3 өлөшө).

Урман кишәрлекләренә күрсәтелгән аренда чоры жир асты байлыктары турындагы законнарның таләпләрен исәпкә алып билгеләнә.

«Жир асты байлыктары турында» 1992 елның 21 февралендәге № 2395-1 РФ законының 10 статьясында жир асты кишәрлекләре файдалануга билгеле бер вакытка бирелә дип билгеләнә:

- 1) геологик өйрөнү өчен – 5 елга кадәр вакытка;
- 2) файдалы казылмалар табу өчен – файдалы казылма ятмаларын эшлөүне жир асты байлыктарынан нәтижәле файдалануны һәм саклауны тәэмин итә торган техник-икътисадый нигезләмәдән чыгып исәпләнә торган файдалы казылма ятмаларын эшкөртү чорына;
- 3) жир асты суларын табу өчен – 25 елга кадәр вакытка;
- 4) жир асты кишәрлекләреннән файдалану хокукын вакытынан алда туктатканда тапшырылган жир асты кишәрлекләреннән кыска вакытлы файдалану хокукы нигезендә файдалы казылмалар табу өчен – бер елга кадәр вакытка.

Файдалы казылма ятмаларын эшлөү һәм бөялөү яки эшлөп чыгару эшләрне төгәллөү яисә ликвидациялөүгә бөйле чараларны башкару зарурлыгы булган очракта, жир асты байлыктарынан файдаланучы тарафыннан лицензия шартларын бозу очрактары булмау шарты белән, шушы жир асты байлыктарынан файдаланучының инициативасы белән жир асты байлыктарынан файдалану чорлары озынайтыла.

РФ УК 20 ст. 2 өлөшендә урманнардан жир асты байлыктарын геологик өйрөнү буенча эшләр башкару һәм файдалы казылма ятмаларын эшлөп чыгару өчен файдаланганда алынган үзагачка Россия Федерациясенә милекчелек хокукы билгеләнә.

Жир асты байлыктарынан файдаланучылар агач эзерлөүне гамәлгә ашыруны күздә тоткан очрактарда, алар аны Россия Федерациясә Хөкүмәтенә 2009 елның 23 июлендәге № 604 карарында каралган тәртиптә рәсмиләштерергә тиеш. Моның өчен урман кишәрлеге бер үк вакытта төрле максатларда файдалану өчен тапшырылырга мөмкин.

Жир асты байлыктарын геологик өйрөнү буенча эшләр башкару һәм файдалы казылма ятмаларын эшлөү өчен урманнардан файдалану тәртибе Россия Федерациясә Урман хужалыгы министрлыгының 27.12.2010 № 515 боерыгы белән расланган.

Бу норматив-хокукый актта урман кишәрлеген бирмичә генә эшләр алып баруга рөхсәт бирү процедурасы билгеләнгән.

Урман фонды жирләрендә урман кишәрлеге тапшырылмыйча жир асты байлыкларын геологик өйрәнү буенча эшләр башкару өчен жир асты байлыкларыннан файдаланучы (алга таба – Мөрәжәгать итүче) Тәртипнең 3 пунктында күрсәтелгән дөүләт хакимияте органнарына яки жирле үзидарә органнарына язмача гариза тапшыра, анда түбәндәгеләр күрсәтелә:

1) Мөрәжәгать итүче хакында белешмәләр:

тулысынча һәм кыскартылган аталышы һәм оешу-хокукый рәвешә, урнашкан жирә һәм почта адресы, банк реквизитлары – юридик зат өчен;

фамилиясе, исеме, атасының исеме (соңгысы – булган очракта), яшәү урыны буенча адресы, шәхесен таныклаучы документ белешмәләре, – шәхси эшкуар булып торучы граждандан өчен;

2) планлаштырылган эшләренә башкару өчен кирәкле урман фонды жирләренә урнашкан урыны һәм мәйданы, урманнардан файдалану нигезләмәсе һәм жир асты байлыкларын геологик өйрәнү эшләрен башкару вакыты.

Гаризага Мөрәжәгать итүче исемненән эш йөртүче затның вәкаләтләрен таныклаучы документ теркәлә (зарурлык булганда).

Дөүләт хакимияте органнары һәм жирле үзидарә органнары ведомствора мәгълүмати хезмәттәшлек юлы белән түбәндәге документларны ала:

юридик затка карата Юридик затларның бердәм дөүләт реестрыннан өзәмтә;

физик затка карата Шәхси эшкуарларның бердәм дөүләт реестрыннан өзәмтә;

салым органында исәпкә куелу турында белешмәләр;

жир асты байлыкларыннан файдалануга лицензиянең яисә дөүләт ихтияжлары өчен жир асты байлыкларын геологик өйрәнү буенча эшләр башкаруга дөүләт контракт булуы турында белешмәләр.

Гариза 30 көн эчендә карала һәм аталган эшләренә башкаруга рөхсәт бирү турында карар кабул ителә.

Жир асты байлыкларын геологик өйрәнү буенча эшләр башкару һәм файдалы казылма ятмаларын эшләү өчен урманнардан файдалану тәртибендә жир асты байлыкларын геологик өйрәнү буенча эшләр башкаруга, файдалы казылма ятмаларын эшләүгә бәйле объектларны урнаштыру максатларында, барыннан да элек, урмансыз жирләренә, ә урман кишәрлегендә андый жирләр булмаганда – агачлар киселгәч, үсентеләре торгызылмаган, янгын булган жирләренә, бушлыкларның, ачык урыннарның, шулай ук түбән тулылыктагы һәм әллә ни кыйммәтле булмаган урман утыртмалары үсә торган мәйданнарның файдаланылуы күздә тотыла. Аталган максатлар өчен башка төрле урман кишәрлекләренән файдалану жир асты байлыкларын геологик өйрәнү буенча эшләр башкаруга, файдалы казылма ятмаларын эшләүгә бәйле объектларны урнаштыруның башка вариантлары мөмкин булмаган очракта гына рөхсәт ителә.

Жир асты байлыктарын геологик өйрөнү буенча эшләр башкаруга, файдалы казылма ятмаларын эшләүгә бәйлә объектларны урнаштыру биләнүче һәм янәшә торучы территорияләрдә эрозия процессларының үсешенә юл куймаска тиеш.

Тиешле объектларның сак һәм санитар-яклау зоналарында урман утыртмаларын кисү урман кишәрлеген тапшыручы дәүләт хакимияте органнары яисә жирле үзидарә органнары белән килештереп гамәлгә ашырыла.

Урманнарда жир асты байлыктарын геологик өйрөнү буенча эшләр башкару, файдалы казылма ятмаларын эшләү максатларында файдаланганда түбәндәгеләр рәхсәт ителми:

бульдозер ярдәмендә агачлар аудару һәм урман кишәрлекләрен агач үсемлекләреннән чистарту, чик буе полосаларын һәм урман авызларын агач калдыклары белән чүпләү, урман авызындагы агач кәүсәләрен һәм скелет тамырларын зарарлау, жәйге чорда яңа киселгән үзагачларны махсус чараларсыз гына урманда саклау;

урман утыртмаларын суга батыру һәм озак итеп су бастыру;

тапшырылган урман кишәрлегеннән читтә урман утыртмаларына, үсемлекләр капламына һәм туфракка зыян салу;

урманнарны төзелеш, сәнәгать, агач, көнкүреш һәм бүтән калдыктар, чүпләр белән чүпләү;

тапшырылган урман кишәрлеге мәйданын һәм аннан читтәге территорияләрне химик һәм радиоактив матдәләр белән пычрату;

транспорт чараларының һәм бүтән механизмнарның бирелгән урман кишәрлегеннән читтәге юллардан гайре ирекле маршрутлар буенча узуы.

Яшел зоналарда һәм урман-парк зоналарында, шулай ук шәһәр урманнары территориясендә файдалы казылма ятмаларын эшләү тыела.

Урманнарда жир асты байлыктарын геологик өйрөнү буенча эшләр башкару, файдалы казылма ятмаларын эшләү максатларында файдаланучы затлар түбәндәгеләрне тәмин итә:

файдаланыла торган урманнарны һәм аның янәшәсендәге урман кырыйларын, ясалма һәм табигый су агып чыгу урыннарын төзелеш, сәнәгать, агач кисүдән калган, көнкүреш һәм бүтән калдыктардан, чүп-чарлардан даими рәвештә чистартып торуну;

житештерү эшчәнлегенә барышында жимерелгән юлларны, киптерү канауларын, дренаж системаларын, күперләрен, башка гидротехника корылмаларын, квартал баганаларын, квартал юлларын, аншлактарны, урманнар территориясен төзекләндерү элементларын торгызуны;

Россия Федерациясә законнарына ярашлы рәвештә урман инфраструктурасы булдыруга бәйлә булмаган, жир асты байлыктарын геологик өйрөнү, файдалы казылма ятмаларын эшләп чыгаруга бәйлә объектларны тиешле эшләренә үтәү чорлары тәмамлану белән консервацияләүне яисә юк итүне һәм күрсәтелгән объектларны төзү, үзгәртеп кору һәм (яки) эксплуатацияләү өчен файдаланылган жирләренә рекультивацияләүне;

аталган затлар гаебе белән барлыкка килгән һәлакәт очраklarын һәм урман янгыннарын юкка чыгару, шулай ук башка шундый хәлләрне бетерү буенча кирәкле чаралар күрелүне;

сейсмик разведка эшләрен планлаштыру һәм үткөрү, шулай ук хәрәкәт составын һәм йөкләрне яңа урынга күчерү максатларында квартал ызаннары, урман юллары биләгән һәм урман утыртмалары белән капланмаган башка жирләрдән максимал рәвештә файдалануны.

2.13. Урманнардан сусаклагычлар һәм башка төрле ясалма су объектлары, шулай ук гидротехника корылмалары һәм махсулаштырылган портлар төзү һәм эксплуатацияләү өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм чорлары

Сусаклагычлар һәм башка төрле ясалма су объектлары, шулай ук гидротехника корылмалары, диңгез портлары, диңгез терминаллары, елга портлары, причаллар төзү һәм аларны эксплуатацияләү өчен урманнардан файдалану РФ УК 44 ст. нигезендә гамәлгә ашырыла.

Сусаклагычларны, башка төрле ясалма су объектларын, шулай ук гидротехника корылмаларын, диңгез портларын, диңгез терминалларын, елга портларын, причаллар төзү һәм аларны эксплуатацияләү өчен урманнардан файдалану су законнары нигезендә гамәлгә ашырыла.

РФ Су кодексының 1 статьясы су объекты дип табиғый яисә ясалма сулыкны, су агып төшү урынын яисә суларның даими яисә вакытлыча жыелып торучы су режимының характерлы рәвешләренә һәм сыйфатларына ия булган бүтән су объектын аңларга киңәш итә.

Ясалма су объектларының төрләре: сусаклагычлар, буалар һәм каналлар.

Урман хужалыгында сусаклагычлар һәм буалар асылда кече һәм уртача зурлыктагы елгаларда, шулай ук инешләрдә аларның урманүткөрү сәләтен көчәйтү, урман эзерләүне һәм житештерүнең бүтән төрен су белән тәмин итү өчен корыла һәм файдаланыла.

Урман хужалыгында каналлар корыту, сугару, су бастыру һ.б. максатларында булдырыла һәм эксплуатацияләнә. Аерым очраklarда сал агызу каналлары ясалырга һәм эксплуатацияләнәргә мөмкин.

Шул ук максатларда гидротехника корылмалары булдырыла һәм эксплуатацияләнә, аларга «Гидротехника корылмаларының куркынычсызлыгы турында» 1997 елның 21 июлендәге 117-ФЗ номерлы федераль законның 3 ст. нигезендә түбәндәгеләр керә:

плотиналар, гидроэлектростанция биналары, сутаулагыч, сужибәргеч һәм сучыгаргыч корылмалар, тунельләр, каналлар, насос станцияләре, суда йөзүче шлюзлар, судно күтәрткечләр;

сусаклагычларның ярларын, елга ярларын һәм үзән төбен су басудан һәм жимерелүдән саклау өчен билгеләнгән корылмалар; сәнәгий һәм авыл хужалыгы оешмаларының сыек калдыкларын саклагычларны чикләп торучы корылмалар (дамбалар);

каналларда су ашалудан саклау жайланмалары;

су ресурсларыннан файдалану һәм суларның һәм сыек калдыкларның тискәре йогынтысын бетерү өчен билгеләнгән корылмалар, «Су белән тәэмин итү һәм су агызу турында» федераль законда каралган кайнар су белән тәэмин итүнең үзәкләштерелгән системасы объектларыннан тыш.

Сусаклагычлар һәм башка төрле ясалма су объектлары, шулай ук гидротехника корылмалары, диңгез портлары, диңгез терминаллары, елга портлары, причаллар төзү һәм аларны эксплуатацияләү өчен урманнардан файдалану РФ УК 21 ст. нигезендә гамәлгә ашырыла. Файдалануның әлеге төре урман инфраструктурасы булдыруга бәйле булмаган объектларны төзүгә, үзгәртеп коруга һәм эксплуатацияләүгә бәйле.

Урманнардан күрсәтелгән максатларда файдаланганда агачларны, куакларны, лианаларны кисү рөхсәт ителә, шул исәптән гражданның иминлеген тәэмин итү һәм тиешле объектларны эксплуатацияләү өчен кирәкле шартлар тудыру өчен билгеләнгән саклык һәм санитар-яклау зоналарында (РФ УК 21 ст. 5 өл.).

РФ УК 21 ст. 4 өлеше нигезендә гидротехника корылмалары су законнарына туры китереп консервацияләнергә яисә ликвидацияләнергә тиеш.

Су объектын файдалануга тапшыру турындагы карарны эзерләү һәм кабул итү кагыйдәләре Россия Федерациясе Хөкүмәтенең 30.12.2006 № 844 карары белән расланган.

Дәүләти һәм муниципаль мөлкәткәге урман кишәрлекләре сусаклагычлар һәм башка төрле ясалма су объектлары, шулай ук гидротехника корылмалары, диңгез портлары, диңгез терминаллары, елга портлары, причаллар төзү һәм эксплуатацияләү өчен даими (вакыты чикләнми) файдалануга, арендага яисә түләүсез сроклы файдалануга тапшырылырга мөмкин.

РФ УК 72 статьясының 3 өлеше һәм 74 статьясының 3 өлеше нигезендә күрсәтелгән урман кишәрлекләре атап үтелгән максатларда дәүләт хакимияте органнары яисә жирле үзидарә органнары карарлары нигезендә, аукционнар уздырмыйча гына, бер елдан алып кырык тугыз елга кадәрге чорга арендага тапшырыла. Гариза килгән көннән соң утыз көннән артып китмәгән чорда дәүләт хакимияте органы, жирле үзидарә органы үзләренең РФ УК 81-84 ст. билгеләнгән вәкаләтләре чигендә килгән гаризаны карыйлар һәм урман кишәрлегенең яңа аренда шартнамәсен төзүдән баш тарту өчен нигезләр булу-булмавын тикшерәләр һәм күрсәтелгән карау һәм тикшерү нәтижәсендә урман кишәрлегенең арендаторы булып торучы гражданин яисә юридик зат белән мондый урман кишәрлегенең яңа аренда шартнамәсен сатулар уздырмыйча төзү турында яисә РФ УК 74 ст. 2 өлешендә каралган шартларның берсе генә булса да үтәлмәгәндә мондый шартнамәне төзүдән баш тарту турында карар кабул итәләр. Мондый шартнамәне төзүдән баш тарту турында карарда тиешле карар кабул итүнең барлык нигезләре булырга тиеш.

Урман фонды жирләрәндә урнашкан урманнардан шушы рәвешле файдаланганда алынган үзагачка карата милекчелек хокукы Россия Федерациясенек була (РФ УК 20 ст. 2 өлеше).

2.14. Урманнардан линияле объектлар төзү, үзгәртеп кору, эксплуатацияләү өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм чорлары

Урманнардан линияле объектлар төзү, үзгәртеп кору һәм эксплуатацияләү өчен файдалану РФ УК 45 ст. нигезендә регламентлана.

РФ УК 9 ст. ярашлы рәвештә урман кишәрлекләреннән даими (вакыты чикләнмичә) файдалану хокукы, чит урман кишәрлекләреннән чикләнгән рәвештә файдалану хокукы (сервитут), урман кишәрлекләрен арендага алу хокукы, шулай ук урман кишәрлекләреннән түләүсез нигездә вакыты билгеләнәп файдалану хокукы гражданлык законнарында, концессия килешүләре турында Россия Федерациясе законнарында һәм жир законнарында каралган нигезләрдә һәм тәртиптә барлыкка килә һәм туктатыла, әгәр РФ Урман кодексында, шулай ук дәүләти-хосусый партнерлык һәм муниципаль партнерлык турында законнарда башкача каралмаса.

Урманнардан электртапшыру, элемтә линияләре, юллар, торбаүткәргечләр һәм линияле башка объектлар төзү, үзгәртеп кору һәм эксплуатацияләү өчен файдалану Россия Рослесхозның 2011 елның 10 июнендәге № 223 боерыгы белән расланган Кагыйдәләр белән раслана.

Линияле объектлар төзү, үзгәртеп кору һәм эксплуатацияләү максатларында, барыннан элек, урманлы булмаган жирләр, ә урман кишәрлегендә андый жирләр булмаганда – кисентеләре торгызылмаган, көек, бушлык, ачык урыннар, шулай ук түбән тулылыклы һәм кыйммәте азрак булган урман утыртмалары үсә торган мәйданнар кулланыла, күрсәтелгән максатларда башка төрле урман кишәрлекләреннән файдалану линияле объектларны урнаштыру мөмкин булган башка вариантлар булмаган очракта рөхсәт ителә.

Автомобиль юллары һәм тимер юллар төзү, үзгәртеп кору һәм эксплуатацияләү өчен урманнардан файдаланганда жир өсте һәм туфрак эче агынтысын боза торган, юллар буендагы урман кишәрлекләрен су бастыра яки сазландыра торган очраklar булмаска тиеш.

Гражданнарның иминлеген тәэмин итү һәм линияле объектларны эксплуатацияләү өчен зарури шартлар тудыру өчен билгеләнгән саклык һәм санитар-яклау зоналарында урман утыртмаларын кисү шушы зоналарның билгеләнгән режимы нигезендә урман кишәрлеген файдалануга тапшырган дәүләт хакимияте органнары яисә жирле үзидарә органнары белән килештереп гамәлгә ашырыла.

Урманнардан линияле объектларны төзү, үзгәртеп кору һәм эксплуатацияләү максатларында файдаланганда түбәндәгеләр рөхсәт ителми:

тапшырылган урман кишәрлегеннән читтә һәм тиешле саклык зонасында урман утыртмаларына, үсемлекләр капламына һәм туфракка зыян салу;

тапшырылган урман кишәрлеген читтә янәшә урнашкан территорияләргә төзелеш һәм көнкүреш калдыклары, агач калдыклары, бүтән калдыклар белән чүпләү;

тапшырылган урман кишәрлеге мәйданын һәм аннан читтә территорияләргә химик һәм радиоактив матдәләр белән пычрату;

транспорт чараларының һәм бүтән механизмнарның бирелгән урман кишәрлегеннән читтә һәм тиешле саклык зонасындагы юллардан гайре ирекле, билгеләнмәгән маршрут буенча узуы.

Линияле объектлар төзү, үзгәртеп кору һәм эксплуатацияләү максатларында урманнардан файдаланучы затлар түбәндәгеләргә тәмин итә:

тапшырылган урман кишәрлеген, аның янәшәсендәге урман аланнарын, ясалма һәм табигый су агып чыгу урыннарын төзелеш, урман кисү, көнкүреш һәм бүтән калдыклардан, агулы матдәләрдән даими рәвештә чистартып тора;

эшчәнлек барышында жимерелгән юлларны, киптерү канауларын, дренаж системаларын, шлюзларны, күперләргә, башка гидротехник корылмаларны, квартал баганаларын, квартал юлларын торгыза;

аталган затлар гаебе белән барлыкка килгән һәлакәт очракларын һәм урман янгыннарын юкка чыгара, шулай ук башка шундый хәлләргә бетерү буенча кирәкле чаралар күрә;

Линияле объектларны төзү, үзгәртеп кору һәм эксплуатацияләү өчен урманнардан файдаланганда жимерелгән яисә пычранган жирләр Россия Федерациясе законнары таләпләренә ярашлы рәвештә рекультивацияләнәргә тиеш.

Электр тапшыру линияләренә яки элемент линияләренә трассаларының барлык килгә буйлап туфрак катламы эрозия арту куркынычы барлыкка килгәндә туфрак катламы бозылган урыннарда үлән чөчү һәм (яки) куаклыклар утырту юлы белән жирләргә рекультивация уздырылырга тиеш.

Уртақ файдаланудагы автомобиль юлларын һәм тимер юлларны яклау вазыйфасын үтәүче урманнарның (шушы юллар буйларындагы яклаучы полосалар) хокукый режимы РФ УК 102 ст. белән регламентланган.

Урман фонды жирләрендә һәм энергетика жирләренә кертелмәгән башка категория урманнары үсә торган жирләрдә электр тапшыру линияләргә төзү өчен кирәкле урман фонды жир кишәрлеге зурлыгы Электр челтәрләренә хезмәт күрсәтүче һава электр тапшыру линияләргә һәм элемент линияләргә баганалары урнаштыру өчен жир кишәрлекләренә зурлыкларын билгеләү кагыйдәләренә (РФ Хөкүмәтенә 2003 елның 11 августындагы № 486 карары белән расланган) 6 пункты нигезендә исәпләп чыгарыла.

Жир кишәрлегенә, шул исәптән көчәнеше 10 кВ артмаган һавадан электр тапшыру линияләргә баганалары (электр челтәренә хезмәт күрсәтүче элемент линияләргә баганалары) урнаштыру өчен жир кишәрлегенә жир өсләгендә багананың аркылы кисемә тигез булган контур мәйданы буларак минималь зурлыгы билгеләнә.

Көчөнеше 10 кВ артмаган һавадан электртапшыру линиясе баганасын урнаштыру өчен урман кишәрлегенең минималь зурлыгы түбәндәгечә билгеләнә:

жир өслегендә багана проекциясе контуриннан 1 м торган контур майданы (тарттырып торучы жайланмалардагы баганалар өчен – тарттыргычларны да кертеп), – авыл хужалыгы билгеләнешендәгә жир кишәрлекләре белән чиктәш булган, ригельләрен урнаштыру тирәнлегә 0,8 м артмаган баганалар урнаштыру өчен билгеләнгән жир кишәрлекләреннән кала, барлык категориядәгә жирләрнең жир кишәрлекләре белән чиктәш торучы жир кишәрлекләре өчен;

жир өслегендә багана проекциясе контуриннан 1,5 м торган контур майданы (тарттырып торучы жайланмалардагы баганалар өчен – тарттыргычларны да кертеп), – авыл хужалыгы билгеләнешендәгә жир кишәрлекләре белән чиктәш торучы, ригельләрен урнаштыру тирәнлегә 0,8 м артмаган баганаларны урнаштыру өчен билгеләнгән жир кишәрлекләре өчен.

330 кВ һәм аннан югарырак көчөнешле, конструкциясендә жиргә беркетелеп куела торган таягы (тарттырып торучы жайланмасы) кулланыла торган һавадан электртапшыру линияләре баганасын урнаштыру өчен аерып алынган жир кишәрлекләренен минималь зурлыкларын барлык категориядәгә жирләрнең жир кишәрлекләре белән чиктәш торучы жир кишәрлекләре өчен (авыл хужалыгы билгеләнешендәгә жирләрдән тыш) жир өслегә дәрәжәсендә һәм таяныч жайланмасының (тарттырып торучы жайланмасының) тышкы контурларыннан – 1 м һәм авыл хужалыгы билгеләнешендәгә жир кишәрлекләре белән чиктәш торучы жир кишәрлекләре өчен 1,5 м торучы контурлар майданы буларак билгеләргә рөхсәт ителә.

Һавадан электртапшыру линиясе баганаларын (электр челтәрләренә хезмәт күрсәтүче элемент линияләре баганаларын) урнаштыру өчен жир кишәрлекләренен билгеле бер зурлыклары баганаларны жиргә беркетү зарурлыгыннан, баганаларның зурлыкларыннан һәм типларыннан, грунтларның терәк була алу сәләтеннән һәм тотрыклылыгын һәм иминлекле эксплуатацияләнүен тәмин итү максатында багана майданчыгын инженерия ягыннан төзекләндерү зарурлыгыннан чыгып билгеләнә.

Энергетика объектлары оешмалары эшчәнлеген тәмин итү (РФ Жир кодексының 89 ст.) максатларында һәм электр хужалыгы объектларының һәм электр энергетикасының электр энергетикасы турында Россия Федерациясе законнарында билгеләнгән бүтән объектларының куркынычсыз һәм аварияләрсез функцияләвен, ышанычлы эксплуатацияләнүен тәмин итү өчен, әлегә урман кишәрлекләре составына кергән жирләрнең категориясенә бәйсез рәвештә, жир кишәрлекләреннән файдалануда махсус шартлары булган саклык зоналары билгеләнә.

Мондый саклык зоналарын билгеләү һәм тиешле жир кишәрлекләреннән файдалану тәртибе РФ Хөкүмәтенең «Электр челтәрләре хужалыгы объектларының саклык зоналарын һәм мондый зоналарның чикләрендә урнашкан жир кишәрлекләреннән файдалануда махсус шартлар билгеләү

тәртибе турында» 24.02.2009 №160 карары белән билгеләнә (алга таба – Жир кишәрлекләренен саклык зоналарын һәм алардан файдалануға махсус шартлар билгеләү кагыйдәләре).

Саклык зоналарында электр тапшыру линияләрен һәм электр хужалыгының башка объектларын эксплуатацияләүдә куркынычсыз шартлар тәэмин итү һәм аларга зыян салыну мөмкинлеген юкка чыгару максатларында территорияләрдән файдалануда махсус шартлар билгеләнә.

Саклык зоналары челтәр оешмалары хисабыннан кисәтү тамгалы урнаштыру юлы белән маркаланырга тиеш, әлеге тамгаларда саклык зонасының зурлыгы, тиешле челтәр оешмасы турында мәгълүматлар, шулай ук Жир кишәрлекләренен саклык зоналарын һәм алардан файдалануда махсус шартлар билгеләү кагыйдәләрендә билгеләнгән чикләмәләргә үтәү зарурлыгы күрсәтелә.

Саклык зоналары чикләрендә челтәр оешмалары белән килештерү турында язмача рөхсәттән башка юридик һәм физик затларга түбәндәгеләр тыела:

биналар һәм корылмалар төзү, капитал ремонтлау, үзгәртеп кору яки сүтү;

тау, шартлату, мелиоратив эшләр, шул исәптән жирләргә вакытлыча су бастыруга бәйле эшләр;

агачлар һәм куаклыктар утырту һәм кисү;

төпне тирәнәйтә, туфрак сөсү һәм төяү-бушату эшләре, балык, судагы башка хайваннарны һәм үсемлекләргә су төбеннән тоту кораллары белән табу, сугару урыннары ясау, боз вату һәм эзерләү (электр тапшыру буенча су астындагы кабель линияләренен саклык зоналарында);

йөк белән яки йөктән башка вертикаль буенча иң биек ноктасыннан сулыклар аша электр тапшыруның һава линияләре үтә торган урынның иң түбән ноктасына кадәр озынлыгы, шул исәптән ташу вакытында суның максималь күтәрелү дәрәжәсен исәпкә алып, минималь дәрәжәдә мөмкин булган озынлыктан азрак тәшкил иткән судноларның үтүе;

йөк белән бергә яки йөктән башка юл өслегеннән исәпләгәндә 4.5 метрдан биекрәк озынлыкта булган машиналарның һәм механизмнарның үтүе (электр тапшыруның һава линияләрен саклау зоналарында);

0,3 метрдан тирәнрәк урында жир эшләре (сөрелә торган жирләрдә 0,45 метрдан тирәнрәк булган урыннарда), шулай ук грунт планлаштыру (электр тапшыру буенча жир астындагы кабель линияләренен саклык зоналарында);

су агынтысының биеклегә 3 метрдан артып киткән очракта авыл хужалыгы культураларына су сибү (электр тапшыру буенча һава линияләренен саклык зоналарында);

биеклегә 4 метрдан артып китә орган авыл хужалыгы машиналарыннан һәм жайланмаларыннан файдаланып, кырда авыл хужалыгы эшләрен башкару (электр тапшыру буенча һава линияләренен саклык зоналарында) яки кырда жир сөрүгә бәйле авыл хужалыгы эшләрен башкару (электр тапшыруның кабель линияләрен саклау зоналарында).

Гамәлләр башкаруны килештерү турында язмача рәхсәт алу өчен мәнфәгатьле затлар язмача гариза белән электр хужалыгының тиешле объектларын эксплуатацияләү өчен җаваплы булган челтәр оешмасына (аның филиалына, вәкилле генә яисә структур бүлекчәсенә) кирәкле эшләрне гамәлгә ашыра башлар алдыннан 15 эш көненнән соңга калмыйча мөрәжәгать итә.

Челтәр оешмасы гариза килгән датадан соң 2 көн эчендә аны карый һәм тиешле эшләрне гамәлгә ашыруны килештерү (килештерүдән баш тарту) турында карар кабул итә.

Эшләрне гамәлгә ашыруны килештерү (килештерүдән баш тарту) турында язмача карар мөрәжәгать итүчегә тапшырыла яки почта аша кулга тапшыру турында белдереп җибәрелә. Мөрәжәгать итүчегә шулай ук челтәр оешмасы тарафыннан кабул ителгән карар турында факсимиль яки электрон элемент чараларыннан файдаланып та хәбәр ителә, әгәр шушы рәвешле хәбәр итү зарурлығы гаризада күрсәтелгән булса.

Әгәр тиешле эшләрне гамәлгә ашыру норматив хокукый актларда билгеләнгән таләпләрне бозса һәм тиешле электр челтәрләре хужалыгы объектлары эшенә хилафлык китерергә мөмкин булса, эшләрне килештерүдән баш тарту рәхсәт ителә. Баш тарту нигезле булырга һәм мөрәжәгать итүченең тиешле эшләрне башкаруы (тиешле гамәлләрне гамәлгә ашыруы) нәтижәсендә бозылачак норматив хокукый актларның нигезләмәләренә сылтамаларны үз эченә алырга тиеш.

Саклык зоналарында эшләрне гамәлгә ашыруны килештерү турында карар алган затлар аларны электр челтәрләре хужалыгы объектларын саклауны тәэмин итә торган шартларны үтәп гамәлгә ашырырга тиеш.

Саклык зоналарында шартлату эшләрен башкаруны килештерү турында язмача карар бу эшләрне башкаручы затлар билгеләнгән тәртиптә рәсмиләштерелгән, шартлату эшләрен башкарганда норматив хокукый актларда билгеләнгән куркынычсызлык кагыйдәләрендә каралган техник документацияне (проектларны, паспортларны һ.б.) тапшырган очракта гына бирелә.

Биналар һәм корылмалар төзүне, капитал ремонтлауны һәм үзгәртеп коруны килештерү турында язмача карар алынган очракта, күрсәтелгән гариза белән бер үк вакытта челтәр оешмасына тиешле объектларга карата эшләнгән проект документациясе дә җибәрелә. Шәһәр төзү эшчәнлеге турында законнар нигезендә мондый документацияне эшләү зарури булмаган очракта, мондый гариза белән бер үк вакытта төзүгә планлаштырылган объект параметрлары (үзгәртеп корганда аның параметрларын үзгәртү) турында, шулай ук төзү, үзгәртеп кору һәм ремонтлау буенча эшләрнең сроклары һәм күләмнәре турында белешмәләр дә тапшырыла. Биналар һәм корылмалар төзүне, үзгәртеп коруны һәм ремонтлауны гамәлгә ашыруда мәнфәгатьле затлардан бүтән документларны һәм белешмәләренә таләп итү рәхсәт ителми.

Челтәр оешмаларының саклык зоналарында эшләрне гамәлгә ашыруны килештерү турында язмача карар бирүдән баш тартуына карата судка шикаять белдерелергә мөмкин.

Федераль дәүләт энергетика күзәтчелеген гамәлгә ашыручы федераль башкарма хакимият органы саклык зоналарында челтәр оешмасы белән килештерү турында язмача карар алмыйча эшләр башкарылу фактларын ачыклаган очракта, күрсәтелгән органдагы вәкаләтле вазыйфаи затлар Россия Федерациясе законнары нигезендә тиешле административ хокук бозулар турында беркетмәләр төзи.

Челтәр оешмалары һәм бүтән затлар саклык зоналарында челтәр оешмасы белән килештерү турында язмача карар алмыйча эшләр башкарылу фактларын ачыклаган очракта, аталган затлар федераль дәүләт энергетика күзәтчелеген гамәлгә ашыручы федераль башкарма хакимият органына мондый фактларның булуы турында гариза жиберә, шулай ук Россия Федерациясе законнары нигезендә судка һәм (яки) тиешле хокук бозулар турында эшләрне карау өчен вәкаләтле булган башкарма хакимият органнарына мөрәжәгать итәргә хокуклы.

Электр хужалыгы объектларына техник хезмәт күрсәтү буенча планлы (регламентлы) эшләр жир кишәрлекләренен милекчеләренә (жирдән файдаланучыларга, жир хужаларына, арендаторларга) алдан хәбәр итеп башкарыла.

Хәбәрләмә язмача рәвештә почта аша кулга тапшыру турында белдерү белән жиберелә. Хәбәрләмәне жиберү билгеләнгән тәртиптә язмача корреспонденцияне жиберү буенча билгеле бер контроль чорларны исәпкә алып, тиешле эшләрне башлап жиберү датасына кадәр 7 эш көненнән соңга калмыйча алынуын тәмин итәрлек чорда гамәлгә ашырыла, аварияләрне туктату яисә ликвидацияләү буенча эшләр искәртмәле очрактар булып тора. Хәбәрләмдә эшләрнең озынлыгы, шулай ук эчтәлеге күрсәтелә.

Электр хужалыгы объектларының аварияләрсез функцияләнгән һәм эксплуатацияләнгән тәмин итү өчен саклык зоналарында челтәр оешмалары яисә челтәр оешмалары белән тиешле шартнамәләр нигезендә гамәл кылучы оешмалар тарафыннан түбәндәгеләр гамәлгә ашырыла:

а) күрсәтелгән зоналар урман биләмәләрендә һәм яшел утыртмаларда урнашкан очракта һавадан электртапшыру линияләре буйлап һәм подстанцияләренен һәм бүлү жайланмалары периметры буйлап урман ызаннары салына һәм карап тотыла;

б) агачлар һәм куаклыктар ябалдашларына кадәр рөхсәт ителгән минималь аралык чикләрендә киселә һәм игәүләнгән, шулай ук аву куркынычы янаган агачлар кисеп атыла.

Урман ызаннарын карап тотканда челтәр оешмалары түбәндәгеләрне тәмин итәргә бурычлы:

а) урман ызаннарын урманнарда янгын куркынычсызлыгы кагыйдәләре таләпләре нигезендә янгыннан ышанычлы торышта карап тотарга;

б) урман ызаннары кинлеген, агачларны (куакларны) кисеп ату яисә ябалдашларын кискәләү юлы һәм башка төрле ысуллар белән, электр

хужалыгы объектларын төзү проектларында һәм Россия Федерациясе законнарында билгелэнгән тәртиптә билгеләнә торган таләпләрдә каралган зурлыкларда карап тотарга;

в) урман ызаннарында үсүче, биеклеге 4 метрдан артып китүче агачларны (урман утыртмаларын) кисәргә яисә ябалдашларын кискәләргә.

Кагыйдәләренең 21 һәм 23 п. каралган очрақларда агачлар кисү эше зарурлык очрагына карап, урман кишәрлекләрен алдан бирмичә генә гамәлгә ашырыла. Челтәр оешмалары яисә челтәр оешмалары белән тиешле шартнамәләр нигезендә эшләүче оешмалар вәкаләтле дәүләт хакимияте органнары РФ УК 49 статьясы нигезендә урманнардан файдалану турында хисаплар тапшыра.

Урман фонды жирләрендә сакчык зоналары электртапшыру буенча һава линияләре буйлап жир кишәрлеге өслегенең һәм һава киңлегенең (электртапшыру буенча һава линияләре баганаларының биеклегенә туры килгән биеклектә) вертикаль параллель яссылыклар белән чиклэнгән, электртапшыру линиясенең һәр ягында кырый үткәргечләрдән түбәндәгечә ераклыкларда үзләренең читкә тайпылмаган торышында торучы бер өлеше рәвешендә билгеләнә:

Көчәнешнең проектта каралган номинал классы, кВ	Ераклыгы, м
1 кадәр	2
1-20	10
35	15
110	20
150, 220	25
300, 500, +/- 400	30
750, +/- 750	40
1150	55

Элемтә, радио элементәсе, телевидение, информатика белән тәэмин итү максатларында (космик элементән тыш) тиешле инфраструктура объектлары урнаштыру өчен жир кишәрлекләре бирелә (РФ ЖК 91 ст.), түбәндәгеләрне дә кертеп:

1) балансында радиорелейлы, һава, кабельле элементә линияләре һәм тиешле читләштерү полосалары булган эксплуатацион элементә предприятиеләре;

2) кабельле, радиорелейлы һәм һавадагы элементә линияләре һәм кабельле һәм һава элементә трассаларындагы радиофикация линияләре һәм элементә линияләренең радиофикациясе һәм тиешле саклык зоналары;

3) жир астындагы кабельле һәм һава элементә һәм радиофикация линияләре һәм элементә линияләренең тиешле саклык зоналары;

4) элементәнең кабель линияләрендә хезмәт күрсәтелми торган жир өсте һәм жир асты көчәйткеч пунктлары һәм тиешле саклык зоналары;

5) спутник элементәсенең жир өсте корылмалары һәм инфраструктурасы.

«Элемтэ турында» 2003 елның 7 июлендәге № 126-ФЗ федераль законда элемтэ линияләренә тапшыру линияләре, элемтэнең физик чылбырлары һәм линияле-кабельле корылмалары буларак билгеләмә бирелә.

Жирләрдән элемтэ максатларында файдалануга кагылышлы мәсьәләләр РФ Хөкүмәтенең 09.06.1995 № 578 карары белән расланган Россия Федерациясе элемтэ линияләрен һәм корылмаларын саклау кагыйдәләрендә билгеләнгән.

Элемтэнең кабель һәм һава линияләре һәм радиофикация линияләре трассаларында:

файдалануда махсус шартлары булган саклык зоналары билгеләнә:

урмансыз урыннарда торак пунктларынан читтә урнашкан элемтэнең жир астындагы кабель һәм һава линияләре һәм радиофикация линияләре өчен, – әлеге линияләр буйлап урнашкан жир кишәрлекләре рәвешендә, алар элемтэнең жир астындагы кабеле трассасыннан яки элемтэнең иң кырый һава үткәргечләреннән һәм радиофикация линияләреннән һәр яклап кимендә 2 метрда торучы параллель турылар буларак билгеләнә;

элемтэнең диңгездәге кабель линияләре һәм суднолар йөри торган һәм сал агыза торган елгалар, күлләр, сусаклагычлар һәм каналлар (арыклар) аша узганда элемтэ кабельләре өчен, – су өслегеннән су төбенә кадәр бөтен тирәнлегенә буенча су тирәлеген тәшкит итүче кишәрлек рәвешендә, ул диңгездәге кабель трассасыннан һәр ягыннан 0,25 диңгез миленә тигез булган ераклыкта яки елгалар, күлләр, сусаклагычлар һәм каналлар (арыклар) кичүендә һәр ягыннан 100 метрга тигез булган ераклыкта торучы параллель өслекләр буларак билгеләнә;

жир өслегендә һәм жир астында элемтэнең кабель линияләрендә хезмәт күрсәтелми торган ток көчәйткеч һәм регенерация пунктларында, – жир кишәрлекләре рәвешендә, алар көчәйткеч һәм регенерация пунктлары урнашкан үзәктән яки алар тирәли вал салыну чикләреннән кимендә 3 метр ераклыкта һәм жиргә беркетү контурларынан кимендә 2 метр ераклыкта торучы йомык линияләр белән билгеләнә.

Кабель һәм һава элемтэ линияләре трассаларында урман биләмәләрендә һәм урман утыртмаларында түбәндәгечә урман ызаннары ясалырга тиеш:

агачларның биеклегенә 4 метрдан кимрәк булганда – һава элемтэ линияләренең һәм радиофикация линияләренең кырый үткәргечләре арасында кимендә плюс 4 м киңлегендә (кырый үткәргечләрдән агач ботакларына кадәр һәрьяклап 2шәр метр);

утыртмалар биеклегенә 4 метрдан биегрәк булганда – һава элемтэ линияләренең һәм радиофикация линияләренең кырый үткәргечләре арасында кимендә плюс 6 м киңлегендә (кырый үткәргечләрдән агач ботакларына кадәр һәрьяклап 3шәр метр);

элемтэ кабеле трассасы буйлап – кимендә 6 метр киңлектә (элемтэ кабеленнән һәрьяклап 3шәр метр).

элемтэ линияләренең һәм корылмаларының, радиофикация линияләренең һәм корылмаларының саклык зоналарындагы барлык эшләр

эшләрне башкару һәм кабул итү кагыйдәләре буенча гамәлгә норматив документларны үтәп башкарыла.

Урман биләмәләре һәм урман утыртмалары буенча уза торган кабельле һәм һава элементә линияләре өчен ызаннар шушы элементә линияләре белән эш итүче предприятиеләрнең көче белән янғын куркынычы күзлегеннән караганда иминлекле торышта тотылырга тиеш.

Әгәр гамәлдәге кабельле һәм һава элементә линияләре трассалары тыюлыклар, беренче төркем урманнары һәм махсус сакланучы башка территорияләр буйлап узса, махсус сакланучы кишәрлекләрнең (сирәк һәм югала баручы хайван төрләрен ашату урыннары, кыйммәтле балык токымнарының уылдык чөчү урыннары һ. б.) вазыйфаи әһәмиятен киметү күренеше булмаганда гына урман ызаннары ясау рөхсәт ителә.

Паркларда, бакчаларда, тыюлыкларда, шәһәрләр һәм торак пунктлары тирәсендәге яшел зоналарда, кыйммәтле урман биләмәләрендә, кырыклагыч урман утыртмаларында, автомобиль юллары һәм тимер юллар буендагы яклаучы урман полосаларында, елгалар һәм каналлар буендагы, күлләр һәм башка сулыклар тирәсендәге тыюлыклы урман полосаларында ызаннар ясау утыртмаларның торышына мөмкин кадәр аз зыян китереп һәм аларның яклау үзенчәлекләре югалмаслык итеп башкарылырга тиеш. Ызаннарда куаклыклар һәм яшь агачлар киселмәскә (кабельле элементә линияләренә ызаннары гайре), йомшак туфрактарда, текә урыннарда (15 градустан югары) һәм сулар белән юыла торган урыннарда түмәрләр казып алынмаса тиеш.

Ызаннарда куаклыклар һәм яшь агачлар киселмәскә (кабельле элементә линияләренә ызаннары гайре), йомшак туфрактарда, текә урыннарда (15 градустан югары) һәм сулар белән юыла торган урыннарда түмәрләр казып алынмаса тиеш.

Элементә линияләре һәм радиофикация элементәләре белән эш итүче предприятиеләргә саклык зоналарында түбәндәгеләр рөхсәт ителә:

үз хисабыннан юллар, килә торган юллар, күперләр һәм элементә линияләренә һәм радиофикация линияләренә эксплуатацияле хезмәт күрсүтү өчен кирәкле башка корылмаларны жир милекчеләре (жир хужалары, жирдән файдаланучылар, арендаторлар) белән килештерелгән шартларда төзү, соңгылары әлеге предприятиеләргә элементә корылмаларына эксплуатацияле хезмәт күрсәтү өчен шартлар тудырудан баш тартырга хокуклы түгел;

элементә линияләрен һәм радиофикация линияләрен ремонтлау өчен, алга таба күмеп, чокырлар, траншеялар һәм нигез чокырлары казу;

урман биләмәләре аша уза торган элементә линияләрендә һәм радиофикация линияләрендә аварияләр булганда әлеге линия трассаларына янәшә урнашкан жирләрдә алга таба кисү калдыкларын чистарту шарты белән аерым агачларны кисеп ату.

РФ Жир кодексының 90 ст. 6 өлешенә ярашлы рәвештә, трубаүткәргеч оешмаларының эшчәнлеген һәм әлеге өлкә объектларының эксплуатацияләнүен тәэмин итү максатларында, түбәндәгеләр өчен жир кишәрлекләре бирелергә мөмкин:

1) нефтьүткәргечләр, газүткәргечләр, башка төрле трубаүткәргеч системасындагы жир өсте объектларын урнаштыру;

2) трубаүткәргеч транспортның жир өсте һәм жир асты биналарын, корылмаларын, жайланмаларын һәм башка төрле объектларын эксплуатацияләү, карап тоту, төзү, үзгәртеп кору, ремонтлау өчен кирәкле жир өсте объектларын урнаштыру.

Газ белән тәмин итү системасы объектлары урнаштырылган саклык зоналарының чикләре төзелеш нормалары һәм кагыйдәләре, магистраль торбаүткәргечләрне саклау кагыйдәләре, билгеләнгән тәртиптә расланган башка норматив документлар нигезендә билгеләнә. Аталган жир кишәрлекләрендә аларны хужалык алып бару өчен файдаланганда газ белән тәмин итү объектларына кадәр билгеләнгән минималь ераклык чикләрендә нинди дә булса биналар, төзелмәләр, корылмалар төзү рөхсәт ителми. Газ белән тәмин итү системасының милекчесе булган оешмага яисә аның тарафыннан вәкаләт бирелгән оешмага алар тарафыннан газ белән тәмин итү системасы объектларына хезмәт күрсәтү һәм ремонтлау, аларда барлыкка килгән аварияләрләрнең, һәлакәтләрнең нәтижәләрен бетерү буенча эшләр башкаруга каршылык күрсәтү рөхсәт ителми.

Аларны хужалык алып бару өчен файдаланганда газ белән тәмин итү объектларына кадәр билгеләнгән минималь ераклык чикләрендә нинди дә булса биналар, төзелмәләр, корылмалар төзү рөхсәт ителми.

Газ белән тәмин итү системасы милекчесе булган оешмага яисә аның тарафыннан вәкаләт бирелгән оешмага, газ белән тәмин итү системасы объектларына хезмәт күрсәткәндә һәм ремонтлаганда, барлыкка килгән аварияләрләрнең, һәлакәтләрнең нәтижәләрен бетерү эшләре башкарылганда, каршылык күрсәтү рөхсәт ителми.

«Россия Федерациясендә газ белән тәмин итү турында» 1999 елның 31 мартындагы № 69-ФЗ федераль законның 28 ст. нигезендә урманнардагы газ белән тәмин итү системасы объектлары (аларга газүткәргечләр дә керә) белән эш итүче оешмаларның бурычларына түбәндәгеләр керә:

газ белән тәмин итү системасының саклык зоналарын янғын куркынычы янамаган торышта карап тоту;

газ белән тәмин итү системасының саклык зоналарында һәм мондый зоналардан читтә Россия Федерациясе урман законнарында билгеләнгән тәртиптә планлаштырылган эшләрне башкару, агачларны (куаклыкларны) кисү.

РФ Хөкүмәтенең 2000 елның 20 ноябрәндәге № 878 карары белән расланган Газ бүлү челтәрләрен саклау кагыйдәләрендә саклык зоналары – файдалануда махсус шартлары булган, газүткәргеч трассалары буйлап һәм газ бүлү челтәренең башка объектлары тирәли билгеләнә торган, аның нормаль шартларда эксплуатацияләнүен һәм аңа зыян салыну мөмкинлеген юкка чыгара торган территорияләр карала.

Саклык зоналары урманнар буйлап уза торган поселокара газүткәргеч трассалары буйларында, – газүткәргечнең һәр ягынан 3 м, 6 м киңлегендәге ызаннар рәвешендә билгеләнә.

Газүткәргечләрнең жир өстендәге кишәрлекләре өчен агачлар белән газүткәргеч арасы газүткәргечне эксплуатацияләү вакытында агач биеклегеннән ким булмашка тиеш.

Газ бүлү челтәрләренең саклык зоналары урманнар буенча һәм агач-куак үсә торган урыннардан узганда газ бүлү челтәрләренең эксплуатация оешмалары үз хисабына:

газ бүлү челтәрләренең саклык зоналарын (ызаннарны) янгыннан имин торышта карап тотарга;

ызаннарның чикләре буйлап кимендә 1,4 м киңлегендәге минераллаштырылган полосалар ясарга;

һәр 5-7 км саен янгынга каршы техника узып йөрерлек юллар ясарга тиеш.

Мондый саклык зоналарында һәм алардан читтә эшләр башкару Россия Федерациясе урман законнары белән билгеләнгән тәртиптә башкарылырга тиеш.

Авария очракларында эксплуатацияләү оешмасына, соңыннан акт рәсмиләштерү шарты белән, техника һәм материаллар китертү өчен иң кыска маршрут буенча газ бүлү челтәрләренә килергә рөхсәт ителә.

Урманнар аша узучы газүткәргечләрдә мондый эшләрне башкарганда, киселгән урыннарны калдыклардан чистарту шарты белән, агачларны кисү рөхсәт ителә.

Урман фонды жирләрендә газ бүлү челтәрләренә ремонт ясау, аларга хезмәт күрсәтү яисә аварияләрнең нәтижәләрен бетерү эшләрен башкарганнан соң эксплуатацияләү оешмасы бу жирләренә башлангыч хәленә кайтарырга (рекультивацияләргә) һәм аларны акт буенча милекчесенә, хужасына, жир кишәрлегеннән файдаланучыга яисә аның тарафыннан вәкаләт бирелгән затка тапшырырга тиеш.

2.15. Урманнардан агач һәм башка урман ресурслары эшкәртү өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм чорлары

Агач материалы һәм бүтән урман ресурслары эшкәртү өчен урман кишәрлекләреннән файдалану РФ УК 46 ст. белән регламентлана, Татарстан Республикасының урман планы һәм урманчылыкның урман регламенты нигезендә гамәлгә ашырыла.

Урманнардан агач материалын һәм башка урман ресурсларын эшкәртү өчен файдаланучы затларның хокуклары:

РФ УК 13 ст. 1 өлеше нигезендә урман инфраструктурасы (урман юллары, урман саклыкханәләре һәм башкасы) булдыру;

РФ УК 14 ст. 1 өлеше нигезендә агач эшкәртү инфраструктурасы (эзерләнгән агач материалын эшкәртү объектлары, биоэнергетика объектлары һәм башкасы) булдыру;

урман фонды жирләрендә РФ УК 21 ст. 1 өлеше нигезендә урман инфраструктурасы булдыруга бәйле булмаган объектларны төзү, үзгәртеп кору һәм эксплуатацияләү;

Россия Федерациясе Урман кодексында каралган бүтән хокукларны гамәлгә ашыру.

Урман эшкәртү инфраструктурасы объектларын урнаштыру максатларында, барыннан да элек, урмансыз жирләр, ә урман кишәрлегендә андый жирләр булмаганда – кисүләрдән соң торгызылмаган кишәрлекләр, янгыннан калган жирләр, бушлыклар, ачык урыннар, шулай ук тулылыгы һәм кыйммәте түбән булган урман утыртмалары үсә торган жирләр файдаланыла.

Бүтән урман кишәрлекләреннән күрсәтелгән максатларда файдалану күрсәтелгән объектларны урнаштыруның башка вариантлары булмаганда рөхсәт ителә.

Урман эшкәртү инфраструктурасы объектларын яклаучы урманнарда һәм урманнарның махсус якланучы кишәрлекләрендә урнаштыру рөхсәт ителми.

Агач материалы һәм бүтән урман ресурслары эшкәртү өчен урманнардан файдалану кагыйдәләре РФ Табигать министрлыгының «Урманнарда агач материалы һәм башка урман ресурслары эшкәртү өчен файдалану кагыйдәләрен раслау турында» 2014 елның 01 декабрендәге № 528 боерыгында билгеләнә.

2.16. Урманнарда дини эшчәнлекне гамәлгә ашыру өчен файдалану нормативлары, параметрлары һәм чорлары

Урманнар дини оешмалар тарафыннан РФ УК 47 ст. һәм «Вөждан иреге һәм дини берләшмәләр турында» 1997 елның 26 сентябрендәге № 125-ФЗ федераль закон нигезендә дини эшчәнлекне гамәлгә ашыру өчен файдаланылырга мөмкин.

Дини эшчәнлекне гамәлгә ашыру өчен тапшырылган урман кишәрлекләрендә дини һәм хәйриячелек билгеләнешендәге биналарны, корымаларны, төзелмәләренә торгызу рөхсәт ителә (РФ УК 47 ст. 2 өлеше).

Дәүләти яки муниципаль мөлкәттә булган урман кишәрлекләре дини оешмаларга дини эшчәнлекне гамәлгә ашыру өчен түләүсез нигездә файдалануга тапшырыла.

Урман ресурсларын әзерләү һәм жыю, авыл хужалыгын алып бару һәм башка төрле шундый эшчәнлек дини оешмалар тарафыннан аларга тапшырылган урман кишәрлекләрендә РФ УК 32, 34, 38 ст. нигезендә гамәлгә ашырылырга мөмкин.

Урманнарда дини эшчәнлекне гамәлгә ашыру өчен файдаланучы субъектлар дип һәм, әлбәттә инде, тиешле урман кишәрлекләренә карата милекчелек хокуклары субъектлары дип дини оешмалар дип игълан ителә.

«Намус иреге турында һәм дини берләшмәләр турында» 1997 елның 26 сентябрендәге № 125-ФЗ федераль законның 8 статьясы нигезендә Россия Федерациясе гражданның, Россия Федерациясе территориясендә даими рәвештә һәм законлы нигезләрдә яшәүче бүтән затларның бергәләп гыйбадәт кылу һәм динне тарату максатларында төзелгән һәм законда билгеләнгән

тәртиптә юридик затлар буларак теркәлгән ирекле берләшмәсе дини оешма дип таныла.

Юридик зат статусына ия булмаган дини берләшмәләргә, шулай ук дини төркемнәргә һәм аларда катнашучыларга дини максатларда урманнарны файдалану өчен тапшыру каралмаган. «Юридик затларны һәм шәхси эшкуарларны дәүләт теркәвенә алу турында» 2001 елның 08 августындагы № 129-ФЗ федераль закон нигезендә дини оешмалар дәүләт теркәвенә алынырга тиеш (намус иреге һәм дин тоту иреге турындагы законнарда билгеләнгән дини оешмаларны дәүләт теркәвенә алу тәртибен исәпкә алып).

РФ УК 47 статьясының 3 өлешенә ярашлы рәвештә, дәүләти яисә муниципаль мөлкәттәге урман кишәрлекләре дини оешмаларга дини эшчәнлекне гамәлгә ашыру өчен түләүсез нигездә файдалануга тапшырыла.

РФ УК 25 ст. билгеләнгән эшчәнлек төрләрен гамәлгә ашыру өчен урман кишәрлекләре арендага, даими (вакыты чикләнмичә) файдалануга тапшырылган затлар эшчәнлекне Дәүләт экспертизасы нәтижәләре буенча уңай бәяләмә алган урманнарны үзләштерү проекты нигезендә гамәлгә ашыра.

2.17. Урманнарны саклауга, яклауга һәм торгызуга карата таләпләр

2.17.1. Урманнардагы янғын куркынычсызлыгы чараларына, урманнарны радиоактив матдәләрдән һәм бүтән тискәре йогынтыдан саклауга карата таләпләр

Урманнарны янғыннардан саклау РФ УК 51, 53 статьялары, «Янғын куркынычсызлыгы турында» 1994 елның 21 декабрдәге № 69-ФЗ федераль закон, Россия Федерациясе Хөкүмәтенә 2007 елның 30 июнендәге № 417 карары белән расланган Россия Федерациясе урманнарында янғын куркынычсызлыгы кагыйдәләре (алга таба – Урманнарда янғын куркынычсызлыгы кагыйдәләре) нигезендә гамәлгә ашырыла.

Урманнарда янғын куркынычсызлыгы кагыйдәләре урманнарны саклаганда, яклаганда һәм янадан үстергәндә, урманнарда бүтән эшчәнлекне гамәлгә ашырганда, шулай ук гражданнар урманнарда булганда урманнарда янғын куркынычсызлыгын тәэмин итүгә карата бердәм таләпләр урнаштыра һәм дәүләт хакимияте органнары, жирле үзидарә органнары, шулай ук юридик затлар һәм гражданнар өчен үтәү өчен мәжбүри булып тора.

Урманнарда янғын куркынычсызлыгы кагыйдәләре һәр урман районы өчен Россия Федерациясе Табигать ресурслары һәм экология министрлыгы тарафыннан билгеләнә.

Урманнарда янғын куркынычсызлыгын тәэмин итү максатларында түбәндәгеләр гамәлгә ашырыла:

а) урманнарны янғынга каршы төзекләндерү, шул исәптән янғынга каршы билгеләнештәге юлларны, урманнарны саклау һәм яклау буенча авиация эшләрен үткөрү максатларында самолетларга, вертолетларга утыру

мәйданчыкларын төзү, үзгәртеп кору һәм карап тоту, ызаннар, янгынга каршы аралыклар ясау;

б) урманнарда янгыннарны кисәтү һәм сүндерү системаларын, чараларын булдыру, шушы системаларны һәм чараларны карап тоту, шулай ук янгын чыгу куркынычы югары булган чорда ягулык-майлау материаллары запасларын формалаштыру;

в) урманнарда янгын чыгу куркынычын һәм урман янгыннарын мониторинглау;

г) урман янгыннарын сүндерү планнарын эшләү;

д) урманнардагы янгыннарны сүндерү;

е) урманнарда янгын куркынычсызлыгы буенча бүтән чаралар.

Урманнарда янгын куркынычсызлыгының санап үтелгән чаралары дәүләт хакимияте органнары, жирле үзидарә органнары тарафыннан, аларның вәкаләтләре чикләрендә, РФ УК 81-84 статьялары нигезендә гамәлгә ашырыла.

Урманнарны янгынга каршы кору, шул исәптән янгынга каршы билгеләнгән юлларны төзү, үзгәртеп кору һәм карап тоту, урман ызаннары салу, янгынга каршы чокырлар казу түбәндөгечә башкарыла:

– туфрак тыгызлыгы 1дән алып 5 Ки/км² һәм 5тән башлап 15 Ки/км² тәшкил иткән цезий-137 белән пычранган зоналарда һәм 0,15тән башлап 1 Ки/км² кадәр һәм 1дән башлап 3 Ки/км² тәшкил иткән стронций-90 белән пычранган барлык урман үсә торган зоналарда һәм урманлы районнарда – туфрагы, агачлары һәм урманның башка компонентлары радиоактив пычрануга бәйле рәвештә билгеле бер төзәтмәләр һәм чикләмәләр белән;

– Россия Федерациясенә Европа өлешендәге ылыслы-киң яфраклы урманнарның урманлы районында туфрагы тыгызлыгы 15тән 40 Ки/км² башлап 40 Ки/км² артык тәшкил иткән цезий-137 белән пычранган зоналарда һәм 3 Ки/км² югары тәшкил иткән стронций-90 белән пычранган Көнъяк-Урал урман районында – махсус эшләнгән проектлар буенча жирле үзидарә органнары рөхсәте нигезендә, санитар-эпидемиология күзәтчелегенә территорияль үзәкләре һәм әйләнә-тирә мохитне саклау органнары киңәшләрән исәпкә алып.

Уртак файдаланудагы, урман кишәрлекләре һәм киптерелгән торфлыклар аша уза торган магистраль юллар буенда тәмәке тартуны һәм ачык ут куллануны тыя торган аншлаклар һәм тамгалар урнаштырыла. Алар буйлап киңлеге кимендә 3 метрлы минераллаштырылган полосалар ясала. Авыл хужалыгы биләмәләре булган урман биләмәләре чикләре буйлап та, шулай ук һәлак булган урман кишәрлекләре тирәли дә шундый ук полосалар салына. Алар тузан барлыкка килүне булдырмас өчен туфрак артык дымланган чорларда булдырыла һәм яңартылып тора.

Урманнарда янғын куркынычсызлыгы буенча гомуми таләпләр

Кар катламы эреп беткән көннән башлап көзгә тотрыклы яңгырлы һава торышы урнашканчыга кадәрге яисә кар капласы барлыкка килгәнчегә кадәрге чорда урманнарда түбәндәгеләр тыела:

а) ылыслы яшь урманнарда, янғын булып узган, зыян салынган урын кишәрлекләрендә, торфлыкларда, агачлар киселгән (диләнкеләрдә), агач кисү калдыкларыннан һәм эзерләнгән үзагачтан чистартылмаган урыннарда, үләнә корыган урыннарда, шулай ук агачларның ябалдашлары астында учак ягу. Киңлегә кимендә 0,5 метрлы минераллаштырылган полоса (ягъни туфракның минерал өлешенә кадәп чистартылган) белән әйләндереп алынган бүтән урыннарда учаклар ягу рөхсәт ителә. Киселүдән калган агач калдыкларын яндырып бетергәннән соң яисә учактан башка максатта файдалангач, учак урыны әйбәтләп туфрак белән күмелергә яисә пыску күренеше тулысынча юкка чыкканчыга кадәр су сибелергә тиеш;

б) янып торган шырпы, тәмәке төпчәкләре һәм тәмәке төрепкәсеннән көл, пыяла (пыяла шешәләр, банкалар һәм башкалар) ташлау;

в) ау вакытында ягулык яисә пыскып торучы материаллардан тыккычлар куллану;

г) бензин, керосин яисә башка ягулык матдәләре сәңгән материалларны (кәгазь, тукыма, пәжи, мамык һәм башкалар) шуның өчен махсус каралмаган урыннарда калдыру;

д) двигатель эшләп торганда эчке янулы двигательләр бакларына ягулык салу, туклану системасы төзек булмаган двигательләр машиналардан файдалану, шулай ук ягулык салына торган машиналар янәшәсендә тәмәке тарту яисә ачык уттан файдалану.

е) торфлыкларда ачык ялкын белән эшләр башкару.

Урманнарны көнкүреш, төзелеш һәм бүтән төрле калдыклар белән чүпләү тыела.

Кар катламы эреп беткән көннән башлап тотрыклы көзгә яңгырлар чоры яки кар катламы барлыкка килгәнчегә кадәрге чорда урманга янәшә торучы территорияләргә ия булган, алардан файдаланучы һәм (яки) алар белән эш итүче дәүләт хакимияте органнары, жирле үзидарә органнары, учреждениеләр, оешмалар, оешу-хокук формасына һәм мөлкәт формасына бәйсез рәвештә бүтән юридик затлар, крестьян (фермер) хужалыклары, ижтимагый берләшмәләр, шәхси эшкуарлар, вазыйфай затлар, Россия Федерациясе гражданны, чит ил гражданны, гражданлыгы булмаган затлар урманнан кимендә 10 метр киңлектәге полосада аның коры үлән үсемлекләреннән, камыл калдыкларыннан, ауган агачлардан, кисенте калдыкларыннан, чүп-чардан һәм янучан башка материаллардан чистартылуын тәэмин итә яисә кимендә 0,5 метр киңлегендәге янғынга каршы минераллаштырылган полоса белән яки янғынга каршы башка төрле киртә белән урманны аерып ала.

Торак пункттан чыгарылган чүпне яндыруу урман янәшәсендә бары тик махсус билгеләнгән урыннарда гына түбәндәге шартлар булганда рөхсәт ителә:

а) чүп яндыруу урыннары (чокырлар яисә майданчыклар) түбәндәгечә ераклыкта урнашырга тиеш, кимендә:

1) ылыслы урманнан яисә аерым үсеп утыручы ылыслы агачлардан һәм яшь агачлардан 100 метр;

2) яфраклы урманнан яисә аерым үсеп утыручы яфраклы агачлардан һәм яшь агачлардан 50 метр;

б) чүп яндыруу урыны тирәсендәге территория (чокырлар яисә майданчыклар) 25-30 метр радиуста корыган агачлардан, ауган агачлардан, кисек калдыкларыннан, башка ягулык материалларыннан чистартылган һәм һәрберсенәң киңлегә кимендә 1,4 метр булган ике катлы минераллаштырылган полосалар белән, ә коры туфрактардагы ылыслы урман янәшәсендә һәрберсенәң киңлегә кимендә 2,6 метр, аралары 5 метр булган ике катлы минераллаштырылган полосалар белән әйләндереп алынган булырга тиеш.

Урманнарда янғын чыгу куркынычы чорында чүп яндыруу бары тик һава торышына карап һәм җаваплы затлар контролендә генә рөхсәт ителә.

Урманнарда, яклаучы һәм урман утыртмаларына турыдан-туры тоташа торган һәм кимендә 0,5 метр киңлегендәге янғынга каршы минераллаштырылган полоса белән аерып алынмаган җир кишәрлекләрендә туз, урман түшәмәсе, коры үлән һәм башка янучан урман материалларын яндыру тыела.

Урманчылыкта янғын куркынычсызлыгын күзәтүне һәм тикшереп торыны оештыру буенча чаралар исемлегә

№	Чара төре	Уздыру чоры
1	Янғын куркынычы чорына эзерләнү буенча урманнан файдаланучыларны, аларның янғынга каршы жайланмалар, инвентарь белән тәэмин ителешен тикшереп торы.	10 апрельгә кадәр
2	Диләнкеләрнең, юл яны полосаларының, электртапшыру линияләренең агач кисү калдыкларыннан һәм ауган агачлардан, урманчылыкның барча территориясендә эзерләнгән агачлардан чистартылуын тәэмин итү	янғын куркынычы янаган чор башланганчыга кадәр
3	Гамәлдәге янғынга каршы чокырларны тиешле торышка китерү, чүп-чардан һәм корыган үсемлекләрдән чистарту, янғынга каршы билгеләнгән юлларны ремонтлау һәм төзү.	Апрель-сентябрь

№	Чара төре	Уздыру чоры
4	Янгын сакчылары көче белән жир өсте маршрутлары һәм патрульлек итү тәртибе билгеләү, аларны транспорт, янгын сүндерү һәм элемент чаралары белән тәмин итү.	Янгын куркынычы янаган чорда
5	Торак пунктларында ирекле янгын дружиналары оештыру, дружина эгъзаларын янгын сүндерүнең гади ысулларына өйрәтү.	Янгын куркынычы янаган сезон башланганчыга кадәр
6	Урман фондына илтүче юлларда динамиклар белән жиһазланган автомобильләр ярдәмендә гражданнарга урманда янгын куркынычсызлыгы буенча чараларны үтәү турында мөрәжәгать тапшыруны оештыру, бәйрәм һәм ял көннәрендә кизү торулар оештыру.	Янгын куркынычы янаган чорларда
7	Автомобиль транспортына урман фондына керүне чикли торган юл билгеләре урнаштыру.	Янгын куркынычы чыгу югары торган чорларда
8	Урманнарда янгын куркынычсызлыгы кагыйдәләре үтәлүен тикшереп торуны көчәйтү	Янгын куркынычы янаган чорда
9	Урманнарны янгыннардан саклау һәм урманга карата сакчыл караш буенча пропагандалауны көчәйтү.	Апрель-сентябрь
10	Ылыслы урман диварларынан 100 метрдан кимрәк аралыкта һәм яфраклы утыртмалар диварынан 50 метрдан кимрәк аралыкта печән, салам өюне тыю.	Янгын куркынычы янаган чорда
11	Урман кварталларын авыл хужалыгы формированиеләренә беркетү (кушымта)	май
12	Барлыкка килгән урман янгыны турында хәбәр итүне оештыру	Янгын куркынычы янаган чорда
13	Жирдән һәм һавадан урманнарны патрульләүне оештыру	Янгын куркынычы янаган чорда

Урманчылык майданының янгын чыгу куркынычы классларына бүленеше 14.2 таблицада китерелде.

14.2 таблица.

Урман фонды жирләре майданының табигый янгын куркынычы класслары буенча бүленеше

майданы, га

№ п/п	Кишәрлек урманчылыгы	Янгын чыгу куркынычы классы					Жәмгысе	Уртача классы,
		I	II	III	IV	V		
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1.	Болгар	870	947	962	6839	751	10369	3,6
2.	Зэй	1234	538	1195	10288	1045	14300	3,7
3.	Кушниково	269	867	40	7605	385	9166	3,8
4.	Урганча	467	808	219	10272	492	12258	3,8

5.	Ямаш	485	2561	128	8963	667	12804	3,6
Урманчылык буенча барлыгы		3325	5721	2544	43967	3340	58897	3,7
%		5,6	9,7	4,3	74,7	5,7	100	

Урманнарда янгыннар килеп чыгуга бәйле куркыныч дәрәжәсе «Урманнарның табигый янгын чыгу куркынычы классификациясен һәм, һава шартларына карап, урманнарда янгын чыгу куркынычы классификациясен раслау турында» 2011 елның 05 июлендәге № 287 Рослесхоз боерыгына нигезләнеп бәяләнде.

Шкала, токым составы үзенчәлекләрен, туфрак дымлылыгын, урман утыртмаларының яшен һәм торышын исәпкә алып, туфраклы-типологик принцип буенча төзелде.

14.2.1 таблица.

Урманнарның табигый янгын куркынычы классификациясе

Урманнарда табигый янгын чыгу куркынычы классы	Ут элү объекты (кисүләрдән соң урманнарның, урман утыртмаларының һәм урмансыз кичлекләренң характерлы типлары)	Мөмкин булган янгын төрләре, аларны барлыкка китерергә һәм жәелдерергә мөмкин булган чор шартлары һәм озынлыгы
I (бик югары табигый янгын куркынычы)	Ылыслы яшь агачлар. Тоташ кисү урыннары: мүкле, арчанлы, кылганлы һәм коры урыннар буенча кисүләр (бигрәк тә чүпләнгән). Мүкле һәм арчанлы наратлыклар. Зәгыйфьләнгән, корып баручы һәм бик зарарланган агачлыклар (корыган агачлар, агачларын жил-буран аударган, кисеп бетерелмәгән урыннар), аерым агачларны калдырып, тоташ кисү урыннары, югары һәм бик югары интенсивлыктагы сайлап алып кисү урыннары, янгын булып, чүпләнгән урыннар.	Янгын чыгу куркынычы югары торган чор дәвамында – аскы өлештә, агачлар үсә торган урыннарда – өске өлештә янгыннар булырга мөмкин. Кылганлы һәм үләнле бүтән коры урыннарда агач киселгән жирләрдә бигрәк тә язын, ә кайбер районнарда көзен янгын чыгу куркынычы аеруча зур була.
II (табигый янгын куркынычы – югары)	Нарат жиләкле, нарат шытымнары яисә уртача куелыктагы артыш куаклыклары булган наратлыкларда. Кедрлы-жиргә жәелеп үсә торган куаклы яфраклы агачлар.	Янгын куркынычы югары булган чор дәвамында аскы өлештә; өске өлештә – янгыннар максимумнары чорында (янгын чыгу саны яисә янгын элөп алган майдан элөгә район өчен күпьяеллык күрсәткечләрдән артып китә торган чор дәвамында).

Урманнарда табиғый янғын чыгу куркынычы классы	Ут элү объекты (кисүлөрдөн соң урманнарның, урман утыртмаларының һәм урмансыз кичлекләрнең характерлы типлары)	Мөмкин булган янғын төрлөрө, аларны барлыкка китерергә һәм жәелдерергә мөмкин булган чор шартлары һәм озынлығы
III (табиғый янғын куркынычы – уртача)	Ачы жиләкле наратлыклар һәм кара жиләклекләр, нарат жиләкле яфраклылар, барлык типтагы кедрлыклар, сфагналы, нарат жиләкле чыршылыклар һәм ачы жиләклекләр.	Аскы һәм өске янғыннар жәйге максимум чорында булырга мөмкин, ә кедрлыкларда, моннан тыш, язгы һәм бигрәк тә көзгә максимумнарда.
IV (табиғый янғын куркынычы – аз дәрәжәле)	Тубылгылы һәм озын мүкле тоташ кисү урыннары (аеруча чүплө). Үләнле тип урманнары шартларында наратлыклар, карагачлыклар һәм яфраклы ағач токымнары урманнары. Катлаулы нарат һәм чыршы урманнары, юкәле, чикләвекле, имәнле, чыршылы урманнар – кара жиләклекләр, сфагналы һәм озын мүкле нарат урманнары, елга буйларында үсә торган һәм сфагналы кедр урманнары, каен-мүк жиләге урманнары, кымызлыклы, кара жиләкле һәм сфагналы урманнар, усаклы-кымызлыклы һәм кара жиләкле, куе урманнар.	Янғын чыгу (беренче чиратта аскы) күренешләре үләнле тип урманнарында, тубылгылы һәм озын мүкле кисү урыннарында язгы һәм көзгә максимумнар чорында; башка тип урманнарында һәм озын мүкле кисүләрдә жәйге максимум чорында күзәтелергә мөмкин.
V (табиғый янғын куркынычы юк)	Озын мүкле чыршы, каен һәм усак урманнары, сфагнумлы һәм елга буйларында үсә торган чыршы урманнары. Төрле типтагы зиреклекләр.	Янғын бары тик аеруча начар шартларда (дәвамлы корылык) гына чыгарга мөмкин.

Искәрмә: Янғын чыгу куркынычы түбәндәге урманнар өчен бер класска югарырак билгеләнә:

төзелеше яисә бүтән үзенчәлекләре аскы янғын кинәт кенә өске янғынга күчү мөмкинлеге булган ылыслы урман үсентеләре өчен (ылыслы ағачларның биек куе шытымнары булган токымнары, ағачларның һәм куакларның ябалдашлары вертикаль рәвештә ябылган урман үсентеләре, шактый гына чүпләнү һ.б.);

табиғый янғын чыгару куркынычы югары булган урман утыртмалары әйләндереп алган коры урыннарда зур булмаган урман кишәрлекләре өчен;

гомуми файдаланудагы автомобиль юллары һәм тимер юллар янәшәсендәге урман кишәрлекләре өчен.

Куе шытымнары булган яисә ябалдашлары вертикаль рәвештә ябылган кедрлыклар II класслы янғын куркынычына кертелә.

Урманнарда һава торышына карап янғын куркынычы классификациясе

1. Һава торышына карап, урманнарда янғын чыгу куркынычын классификацияләү урманнарда янғын чыгу куркынычына йогынты ясый

торган метеорологик шартларга карап, тиешле территориядә урман янгынарны чыгу (мөмкинлеге) дәрәжәсен билгели.

2. Классификацияләү (бәяләү) максатлары өчен метеорология (һава торышы) шартларын характерлый торган комплекслы күрсәткеч кулланыла.

3. Комплекслы күрсәткеч зурлыгына карап, урманнарда һава торышына бәйләү рәвештә янгыны чыгу куркынычы классы билгеләнә.

Комплекслы күрсәткеч һәр көн саен 12-14 сәгатьләрдә билгеләнә.

Россия Федерациясе субъектларында һава торышына карап, урманнарда янгыны чыгу куркынычының иөбөк класслары (алага таба – төбөк класслары) гамәлдә, алар түбәндәгеләрне билгели:

комплекслы күрсәткечне исәпләп чыгару методикасын;

янгыны чыгу куркынычы классы цикләрен;

явым-төшемнәрне исәпләп чыгару методикасын.

Төбөк классларын куллану турындагы карар Федераль урман хужалыгы агентлыгы боерыгы нигезендә рәсмиләштерелә һәм төрле вакыт чорлары өчен аерым билгеләнергә мөмкин.

5. Төбөк класслары билгеләнмәгән төбөкләр өчен, һава торышына карап, урманнарда янгыны чыгу куркынычының таблицада күрсәтелгән федераль класслары билгеләнә.

6. Һава торышына карап, урманнарда табигый янгыны чыгу куркынычы классын исәпләп чыгару формуласы һава температурасын (t°) һава температураларының һәм яңгырсыз n көн эчендә чык ноктасының (ул) аермасына тапкырчыгышы суммасы рәвешендә билгеләнә (яңгырсыз чорда 3 мм артыграк явым-төшем төшкән көн беренче көн дип санап):

$$КП = \sum_{N}^{1} [t^{\circ} (t^{\circ} - ул)]$$

14.2.2 таблица.

Урманнарда һава торышына карап, янгыны чыгу куркынычының федераль класслары

Урманнардагы янгыны чыгу куркынычы классы	Комплекслы күрсәткеч зурлыгы	Янгыны чыгу буенча куркыныч дәрәжәсе
I	0 ... 300	Юк
II	301 ... 1000	Аз
III	1001 ... 4000	Уртача
IV	4001 ... 10000	Югары
V	10 000 артык	Гадәттән тыш

РФ Хөкүмәтенң «Урманнарны янгынга каршы кору чаралары турында» 2011 елның 16 апрелендәге № 281 карарына, «Урманнарны янгынга каршы кору нормативлары раслау турында» 2012 елның 27 апрелендәге № 174 боерыгына таянып, регламентта табигый һәм икътисадый шартларны, урманнарның пирологик сыйфатламаларын, янгынын потенциал чыганаclarын исәпкә алып, янгынга каршы чаралар комплексы билгеләнә.

Урманнарны янгынга каршы кору чараларына түбэндәгеләр кертелә:
урман юлларын чистарту, аларның янгынга каршы минераллаштырылган полосаларын яңарту;

янгынга каршы сулыкларны һәм су белән тәмин итү чыганакларына килү юлларын эксплуатацияләү;

РФ УК 11 ст. нигезендә урманнарда гражданныр ял итә торган зоналарны төзекләндерү;

шлагбаумнар кую һәм эксплуатацияләү, янгынгы куркынычсызлыгын тәмин итү максатларында, урманнарда гражданнырның булуын чикләүне тәмин итәрлек киртәләр кору;

янгынга каршы киртәләр кору һәм карап тоту, яфраклы урман кырыйлары кору;

урманнарда янгынгы куркынычсызлыгы чаралары турында мәгълүматы булган стендлар һәм башка тамгалар урнаштыру.

Янгынга каршы кору чараларының ел саен башкарыла торган күләме 14.2.3 таблицада күрсәтелде.

14.2.3 таблица.

Янгынга каршы кору буенча чаралар күләме

№ п/п	Чараларның аталышы	Үлч.бер.	Таләп ителә
1	2	3	4
1.	Кисәтү чаралары		
1.1	Даими күргәзмәләр һәм витриналар	данә	1
1.2	Даими стендлар	данә	5
1.3	Кисәтүче аншлагләр	данә	3
1.4	Авыл хужалыгы формирваниеләре вәкилләре белән кинәшмәләр	данә	Зарурлыкка карап даими
1.5	Шлагбаумнар урнаштыру	данә	5
1.6	Ял итү һәм тәмәке тарту урыннарын оештыру	данә	2
2.	Янгынгы таралуны чикләү чаралары		
2.1	Янгынга каршы киртәләр, чокырлар ясау	км	–
2.2	Янгынга каршы минераллаштырылган полосалар урнаштыру (ел саен)	км	41*
2.3	Янгынга каршы минераллаштырылган полосаларны чистарту һәм яңарту (ел саен)	км	190**
3.	Юллар төзелеше		
3.1	Янгынга каршы юллар төзелеше	км	1***
3.2	Янгынга каршы билгеләнештә юлларны үзгәртеп кору	км	3
4.	Дозор-сак хезмәте		
4.1	ЯХС биналары төзү	данә	–
4.2	Вақытлы янгынгы сакчыларын яллау	кеше	4
5.	Янгынгына каршы көрәш чаралары		
5.1	Я/к су белән тәмин итү чыганакларына килү юллары ясау	данә	2****

№ п/п	Чараларның аталышы	Үлч.бер.	Таләп ителә
1	2	3	4
5.2	Янгынга каршы инвентарь туплау пунктлары оештыру	данә	5
5.3	Янгын сүндерү сулыклары ясау	данә	2
6.	Янгынга каршы жайланмалар сатып алу		
6.1	Урман-янгын сүндерү автомашиналары	данә	1
6.2	Янгын мотопомпалары	данә	1
6.3	Басымлы янгын жиңсәләре	пог. м	440
6.4	Уткабызгыч аппаратлар	данә	2
6.5	Бензопычкылар	данә	1
6.6	Ранецлы урман янгын сүндергечләре	данә	1
6.7	Кул кораллары:		
	Көрәкләр	данә	2
	Балталар	данә	1
	тәкмәннәр	данә	1
	тырмалар	данә	–
	аркылы пычкылар	данә	–
7.	Янгын чыгу куркынычын мониторинглау	мең га	58,9 (ел саен)
	Урманнарны янгыннардан саклау буенча планлаштырылган чараларга ел саен киткән чыгымнар күләме – барлыгы	мең сум	Республика буенча тулаем каралган
	шул исәптән:		
	– Урман янгыннарын сүндерү буенча системалар һәм чаралар булдыру (ПНВ, радио-телефон элементсен, моторлы транспортны карап тоту, янгын сакчылары яллау)	мең сум	- // -
	– Урман янгыннарын сүндерү	мең сум	- // -
	– Авиапатруль	мең сум	- // -
	– Башка төрле чаралар (ш.и. янгынга каршы пропаганда)	мең сум	- // -

Искәрмә:

* – Ял урыннарын оештыру күләме ау хужалыгы буенча урман кишәрлекләренәң арендаторлары тарафыннан ял итү өчен оештырылган чөлтәрләр булуга бәйле рәвештә 52 данәгә киметелде.

** – Янгынга каршы полосалар кору чистарту һәм яңарту күләме таләп ителә торган нормадан 60%ка киметелде, чөнки урманчылык территориясендә нефть табучы предприятиеләр тарафыннан янгын чыгуны һәм таралуны кисәтү буенча күпсанлы чаралар үтәлдә.

*** – Юл төзелеше күләме, урманчылык территориясендә нефть табу предприятиеләренәң юл чөлтәрләре киң үсеш алуға бәйле рәвештә, таләп ителгән нормадан 50%ка киметелде.

**** – Янгынга каршы су белән тәмин итү чыганакларына килә торган юллар күләме урманчылыктагы осталык кишәрлекләре санына туры китереп, 17 данә күләмендә кабул ителде.

**Урманнарны янгыннардан саклаганда эш урыннарын урнаштыру һәм
планлаштыру нормативлары**

№ п/п	Күрсәткечләр	Нормативлар (оптималь күрсәткечләр)
1.	Гомуми нормативлар	
1.1	Урман фондын урман янгыннары районнарына бүлү:	
	– жир өстендә саклау районнары – жир өстендәге авиапатруль сагындагы районнар	Янгыннарны ачыклау һәм сүндерү жир өсте чаралары белән гамәлгә ашырыла Янгыннарны авиация ярдәмендә ачыклау, жир өсте көчләре һәм чаралары белән сүндерү
1.2	Янгын куркынычлыгы дәрәжәсе буенча урман фонды кишәрлекләрен бәяләү	
	– югары – уртача – түбән	Үсеп китү урыны шартлары буенча – 1-2 класслар, һава шартларына карап – 4-5 класслар 3 класс (ике очракта да) Үсеп китү урыны шартлары буенча – 4-2 класслар, һава шартларына карап – 1-2 класслар
1.3	Урманнарның фактта яну чоры (янгын куркынычы тудыручы һава торышы чоры)	Һава торышы буенча янгын куркынычының 2-5 класска кадәр көннәре
1.4	Билгеле бер урманчылык буенча янгын чыгу куркынычы чорының фактик озынлыгын билгеләү (киш. урманчылыгы буенча)	Кар катламы кузгалу һәм барлыкка килү. 10 һәм аннан күбрәк ел дәвамында урманнарның фактик януының максималь һәм уртача озынлыгы. Жирле шкалалар буенча һава торышының янгын чыгу куркынычы дәрәжәсе – һава торышының 2 класслы янгын куркынычы башлану һәм бетүнең иң соңгы һәм уртача даталары
1.5	Урманнарның чагыштырмача янучанлыгы	Янгыннарның уртача еллык майданын урман фонды майданына бүлүдән килеп чыккан зурлык
1.6	Урман янгыннарының зурлыклары: – зур – исәпкә алырлык	Майданы 25 га артык Теләсә нинди майданда урман фонды территориясә янып китү
1.7	Янгын күәте – түбән – уртача – югары	Ялкын биеклегә 0.5 м һәм аннан түбәнрәк Ялкын биеклегә – 0.6-1.0 м 1.0 метрдан биегрәк
2.	Жир өстендәге сак районнарында урманнарны янгынга каршы планлаштыру нормативлары:	
2.1	Янгын куркынычы янаган зур ылыслы токым биләмәләрен планлаштыру	Өске һәм түбәнге янгыннарга таралуга каршы киртә, шулай ук барлыкка килгән янгыннарны локальләштергәндә терек линияләре буларак хезмәт итүче янгынга каршы табигый яки ясалма киртәләр һәм аралыклар белән 2-12 мең гектаргача майданлы зур йомык блоklarга бүлү (аларның янгын чыгу куркынычы дәрәжәсенә һәм урман хужалыгы интенсивлыгына карап). Аларда уртак юл челтәрләренә керү урыны булган юллар салалар

№ п/п	Күрсәткечләр	Нормативлар (оптималь күрсәткечләр)
2.2	Урман биләмәләре территориясендә янгынга каршы табигый киртәләр сайлау	Су баса торган киң тугайлары булган зур күлләр һәм елгалар, яфраклы токымнар өстенлек иткән урман кишәрлекләре (составы буенча кимендә 7 берәмлек), урманнар һәм янучан материаллар капламаган кишәрлекләр
2.3	Янгынга каршы ясалма киртәләр һәм аралыклар сайлап алу	Тимер юл трассалары һәм автомобиль юллары, электр тапшыру линияләре һәм торбаүткәргечләр һ.б. һәр ягы буйлап мөмкин булган саен 50-60 метр киңлектәге яфраклы агачлык полосасын утырталар. Киртәләрнең гомуми киңлеге – 120-150 метр. Яфраклы полосаларның урманга карап торган тышкы ягы буенча 1,4 метр киңлектәге минполосалар булдырыла, ә эгәр дә яфраклы полосалар янгын куркынычы буенча 1 һәм 2 классына караучы кишәрлекләргә якин урнашса – бер-берсеннән 5-10 метр ераклыктагы ике минполоса булдырыла. Яфраклы полосаларны утырту мөмкин булмаган ылыслы урман утыртмалары территориясе (урман бүлемтеге сәбәпле) чокырның һәр ягынан киңлеге 120-150 м булган полосаларда янучан материаллардан (агач материалы чүбәннән, ылыслы шытымнардан, янгын куркынычы булган урманчыклардан, ылыслыларның 1,5-2,0 метрга кадәрле аскы ботакларыннан һ.б.) даими рәвештә чистартып торыла. Ылыслы урманның мондый полосаларын янәшә урнашкан урманнан чиклиләр һәм буйлы юнәлештә һәр 20-30 метр саен 1,4 метр киңлектәге минполосалар белән аералар. Мондый төп каршылыкларның гомуми киңлеге (чокыр яки юлларның киңлеге белән берлектә) – 260-320 метр.
2.4	Янгынга каршы өстәмә киртәләр һәм аралыклар ясау	2.2 һәм 2.3 пунктларда күрсәтелгән киртәләр тиешле күләмдә булмаган очракта, блок буйлатып йомык божра булдыру өчен аларда юллар һәм һәр ике як буйлап яфраклы полосалар булдырып, чокырлар казылар

№ п/п	Күрсәткечләр	Нормативлар (оптималь күрсәткечләр)
2.5	Уртача интенсивтагы урман хужалыгы алып барыла торган зоналарда урнашкан, янып китү дәрәжәсе югары булган аеручы кыйммәтле ылыслы токым биләмәләрен планлаштыру	2-12 мең га (2.1 п. кара) кадәр майданлы эре блокларны һәм биләмәләрне, үз чиратында, уртасыннан, зурлыгы буенча, майданы 400-1600 га йомык блокларны киртәләр (чокырлар, ялкынга каршы саклагычлар) ярдәмендә 2.2-2.4 пунктларда бәян ителгән тәртиптә аералар. Шул ук вакытта киң кулланылыштагы (тимер юл, шоссе) юлларның һәр ягы буенча яфраклы полосаларны (хужалары көче белән) 30-50 м киңлектә, ә башка чокырлар, шул исәптән кварталлардагы урман юллары буйлап һәр ягыннан 10-15 м киңлектә булдыралар. Ылыслы агачлыкларның чокырга янәшә торучы аеруча кыйммәтле биләмәләрендә (яфраклы полосалар ясау мөмкинлеге булмаганда) киңлеге 100 м полосаларны һәр яклап янучан материаллардан чистарталар һәм, 2.3 п. күрсәтелгәнчә, һәр 20-30 м саен буйдан-буйга минполосалар ясыйлар. Яфраклы токымнардан мондый эчке (өстәмә) ышыкларның киңлеге 60-100 м булырга тиеш, ылыслы токымнардан – 200 м., урман ызаннары буйлап – 20-30 м (чокырларның һәм урман ызаннары киңлеген исәпкә алмыйча)
2.6	Яшел зона урманнарында һәм 1 төркемдәге башка урманнарда ылыслы культураларның һәм яшь урманнарның эре кишәрлекләрен планлаштыру	Аларны я/к билгеләнгән минполосалар яисә юллар ярдәмендә 25 гектарлы блокларга бүлеләр, һәр ягында яфраклы яшь агачлардан һәм куаклыклардан 10 метр киңлегендәге полосалар ясала. Үзәге буйлап гади юллы ышыкның гомуми киңлеге – 30 м. Әгәр яфраклы полосалар утырту мөмкинлеге булмаса, ул чакта аралыкка янәшә торучы ылыслы агачларда һәр ягыннан 100 м. киңлегендәге полосаларда янучан материалны алып ташларга, шулай ук һәр 20-30 метр саен (2.3 п. к.) буйлы минполосалар салырга кирәк.
2.7	Поселоклар янәшәсендә ылыслы урманнар планлаштыру	Урман биләмәсе тирәли янгынга чыдам, киңлеге кимендә 150 метрлы яфраклы урман кашаклары булдырыла. Мондый урман кашакларының ике чиге буйлап 2,5 метрдан тар булмаган киңлектәге минполосалар ясала. Әгәр яфраклы урман кашакларын булдыру мөмкин булмаса, ул вакытта поселокка якин урнашкан ылыслы урман полосаларында 250-300 метрлы киңлектә янучан материалларны тулысынча алып бетереләр һәм алар буйлап һәр 50 метр саен буйлы минполосалар салалар (2.3 п. кара).
2.8.	Яклаучы миниполосаларны бульдозерлар, тракторлар, туфрак эшкәртүче һәм башка төрле кораллар ярдәмендә туфрак өстендәге каплам төренә һәм куәтенә бәйле рәвештә салганда:	

№ п/п	Күрсәткечләр	Нормативлар (оптималь күрсәткечләр)	
	<p>– лишайниклардан һәм яшел мүкләрдән</p> <p>– жиләкләрдән һәм арчаннан</p> <p>– көчле үлән капламы булганда һәм чүпләнгән кишәрлекләрдә минималь киңлеге</p> <p>– блоклар һәм ылыслы биләмәләр эчендә (п.п. 2.1, 2.5 - 2.7)</p>	<p>1,0 метрдан 1,5 метрга кадәр 1,5 метрдан 2,5 метрга кадәр 2,5 метрдан 4.0 метрга кадәр</p> <p>1.4 м (бер мәртәбә ПКЛ-70 сукасы уза)</p> <p>Корьмалар, урман культуралары, табигий шытып чыккан урманнар биләгән мәйданнар тирәсендә, ылыслы, яфраклы урман үсентеләрендә уза торган агач ташу юллары буйларында, миниполосалар дэвамь буларак, булдырылган янгынга каршы барьерларда һәм ылыслы урман үсентеләрендә, шулай ук кирәк булган башка урыннарда</p>	<p>Бары тик терәк сыйфатындагына хезмәт итә алалар, полоса киңлеге түбәнге ялкын телләренән мөмкин булган биеклегә икеләтә артык булу хисабына</p>
	<p>– янгын куркынычы янаган чорга эзер урман продукциясе һәм агач кисү калдыклары белән калдырылган коры туйраклардагы ылыслы яссы урман диләнкеләрендә</p>	<p>Урман эзерләүчеләр ярдәме белән урман бүлемтекләре миниполосалар белән әйләндереп алына. Моннан тыш, 25 гектардан артык мәйданлы диләнкеләр аркылы миниполосалар белән 25 гектардан артмаган кишәрлекләргә бүленергә тиеш. Аларга агач өеп кую урыннары шулай ук аерым йомык миниполосалар белән, ә ылыслы кисенте урыннарында бер-берсеннән 5-10 м ара белән шундый ике полоса белән әйләндереп алына</p>	
	<p>– тимер юллар, шосселар һәм агач ташу юллары буйларында (алар карый торган оешмалар ярдәмендә)</p>	<p>Алар буйларындагы полосаларны (агач ташу өчен – һәр ягыннан 10 м) янгын сезоны эчендә ауган агачлардан, агач чүпләреннән һәм башка тиз кабынып китүчән материаллардан чистартып торыла. Минераллаштырылган полосаларны чигерелгән полосаларның тышкы ягы буйлап салалар, ылыслы утыртмаларда коры туфракта – бер-берсеннән 5 метр ераклыкта ике минеральләштерелгән полоса салына. Шундый ук шартларда миниполосалар белән юл буйларында яткан шпаллар өемнәрен һәм кар саклау щитларын, агач күперләрен, стационар платформаларны, торак йортларны һәм юлларны карап йөрүчеләр будкаларын әйләндереп алалар, учак ягу рөхсәт ителгән урыннар, урманда ял итү һәм тәмәке тарту урыннары, урманнарда эшләр башкарганда ЯММ саклау урыннары тирәли, янгын куркынычы урман промыселлары мәйданчыклары тирәли (күмер ягу, сагыз, дегет эшкәртү һәм башкалар), арадаш һәм төп чәер складлары тирәли, авыл хужалыгы жирләре чикләре буйлап әйләндереп алалар.</p>	
2.9	Янгын куркынычы сезонында янгынга каршы аермалар кору:		

№ п/п	Күрсәткечләр	Нормативлар (оптималь күрсәткечләр)	
	– урманда агач саклыханәләре тирәли	Саклыкханәләрне ачык урыннарда түбәндәге аралыкта урнаштыралар: яфраклы урман диварларынан складлаштыру урыннары майданы 8 га – 20 м кадәр, 8 га һәм аннан да күбрәк – 30 м, ылыслы һәм катнаш урман диварларынан складлаштыру урыннары майданы 8 га – 40 м, 8 га аннан да күбрәк – 60 м. Саклыкка кую урыннары һәм күрсәтелгән янгынга каршы аермалар янучан материаллардан чистартыла	
	– торф табучы предприятиеләр тирәли	Тирә-яктагы урман массивларынан 75-100 метр киңлектәге эчке кырыеннан йомык суүткәргеч каналлы чокырлар белән аералар. Чокыр полосасында ылыслы агачларны, һәм шулай ук 8 метрга кадәр биеклектәге яфраклы агачларны кисәләр һәм бүтән янучан материаллардан чистарталар	
2.10	Янгын сүндерү сулыклары ясау: урман янгыннары килеп чыгу мөмкинлеге булган урыннан ерак урнашкан су чыганакларын урнаштыру:		
	Утыртмаларның янгын куркынычына утырт.	Ераклыгы, чм	Бер сулыктан су белән тәэмин ителүче утыртмалар майданы, га
	1	2-4	500
	2	2-8	2000-5000
	3-5	8-12	5000-10 000
	– янгын сүндерү өчен табигый су чыганакларын эзәрләү	Аларга килү юлларын төзекләндерү, янгын автоцистерналары һәм мотопомпалар белән су алу өчен махсус майданчыклар жиһазландыру, ә кирәк очракларда сулыкларны тирәнәйтү һәм буалау	
	– янгын сүндерү буенча ясалма сулыклар төзү	«Росгипролес» институтының типлаштырылган проектлары буенча, янгын куркынычы югары булган урман массивларында аларда табигый су чыганаклары булмаганда, яхшыртылган автомобиль юллары янында, алардан сулыкларга кадәр килү юллары салынган булырга тиеш	
	– янгынга каршы сулыкта нәтижәле су запасы	Жәйге иң эссе чорда кимендә 100 ^{м3}	
2.11	Урман юллары ясау:		
	– юл челтәрләренең гомуми калынлыгы (куелыгы)	Кимендә 6 км – 1000 га гомуми майданга, шул исәптән янгын куркынычы түбән булган һәм янгын тиз таралмый торган урман үсентеләре өстенлек иткән кварталларда юллар челтәре куелыгы 6 км/мең га рөхсәт ителә, янгын куркынычы югары булган урман үсентеләре өстенлек иткән кварталларда ул бу күрсәткечтән артык булырга тиеш	

№ п/п	Күрсәткечләр	Нормативлар (оптималь күрсәткечләр)
	– урман хужалыгы юллары	Урман янгынарны белән көрәш өчен түгел, урман хужалыгы ихтыяжлары өчен кирәкле юллары булган кишәрлекләрдә урман хужалыгы интенсив алып барыла торган үзләштерелгән урманнарда корыла. 5 категория гомуми файдаланудагы юлларга тиндәштерелә һәм 3 типка бүленә. 1 типлы урман хужалыгы юллары: бер полосалы, полосаларның гомуми киңлеге – 8 м, юл кырые киңлеге – 1,75 м. Исәпләп чыгарылган хәрәкәт тизлеге – 60 км/сәг, сикәлтәле урыннарда 40 км/сәг кадәр кими
	– янгынга каршы билгеләнеш юллары	Урман хужалыгы буенча 3 типлы билгеләнеш юлларына карыйлар, жир капламының киңлеге – 4,5 м, юл кырыйлары киңлеге – 0,5 шәр метр. Аларны гамәлдәге урман юллары челтәрләренә өстәмә коралар, автотранспорт янгынг буенча куркыныч саналган урыннарда һәм сулыкларга үтәп керә алсын өчен. Аларга шулай ук табигый грунт юллары, квартал урман юллары һәм төрле трассалар кертелә
2.12	Көчләрне һәм чараларны янгынг сүндерү урынына илтәп житкерү вакыты	Янгынг күрәнгәннән соң 3 сәгаттән дә артмаска тиеш. Янгынг куркынычы югары булган кишәрлекләр өчен А – 0,5-1,0 сәгаттән дә артмаска тиеш
2.13	Янгынг урынына бару юлына китә торган вакытны исәпләп чыгарганда юлларның, сукмакларның яисә жәяүлеләр узып йөрерлек урыннарның сикәлтәлеген һәм жир өсте рельефын исәпкә алу өчен аларны озынайту коэффициентлары	
	– 1 типлы урман хужалыгы юллары өчен – 3 типлы урман хужалыгы (янгынга каршы) юллары өчен	Тигез жирлектә – 1,1; таулыклы жирлектә – 1.25 Тигез жирлектә – 1,15; таулыклы жирлектә – 1.65
2.14	Янгынг сүндерүче хезмәткәрнең хәрәкәт тизлеге	Гадәттә 1-3 км/сәг (автомобиль юлыннан коралларын күтәрәп янгынг урынына килгәндә)
2.15	Жир өсте патруль маршрутларын планлаштыру нормативлары:	
2.15.1	Урнаштыру урыннары	Агач-куаклар аз булган урыннарда (15% һәм аннан да түбән) һәм территория буйлап вак урман кишәрлекләре урнашканда. Кыр саклау урман үсентеләрен, чокырлар һәм балкалар буйлап үсентеләренә саклаганда яшел зоналар урманнарында, урман паркларында һәм башкаларда. Стационар күзәтү пунктларынан күзәтүгә һәм авиатрульгә өстәмә рәвештә – агач материалы әзерләү урыннарында, төрле объектлар төзү урыннарында һәм трассаларда, ял зоналарында, елгалар һәм күлләр ярлары буйлап, янгынг куркынычы югары булган урыннарда
2.15.2	Патруль маршрутының озынлыгы	Транспорт төренә, юллар торышына һәм саклана торган кишәрлеккә карап чыгу санына бәйле рәвештә

№ п/п	Күрсәткечләр	Нормативлар (оптималь күрсәткечләр)
2.15.3	Янгын куркынычы булган кишәрлекләрдә урман-янгын патруленең хәрәкәт тизлеге	
	– мотоцикллар, машиналар һәм башка транспорт чаралары	Гомуми файдаланудагы шоссе юллары буйлап – 30 км/сәг артык, урман юллары буйлап – 15-20 км/сәг.
	– моторлы көймәләрдә һәм катерларда	Урмансыз киңлекләрдә юл хәрәкәте иминлеге кагыйдәләре нигезендә арттырылырга да мөмкин Су юллары буйлап – 15-20 чм/сәг чигендә
2.16	Жирлектә урман янгыннары чыгуга күзәтчелек пунктларын урнаштыру нормативлары:	
2.16.1	Манараларның әйләнә-тирәлектән биеклегенә бәйле рәвештә максималь күзәтү радиусы (бик яхшы күренүчәнлек шартларында): – манаралар биеклегенә, м – күзәтү радиусы, чм	10 15 20 25 30 35 40 12 15 17 19 21 23 24
2.16.2	Манараларны оптималь урнаштыру	Калку жирләрдә – бер-берсеннән 10-12 чм. ерак түгел, ә тигез жирдә – 5-7 чм. Янгын чыгуның иң ихтимал төбәгендә аның урынын 2-3 пункттан почмак үлчәү инструменты (буссоль һ.б.ш.) һәм бинокль ярдәмендә төгәл аныклау исәбеннән. ПТУ-59 телевидение корылмасының күзәтү радиусы 8 чм кадәр (күзәтче югары күтәрелмичә дә). Видеоконтроль жайланмасын һәм идарә пультаын мачтадан 1 чм кадәр ераклыктагы теләсә нинди ябык бинага урнаштыралар, ә кабельнең озынлыгы 1 чм алып 3 чм кадәр булганда линия көчәйткече тоташтырырга кирәк.
2.16.3	Манараларны (чаралар житеشمәгәндә) рөхсәт ителгәнчә урнаштыру	35 м биеклегенә типлаштырылган металл вышка начар һава шартларында 10-12 чм, ә яхшы шартларда 20 чм кадәр араны күрергә мөмкинлек бирә. Шуңа күрә аларны минималь күренүчәнлектән икеләтә күбрәк ераклыкта (20-24 чм) урнаштыралар. ПТУ-59 телевидение корылмасының күзәтү радиусы - 10-15 чм кадәр.
2.16.4	Күзәтү манараларының хезмәт итү вакыты: – агач – 10 ел – металл – 30 ел	Манараларның хагы бертигез диярлек
2.17	Янгын-химия станцияләрен планлаштыру һәм урнаштыру нормативлары:	
2.17.1	ЯХС оештыруның максатка ярашлылык күрсәткечләре (урманнарны янгыннан саклауны оештыру планнарына ярашлы рәвештә)	Беренче чиратта, беренче өч класслы янгын куркынычына караган кыйммәтле урманнары, һәр 1000 га урман фондына гомуми озынлыгы 6 чм ким булмаган транспорт юллары һәм су юллары булган урман хужалыкларында

№ п/п	Күрсәткечләр	Нормативлар (оптималь күрсәткечләр)
2.17.2	<p>Һәр ЯХС тирәсендә беркетелә торган урманнар территориясе радиусы:</p> <ul style="list-style-type: none"> – юл челтәрләре яхшы торышта булган очракта – канәгатьләндерерлек – сыйфатлы түгел 	<p>Иң күбе 40 чм</p> <p>Иң күбе 30 чм</p> <p>Иң күбе 20 чм</p>
2.17.3	<p>ЯХС бинасын урнаштыру өчен урын сайлау</p>	<p>Урманның янғын куркынычлы һәм янучан кишәрлекләренә мөмкин кадәр якында, беркетелгән территория үзөгәндә, урман хужалыгы (урманчылык) конторасына, цехларга, түбәнге агач саклыкханәләренә, күп кешеләр эшли торган бүтән хужалыкларга, төп транспорт юлларына, сулыкларга якин жирдә. Берничә варианттан бу шартлардагы иң мөһим таләпләрнең күпчелегенә туры килә торганын сайлыйлар. Техника һәм урман янғыны бригадалары гадәттә бер пунктта туплана, ләкин кирәк булганда ЯХС тармаклары ике я күбрәк пунктта да урнашырга мөмкин (зур булмаган ерак, янғын куркынычлы урманчылыкларда яисә аерым ЯХС оештыру максатка ярашсыз булган аймакларда).</p>

Урманнардан файдаланганда барлыкка килгән очракта урман янғыннарын кисәтү һәм аларны тиз арада локальләштерү максатында урманнардан файдалану урыннарында янғын сүндерү буенча кирәкле күләмдә чараларның булуы күздә тотыла.

Рослесхозның «Янғын-химия станцияләре турында нигезләмә» 1997 елның 19 декабрендәге № 167 боерыгы һәм Россия Табигать министрлыгының «Урманда янғыннарны кисәтү һәм сүндерү чаралары төрләрен, әлеге чаралар белән урманнардан файдаланучы затларның тәэмин ителү нормативларын, урманнардан файдаланганда урман янғыннарын кисәтү һәм сүндерү чаралары булу нормаларын раслау турында» 2014 елның 28 мартындагы № 161 боерыгы нигезендә агач материалы эзерләүне гамәлгә ашыручы юридик һәм физик затларның янғын сүндерү чаралары тупланган пунктларда тиешле янғын техникасы, кирәк-яраклар һәм инвентарь булырга тиеш.

Урманчылык территориясендә янғын техникасына, жайланмасына, кирәк-яракларга һәм инвентарьларга ихтыяж булуы турында белешмәләр 14.2.5 таблицада күрсәтелде.

14.2.5 таблица.

Урманнардан файдаланучы затларның урман янғыннарын кисәтү һәм сүндерү чаралары белән тәэмин ителү нормативлары

№ п/п	Урман янгынарнын кисәтү һәм сүндерү чараларының аталышы	Үлч. бер.	ЯХС-2 булган очракта чаралар күләме	Искәрмә
1	2	3	4	5
Төп жиһазланыш				
1	Урманда янгынга каршы автоцистерна, урман-патруль автомобиле, «Которна» тибындагы урман-янгын модуле	данә	2	Юл челтәрләре үсеш алган районнарда янгын чыккан урынны янгын сүндерү чаралары һәм хезмәткәрләр белән тәмин итү
2	6 тоннага кадәр йөк күтәрә торган, авыр урыннардан үтү мөмкинлеге зур булган бортлы автомобиль	данә	2	Юл челтәрләре үсеш алган районнарда хезмәткәрләр һәм янгын сүндерү чаралары белән тәмин итү
3	1 тоннага кадәр йөк күтәрә торган, авыр урыннардан үтү мөмкинлеге зур булган бортлы автомобиль	данә	1	Янгыннар сүндергәндә патрульлек итү һәм хезмәтләр күрсәтү
4	22-32 ат көче булган, коляскалы авыр мотоцикл	данә	1	Янгыннар сүндергәндә патрульлек итү һәм хезмәтләр күрсәтү
5	Күчмә мотопомпа яки минутына 600-800 житештерелешле элөп куела торган тешле тәгәрмәчле насос	данә	2-3	Янгыннарны сыекчалар белән сүндерү өчен
6	60-120 л/мин житештерелешлек аз габаритлы күчмә мотопомпа	данә	2-4	-//-
7	Су өчен 100-1500 литрлы алынмалы-куелмалы цистерна яки резин савыт (резервуар)	данә	2	Суны янгыннарга китерү өчен
8	90-175 а.к. бульдозер	данә	1	Минполосалар ясау һәм янгыннарны локальләштерү өчен
9	Урман өчен трактор сабаны яки полосасалгыч, грунтомет, бульдозер күгәне һәм транспорт чаралары белән башка төрле янгын сүндерү кораллары	данә	2-5	Туфрак шартларына карап, минполосалар һәм чокырлар салу өчен
10	Тарттыргычы булган трейлер, 10-30 тонна авырлыктагы техниканы транспортлау агрегаты	данә	1	Каты түшәмәле юллар булганда

№ п/п	Урман янгынарнын кисәтү һәм сүндерү чараларының аталышы	Үлч. бер.	ЯХС-2 булган очракта чаралар күләме	Искәрмә
1	2	3	4	5
11	15. Радиостанция (урман хужалыгы, урманчылык радио челтәрендә кулланыла торган ешлык диапазонына карап):	данә		
	а) стационар (ЯХС бинасында яки урман хужалыгы, урманчылык конторасында)	данә	1	Урман хужалыгы, урманчылык, бригадалар, күчмә объектлар белән элементгә керү өчен
	б) йөртелә торган (барлык урман-янгын һәм патруль күчерү чараларында)	данә	8	Күчмә техникалар белән үзара, урман хужалыгы, урманчылык конторасы, күзәтчелек пунктлары, вышкалар белән элементгә керү өчен
	в) күтәрәп йөртә торган	данә	8	Бригадирга эшчеләр, машина йөртүчеләр белән һәм үзара аралашу өчен
12	Хәрәкәт итә яки күчереп йөртелә торган тавыш-хәбәр жайланмасы	данә	2	Урман-янгын бригадасын тәэмин итү, янгынарны сүндергәндә команда бирү өчен
13	Ут төртү аппараты	данә	4-10	Кисенте калдыкларын яндыру өчен
14	Ранецлы урман янгын сүндергече житештерелешле минутына 1,8-3,0 литр	данә	20-50	Янгынар сүндерү һәм яндырганда терәк полосалар ясау өчен
15	40-100 см диаметрындагы агачларны аудару өчен бензин-мотор пычкысы	данә	2-3	Полосалар һәм чокырлар трассаларында агачларны аудару һәм эшкәртү өчен
Технологик жиһазланыш:				
1	Этеме янгын жиңсәләре, – 26 һәм 51 диаметрлы яки – жиңеләйтелгән (этеме 0,5 мПа кадәр), – нормаль (этеме 1,2 мПа кадәр), – көчәйтелгән (этеме 1,5 мПа кадәр)	м.	5000-7000	Янгынарга су бирү өчен һәм яраксызланган жиңсәләрне алмаштыру өчен резерв
2	Янгын көпшәсе.	данә	8	Күчереп йөртелә

№ п/п	Урман янғыннарын кисәтү һәм сүндерү чараларының аталышы	Үлч. бер.	ЯХС-2 булган очракта чаралар күләме	Искәрмә
1	2	3	4	5
				торган янғын мотопомпалары комплекты
3	Торфлы көпшә	данә	2	Торф янғыннарын сүндерү өчен
4	Ялгый торган этемле башчык (жиңсәнеке); күчереп йөртелә торган этемле башчык; тармакланган өчйөрешле; тармакланган икейөрешле	данә	60	Этемле янғын жиңсәләрен үзара һәм янғын сүндерү жайланмасы белән тоташтыру; төрле диаметрлы жиңсәләрне үзара ялгау; магистраль жиңсәләрдән суны бүлү
5.	Ут сүндерә торган сыекчаны саклау өчен савыты булган болгаткыч агрегат	данә	1-2	Измәләр әзерләү өчен
6.	Жиңсәләрне бер урыннан икенче урынга күчерү жайланмасы	данә	2	
7.	Универсаль һәм корсетлы кыскыч	данә	50	Жиңсәләрдән су тамган урыннарны бетерү өчен
8.	Янғын көрәге	данә	100	Ялкынны жир белән күмү
9.	«Пуласки» тибындагы янғын сүндерү балта-тәпкесе	данә	20	Минполосалар салу, түшәмәне салдыру һ.б.
10.	Янғын сүндерү тырмалары (металл)	данә	20	Минполосалар салу
11.	Янғын сүндерү чиләге (сыешлыгы – 10 л.)	данә	20	Янғынның калган өлешен сүндереп бетерү
12.	Аркылы пычкы	данә	10	Трассаларны чистарту
13.	Күләмле канистра 10-20 л	данә	10-30	Янғын сүндергеч измәләрне ташу өчен һәм мотопомпаларга ЯММ
14.	Балта	данә	20	Трассаларны чистарту
15.	Һава торышының янғын куркынычын үлчәү өчен жайланма (УСП-1) яки явым-төшемне үлчәгеч, психромер һ.б.	данә	2	
16.	Алынмалы-куелмалы контейнер (стандарт түгел)	данә	Бригадалар санына карап	Янғын сүндерү инвентарын ташу

№ п/п	Урман янгынарнын кисәтү һәм сүндерү чараларының аталышы	Үлч. бер.	ЯХС-2 булган очракта чаралар күләме	Искәрмә
1	2	3	4	5
				өчен
Оештыру-техник жиһазланыш:				
1	«Авиалесохрана» өчен эшләнгән аптечка жыелмасы	данә	6-10	Янгында медицина ярдәме күрсәтү
2	Хосусый яра бәйләү пакеты	данә	Команда әгъзалары санына карап	Шул ук
3	20 л кадәр сыешлы канистра яки бидон	данә	6	Эчә торган суга
4	Махсус киём һәм аяк киеме	данә	Команда әгъзалары санына карап	4-7 п. нигезендә мөлкәт урман составын жәрәхәт алулардан һәм пешүләрдән яклау өчен ТБ таләпләренә туры килергә тиеш
5	Респиратор	данә	Шул ук	
6	Саклагыч күзлекләр	данә	Шул ук	
7	Яклагыч каскалар	данә	Шул ук	
7	Йоклый торган капчык	данә	Команда әгъзалары санына карап	
9	8-12 кешелек палаткалар	данә	Шул ук	
10	Кружка	данә	Шул ук	Эчә торган суга
11	Инә	данә	10	Жиңсәләрне ремонтлау
12	Химик карандаш яисә фломастер	данә	10	Жиңсәләрнең зыян күргән урыннарын тамгалау өчен
13	Чәчле яки капрон щетка	данә	5	Жиңсәләрне юдыру өчен
14	Келәй (резин һ.б.)	данә	5	Жиңсәләрне ремонтлау өчен
15	Бинокль (кыр)	данә	3	Жирлекне карау өчен
16	Андрианов компасы	данә	4	Жирлектә юнәлеш алу өчен
Ярдәмче материаллар:				
1	Янгын сүндерә торган состав	т.	1,5	Суның янгын сүндерү үзлекләрен көчәйтү өчен
2	Жебеткеч, кг (ДБ, сульфанол, НП-1 һәм башка юа торган чаралар)	кг.	100	Шул ук
3	Ягулык-майлау материалы (бензин, дизель ягулыгы, майлар)	л.	Сарыфларга, техника санына, янгыннар	

№ п/п	Урман янгынарның кисәтү һәм сүндерү чараларының аталышы	Үлч. бер.	ЯХС-2 булган очракта чаралар күләме	Искәрмә
1	2	3	4	5
			күләменә һәм аларны сүндерү вакытына карап ясалган исәпләмә	

Һәр транспорт чарасына өстәмә күздә тотыла:

балта – 1 данә;

гади лом – 1 данә;

чиләк (яисә 10-15 литрлы су савыты) – 1 данә;

янгын сүндергеч – 1 данә.

Эшләнүче һәр диләнкегә, шулай ук өске саклыкханә өчен өстәмә күздә тотыла:

штыклы көрәк – 3 данә;

чиләк (яисә 10-15 литрлы су савыты) – 2 данә;

ранецлы урманда янгын сүндергеч – 3 данә.

2.17.2. Урманнарны яклауга карата таләпләр (санитар-савыктыру чараларының, урманнарны яклау буенча профилактика чараларының, зарарлы организмнарның чыганаclarын ликвидацияләү чараларының, шулай ук вәкаләтле федераль башкарма хакимият органы билгеләгән башка чараларның нормативлары һәм параметрлары)

Урманнарны зарарлы организмнардан яклау РФ УК 60.1-60.10 статьялары һәм «Үсемлекләр карантини турында» 2014 елның 21 июлендәге № 206-ФЗ федераль закон, Россия Федерациясе Хөкүмәтенен 2017 елның 20 маендагы № 607 карары белән расланган Урманнарда санитар куркынычсызлык кагыйдәләре (алга таба – Урманнарда санитар куркынычсызлык кагыйдәләре) нигезендә гамәлгә ашырыла.

Урманнарны яклау зарарлы организмнарны (үсемлекләре, хайваннарны, билгеле бер шартларда урманнарда һәм урман ресурсларына зарар китерерлек авыру кузгатучы организмнарны) ачыклауга һәм алар таралуны булдырмауга, карантин объектларга кертелгән зарарлы организмнар чыганаclarы барлыкка килгән очракта, аларны локальләштерүгә һәм бетерүгә юнәлдерелә.

Урманнарда санитар куркынычсызлык кагыйдәләре урманнарны зарарлы организмнардан, шулай ук зарарлы йогынтыдан яклауның бердәм тәртибен һәм шартларын, шулай ук урманнарда санитар иминлек тәэмин итүгә юнәлдерелгән урманнарда санитар куркынычсызлык кагыйдәләрен билгели.

Урманнарда санитар иминлекне тәэмин итү максатларында түбәндәгеләр гамәлгә ашырыла:

- 1) урманнарны яклау ягыннан районлаштыру (урман патологиясе янаган зэгыйфь, уртача һәм көчле зоналарны билгеләү);
- 2) дәүләт урман-патологик мониторинг;
- 3) урман патологиясенә тикшеренүләр уздыру;
- 4) зарарлы организмнар таралуны кисәтү;
- 5) урманнарда янғын куркынычсызлыгы буенча бүтән чаралар.

Урманнарда 3-5 пунктларда күрсәтелгән санитар куркынычсызлык чаралары Татарстан Республикасы урман планы, урманчылыкның урман хужалыгы регламенты һәм урманнарны үзләштерү проекты нигезендә гамәлгә ашырыла.

Урманнарда санитар куркынычсызлык кагыйдәләрен Россия Федерациясе Хөкүмәте билгели.

Урман патологиясе буенча тикшеренүләр урманнарда дәүләт урман-патологик мониторинг белешмәләрен, шулай ук урманнарның санитар һәм урман-патологик торышы турында башка мәгълүматларны исәпкә алып уздырыла.

Урман патологиясе буенча тикшеренүләр жир өсте һәм (яисә) дистанцион методларны кулланып, – урманнарның санитар һәм урман-патологик торышына зарури төгәл бәяне тәмин итүче визуаль һәм кораллы ысуллар белән уздырыла.

Урман патологиясе буенча тикшеренүләргә уздыру тәртибе, урман патологиясе буенча тикшеренү актының формасы вәкаләтле башкарма хакимият органы тарафыннан билгеләнә.

Зарарлы организмнар таралуны кисәтү түбәндәгеләрнең уздырылуын үз эченә ала:

- 1) урманнарны яклау буенча профилактика чаралары;
- 2) санитар-савыктыру чаралары, шул исәптән һәлак булган һәм зарарланган урман утыртмаларын кисү;
- 3) вәкаләтле федераль башкарма хакимият органы билгеләгән башка чаралар.

Даими (вакыты чикләнмичә) файдалануга, арендага тапшырылган урман кишәрлекләрендә зарарлы организмнар таралуны кисәтү буенча күрсәтелгән чаралар урманнарны үзләштерү проекты нигезендә урманнардан файдаланучы затлар тарафыннан гамәлгә ашырыла.

Санитар-савыктыру чараларын гамәлгә ашыру нәтижеләре буенча Татарстан Республикасы урман планына, урманчылыкның, урман паркының урман хужалыгы регламентына үзгәрешләр кертелә.

Урманнарда зарарлы организмнарның чыганаclarын юк итү түбәндәге чараларны үз эченә ала:

- 1) зарарлы организмнарның чыганаclarын тикшерү;
- 2) зарарлы организмнарны юкка чыгару яисә күләмен киметү, шул исәптән химия препаратлары белән;
- 3) зарарлы организмнар белән зарарланган урман утыртмаларының токым һәм яшь составларын жайга салу максатларында урман утыртмаларын кисү.

РФ УК 60.8 ст. 3 өл. буенча зарарлы организмнарның чыганаclarын бетергәндә чаралар уздыру барышында (һәлак булган һәм зарарланган урман утыртмаларын кискәндә) эзерләнган агач материалы күләме файдалану өчен билгеләнган диләке күләменә кертелми.

Зарарлы организмнарның чыганаclarын юкка чыгару буенча чараларны гамәлгә ашыру нәтижәләре буенча ТР урман планына, урманчылыкның, урман паркының урман хужалыгы регламентына үзгәрешләр кертелә.

Дәүләт хакимияте органнары, жирле үзидарә органнары үзләренең РФ УК 81-84 статьяларында билгеләнган вәкаләтләре чигендә гражданнырның урманнарда булуын һәм аларга транспорт чаралары белән үтеп керүне, урманнарда билгеле бер эш төрләрен уздыруны чиклиләр.

Гражданнырның урманнарда булуын һәм аларга транспорт чаралары керүне чикләгәндә, шулай ук урманнарда санитар куркынычсызлык тәэмин итү максатларында билгеле бер эшчәнлек төрләрен уздырганда түбәндәге чаралар гамәлгә ашырыла:

эшләр уздырылган районда урманнардан файдаланучы затларга чаралар уздыруга бәйле рәвештә урманнарда булуны вакытлыча тыю турында әлеге эшләр башланьрга 10 көн калгач кулга тапшыру турында белдереп хәбәр ителә;

масса күләм мәгълүмат чаралары аша (газеталар, радио, телевидение, листовкалар) урманнарда булуны вакытлыча чикләү турында жирле халыкка житкерелә, чараларны уздыру максатлары, урман корткычларынан якланырга тиешле урман кишәрлекләрен препаратлар белән эшкәртү (алга таба – эшкәртү) чорлары, жәмәгәтьчелек иминлеге буенча чаралар һәм жирле халык, төрле предприятияләр һәм оешмалар, үзләренең милекчелек формаларына бәйсез рәвештә, үтәргә тиешле зарури карантин кагыйдәләре турында мәгълүмат житкерелә;

чаралар уздырылган вакыт өчен дәүләт хакимияте органнарында, жирле үзидарә органнарында жәмәгәтьчелек белән элементгә керү һәм гражданнырның сорауларына жавап бирү өчен «кайнар линия» телефоны оештырыла;

эшкәртелә торган кишәрлек чикләреннән (жир өсте эшкәртелгәндә) 300 метр ераклыкта һәм (авиация ярдәмендә эшкәрткәндә) 500 метр ераклыкта эшләр уздыру урыннарында бердәй кисәтү аншлаглаары урнаштырыла. 1x1,5м зурлыгындагы аншлаглаарга кисәтүле язулар теркәлә: «Сак булыгыз! Пестицидлар кулланылды. (Дата) башлап (дата) кадәр кешеләрнең йөрүе, гөмбә жыю, терлек көтү, жимешләр, жиләкләр, дару үләннәре жыю тыела»;

эшкәртеләргә тиешле урман кишәрлекләре уза торган, аркылы узу һәм узып китү, шулай ук терлек куу өчен юллар ябыла;

эчә торган су чыганаclarын препаратлар эләгүдән саклау чаралары күрелә;

эшкәртеләргә тиешле урман кишәрлекләрендә урманнардан файдалануның барлык төрләре туктатыла.

РФ УК 60.6 ст. 4 өлешенә, Россия Табигать министрлыгының «Урман патологиясе буенча тикшеренүләр уздыру тәртибен һәм урман патологиясе

буенча тикшеренү акты формасын раслау турында» 2016 елның 16 сентябрдәге № 480 боерыгына ярашлы рәвештә урман патологиясе буенча тикшеренү (алга таба – УПТ) урманнарда дәүләт урман-патологик мониторинг белешмәләрен, шулай ук урманнарның санитар һәм урман-патологик торышы турында башка мәгълүматларны исәпкә алып уздырыла.

УПТ уздыру дәүләт хакимияте органнары яисә жирле үзидарә органнары тарафыннан РФ УК 81-84 статьяларында билгеләнгән үзләренә вәкаләтләре чикләрендә яисә гражданнар, шул исәптән урманнардан файдаланучы шәхси эшкүарлар һәм юридик затлар тарафыннан тәэмин ителә.

Урманнарда санитар куркынычсызлык кагыйдәләре нигезендә урманнардан файдалануны, урманнарны саклауны, яклауны һәм янадан житештерүне гамәлгә ашыручы гражданнар һәм юридик затлар корткычлар, авырулар, тискәре торыш, байтак дәрәжәдә яисә массакүләм зарарлану яисә зыян күрү билгеләрен ачыклаган очракта мондый хәл ачыкланган датадан соң бишкөнлек чорда бу хакта вәкаләтле органнарга хәбәр итәргә бурычлы.

Мәгълүмат язмача яисә электрон рәвештә, ачыкланган зарарлану урынын (зыян күрү билгеләрен тасвирлап), зарар салыну сәбәбен, агачларның зарарланган токымын, зарарланган урынның якинча мәйданын һәм гариза бирүченә элементә белешмәләрен: фамилиясен, исемен, ата исемен (булган очракта) һәм телефонын күрсәтеп жиберелә.

Мәгълүмат вәкаләтле органнар тарафыннан аны алган вакыттан 30 көнлек чорда тикшерелә.

Урман патологиясе буенча тикшеренүләр жир өсте һәм (яисә) дистанцион, урманнарның санитар һәм урман-патологик торышына зарури төгәл бәяне тәэмин итүче визуаль һәм кораллы ысуллар белән уздырыла.

УПТ урман кишәрлекләренә хәзерге санитар (төрле торыштагы категория агачларының санына карап билгеләнә торган сыйфатлама) һәм урман-патологик торышы (зарарлы организмнарның санына һәм алар агачларга салган зыян дәрәжәсенә карап билгеләнә торган сыйфатлама) турында мәгълүмат алу, шулай ук зарарлы организмнар таралуын кисәтү буенча чараларны нигезләү һәм билгеләү максатларында уздырыла.

УПТ урман утыртмаларында вегетация чорында яфрак (ылыс) чыккан вакыттан алып сезонлы дехромация (начар табигый һәм антропоген факторлар йогынтысы нәтижәсендә ылысларның яисә яфракларның төсе үзгәрә башлау) башланган вакытка кадәр уздырыла.

Составы буенча мәңге яшел чиста урман утыртмаларында, шулай ук жылдан зыян күргән (жыл аударган, давил еккан) һәм өске ягыннардан зарарланган урман утыртмаларында УПТ ел дәвамында уздырыла.

Татарстан Республикасы урман планында һәм урман хужалыгы регламентында УПТ күләмнәре күрсәтелми һәм ел саен билгеләнә, шул исәптән дәүләт урман-патологиясе мониторингы белешмәләрен һәм урманнарның санитар һәм урман-патологик торышы турындагы башка мәгълүматларны исәпкә алып.

Визуаль ысул белән УПТ урманнарның санитар һәм урман-патологик торышы турында дәүләт урман-патологик мониторинг, урманнарны янадан

житештерүгә дәүләти мониторинг, урманнарда янғын куркынычы һәм урман янғыннары буенча мониторинг нәтижәсендә алынган мәгълүматлар, шулай ук вәкаләтле органнардан, гражданнардан, шул исәптән шәхси эшкуарлардан һәм юридик затлардан алынган мәгълүматлар нигезендә планлаштырыла.

Кораллы ысул белән УПТ визуаль ысул белән яисә башка чыганақлардан алынган мәгълүматлар буенча УПТ нәтижәсендә санитар-савыктыру чаралары (алга таба – ССЧ) уздыру таләп ителгән урман кишәрлекләрендә планлаштырыла.

Визуаль ысул белән УПТ жир өсте һәм (яисә) дистанцион методларны кулланып гамәлгә ашырыла.

Кораллы ысул белән УПТ бары тик жир өсте методыннан файдаланып кына уздырыла.

УПТ барышында түбәндәгеләр башкарыла:

урман утыртмаларына зыян салыну (яисә аларның һәлак булу) сәбәпләре билгеләнә, шулай ук авариялә агачлар ачыклана;

зарарланган урман кишәрлекләренең урнашкан урыны һәм чикләре билгеләнә;

урман кишәрлекләренең агымдагы санитар һәм урман-патологик торышы билгеләнә;

харарлы организмнар таралуын кисәтү буенча чаралар, шул исәптән урманнарны яклау буенча профилактика чаралары, шулай ук иң беренче чиратта рекреация эшчәнлеген гамәлгә ашыру өчен тапшырылган урман кишәрлекләрендә, кыйммәтле урманнарда агитация чаралары (алга таба – чаралар) билгеләү.

Торышы буенча бердәй булган бүлемтекләренең мәйданнары таксация тасвирламасында күрсәтелгән тиешле бүлемтекләренең мәйданнарын кушу юлы белән билгеләнә, ә таксация тасвирламалары булмаган очракта, сурәтләнә торган урман кишәрлекләренең чик координаталарына нигезләнәп исәпләп чыгарыла.

Бүлемтекнең санитар һәм урман-патологик торышы бертөрле булмаганда, билгеләнгән чаралар өчен бертөрле сыйфатламаларга ия булган өлеше (урман-патологик бүлемтеге) тасвирлана. Урман-патологик бүлемтекнең көчле урман-патология куркынычы булган зонадагы минималь мәйданы – 0,1 гектар; уртача урман-патология куркынычы булган зонада – 0,5 гектар; өлешчә урман-патология куркынычы булган зонада – 1 гектар.

УПТ гамәлгә ашыру нәтижәләре буенча РФ Табигать министрлығының «Урман патологиясе буенча тикшерүләр уздыру тәртибен һәм урман патологиясе буенча тикшерү актының формасын раслау турында» 2016 елның 16 сентябрәндәге № 480 боерыгына 2 нче кушымтада китерелгән формада урман патологиясе буенча тикшерү акты төзелә.

Урман патологиясе тикшерү уздырылганда тикшерелә торган урман-патологик бүлемтек буенча, зарурлык булганда урман-патологик бүлемтеге буенча таксация сыйфатламасы билгеләнә, агачларның зәгыйфьләнү һәм һәлак булу сәбәпләре, кору холкына, торыш категорияләренә яки ашалу дәрәжәсенә карап агачларның утыртмалар запасындагы % бүленеше

(зарарланган урман кишәрлегендә зарарлану билгеләре күренеп торган агачларның процентларда чагылдырылган өлеше яки агачларның аерым өлешләренә зыян салыну дәрәжәсе), шулай ук агачларның зарарлану билгеләре һәм әлеге билгеләр күзәтелгән зыян салынган агачларның өлеше билгеләнә.

Урман кишәрлекләренең Урман патологиясе буенча тикшерүләр уздыру тәртибенә 7 пункттында күрсәтелгән, урман кишәрлекләренең санитар һәм (яки) урман-патологик торышы начарлануга китергән санитар һәм урман-патологик торышы сыйфатламалары үзгәргәндә, УПТ янадан уздырыла.

Кораллы ысул белән УПТ урман кишәрлекләренең зыян салынган чикләрен, һәлак булган яисә зыян салынган урман утыртмаларының майданнарын төгәл билгеләү һәм чаралар уздыру өчен кирәкле документация әзерләү максатында уздырыла.

Кораллы ысул белән УПТ барышында жир өсте методын кулланып түбәндәгеләр башкарыла:

зарарланган һәм (яисә) һәлак булган урман утыртмалары булган урман кишәрлекләре ачыклана һәм аларның чикләре билгеләнә;

зыян салынган һәм һәлак булган урман кишәрлекләренең (агачларның) майданын һәм пространство урнашуын ачыклау;

агачлар санала;

урман утыртмаларына зыян салыну яки аларның һәлак булу сәбәпләрен, авария хәлендәге агачларның (агачның тоташ яисә бер өлеше авуга китерергә мөмкин булган һәм халыкка яисә дәүләт мөлкәтенә һәм гражданның һәм юридик затларның мөлкәтенә зыян салырга мөмкин булган (структур житешсезлекләре булган (тишек-тошыклар, черегән урыннар, тамыры өзәлгән урыннар, куркыныч рәвештә сыгылган) агачларны) структур житешсезлекләрен ачыклау;

чаралар билгеләнә.

Урман утыртмалары арасында аварияле агачлар булганда, физик затларга, физик затларның һәм юридик затларның мөлкәтенә, дәүләт милкенә зыян салыну яки линияле һәм башка төрле объектларның куркынычсыз эксплуатацияләнүенә куркыныч булу шартында урман патологиясе буенча тикшерү уздырыла. Аварияле агач келәймә белән тамгалана яки башкача маркалана.

Геодезик кораллар ярдәмендә зыян күргән һәм һәлак булган урман кишәрлекләре чикләрен билгеләр алдыннан рекогносцировка ысулы белән (урман кишәрлегенә кирәкле параметрларын беренчел бәяләү) чикләре билгеләнә.

Зарарланган һәм (яисә) һәлак булган урман утыртмалары булган урман кишәрлекләренең чикләрен билгеләү урман кварталы чикләрендә башкарыла, бу вакытта урман кишәрлеге чикләренә таксация сыйфатламалары, санитар һәм урман-патологик торышы буенча охшаш булган берничә урман-таксация бүлемтеге кертелергә мөмкин.

Зарарланган һәм һәлак булган урман кишәрлекләренен чикләре чатларын теркәү өчен үсүче агачлар файдаланырга мөмкин, аларга тиешле тамагалар ясала (юнып алына, лента асыла, буяла).

Навигация жайланмалары ярдәмендә зарарланган һәм (яисә) һәлак булган урман утыртмалары булган урман кишәрлекләре чикләре буйлап сыйфатлы нокталарның географик координаталары билгеләнә.

Агачларны санау эше тоташ исәпләп чыгу, лента белән исәпләп чыгу, түгәрәкле реалоскопик майданчыклар, радиусы үзгәрми торган түгәрәк майданчыклар методы белән башкарыла. 3 га кадәр урман кишәрлекләрендә агачлар тоташ исәпләп чыгу юлы белән санала.

Агачлар санау турында мәгълүмат агачлар санау исемлегенә (урман патологиясе буенча тикшеренү актына 2 нче кушымта) кертелә.

Агачларны санау нәтижеләре буенча урман кишәрлегендәге агачның гомуми запасыннан процентларда һәм тулаем алганда урман кишәрлеге өчен торыш категорияләре буенча агач токимнарына бүлү эше башкарыла. Һәр агач категориясе һәм урман кишәрлеге өчен торышы буенча уртача исәпләнгән категориясе билгеләнә.

Жил аударган, давыл еккан, кар сындырган, янғын нәтижәсендә ауган агачлары 50% артык булган урман утыртмаларында УПТ визуаль ысул белән уздырыла, ә житешмәгән мәгълүматлар таксация тасвирламаларынан күчереп алына.

Кораллы ысул белән УПТ нәтижеләре буенча Урман патологиясе буенча тикшеренү актында торыш категорияләре буенча агачларны сайлап алу проценты, чаралар билгеләү, урман утыртмасына салынган зыян дәрәжәсе, урман утыртмаларының зарарлану һәм һәлак булу сәбәпләре күрсәтелә.

УПТ нәтижеләре буенча урман патологиясе буенча тикшеренү акты (алга таба – акт) төзелә.

Актның беренче бите теләсә нинди ысул белән УПТ уздырылганда тутырыла.

УПТ ысулына карап, актның тиешле бүлекләре һәм кушымталары тутырыла.

Актның һәр тутырылган бүлеге һәм кушымтасы УПТ уздыру буенча эшләрне башкаручылар тарафыннан имзаланна.

УПТ уздыру өчен билгеләнгән кишәрлекләр реестрына кисүгә билгеләнгән агачларны санау турында актка 2 нче кушымтада күрсәтелгән формада исемлекләре һәм актка 3 нче кушымтада күрсәтелгән формада диләнке абрисы кушып куела.

Имзаланганнан соң 2 эш көне эчендә акт раслау һәм бастырып чыгару өчен вәкаләтле органнарга жиберелә.

Кушымталары белән бергә акт килгән көннән соң 10 эш көне эчендә вәкаләтле органнарны актны карыйлар һәм кисәтүләр булмаганда аны раслыйлар.

Раслаган көннән соң 3 эш көненнән соңга калмаган чорда, акт кушымталары белән берлектә дәүләт хакимияте органының яисә жирле үзидарә органының «Интернет» мәгълүмат-телекоммуникация челтәрендәге

рәсми сайтында урнаштырыла, федераль законнарда әйләнеше чикләнган мәғлүматлардан торучы актлардан тыш.

Урман патологиясе буенча тикшерү нәтижеләре буенча урман патологиясе буенча тикшерү акты төзелә, ул дәүләт хакимияте органы яки жирле үзидарә органы тарафыннан аларның әлеге Кодексның 81-84 статьялары нигезендә билгеләнган вәкаләтләре чикләрендә раслана һәм расланган көненнән соң өч эш көне узганчы «Интернет» мәғлүмат-телекоммуникация челтәрендә дәүләт хакимияте органының яисә жирле үзидарә органының рәсми сайтында урнаштырыла һәм, ведомствоара электрон хезмәттәшлек буенча бердәм системадан яки уртақ файдаланудагы мәғлүмат-телекоммуникация челтәрләреннән, шул исәптән «Интернет» челтәреннән файдаланып, көчәйтелгән квалификацияле электрон имза белән имзаланган электрон документ рәвешендә Россия Федерациясе Хөкүмәте вәкаләт биргән федераль башкарма хакимият органына жибәрелә (РФ УК 60.6 ст. 3 өлеше).

Актны кушымталары белән берлектә рәсми сайтта урнаштыру чоры 2 ел тәшкил итә.

РФ УК 60.7 ст., Россия Табигать министрлығының «Зарарлы организмнар таралуын кисәтү чараларын гамәлгә ашыру кагыйдәләрен раслау турында» 12.09.2016 № 470 боерыгына ярашлы рәвештә ССЧ урман утыртмаларының санитар торышын яхшырту, зарарлы организмнар таралу куркынычын киметү, урман утыртмалары өчен үзләренең максатчан вазыйфаларын тәмин итү, шулай ук тискәре факторларның (зыянлы организмнар, ялкын йогынтысы, һава шартлары, туфрак-климат факторлары һәм башкалар, урманнарның тотрыклылыгына яки максатчан вазыйфасына зыян сала торган биотик һәм абиотик факторлар) йогынтысыннан зыянны киметү максатларында уздырыла.

Һәлак булган һәм зарарланган урман утыртмаларын кисү, леквидлы булмаган агач материалыннан, шулай ук аварияле агачлардан жыештыру ССЧ була.

Аренда шартнамәсе, урман кишәрлегеннән даими (вакыты чикләнмичә) файдалану хокукы нигезендә урманнардан файдаланучы затлар тарафыннан уздырылырга планлаштырылуы ССЧ төрләре һәм күләмнәре турында белешмәләр урман декларациясендә чагылдырыла.

Файдалануга тапшырылмаган урман кишәрлекләрендә ССЧ күләмнәрен планлаштыру урманчылыкның (урман паркының) урман хужалыгы регламентында дәүләт урман-патологик мониторинг белешмәләре һәм УПТ мәғлүматлары нигезендә чагылдырыла.

ССЧ күләмнәрен ел кварталлары буенча бүлгәндә урман утыртмаларының зарарлану дәрәжәсе һәм вакыты, агач токымының, зарарлы бөжәкләрнең һәм чир барлыкка китерүчеләрнең биологиясе исәпкә алына. Йогышлы чир таралуны булдырмау өчен тоташ һәм сайланма кисүләрне барыннан элек кышкы чорда уздырырга кирәк.

ССЧ 4 һәм 5 бонитетлы урман утыртмаларында планлаштырылмый, әлеге агачлыklarда зарарлы организмнарның чыганаclarы барлыкка килгән

очрактардан тыш, шулай ук әлеге бонитет агачлары өстенлек иткән урман кишәрлекләрендә дә планлаштырылмый.

ССЧ теләсә нинди максатчан билгеләнештәге урманнарда һәм яклаучы урманнарның барлык категорияләрендә планлаштырыла, тыюлыклы кишәрлекләрдән тыш.

ССЧ өчен урман утыртмаларында (яфраклы һәм карагайлы) (утыртмалар составында 30% һәм аннан күбрәк) диләнкеләрне аерып чыгару вегетация чорында башкарыла (жилдән (жил аударган, давыл еккан – 5 «а», «б» һәм 6 «а», «б» торыш категориясенә караган агачлар) һәм өске янғыннардан зыян күргән урман кишәрлекләреннән тыш).

ССЧ уздыру өчен диләнкеләрнең күләме лимитланмый.

Һәлак булган һәм зарарланган урман утыртмаларын кисү тоташ (һәлак булган һәм зарарланган утыртмалар өчен) һәм сайланма (зарарланган утыртмалар өчен) санитар кисүләр формасында уздырыла.

Яшь агачлыктарда эшкә яраклы агач өлгереп житкәнче, орлыклык агачлар булган очракта, сайланма санитар кисүләр уздырыла һәм (яисә) леквидлы булмаган агач материалы жыеп алына.

Диләнкеләрне санитар тоташ һәм сайланма кисүләр өчен аерып чыгару РФ Табигать министрлыгының 2016 елның 13 сентябрәндәге № 474 боерыгы белән расланган Агач материалы эзерләү кагыйдәләре (алга таба – Кагыйдәләр) нигезендә кораллы ысул белән уздырыла торган УПТ нәтижеләре буенча башкарыла.

Тоташ һәм сайланма санитар кисүләргә билгеләгәндә зарури тәртиптә 5-6 нчы категория торышындагы агачлар сайлап алына. Жил аударган, давыл еккан һәм кар сындырган агачлар 5-6 нчы категория торышына кертелә.

Түбәндәге очрактарда торыш категорияләрендәге агачларны тоташ һәм сайланма санитар кисүгә билгеләү рөхсәт ителә;

торышы буенча 4 нче категориягә караган ылыслы токым агачлары;

торышы 3-4 нче категориягә караган (бик нык зәгыйфьләнгән һәм корый башлаган) агачлар тамыр гөмбәчеге белән зарарланган очракта (наратлыктарда), усак агачлары – усак сорыкорты белән зарарланган һәм караманың төрле агачлары голланд чире белән зарарланганда кисүгә билгеләнә;

эксплуатация урманнарында: кәүсәләрендә ачыктан-ачык черү күренешләре булган агачлар (кайрылары, сорыкорт жисемнәре, кәүсәнең 2/3 өлешеннән артыгын колачлы торган кабык ярыклары); кайрысына пошилар һәм башка төрле хайваннар кәүсәсенә өчтән бер өлешеннән артык жирендә зыян салган чыршы һәм пихта агачлары;

урман янғыннары булган урман утыртмаларында: тамыр муены кимендә $\frac{3}{4}$ кәүсә өлешендә янган агачлар (бу вакытта кимендә 100 агач янында тамыр муенын казып карау мәйданнары булу мәжбүри) яки кәүсәсенә кимендә $\frac{3}{4}$ өлешендә кайры кисәге корыган агачлар (казып карау мәйданнарының булуы шулай ук мәжбүри);

кайрылары пошилар һәм башка хайваннар тарафыннан кәүсәсенә өчтән бер өлешеннән артык жирендә зарарланган яки кәүсә әйләнәсенә

яртысыннан артык өлешендә тамыр корткычлары урнашкан ылыслы токым агачлары.

Ылыс һәм яфрак кимерүче бөжәкләр белән зыян салынганда агачларны сайланма һәм тоташ санитар кисүләргә сайлап алу ылыслар (яфраклар) үз халәтенә кайту чоры тәмамланганнан соң башкарыла.

Сайланма санитар кисүләргә уздырганнан соң урман утыртмаларының тулылыгы минималь мөмкин булган, агачларның аларның якланганлык категорияләренә яисә максатчан билгеләнешенә туры килә торган вазыйфаларны үтәү сәләтен тәэмин итүче күрсәткечләрдән түбәнрәк булырга тиеш түгел (әлеге Кагыйдәләргә кушымта).

Тоташ санитар кисүләргә тиешле агачларны жыештырганнан соң тулылыгы агачларның якланганлык категорияләренә яисә максатчан билгеләнешенә туры килә торган вазыйфаларны үтәү сәләтен тәэмин итүче чик зурлыктардан түбәнәй торган урман утыртмаларында уздырыла (әлеге Кагыйдәләргә кушымта). Агачларның фактик тулылыгын исәпләү УПТ уздырганда тәэмин ителә.

Сайланма һәм тоташ санитар кисүләрдән соң калган агач калдыклары яндырылырга, мульча белән капланырга яисә агач материалы эшкәртү өчен билгеләнгән урыннарда алып чыгылырга тиеш.

Жил аударган, давыл еккан һәм башкача зарарланган агачлар барлыкка килгән урыннарда һәлак булган агачларның гомуми запасыннан 90% артык өлеше ликвидлы булмаган агач тәшкит иткәндә ликвидлы булмаган агач материалы жыештырып алына.

Иң беренче чиратта ликвидлы булмаган агачлар табигый һәм башка объектларны яклаучы вазыйфаларын башкаручы урманнарда, шулай ук кыйммәтле урманнарда жыештырыла. Башкача максатчан билгеләнештәге һәм яклаучы урманнарның башка категорияләрендәге жирләрдә ликвидлы булмаган агачны жыештыру урманнарда зарарлы организмнарның чыганаклары барлыкка килү яисә янгын куркынычы булган очракларда башкарыла.

ССЧ гамәлгә ашыру нәтижәләре буенча Татарстан Республикасы урман планына, урманчылыкның урман хужалыгы, урман паркы регламентына үзгәрешләр кертелә.

Санитар-савыктыру чаралары нормативлары һәм параметрлары 15 таблицада күрсәтелде.

15 таблица.

Санитар-савыктыру чараларының нормативлары һәм параметрлары

№ п/п	Күрсәткечләр	Үлч. бер.	Һәлак булган һәм зарарланган урман утыртмаларын кисү			Аварияле агачларны жыештыру	Ликвидсыз агачларны жыештыру	Жәмгысә
			барлыгы	шул исәптән				
				тоташ	сайланма			
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Урманчылык буенча барлыгы								

№ п/п	Күрсәткечләр	Үлч. бер.	Һәлак булган һәм зарарланган урман утыртмаларын кисү			Аварияле ағачларны жыештыру	Ликвидсыз ағачларны жыештыру	Жәмгысе
			барлы гы	шул исәптән				
				тоташ	сайланма			
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Ылыслы								
1	Ачыкланган фонд (урманчылык таләпләре буенча)	га	208	34	174		124	332
		Мең м ³	21,0	6,0	15,0		9,8	30,8
Каты яфраклылар								
1	Ачыкланган фонд (урманчылык таләпләре буенча)	га	3	–	3		225	228
		Мең м ³	0,1	–	0,1		4,2	4,3
Йомшак яфраклылар								
1	Ачыкланган фонд (урманчылык таләпләре буенча)	га	1428	377	1051		735	2163
		Мең м ³	148, 2	77,4	70,8		13,2	161,4
барлыгы								
1	Ачыкланган фонд (урманчылык таләпләре буенча)	га	1639	411	1228		1084	2723
		Мең м ³	169, 3	83,4	85,9		27,2	196,5
шул исәптән кишәрлек урманчылыклары буенча:								
Болгар киш. ур.								
Ылыслы								
1	Ачыкланган фонд (урманчылык таләпләре буенча)	га	198	34	164		33	231
		Мең м ³	20,5	6,0	14,5		0,7	21,2
Каты яфраклылар								
1	Ачыкланган фонд (урманчылык таләпләре буенча)	га	–	–	–		12	12
		Мең м ³	–	–	–		0,1	0,1
Йомшак яфраклылар								
1	Ачыкланган фонд (урманчылык таләпләре буенча)	га	170	55	115		64	234
		Мең м ³	19,8	12,4	7,4		1,0	20,8
барлыгы								
1	Ачыкланган фонд (урманчылык таләпләре буенча)	га	368	89	279		109	477
		Мең м ³	40,3	18,4	21,9		1,8	42,1
Зэй киш. ур.								
Ылыслы								
1	Ачыкланган фонд (урманчылык таләпләре буенча)	га	–	–	–		6	6
		Мең м ³	–	–	–		–	–
Каты яфраклылар								
1	Ачыкланган фонд	га	3	–	3		26	29

№ п/п	Күрсәткечләр	Үлч. бер.	Һәлак булган һәм зарарланган урман утыртмаларын кисү			Аварияле ағачларны жыештыру	Ликвидсыз ағачларны жыештыру	Жәмгысе
			барлы гы	шул исәптән				
				тоташ	сайланма			
1	2	3	4	5	6	7	8	9
	(урманчылык таләпләре буенча)	Мең м ³	0,1	–	0,1		0,4	0,5
Йомшак яфраклылар								
1	Ачыкланган фонд (урманчылык таләпләре буенча)	га	736	140	596		116	852
		Мең м ³	75,5	32,6	42,9		1,6	77,1
барлыгы								
1	Ачыкланган фонд (урманчылык таләпләре буенча)	га	739	140	599		148	887
		Мең м ³	75,6	32,6	43,0		2,0	77,6
Кушниково киш. ур.								
Ылыслы								
1	Ачыкланган фонд (урманчылык таләпләре буенча)	га	–	–	–		–	–
		Мең м ³	–	–	–		–	–
Каты яфраклылар								
1	Ачыкланган фонд (урманчылык таләпләре буенча)	га	–	–	–		142	142
		Мең м ³	–	–	–		2,8	2,8
Йомшак яфраклылар								
1	Ачыкланган фонд (урманчылык таләпләре буенча)	га	29	14	15		345	374
		Мең м ³	4,7	3,5	1,2		5,4	10,1
барлыгы								
1	Ачыкланган фонд (урманчылык таләпләре буенча)	га	29	14	15		487	516
		Мең м ³	4,7	3,5	1,2		8,2	12,9
Урганча киш. ур.								
Ылыслы								
1	Ачыкланган фонд (урманчылык таләпләре буенча)	га	–	–	–		24	24
		Мең м ³	–	–	–		0,8	0,8
Каты яфраклылар								
1	Ачыкланган фонд (урманчылык таләпләре буенча)	га	–	–	–		19	19
		Мең м ³	–	–	–		0,3	0,3
Йомшак яфраклылар								
1	Ачыкланган фонд (урманчылык таләпләре буенча)	га	78	23	55		118	196
		Мең м ³	9,0	5,1	3,9		2,6	11,6

№ п/п	Күрсәткечләр	Үлч. бер.	Һәлак булган һәм зарарланган урман утыртмаларын кисү			Аварияле ағачларны жыештыру	Ликвидсыз ағачларны жыештыру	Жәмгысе
			барлы гы	шул исәптән				
				тоташ	сайланма			
1	2	3	4	5	6	7	8	9
барлығы								
1	Ачыкланган фонд (урманчылык таләпләре буенча)	га	78	23	55		161	239
		Мең м ³	9,0	5,1	3,9		3,7	12,7
Ямаш киш. ур.								
ЫЛЫСЛЫ								
1	Ачыкланган фонд (урманчылык таләпләре буенча)	га	10	–	10		61	71
		Мең м ³	0,5	–	0,5		8,3	8,8
Каты яфраклылар								
1	Ачыкланган фонд (урманчылык таләпләре буенча)	га	–	–	–		26	26
		Мең м ³	–	–	–		0,6	0,6
Йомшак яфраклылар								
1	Ачыкланган фонд (урманчылык таләпләре буенча)	га	415	145	270		92	507
		Мең м ³	39,2	23,8	15,4		2,6	41,8
барлығы								
1	Ачыкланган фонд (урманчылык таләпләре буенча)	га	425	145	280		179	604
		Мең м ³	39,7	23,8	15,9		11,5	51,2

Искәрмә: Санитар-савыктыру чараларының күләменә урман патологиясе буенча тикшерүләр акты уздырылгач үзгәрешләр кертелә («Урманнарны зарарлы организмнардан яклауны жайга салуны камилләштерү өлешендә РФ Урман кодексына үзгәрешләр кергү турында» 2015 елның 30 декабрендәге 455 номерлы федераль закон буенча).

Урманны яклау буенча чаралар күләме корткычларның яңа чыганаclarы һәм урман авырулары барлыкка килүгә бәйле рәвештә һәм утыртмаларның санитар торышы үзгәрүгә карап үзгәртелергә тиеш.

РФ Табигать министрлыгының «Зарарлы организмнар таралуны кисәтү чараларын гамәлгә ашыру кагыйдәләрен раслау турында» 2016 елның 12 сентябрендәге № 470 боерыгы нигезендә профилактика чаралары урманнарның тотрыклылыгын арттыруга һәм урманга булган тискәре йогынтыны туктатуга юнәлдерелгән.

УПТ нәтижәләре профилактика чараларын планлаштыру нигезе булып тора. Профилактика чараларын планлаштыру нәтижәләре урман хужалыгы регламентларында һәм урманнарны үзләштерү проектларында чагылдырыла.

Профилактика чаралары урман хужалыгы һәм биотехника өлешләренә бүленә.

Урман хужалыгы буенча профилактика чараларына түбәндәгеләр керә:
тискәре чорларда (корылык, бөжәкләр зыян салу) урман утыртмаларының тотрыклылыгын арттыру өчен ашламалар һәм минерал өстәмәләр куллану;
ағачларны дөвалау;

зарарлы организмнарның чыганакалары барлыкка килүне туктату өчен пестицидлар куллану.

Биотехника буенча профилактика чаралары булып түбэндәгеләр тора:

бөжәк белән тукланучы кошларның һәм бөжәк белән тукланучы башка хайваннарның тереклек итү һәм үрчү шартларын яхшырту;

энтомофаг бөжәкләрнең тереклек итү урыннарын саклау, аларны чыгару, күчерү һәм интродукцияләү;

нектар бирүче үләнле үсемлекләр чөчү.

Бөжәк белән тукланучы кошларның һәм бөжәк белән тукланучы башка хайваннарның тереклек итү һәм үрчү шартларын яхшырту аларны саклаудан, оялау өчен агачлар һәм куаклар утыртудан, сыерчык оялары һәм агач оялар элүдән, ашатудан, ремизлар (агач яисә куак үсемлекләреннән файдалы кошларга ышыклану һәм ашату урыннары булып хезмәт итүче полосалар яисә чәчәклекләр) утыртудан, урманда су чыганакаларын саклаудан һәм булдырудан гыйбарәт.

Нектар бирә торган үләнле үсемлекләр утырту урман кишәрлекләренә турыдан-туры якин урнашкан, зарарлы бөжәкләрнең чыганакалары барлыкка килә торган жирләрдә яисә әлегә урман кишәрлекләре кырыйларында башкарыла.

Агитация (башка) чараларына түбэндәгеләр керә:

халык белән әңгәмә кору;

белем бирү учреждениеләрендә ачык дәресләр уздыру;

аншлаглар һәм плакатлар элү;

массакуләм мәгълүмат чараларында мәгълүмат материаллары урнаштыру.

15.1 таблица.

Зарарлы организмнар таралуны кисәтү буенча профилактика һәм башка төрле чараларның параметрлары

Чараның аталышы	Үлчәү берәмлекләре	Чараның күләме	Уздыру чоры	Чараның ел саен башкарыла торган күләме
1. Профилактик				
1.1 Урман хужалыгы буенча				
1. Бер мәртәбәгә исәпләгәндә питомникларга сибү (серкәләндерү)	га	290	10	29
1.2 Биотехник				
1. Оялыктар әзерләү	данә/мең га	590/590	10	59/59
2. Ояларны ремонтлау	данә/мең га	590/590	10	59/59
3. Аттрактант тозақлар куллану	данә	1000	10	100
4. Кырмыска ояларын киртәләү	данә	250	10	25 (киш. урм. 5 данә)

Чараның аталышы	Үлчәү берәмлекләре	Чараның күләме	Уздыру чоры	Чараның ел саен башкарыла торган күләме
1. Профилактик				
5. Кырмыскалыкларның урынын алмаштыру (күчерү)	оя	Зарурлыкка карап		
2. Башка чаралар				
1. Яклау почмаклары булдыру һәм карап тоту	данә	1	1	1
2. Корткыч һәм авыру чыганаклары барлыкка килүне күзәтеп тору	мең га	58,9	1	58,9
3. Халык белән, агач әзерләүчеләр белән әңгәмәләр кору, лекцияләр уздыру	әңгәмә	50	10	5
4. Аншлаглар һәм плакатлар урнаштыру һәм элү	данә	Зарурлыкка карап		

15.2 таблица

Зарарлы организмнарның чыганакларын юкка чыгару чараларының параметрлары

Чараның аталышы	Үлчәү берәмлекләре	Чараның күләме	Уздыру чоры	Чараның ел саен башкарыла торган күләме
1. Урман патологиясе буенча тикшеренү	га	20000	10	2000
2. Көрәшнең жир өсте чаралары	га	Зарурлыкка карап		
3. Туфрак казулар	чокыр	Зарурлыкка карап		

15.3 таблица.

Агачларның торыш категорияләре шкаласы

Агачларның торышы буенча категориясе	Агачларның тышкы билгеләре	
	ылыслы	яфраклы
1 – сәламәт (зәгыйфьләнү билгеләреннән башка)	ябалдашы куге (әлеге токым, яшь һәм үсеш шартлары өчен); ылыслары (яфрактары) яшел; быелгы үсентесе нормаль зурлыкта	
2 – зәгыйфьләнгән	ябалдашы сирәкләнгән; ылыслары ачык яшел төстә; үрентесе кечерәйгән, ләкин яртысыннан артыгракка түгел; аерым-аерым ботаклары корыган	ябалдашы сирәкләнгән; яфрактары ачык яшел; үрентесе кечерәйгән, ләкин яртысыннан артыгракка түгел; аерым-аерым ботаклары корыган; берән-сәрән сулы шытымнар

Агачларның торышы буенча категориясе	Агачларның тышкы билгеләре	
	ылыслы	яфраклы
3 – нык зәгыйфьләнгән	ябалдашы челтәрле; ылыслары ачык яшел, тонык; үрентесе зәгыйфь, гадәтинең яртысыннан кечерәк; ябалдашының 2/3 өлешенә кадәр ботаклары корыган; трут гөмбәләре жисемнәре яисә аларга хас булган тишекләр	ябалдашы челтәрле; яфраклары вак, ачык яшел; үрентесе зәгыйфь, гадәтинең яртысыннан кечерәк; ябалдашының 2/3 өлешенә кадәр ботаклары корыган; сулы шытымнары бик күп; трут гөмбәләре жисемнәре яисә аларга хас булган тишекләр
4 – корый баручы	ябалдашы нык челтәрле; ылыслары соры, саргылт яисә сары яшел; үрентесе нык зәгыйфь яисә юк; ботакларының 2/3 өлеше корыган	ябалдашы нык челтәрле; яфраклары вак, сирәк ачык яшел яисә саргылт; үрентесе нык зәгыйфь яисә юк; ботакларының 2/3 өлеше корыган
5 – саф корысары	ылысы соры, сары яисә кызыл-коңгырт; кайрысы өлешчә купкан	яфраклары шиңгән яисә юк; түбән өлешләрендә ботаклары сакланган, кайрысы өлешчә кубып төшкән
5 (а) – жил ярдәмендә яңа ауган	ылысы яшел, соры, сары яисә кызыл-коңгырт; кайрысы гадәттә тере, кәүсәсе ауган яисә сыгылган, тамырларының 1/3 артык өлеше кубарылган	яфраклары яшел, шиңгән, яисә формалашмаган; кайрысы гадәттә тере, кәүсәсе ауган яисә сыгылган, тамырларының 1/3 артык өлеше кубарылган
5 (б) – давил ярдәмендә яңа егылган	ылыслары яшел, соры, сары яисә кызыл-коңгырт; кайрысы сынган жирдән аскы өлештә тере, ябалдаш озынлыгының 1/3 түбән өлешендә кәүсәсе сынган	яфраклары яшел, шиңгән, яисә формалашмаган; кайрысы сынган жирдән түбән өлешендә гадәттә тере, ябалдаш озынлыгының 1/3 түбән өлешендә кәүсәсе сынган
6 – иске корысары	тере ылыслары (яфраклары) юк; кайрысы һәм вак ботаклары өлешчә яисә тулысынча коелган; кәүсә корткычлар чыгып очкан; кәүсәсендә агач боза торган гөмбәләр мицелие, тышкы ягында трут күбәләкләре жисемнәре	
6 (а) – жил ярдәмендә ауган иске агачлар	тере ылыслары (яфраклары) юк; кайрысы һәм вак ботаклары өлешчә яисә тулысынча коелган; кәүсәсе ауган яисә тамырларының 1/3 өлеше белән сыгылган; кәүсә корткычлар очып чыккан	
6 (б) – давил ярдәмендә ауган иске агачлар	тере ылыслары (яфраклары) юк; кайрысы һәм вак ботаклары өлешчә яисә тулысынча коелган; кәүсәсе ябалдашының 1/3 өлешеннән түбән жирдә сынган; кәүсә корткычлар сынган урыннан өске өлештә очып чыккан; сынган урыннан түбән жирендә булырга мөмкин: тере кайры, сулы шытымнар, икенчел ябалдаш, яңа гына оялаган кәүсә корткычлар	
7 – аварияле агачлар	агачның тулаем яисә бер өлешенен авуына китерергә һәм халыкка яисә дәүләт мөлкәтенә һәм гражданның мөлкәтенә зыян салырга мөмкин булган структур житешсезлекләре булган агачлар (тишек-тошыклары, черегән урыннары бар, тамырлары өзелгән, куркыныч хәлдә сыгылган)	

Жил, буран, кар аударган агачларны, вакытын күрсәтеп, аерым исәпкә алалар.

Яңадан санап чыкканда төрле категориядәге агачларга зарарлы организмнар оялау һәм, зарарлануы ачык күренеп торса, авырулар белән зарарлану дәрәжәсе күрсәтелә. Зарарлы организмнар барлыкка килгән урыннарда агачларны ылыслары һәм яфраклары яңадан үсеп чыккан чордан соң яңадан санап чыгалар, моңа кадәр, зарурлык килеп чыкканда, ылысларның (яфракларның) нибары ашалу дәрәжәсе генә процентларда (1 – зарарланмаган, 2 – аз күләмдә зарарланган – 25%тан ким дәрәжәдә, уртача – 25-50%, бик нык – 50-75%, тулысынча – 75%тан артык) исәпкә алына.

2.17.3. Урманнарны яңадан үстерүгә карата таләпләр

РФ УК 61 ст. 2 өлеше нигезендә урманнарны торгызу түбәндәгеләрне үз эченә ала:

- 1) урман орлыкчылыгы;
- 2) урман торгызу;
- 3) урманнарны тәрбия кылу;
- 4) урман торгызу өчен билгеләнгән жирләрне урман утыртмалары били торган жирләргә кертү.

1. Урман орлыкчылыгы «Орлыкчылык турында» 1997 елның 17 декабрендәге 149-ФЗ номерлы федераль законга һәм әлегә Кодекскә ярашлы рәвештә гамәлгә ашырыла.

2. Урман орлыкчылыгы максатларында түбәндәгеләр гамәлгә ашырыла:

- 1) урман-орлык районнарына бүлү;
- 2) урман орлыкчылыгы объектларын (урман-орлык плантацияләрен, даими урман-орлык кишәрлекләрен һәм шуңа охшаш объектларны) булдыру һәм аерып чыгару;
- 3) урман үсемлекләре орлыкларының федераль фондын формалаштыру;
  - 3.1) урман үсемлекләре орлыкларының иминият фондларын формалаштыру һәм файдалану;
    - (3.1 п. 12.03.2014 № 27-ФЗ федераль закон белән кертелде)
  - 4) урман үсемлекләре орлыкларына карата орлыкчылык контроле;
    - (4 п. 12.03.2014 № 27-ФЗ федераль закон белән кертелде)
    - (текстны алдагы редакциясендә кар.)
  - 5) урман үсемлекләре орлыкларын житештерү, эзерләү, эшкәртү, саклау, сату, транспорт белән күчөрү һәм куллану буенча башка чаралар.
    - (2 өлеше 29.12.2010 N 442-ФЗ федераль закон ред.)
    - (текстны алдагы редакциясендә кар.)

3. Урманнарны торгызганда урман үсемлекләренен яхшыртылган һәм сортлы орлыклары яки, мондый орлыклар булмаса, урман үсемлекләренен нормаль орлыклары кулланыла.

4. Урманнарны торгызганда районлаштырылмаган урман үсемлекләре орлыкларын, шулай ук чәчүлек һәм башка сыйфатлары тикшерелмәгән урман үсемлекләре орлыкларын куллану рөхсәт ителми.

5. Урманның төп агач токымнарының районлаштырылган урман үсемлекләре орлыкларын куллану тәртибе һәм урман орлыкчылыгы объектларын (урман-орлык плантацияләрен, даими урман-орлык кишәрлекләрен һәм шуңа охшаш объектларны) булдыру һәм аерып чыгару кагыйдәләре вәкаләтле федераль башкарма хакимияте органы тарафыннан билгеләнә.

Урман торгызу РФ УК 61, 62 ст., РФ Табигать министрлыгының 2016 елның 29 июнендәге № 375 боекы белән расланган Урман торгызу кагыйдәләренә (алга таба – Урман торгызу кагыйдәләре) ярашлы рәвештә гамәлгә ашырыла.

Урман торгызу киселгән, һәлак булган, зыян күргән урманнарны торгызу максатларында гамәлгә ашырыла. Урманнарны торгызу урман үсентеләрен торгызуны, урманнарның биологик күптөрлелеген, аларның файдалы үзлекләрен саклап калуны тәмин итәргә тиеш.

Урман торгызу урманнарны табигый, ясалма яки катнаш торгызу юллары (алга таба – урман торгызу ысуллары) белән гамәлгә ашырыла.

Урманнарны табигый торгызу (алга таба – табигый урман торгызу) табигый процесслар нәтижәсендә дә, урман торгызуга ярдәм итү чаралары белән дә: урмандагы агач токымнарының үсентесен саклау яки урман утыртмаларын кисү, туфракны минераллаштыру, киртәләү юлы белән (алга таба – табигый урман торгызуга ярдәм итү) гамәлгә ашырыла.

Урманнарны ясалма торгызу (алга таба – ясалма урман торгызу) урман культуралары булдыру юлы белән гамәлгә ашырыла: чәчкәнәр, үсентеләр утырту, шул исәптән ябык тамыр системасы белән, саплар утырту яки урман үсемлекләре орлыкларын чәчү, шул исәптән азкыйммәтле урман утыртмаларын реконструкцияләгәндә дә.

Урманнарны катнаш торгызу (алга таба – катнаш урман торгызу) табигый һәм ясалма урман торгызу ысулларын берләштерү хисабыннан гамәлгә ашырыла.

Урманнарны торгызу түбәндәгеләр белән тәмин ителә:

1) агач материалы эзерләү өчен арендага бирелгән урман кишәрлекләрендә – шушы урман кишәрлекләренендә арендаторлары тарафыннан;

2) урман кишәрлекләрендә, агач материалы эзерләү өчен арендага бирелгән урман кишәрлекләреннән гайре, – Татарстан Республикасы Урман хужалыгы министрлыгы тарафыннан.

Урманнарны торгызу өчен билгеләнгән һәр урман кишәрлегендә урманнарны торгызу гамәлләре урманнарны торгызу проекты нигезендә гамәлгә ашырыла.

Урманнарны табигый торгызуга ярдәм итү максатларында түбәндәге чаралар күрелә:

урман үсентеләре ябалдашлары астында шытып чыккан урман үсентеләренәң яшәргә сәләтле, әлегә табигый-климат шартларында яңа урман үсентеләре булдырырга сәләтле төп урман ағач токымнары (алга таба – төп урман ағач токымнары) буынын (шытымны) саклап калу. Ике яшькә кадәрге ағач үсентеләре (үзлегеннән үсеп чыккан) яшь ағачларга кертелми;

урман утыртмаларын кискәндә төп урман ағач токымына караучы яшәргә сәләтле шытымны һәм үсентеләрне (2,5 метрдан биегрәк нөсхәләрне) саклау;

урман утыртмалары булмаган мәйданнарда төп урман ағач токымына караучы үсентеләрне тәрбияләү (үсентене жиргә утырту, шытымны кысалап алу, шытымнарны сирәкләү, ашлама кертү, гербицидлар белән эшкәртү);

өлгергән һәм картайган утыртмаларны кисү планлаштырылган урыннарда һәм киселгән урыннарда туфрак өслеген минераллаштыру;

орлыклык ағачлар, чәчәкләкләр һәм төркемнәр калдыру;

мәйданнарны киртәләү;

ағачларның тамырдан бөркүен киметү (арборицид инъекцияләре яисә божралап алу).

Кыйммәтле урман ағач токымнарының урман утыртмалары шытымнарын саклау чаралары урман утыртмаларын кисү белән бер үк вакытта гамәлгә ашырыла. Мондый очрақларда кисүләр башлыча кар өсли кыйммәтле урман ағач токымнары шытымнары һәм яшь ағачлары санын урман бүлемтегә биргәндә каралганнан күбрәк юк итүдән һәм зарарлаудан саклауны тәмин итәрлек технологияләр кулланып гамәлгә ашырыла. Кисүләр уздырганнан соң шытымнарны һәм яшь ағач токымнарын кисек калдыкларыннан, сынган һәм зарарланган урман утыртмаларыннан арындыру юлы белән аларны карау уздырыла.

Кисүләр уздырганда урман үсентеләрен яшәргә сәләтле нарат, чыршы, ак чыршы, имән, бук, корычагач һәм үзләренә туры килә торган табигать-климат шартларындагы кыйммәтле ағач токымнарының бүтән урман үсентеләре шытымнары һәм яшь ағачлары сакланып калырга тиеш.

Мәйданнарны киртәләү юлы белән урманнарны табигый торгызуга ярдәм күрсәтү яңа чыккан урман үсентеләренә һәм шытымнарына кыргый яисә йорт хайваннары зарар китерү куркынычы булган очрақларда планлаштырыла һәм гамәлгә ашырыла.

Туфракны минеральләштерү юлы белән урманнарны табигый торгызуга ярдәм күрсәтү урман үсентеләренәң кыйммәтле ағач токымнары орлыклары чыганақлары (якындагы урман үсентеләре, аерым орлык ағачлары яисә аларның төркемнәре, чәчәкләкләре, полосалары, тулылыгы 0,6 дан артык булмаган урман үсентеләре ябалдашлары астындагы кисәргә керешелә торганнары) булган мәйданнарда гамәлгә ашырыла.

Хужалык эшчәнлегә чикләнгән режимдагы урманнарда, шул исәптән милли парклардагы урманнарда, табигать тыюлыкларында урманнарны табигый торгызуга ярдәм итүнең башка чаралары, алар тиешле территорияләрне саклау режимын бозарлык булмаса гына, гамәлгә ашырылырга мөмкин.

Табиғый урман торгызуға ярдәм итеп уздырылган чараларның нәтижеләре, алар урман утыртмалары үсүче жирләргә кертеләргә тиешле мәйданнардагы яшь агачларга карата Урман торгызу кагыйдәләрендә билгеләнгән критерияләргә һәм таләпләргә җавап биргән очракта, җитәрлек дип табыла.

Урманнарны табиғый торгызуға ярдәм итү чараларының нәтижеләлеген исәпкә алу эшләр башкарылганнан соң кимендә ике ел узгач гамәлгә ашырыла.

Шытымнар саны Урманнарны торгызу кагыйдәләре белән билгеләнгәннән кимрәк булганда, урманнарны ясалма яисә катнаш торгызуның өстәмә чаралары карала.

Урманнарны ясалма торгызу хужалык өчен кыйммәтле урман агач токимнарын урманнарны табиғый торгызуны тәмин итү мөмкин булмаганда яисә урманнарны катнаш торгызу максатка ярашсыз булганда, шулай ук урман культуралары һәлак булган урман кишәрлекләрендә гамәлгә ашырыла.

Урман культураларын булдыру өчен урман кишәрлеген әзерләгәндә шуннан соңгы барлык технологик гамәлләрне сыйфатлы үтәү өчен, шулай ук янғын куркынычын киметү һәм урман культураларының санитар торышын яхшырту өчен шартлар тудыру чаралары гамәлгә ашырыла.

Урман кишәрлеген әзерләүгә түбәндәгеләр керә:

урман кишәрлеген тикшерү;

урманнарны торгызуны проектлау;

урман кишәрлеген бүлеп чыгару;

урман культураларының яисә туфрак эшкәртү полосаларының булачак рәтләре линияләренә марка салу һәм техника эшләү өчен куркыныч булган урыннарны билгеләү;

мәйданны ауган агачлардан, ташлардан, кирәксез агач үсемлекләреннән, вак түмәрләрдән, корыган агач кәүсәләреннән тоташ яисә полосалап чистарту;

түмәрләрне казып алу яисә аларның биеклеген техника йөрешенә комачауламаслык дәрәжәдә киметү;

урман кишәрлеге өслеген планлаштыру, мелиоратив эшләр алып бару, авышлыкларда террасалар кисү;

зарурлык булганда – зарарлы туфрак организмнары белән башлангыч көрәш.

Туфракны эшкәртү алымнары урманнарны ясалма торгызуны проектлаганда табигать-климат шартларына, туфрак типларына һәм бүтән факторларга бәйле рәвештә сайлап алына һәм урман торгызу проектында күрсәтелә.

Туфракны эшкәртү барлык кишәрлекләрдә (тоташ эшкәртү) яисә аның бер өлешендә (өлешчә эшкәртү) механик, химик яисә термик алымнар белән гамәлгә ашырыла. Нигезе, техника кулланып, туфракны механик эшкәртү була.

Урман культуралары төп бер агач токымының урман үсентеләреннән (чиста токымнардан) яисә төп берничә агач токымыннан һәм юлдаш агач һәм куак токымнарыннан (катнаш культуралар) булдырылырга мөмкин.

Урман культуралары төп бер агач токымының урман үсентеләреннән (чиста токымнардан) яисә төп берничә агач токымыннан һәм юлдаш агач һәм куак токымнарыннан булдырылырга мөмкин.

Бар булган юлдаш агач токымы жирле урман агач токымнарыннан һәм куак токымнарыннан сайлап алганда аларның төп урман агач токымына йогынтысын исәпкә алырга кирәк.

Урмандагы агач һәм куак токымнарына караган юлдаш агачлар урман культураларына нигездә аларның рәтләрен төп урман агачы токымы рәтләре белән чиратлаштыру юлы белән яисә төп һәм юлдаш токым буыннарын рәттә аралаштыру юлы белән кертелә.

Урман культураларын булдыруның төп ысулы утырту материалының төрле төрләре белән гамәлгә ашырыла торган утыртудан гыйбарәт. Су һәм җил эрозиясенә дучар булган туфракларда, артык дымлы туфракларда һәм утырту урыннарын чүп үләннәр бик тиз басып китә торган кишәрлекләрдә, шулай ук дымлылык булмаган районнарда гамәлгә ашырырга кирәк.

Зарарлы организмнар таралу чыганакларында утыртуның (чөчүнең) башлангыч куелыгы һәм урман культураларының токым составы махсус тикшеренүләр нигезендә билгеләнә.

Урман культураларын утырту һәм чөчү туфракка ашламалар, үсемлекләргә яклау чаралары кертү, шулай ук туфракны яхшырта торган махсус үләннәр чөчү белән бергә алып барылырга мөмкин.

Күп очракларда урман культураларын утыртуның һәм чөчүнең иң яхшы срогы – яз башы, бөреләр уяна башлаганчы.

Туфрак өслеген чүп үләннәр һәм агач-куак үсемлекләре сырып алмасын, туфракта дым жыелсын өчен урман культураларын агротехник карау уздырыла.

Агротехник карауга түбәндәгеләр кертелә:

үсемлекләргә үлән һәм туфрак өемнәреннән, ком өеменнән, туфракны су юып алып китүдән һәм җил белән очыртудан, салкыннан кысылудан кул ярдәмендә төзәткәләү;

культуралар рәтләрендә һәм рәт араларында үлән һәм агач үсемлекләрен юк итеп, туфракны көпшәкләндерү;

урман культураларын өстәү, минераль ашламалар белән тукландыру һәм урман культураларына су сибү.

Урман хужалыгы буенча карауга түбәндәгеләр керә:

үлән һәм кирәксез агач үсемлекләрен юк итү һәм чыгуларын булдырмый калу;

Урман һәм дала зоналарында агротехник һәм урманны карау эшләре төп урман токымына караган урман утыртмаларының үсеше кимүне туктату максатында уздырыла. Урман-дала зонасында агротехник карау туфрактагы дымны туплауга һәм сакчыл сарыф итүгә юнәлдерелгән.

Чүп үләннәренә һәм агач үсемлекләренә каршы көрәш буенча химик чараларны куллану Россия Федерациясенең пестицидлар һәм агрохимикатлар белән сак эш итү турындагы законнары нигезендә рөхсәт ителә.

25 тән алып 85 процентка кадәр яшәп китүче урман утыртмалары (утыртылган яки чәчелгән күләм процентларыннан тере үсемлекләре яки шытымнар күләме белән) өстәлергә тиешле.

Урманнарны катнаш торгызу кыйммәтле урман агач токымына караучы урман утыртмаларын табигый рәвештә торгызу мөмкин булмаган урман кишәрлекләрендә утырту һәм чәчү юлы белән гамәлгә ашырыла.

Катнаш рәвештә урман торгызылганда мәйдан берәмлегендә урмандагы төп агач токымын утыртуның (чәчүнең) беренчел куелыгы бар булган яшәргә сәләтле шытым һәм урманның төп агач токымы үсентеләренә күләмнен чыгып билгеләнә. Урманның төп агач токымының культивацияләнә торган үсентеләренә һәм шытымнарының гомуми саны махсус тикшеренүләр нигезендә билгеләнгән нормадан азрак булырга тиеш түгел.

Урман үсентеләре ябалдашлары астында урманнарны катнаш торгызу санитар-гигиена функцияләрен арттыру максатларында башлыча яшел зоналарда, эрозиягә каршы һәм башка яклаучы урманнарда уздырыла.

Урман үсентеләре ябалдашлары астында урманнарны катнаш торгызу урман культураларының башлангыч куелыгы махсус тикшерүләр нигезендә билгеләнгән норманың кимендә 50%ын тәшкит итәргә тиеш.

Үсеп китүчәнлегә кимендә 25% булган урман культуралары һәлак булган дип санала.

Урман үрчетү РФ УК 63 ст., РФ Табигать министрлыгының 2012 елның 10 гыйнварындагы № 1 боерыгы белән расланган Урман үрчетү кагыйдәләренә (алга таба – Урман үрчетү кагыйдәләре) ярашлы рәвештә гамәлгә ашырыла.

Урман үрчетү урман фонды жирләрендә һәм элегрәк су, жил һәм башка туфрак эрозиясен булдырмау, саклык урманнарын булдыру максатында һәм урманнарның потенциалын арттыруга бәйле башка максатларда урманнар үскән башка төр категория жирләрендә гамәлгә ашырыла.

Урман үрчетүгә түбәндәгеләр карый:

урман фонды жирләре составындагы урман булмаган жирләрне урманлаштыру (сазларны киптерү, авыл хужалыгы куллануыннан чыгарылган жирләрне, чокырларны рекультивацияләү һ.б.);

авыл хужалыгы билгеләнешендәге жирләрдә, сәнәгать, транспорт жирләрендә, су фонды жирләрендә һәм башка категория жирләрендә саклык урман утыртмалары булдыру;

сәнәгать эшчәнлегә аркасында бозылган жирләрне рекультивацияләгәндә урман утыртмаларын булдыру;

шифаханә-курорт зоналарда һәм башка объектларда урман утыртмалары булдыру.

Урман үрчетү куелган максатлар, жир кишәрлекләре туфракларының урман үсү үзлекләренә, агач һәм куак токымнарының урман хужалыгы-

биологик үзенчәлекләренә нигезләнеп гамәлгә ашырыла һәм түбәндәгеләрне тәмин итәргә тиеш:

жирләрне һәм объектларны начар факторлардан сакларга;

территориянең урманлы өлешен арттырырга һәм әйләнә-тирә мохиттәге шартларны яхшыртырга.

Урман үрчетү ясалма урман утыртмаларын үсентеләрне, чәчкечләрне, ботакларны утырту яки орлыкларны чәчү ысуллары белән башкарыла.

Урман үрчетү максатларында булдырылучы урман утыртмаларының төп төрләре кырсаклагыч һәм агынтыкөйләүче урман полосалары булып тора.

Көтүлекләрдә микроклиматны яхшырту, көтүлекләрнең продуктлылыгын арттыру, хайваннарны начар климат шартларыннан саклау өчен урман-мелиоратив утыртмалар утыртыла.

Автомобиль һәм тимер юлларының читләрендә, һәм шулай ук аларның сак зоналарында урман утыртмалары юлларны кар һәм ком каплаудан саклау, якин-тирәдә урнашкан авыл хужалыгы биләмәләренә авыр металллар керүне булдырмый калу өчен утыртыла.

Рекультивацияләнергә тиешле жирләрдә урман үрчетү рекультивациянең техник этабын үткәргәннән соң элге жирләрнең биологик рекультивациясе (планлаштыру, уңдырышлы туфрак катламын салу, чокыр казылган жирләрне террасалау һ.б.) максатында урман утыртмалары утырту юлы белән гамәлгә ашырыла.

Су саклау зоналарында һәм су объектларының яр бие сак полосаларында урман үрчетү аларның ярлары ишелүдән, чүпләнүдән, ләм белән капланудан һәм су ресурсларының арыклануыннан саклау максатында яр ныгыткыч һәм башка урман утыртмаларын утырту юлы белән гамәлгә ашырыла.

Торак пунктлар урнашкан жирләрдә урман үрчетү әйләнә-тирә мохитне яхшырту максатларында рекреация йөкләренә, сәнэгать ташландыклары йогынтысына һәм башка начар факторларга карата тотрыклы булган урман утыртмаларын утырту юлы белән башкарыла.

Урман үрчетү буенча башкарылучы эшләрнең методлары һәм технологияләре урман үрчетү проектлары белән билгеләнә. Урман үрчетү проекты булдырылган урман үрчетү объектларының торышына карата урман үрчетү буенча эшләрне тәмамланган дип табу өчен конкрет бәяләмә критерийларын (урманмелиоратив утыртмаларның яше, агачларның уртача озынлыгы, ябалдашларның йомыклык күрсәткечләре, мәйдан берәмлегендә яшәргә яраклы булган агачларның һәм куакларның саны һ.б.) үз эченә алырга тиеш.

Урман утыртмалары иң әһәмиятле (төп) агач яки куак токымнарыннан яисә берничә әһәмиятле һәм тыгыз бәйләнешле агач һәм куак токымнарыннан булдырыла ала.

Иң әһәмиятле агач токымы жирле урман хасил итүче токымнардан, ә уңай тәҗрибә булган очракта – интродукцияләнгәннәрдән сайлап алына. Ул урман үрчетү максатларына туры килергә һәм жир кишәрлегендәге урман үсү үзенчәлекләренә ярашырга тиеш.

Тыгыз бэйләнешле агач токымнарын һәм куакларны сайлап алу аларның төп токымга карата йогынтысыннан чыгып башкарыла.

Урман үрчетү буенча урман утыртмаларын булдыруның төп методы утырту булып санала, ул төрле утырту материалларны белән башкарыла ала. Утырту өчен чәчкечләр һәм үсентеләр, һәм шулай ук ботаклар кулланыла. Су һәм жыл эрозиясенә дучар булган туфракларда, артык дымлы туфракларда һәм утырту урыннарын чүп үләннәр бик тиз басып китә торган кишәрлекләрдә, шулай ук дымлылык булмаган районнарда гамәлгә ашырырга кирәк. Селекцион утырту материалы кулланылганда агачлар бары тик утыртыла гына.

Утырту материалы утырту алдыннан аны кибүдән һәм зыянлы организмнар белән зарарланудан саклау, һәм шулай ук яшәргә яраклылыгын һәм үсеш тизлеген арттыру өчен төрле матдәләр белән эшкәртелергә мөмкин.

Утыртылучы урман утыртмаларының башлангыч куелыгы (мәйдан берәмлегенә булган уртырту яки чәчүлек урыннары саны) һәм утырту урыннарының урнашуы агачларның һәм куакларның үсү дәрәжәсенә карап, начар факторларга карата тотрыклы булган, аеруча озын гомерле һәм урман үрчетү максатларына туры килүче урман утыртмаларының формалашуына ярдәм итәргә тиеш.

Утыртылучы урман утыртмаларының башлангыч куелыгы һәм утырту урыннарын сайлау төп агач токымының төренә, урман зонасына, урман үсү шартларының тибына, урман үрчетү методына һәм максатларына, файдаланылучы утырту материалының тибына карап билгеләнә.

Агач һәм куак токымнарын утырту туфракка ашлама, үсемлекләргә зыянлы организмнардан саклау чараларын кертәп, һәм шулай ук киләчәктә аларны ашлама буларак, печән эзерләү һәм башка максатларда куллану буенча үлән чәчү белән үрелдерелергә мөмкин.

Утыртылган урман үсемлекләрен карап тоту агротехник (агротехник карап тоту) һәм урманчылык (урманчылык карап тотуы) ысуллары белән башкарыла.

Агротехник карап тоту, кагыйдә буларак, агачларның һәм куакларның ябалдашлары йомылганчы башкарыла һәм түбәндәгечә тәэмин ителә:

үсемлекләргә үлән һәм туфрак өемнәреннән, ком өеменнән, туфракны су юдырып алып китүдән һәм жыл белән очыртудан, салкыннан кысылудан кул ярдәмендә тазарту;

үлән үсемлекләргә механик юл аша бетерү белән берлектә туфракны көпшәкләндерү;

үләнле үсемлекләргә химик чаралар белән юк итү;

өстәмәләр (үлгән, тамырланмаган үсемлекләр урынына агачлар һәм куаклар утырту), минераль, органик ашламалар белән тукландыру һәм су сибү (планлаштырыла һәм махсус чаралар кебек үткәрелә).

Агротехник карап тотуның максаты – үләнле һәм кирәкле булмаган агач үсемлекләргә бетерү.

Карап тотуның ысуллары, алымнарының күләме, аларның кабатланучанлык чорлары һәм агротехник карап тотуларны үткәрүнең

озынлыгы (утыртканнан соң узган еллар саны) урман үсү шартларының типларыннан, культивацияләнүче агач һәм куак токымнарының биологик үзенчәлекләреннән, туфракны эшкәртү ысулыннан, урман утыртмаларын утырту методынан, кулланылучы утырту материалының зурлыгынан һәм башка үзенчәлекләреннән чыгып билгеләнә.

Чүп үләннәренә һәм агач үсемлекләренә каршы көрәш буенча химик чараларны куллану Россия Федерациясенең пестицидлар һәм агрохимикатлар белән сак эш итү турындагы законнары нигезендә рөхсәт ителә.

Минерал һәм органик ашламалар, кагыйдә буларак, ярлы (комлы, су белән юылган, киптерелгән, рекультивацияләнгән һәм б.ш.), үлән үсемлекләренә үсеп китү мөмкинлеге булмаган туфракларга кертелә.

25 тән алып 85 процентка кадәр яшәп китүче урман утыртмалары (утыртылган яки чәчелгән күләм процентларыннан тере үсемлекләре яки шытымнар күләме белән) өстәлергә тиешле. Тере үсемлекләр яки шытымнар кишәрлек майданы буйлап тигез урнашмаган урман утыртмалары теләсә нинди жайлашып китүләрдә дә өстәлә.

Өстәгән вакытта утырту материалының яше культивацияләнүче үсемлекләренә яшенә яраклашырга тиеш.

Урман үрчетү максатларында утыртылган урман утыртмаларын урманчылык карап тотуы чүп булып саналган, зәгыйфьләнгән, һәлак булган агач үсемлекләрен һәм сәламәт агач һәм, калганнары яхшы үсеп китсен өчен, куакларның өлешен даими кисеп торудан, урман үрчетү максатларында файдалы вазыйфалар үтәвен тәмин итүче утыртмаларны формалаштырудан гыйбарәт.

Урманчылык карап тотуы культивацияләнүче агач һәм куакларның ябалдашлары йомылганчы башкарыла.

Агачларның һәм куакларның ябалдашлары йомылганнан соң аларны карап тоту Россия Федерациясе урман законнары нигезендә гамәлгә ашырыла.

Әгәр дә утыртылган урман утыртмалары урман үрчетү проектында куелган критерийларга туры килә икән, ул чакта урман үрчетү объектларын булдыру буенча эшләр төгәлләнгән дип санала.

Урманнарны тәрбия кылу РФ УК 64 ст., РФ Табигать министрлыгының «Урманнарны тәрбия кылу кагыйдәләрен раслау турында» 22.11.2017 № 626 боерыгына (алга таба – Урманнарны тәрбия кылу кагыйдәләре) ярашлы рәвештә регламентлана.

Тәрбия кылу чараларына урман утыртмаларын карау максатларында узырыла торган кисүләр; агроурман-мелиоратив чаралар; башка төрле чаралар, шул исәптән урман утыртмаларын яңартулар; урман утыртмаларының формаларын үзгәртүләр; урман утыртмаларын реконструкциялүүләр; урманнарны урман алып бару һәм урманны яклау буенча караулар; урман яңаруны, шытымнарны һәм утыртмаларның башка кыйммәтле компонентларын (тәрбия объектларын) тәрбияләп торулар; урманнарны карап торуның ярдәмчел чаралары; Татарстан Республикасы урман планына, урманчылыкның элге регламентына, шулай ук урманнарны

үзлөштөрү проектына ярашлы рәвештә урманнарны карауның махсус төрлөрө керә.

Тәрбия кылу эшләрә урман кишәрлегенә аренда шартнамәсе нигезендә, мондый кишәрлектән даими (вакыты чикләнмичә) яисә түләүсез нигездә файдалану хокукы нигезендә урманнардан файдаланучы затлар яисә урман мөнәсәбәтләрә өлкәсендә вәкаләтле хакимият органнары тарафыннан гамәлгә ашырыла.

Чаралар төрөнә карап тәрбия кылу күләме төбәкләрнең урман планнарында, урманчылыкларның (урман паркларының) урман хужалыгы регламентларында, урманнарны үзлөштөрү проектларында билгеләнә.

Урманнарны карау буенча уздырылган чараларның сыйфатлылыгын һәм нәтижәлелеген бәяләү дәүләт хакимияте органнары, жирле үзидарә органнары тарафыннан, Россия Табигать министрлыгының 2016 елның 27 июнендәге 367 номерлы боерыгы белән расланган Диләнкеләрне карау тәртибенә туры китереп, диләнке эшләрә тәмамланганнан соң диләнкеләрне караганда, Россия Табигать министрлыгының «Дәүләт урман реестрына документлаштырылган мәгълүматларны кертүгә һәм аны үзгәртүгә нигез булган документларның исемлеген, формасын һәм аларны эзерләү тәртибен раслау турында» 2013 елның 11 ноябрәндәге 496 номерлы боерыгы белән расланган тәртиптә дәүләт урман реестрына мәгълүмат керткәндә һәм аны үзгәрткәндә гамәлгә ашырыла.

Урман утыртмаларын тәрбияләү максатларында уздырыла торган кисүләр түбәндәге нәтижәләргә ирешү өчен гамәлгә ашырылырга тиеш:

урман утыртмаларының яшь структурасын һәм токым составын яхшырту өчен;

урман утыртмаларының сыйфатын һәм тотрыклылыгын арттыру өчен;

урман утыртмаларының сыйфатын һәм тотрыклылыгын арттыру, урманнарның саклаучы, су саклаучы, санитар-гигиена һәм башка файдалы үзлекләрен саклау һәм көчәйтү өчен;

урманнарның биологик төрлелеген бер дәрәжәдә тоту һәм торгызу өчен;

утыртмаларның продуктлылыгын (ресурс потенциалын) арттыру өчен;

техник яктан өлгергән агач материалы үстерү вакытларын кыскарту өчен;

агач материалы ресурсларын рациональ файдалану өчен.

Урманнарны карау чаралары эксплуатация урманнарының максатчан билгеләнешен, яклаучы урманнарның һәм махсус якланучы урман кишәрлекләренә категорияләрен исәпкә алып гамәлгә ашырыла.

Эксплуатация урманнарында урманнарны тәрбия кылу чаралары урманнарның продуктлылыгын арттыруга, югары сыйфатлы агач материалы һәм агач булмаган урман ресурслары алуга юнәлдерелгән.

Эксплуатация урманнарында ясалма һәм табигый барлыкка килгән, агач материалына ихтыяж зур булган максатчан агач токымнарына карата тәрбияви чаралар башкарыла. Максатчан агач токымнары Россия Федерациясә субъектының урман планында агач материалын житештерү

структурасына һәм аңа булган ихтыяжга ясалган анализ нигезендә билгеләнергә тиеш.

Яклаучы урманнарда һәм махсус якланучы урман кишәрлекләрендә урманнарны карау чаралары тирәлек урманнарның хасил итүче, су саклаучы, яклаучы, санитар-гигиена, савыктыру һәм файдалы функцияләрен саклауга һәм торгызуга юнәлдерелгән.

Яклаучы урманнар һәм урманнарның махсус якланучы кишәрлекләре өчен максатчан токымлы агачлар булып яклаучы урманнарның һәм махсус яклана торган урман кишәрлекләренен максатчан билгеләнешенә җавап бирә торган агач токымнары санала.

Урманнарны карап тоту кисүләре урман утыртмаларының структурасын һәм токым составын яхшырту;

урман утыртмаларының сыйфатын һәм тотрыклылыгын арттыру, урманнарның саклаучы, су саклаучы, санитар-гигиена һәм башка файдалы үзлекләрен саклау һәм көчәйтү;

агачны техник яктан өлгертү вакытларын киметү;

агач материалы ресурсларын рациональ файдалану өчен.

Урман утыртмаларының яшенә һәм карап тоту максатларына карап, урманнарны тәрбиявикисүләренен түбәндәге төрләре башкарыла:

яшь агачларның табигый һәм сыйфат составын һәм максатчан агачларның яисә максатчан агач токымнарының үсү шартларын яхшыртуга юнәлдерелгән тоныкландырулар;

урман утыртмаларының куелыгын көйләүгә һәм төп агач токымы агачларының үсеш шартларын яхшыртуга, һәм шулай ук урман утыртмаларының токым һәм сыйфат составын формалаштыруны дәвам иттерүгә юнәлдерелгән тазартулар;

урман утыртмалары арасында иң яхшы ашачларның кәүсләре һәм ябалдашлары формалашсын өчен уңайлыклы шартлар тудыруга юнәлдерелгән сирәкләү кисүләре;

иң яхшы агачларның үсүе, аларның үсеш алуын арттыру, утыртмаларның структурасы формалашуын дәвам иттерү (төгәлләү) өчен уңайлыклы шартлар тудыруга юнәлдерелгән аркылы кисүләр;

өлгергән һәм картайган агачлар арасында аларны максатчан вазыйфаларын нәтиҗәле үти алырлык торышта саклау, сыйфатлы агач материалы туплау, уңыш бирүчәнлекне арттыру максатларында уздырыла торган урман агачларын саклау кисүләре;

картайган, өлгергән һәм максатчан функцияләрен югалта башлаган өлгереп килүче агачлар арасында урманның яңартылуына булышлык күрсәтүгә һәм урман утыртмаларын тәрбия кылу максатларында уздырылган агач кисүләргә бәйле рәвештә барлыкка килгән яшь перспективалы ашачлар үсеше өчен уңайлыклы шартлар тудыру максатларында урман утыртмаларын яңарту кисүләре;

формалашып беткән урта яшьле һәм олырак яшьтәге агачлар арасында утыртмада урман элементларын тәшкил итүче эйберләренен бәрабәрән жайга салу һәм максатчан токымлы агачларның, үсентеләренен, ярусларның үсешенә

уңайлыклы шартлар тудыру юлы белән, утыртмалараларның составын, төзелешен тамырдан үзгәртү максатында урман утыртмаларын үзгәртеп формалаштыру кисүләре;

кыйммәтле, урман хасил итүче токымнарны утырту, чәчү, урманның табигый яңартылуына булышлык күрсәтү чараларын уздыру өчен шартлар эзерләү буенча аз кыйммәтле урман утыртмаларын яисә аларның бер өлешен юкка чыгару максатларында уздырыла торган реконструкция кисүләре;

урман-парк ландшафтларын формалаштыруга, саклауга, яңартуга, үзгәртүгә һәм аларның эстетик, савыктыру кыйммәтләрен һәм тотрыклылыгын арттыруга юнәлдерелгән ландшафт кисүләре;

берән-сәрән агачларны, шул исәптән үз вазыйфаларын үтәгән орлыклык агачларны кисүләр тоныкландырулар, чистарту кисүләре барышында гамәлгә ашырылырга тиеш, шулай ук, әгәр тоныкландыру, чистарту барышында үтәлмәгән булса, аерым чара буларак башкарылырга тиеш.

Урманнарны тәрбия кылу проектың төзегәндә түбәндәгеләр уздырылырга тиеш:

урман кишәрлеген тикшерү;

урман кишәрлегенәң жирлектәге чикләрен билгеләү.

Урманнарны тәрбия кылу проектында түбәндәгеләр булырга тиеш:

Урманнарны тәрбия кылу кагыйдәләренә ярашлы рәвештә урманнарны карау буенча чаралар төренәң (төрләренәң) аталышы;

эшләргә уздыру, аларның нәтижәләрен исәпкә алу һәм бәяләү этаплары һәм чорлары;

урманчылыкның урман кишәрлеге (урман паркы) урнашкан урынга сыйфатлама (урман кишәрлегенә сыйфатлама, яклаучы урманнарның категориясе, квартал номеры, бүлемтек номеры, урман кишәрлеге мәйданы);

урман кишәрлегендә урман үсү шартларына сыйфатлама (шул исәптән рельефы, гидрологик шартлары, туфрагы);

урманнарны тәрбия кылу буенча чараларны уздыра башлаганчыга кадәр утыртмаларга башлангыч сыйфатлама;

урманнарны тәрбия кылу буенча чараларны төп сыйфатламалар (кисү ешлыгы, ябалдашларның минималь йомыклыгы, кисем мәйданнары суммасы, киселә торган агачларның күләме);

утыртманың киселә торган өлешенә сыйфатлама;

башкарыла торган технологик операцияләргә, диләнке элементлары (технологик полосалар, сөйрәнмәләр, технологик (төяү) пунктлары) буенча аларны башкару эзлеклелегән күрсәтеп, эшләргә башкару технологияләрен тасвирлау;

урманнарны тәрбия кылу буенча чараларны уздыра башлаганчыга кадәр утыртмаларга проектта каралган сыйфатлама.

Урман торгызу өчен билгеләнгән жирләргә урман утыртмалары биләгән жирләргә кертү

Урман утыртмалары вәкаләтле федераль башкарма хакимияте билгеләгән критерияләргә һәм таләпләргә жавап биргән очракта, урман торгызу өчен билгеләнгән жирләргә урман утыртмалары били торган

жирлэргэ кертү дэүлэт хакимияте органнары һәм жирле үзидарэ органнары тарафыннан аларның РФ УК 81-84 ст. нигезендэ билгелэнгән вәкаләтләре чикләрендэ гамәлгә ашырыла.

Урман торгызу өчен билгелэнгән жирләрне урман утыртмалары били торган жирлэргэ кертү тәртибе һәм тиешле акт формасы вәкаләтле федераль башкарма хакимият органы тарафыннан билгеләнә.

Агач әзерләүгә бәйле булмаган урманнарны карап тоту чаралары уздыру таләп ителә торган мәйданнар күләмнәре 16 таблицада китерелде.

Яшь агачларны карау һәм урманнарны карау буенча тәрбия кылуга бәйле булмаган бүтән чараларның нормативлары һәм параметрлары

Урманнарны тәрбия кылу төрләре аталышы	Кишәрлек урманчылыгының атылышы	Хужалык	Агач токымы	Майданы, га	Киселә торган запас, куб метр	Кабатлану чоры, ел	Еллык күләме		
							Майданы, га	Киселә торган запас, куб.м	
								гомуми	1 гектарда н
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Яшь агачлар арасында урманнарны карау буенча кисүләр уздыру				414	7320		70	1177	18
шул исәптән:									
тоньсландырулар	Болгар	Ылыслы	Нарат	14	30	5	3	6	2
		-//-	Чыршы	7	30	5	1	4	3
		Жәмгысе ылыслы		21	60		4	10	2
		Каты яфраклы	Б/кәүс. имән	–	–		–	–	–
		Йомшак яфраклы	Юкә	1	10	5	–	–	–
	Киш. урм. буенча жәмгысе			22	70		4	10	3
	Зэй	Ылыслы	Нарат	4	10	5	1	2	3
		-//-	Чыршы	3	10	5	–	2	3
		Жәмгысе ылыслы		7	20		1	4	3
	Киш. урм. буенча жәмгысе			7	20		1	4	3
	Кушниково	Ылыслы	Чыршы	17	50	5	4	10	3
		Жәмгысе ылыслы		17	50		4	10	3
		Каты яфраклы	Б/кәүс. имән	21	60	5	4	12	3
		Каты яфр. жәмгысе		21	60		4	12	3
	Киш. урм. буенча жәмгысе			38	110		8	22	3
	Урганча	Ылыслы	Чыршы	17	50	5	4	12	3
		Жәмгысе ылыслы		17	50		4	12	3
		Каты яфраклы	Б/кәүс. имән	21	60	5	4	12	3
		Каты яфр. жәмгысе		21	60		4	12	3
	Киш. урм. буенча жәмгысе			38	110		8	24	3
	Ямаш	Ылыслы	Чыршы	1	–	5	–	–	–
		Жәмгысе ылыслы		1	–		–	–	–

Урманнарны тәрбия кылу төрләре аталышы	Кишәрлек урманчылыгының атылышы	Хужалык	Агач токымы	Майданы, га	Киселә торган запас, куб метр	Кабатлану чоры, ел	Еллык күләме		
							Майданы, га	Киселә торган запас, куб.м	
								гомуми	1 гектардан
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
		Каты яфраклы	Б/кәүс. имән	12	40	5	3	8	3
		Каты яфр. жәмгысе		12	40		3	8	3
	Киш. урм. буенча жәмгысе			13	40		3	8	3
Урманчылык буенча жәмгысе тонькландырулар				118	350		24	68	3
тазартулар	Болгар	Ылыслы	Нарат	8	200	10	1	20	25
		-//-	Чыршы	36	730	8	4	91	20
		Жәмгысе ылыслы		44	930		5	111	21
		Каты яфраклы	Б/кәүс. имән	7	140	5	1	28	21
		-//-	Өрәңге	5	160	5	1	32	33
		Каты яфр. жәмгысе		12	300		2	60	25
		Йомшак яфраклы	Юкә	10	270	5	2	54	27
		-//-	Усак	2	60	5	–	12	21
		Жәмгысе йом. яфр.		12	330		2	66	27
	Киш. урм. буенча жәмгысе			68	1560		9	237	23
	Зэй	Ылыслы	Чыршы	88	2070	8	11	259	23
		Жәмгысе ылыслы		88	2070		11	259	23
		Каты яфраклы	Өрәңге	19	410	5	4	82	22
		Каты яфр. жәмгысе		19	410		4	82	22
		Йомшак яфраклы	Юкә	26	630	5	5	126	24
		Жәмгысе йом. яфр.		26	630		5	126	24
	Киш. урм. буенча жәмгысе			133	3110		20	467	23
	Кушниково	Ылыслы	Чыршы	22	380	8	3	48	17
		Жәмгысе ылыслы		22	380		3	48	17
		Каты яфраклы	Өрәңге	1	20	5	–	4	20
		Каты яфр. жәмгысе		1	20		–	4	20
		Йомшак яфраклы	каен	7	100	5	1	20	15
		-//-	Усак	2	60	5	1	12	30
		Жәмгысе йом. яфр.		9	160		2	32	18

Һәр өстенлек итүче токым буенча, урман үсү шартлары типларын, бонитет классларын, тәрбиялэгәнчегә кадәр составы буенча агачлар төркемен, тәрбиялэгәннән соң ябалдашның минималь йомыклығын, агачлар саны яки массасы буенча сайлап алу процентын күрсәтеп, тәрбияви кисүләрнең РФ Табигать министрлыгының 2017 елның 22 ноябрәндәге 626 номерлы боерыгы белән расланган режим нормативлары 16.1 таблицада күрсәтелде.

16.1 таблица

Токым һәм сыйфат составын яхшырту максатларында Россия Федерациясенең Европа өлеше урман-дала районындагы урман типлары төркемнәре буенча төп урман булдыручы утыртмаларны карап тоту буенча кисү режимнары нормативлары

Урман утыртмаларының кисүгә кадәр составы	Урман типлары төркемнәре (бонитет классы)	Тәрбияли башлау яше, ел	Тонькландыру		Чистарту		Кисентенең яшенә (өлгерү дәрәжәсенә) карата максатчан составы
			тәрбиягә алганчы ябалдашларның минималь йомыклығы	кисү ешлыгы, запасы буенча %	тәрбиягә алганчы ябалдашларның минималь йомыклығы	кисү ешлыгы, запасы буенча %	
			Караганнан соң	кабатланучанлыгы (ел)	Караганнан соң	кабатланучанлыгы (ел)	
1. Нарат утыртмалары							
1.1. Нарат утыртмалары, саф һәм 2 берәмлеккә кадәр юкә катнашмалы	Лишайниклы (III-IV)	8-10	0,9	15-20	0,9	15-20	8С2 Б
	нарат жиләкле (II-I)	5-10	0,7	6-10	0,7	10-15	(8-9) С
		5-10	0,8	20-25	0,8	20-25	(1-2) Б
	катлаулы (I-Ia)	5-10	0,6	6-8	0,6	8-10	(9-10) С
		5-10	0,8	25-30	0,8	25-30	(1-+) Б
	кара жиләкле (I-II)	5-10	0,6	5-7	0,6	7-10	(8-9) С
		5-10	0,9	20-25	0,9	20-25	(1-2) Б
озын мүкле (III)	8-10	0,7	6-8	0,7	8-10	(8-9) С	
		8-10	0,9	20-25	0,9	15-25	8С2Б
			0,7	6-10	0,7	8-10	
1.2. Составында нарат өстенлек итүче наратлы-яфраклы (5-7 нарат, 3-5 яфраклы)	Лишайниклы (III-IV)	4-7	0,9	20-30	0,9	20-30	(7-8) Н
	нарат жиләкле (II-I)	3-6	0,6	6-8	0,7	10-15	(2-3) К
		3-6	0,7	30-50	0,7	30-50	(8-9) Н
	катлаулы (I-Ia)	3-5	0,5	4-6	0,5	8-12	(1-2) К
		3-5	0,6	35-60	0,6	30-50	(8-10) Н
	кара жиләкле (I-II)	3-6	0,4	3-5	0,4	8-12	(0-2) К
		3-6	0,7	30-50	0,7	30-50	(7-9) Н
озын мүкле (III)	4-7	0,5	4-6	0,5	8-12	(1-3) К	
		4-7	0,8	30-40	0,8	25-35	(6-8) Н
			0,6	5-7	0,6	8-12	(2-4) К
1.2.1. Составында 3-4 берәмлек нарат һәм 6-7 яфраклы катнашындагы наратлы-яфраклы	нарат жиләкле (II-I)	3-5	0,7	35-60	0,7	35-60	(6-8) С
		3-5	0,4	3-5	0,4	8-10	(2-4) Б
	катлаулы (I-Ia)	3-5	0,6	40-70	0,6	40-60	(6-9) С
		3-5	0,3	3-5	0,4	8-10	(1-4) Б
	кара жиләкле (I-II)	3-5	0,6	40-70	0,6	40-50	(6-8) С
3-5		0,3	3-5	0,4	8-10	(2-4) Б	
озын мүкле (III)	4-6	0,7	30-50	0,7	30-45	(5-7) С	
		4-6	0,5	4-6	0,5	8-12	(3-5) Б
1.3. Яфраклы-наратлы (7 берәмлектән артык яфраклы, агачлар саны житәрлек булганда кимендә 3 нарат)	нарат жиләкле	3-5	0,6	40-60	0,7	40-60	(5-8) С
		3-5	0,4	3-6	0,4	10-15	(2-5) Б
	катлаулы	3-5	0,5	40-70	0,6	40-60	(6-9) С
		3-5	0,3	3-5	0,4	10-15	(1-4) Б
	кара жиләкле	4-6	0,6	40-70	0,6	40-50	(5-8) С
4-6		0,4	4-6	0,4	10-15	(2-5) Б	
озын мүкле	4-7	0,7	30-60	0,7	30-45	(4-7) С	
		4-7	0,4	5-7	0,5	8-12	(3-6) Б
2. Чыршы утыртмалары							

Урман утыртмаларының кисүгә кадәрge составы	Урман типлары төркемнәре (бонитет классы)	Тәрбияли башлау яше, ел	Тонькландыру		Чистарту		Кисентенең яшенә (өлгерү дәрәжәсенә) карата максатчан составы
			тәрбиягә алганчы ябалдашларны ң минималь йомыклығы	кисү ешлыгы, запасы буенча %	тәрбиягә алганчы ябалдашларн ың минималь йомыклығы	кисү ешлыгы, запасы буенча %	
			Караганнан соң	кабатлануч анлыгы (ел)	Караганнан соң	кабатлануч анлыгы (ел)	
2.1. Чыршы утыртмалары: саф һәм 2 берәмлеккә кадәр яфраклы катнашында	катлаулы (Ia-I)	8-10	0,8 0,6	15-30 5-8	0,8 0,6	15-30 6-8	(9-10) Е (0-1) Б (Ос)
	кара жиләкле (I-II)	8-10	0,8 0,5	20-35 6-8	0,8 0,6	15-25 6-8	(8-9) Е (1-2) Б (Ос)
	елга буенда үсүче (II-III)	8-10	0,8 0,5	20-35 6-8	0,8 0,6	15-25 6-8	(8-9) Е (1-2) Б (Ос)
2.2. Чыршылы- яфраклы, составында чыршы өстенлек итүче: 5-7 чыршы һәм 3-5 яфраклы	катлаулы (Ia-I)	6-8	0,7 0,5	30-40 4-6	0,7 0,5	30-40 8-10	(9-10) Е (0-1) Б (Ос)
	кара жиләкле (I-II)	6-8	0,7 0,5	30-40 4-6	0,7 0,5	30-40 8-10	(8-9) Е (1-2) Б (Ос)
	елга буенда үсүче (II-III)	6-8	0,7 0,5	30-40 4-6	0,7 0,5	30-40 8-10	(8-9) Е (1-2) Б (Ос)
2.2.1. Составында 3-4 берәмлек чыршы һәм 6-7 яфраклы катнашындагы чыршылы-яфраклы	катлаулы (Ia-I)	4-6	0,6 0,3	50-60 4-6	0,6 0,4	50-60 4-8	(8-10) Е (0-2) Б (Ос)
	кара жиләкле (I-II)	4-6	0,6 0,3	50-60 4-6	0,6 0,4	40-50 4-8	(8-9) Е (1-2) Б (Ос)
	елга буенда үсүче (II-III)	4-6	0,6 0,3	50-60 4-6	0,6 0,4	40-50 4-8	(8-9) Е (1-2) Б (Ос)
2.3. Яфраклылар чыбылдыгы астында кирәкле күләмдә чыршы булган яфраклы-чыршылы	катлаулы (Ia-I)	4-6	чик. юк	чик. юк 4-6	чик. юк 4-6	чик. юк. 4-8	(8-10) Е (0-2) Б (Ос)
	кара жиләкле (I-II)	4-6	чик. юк	чик. юк 4-6	чик. юк 4-6	40- 50/100 4-8	(7-8) Е (2-3) Б (Ос)
	елга буенда үсүче (II-III)	4-6	чик. юк.	чик. юк 4-6	чик. юк. 4-6	40- 50/100 4-8	(>4) Е (<6) Б (Ос)
3. Имән утыртмалары							
3.1. Имән утыртмалары чиста һәм катнаш б. ток. белән: 2 бер. кадәр	Саф имәнлекләр юкәле-чикләвек куаклы (II-I)	10-15	–	–	0,8 0,7	20-35 5-10	(8-9) Д (1-2) Лп, Е, б. ток.
	Саф имәнлекләр (III-II; IV)	10-15	–	–	0,8 0,7	20-30 5-10	(8-9) Д (1-2) Лп, Е, б. ток.
	Дымлы имәнлекләр зур үләнле	10-15	–	–	0,8 0,7	20-35 5-10	(8-9) Д (1-2) Лп, Е, б.ток.
	Дымлы имәнлекләр юкәле (III-IV; II)	0-15	–	–	0,8 0,7	20-30 5-10	(8-9) Д (1-2) Лп, Е, б. ток.
	Елга буенда үсә торган эре үләнле имәнлекләр (II-III)	10-15	–	–	0,8 0,7	20-30 5-10	(8-9) Д (1-2) Ол. ч., б.ток.
3.2. 5-7 берәмлек составында имән	Саф имәнлекләр юкәле-чикләвек	4-6	0,7 0,5	30-45 3-5	0,7 0,5	35-40 4-6	(7-9) Д (1-3) Лп,

Урман утыртмаларының кисүгә кадәрge составы	Урман типлары төркемнәре (бонитет классы)	Тәрбияли башлау яше, ел	Тонькландыру		Чистарту		Кисентенең яшенә (өлгерү дәрәжәсенә) карата максатчан составы
			тәрбиягә алганчы ябалдашларны ң минималь йомыклығы	кисү ешлыгы, запасы буенча %	тәрбиягә алганчы ябалдашларн ың минималь йомыклығы	кисү ешлыгы, запасы буенча %	
			Караганнан соң	кабатлануч анлыгы (ел)	Караганнан соң	кабатлануч анлыгы (ел)	
күпчелек тәшкил иткән катнаш утыртмалар (йомшак яфраклы һәм каты яфраклы токымнар белән)	куаклы (II-I)						Яс, Е
	Саф имәнлекләр (III-II; IV)	4-6	0,7 0,6	25-35 3-5	0,7 0,6	25-35 4-6	(7-8) Д (2-3) Лп, Е, б. ток.
	Дымлы имәнлекләр	4-6	0,7	30-40	0,7	30- 40	(7-8) Д
	зур үләнле (II-III; I)	4-6	0,5	3-5	0,5	4-6	(2-3) Лп, Ч, б.т.
	Дымлы имәнлекләр юкәле (III-IV; II)	4-6	0,7 0,5	30-35 3-5	0,7 0,5	30-35 4-6	(7-8) Д (2-3) Лп, Е, б. ток.
	Елга буенда үсә торган эре үләнле имәнлекләр (II-III)	4-6	0,7 0,5	30-40 3-5	0,7 0,6	30-40 4-6	(7-9) Д (1-3) Ол. ч., б.ток.
3.2.1. Составында 3-4 берәмлек имән катнашулы катнаш утыртмалар	Саф имәнлекләр юкәле-чикләвек куаклы (II-I)	3-5	0,7 0,4	40-60 3-5	0,7 0,4	40-60 4-6	(6-8) Д (2-4) Лп, Е, б. ток.
	Саф имәнлекләр юкәле-күрәнле (III-II; IV)	3-5	0,7 0,5	30-50 3-4	0,7 0,5	30-50 4-6	(6-8) Д (2-4) Лп, Е, б. ток.
	Дымлы имәнлекләр зур үләнле (II-III; I)	3-5	0,7 0,4	40-50 3-5	0,7 0,4	40-50 4-6	(6-8) Д (2-4) Лп, Е, б. ток.
	Юкәле дымлы имәнлекләр (III-IV; II)	3-5	0,7 0,5	40-50 3-5	0,7 0,5	40-50 4-6	(6-8) Д (2-4) Лп, Е, б. ток.
	Елга буенда үсә торган эре үләнле имәнлекләр (II-III)	3-5	0,7 0,5	40-60 3-5	0,7 0,5	40-60 4-6	(6-7) Д (3-4) Ол. ч., б.ток.
3.3. Йомшак яфраклылар күпчелек тәшкил иткән һәм составында кимендә 3 берәмлек имән булган катлаулы утыртмалар	Саф имәнлекләр юкәле-чикләвек куаклы (II-I)	2-4	0,6 0,3	50-80 3-5	0,6 0,3	50-70 4-6	(5-7) Д (3-5) б.т.
	Саф имәнлекләр юкәле-күрәнле (III-II; IV)	2-4	0,6 0,4	40-70 3-5	0,6 0,5	40-60 4-6	(4-7) Д (3-6) б.т.
имән өстенлек итүче, агачлыклар формалаштыруга житәрлек агач саны булган	Дымлы имәнлекләр зур үләнле	2-4	0,6 0,4	40-70 3-5	0,6 0,5	40-60 4-6	(4-7) Д (3-6) б.т.
	Дымлы имәнлекләр юкәле (III-IV; II)	2-4	0,6 0,4	40-70 3-5	0,6 0,5	40-60 4-6	(4-7) Д (3-6) б.т.
	Елга буенда үсә торган эре үләнле имәнлекләр (II-III)	2-4	0,6 0,4	40-70 3-5	0,6 0,5	40-60 4-6	(4-7) Д (3-6) Ол. ч, б.ток.

Урман утыртмаларының кисүгә кадәрge составы	Урман типлары төркемнәре (бонитет классы)	Тәрбияли башлау яше, ел	Тонькландыру		Чистарту		Кисентенең яшенә (өлгерү дәрәжәсенә) карата максатчан составы
			тәрбиягә алганчы ябалдашларны ң минималь йомыклығы	кисү ешлығы, запасы буенча %	тәрбиягә алганчы ябалдашларн ың минималь йомыклығы	кисү ешлығы, запасы буенча %	
			Караганнан соң	кабатлануч анлығы (ел)	Караганнан соң	кабатлануча нлығы (ел)	
4. Каен утыртмалары							
4.1. Каен утыртмалары: саф һәм өлешчә башка токымнар катнашында	нарат жиләкле- чәчбайлы (II-I)	10 - 12	–	–	>0,8 0,7	20-25 5-10	(8-10) Б (0-2) С
	катлаулы вак үләнле (II-I)	8-12	–	–	>0,8 0,7	20-30 5-10	(8-10) Б (0-2) С (Е)
	кара жиләкле-вак үләнле (II-III)	8-12	–	–	>0,8 0,7	20-25 5-10	(8-10) Б (0-2) С (Е)
	озын мүкле (III-IV)	12 - 15	–	–	>0,8 0,7	15-20 5-10	(8-10) Б (0-2) С
	катлаулы киң үләнле (Ia-I)	8 - 10	–	–	>0,8 0,7	25-35 5-10	(8-10) Б (0-2) Е (С)
	кара жиләкле-киң үләнле (I-II)	8 - 10	–	–	>0,8 0,7	20-30 5-10	(8-10) Б (0-2) Е (С)
	елга буенда үсә торган-эре үләнле (II-III)	8 - 10	–	–	>0,8 0,7	20-25 5-10	(8-10) Б (0-2) Е
4.2. Каенлы-усаклы утыртмалар, башка токымнар	катлаулы вак үләнле (II-I)	6 - 8	0,8 0,6	20-40 5	0,8 0,6	20-40 5-10	(8-10) Б (0-2) С (0+) Ос
	кара жиләкле-вак үләнле (II-III)	6 - 8	0,8 0,6	20-40 5	0,8 0,6	20-40 5-10	(8-10) Б (0-2) С (0+) Ос
	катлаулы киң үләнле (Ia-I)	6 - 8	0,8 0,6	20-40 5	0,8 0,6	20-40 5-10	(8-10) Б (0-2) Е, С (0+)Ос
	кара жиләкле-киң үләнле (I-II)	6 - 8	0,8 0,6	20-40 5	0,8 0,6	20-40 5-10	(8-10) Б (0-2) Е (0+) Ос
	елга буенда үсә торган-зур үләнле (II- III)	6 - 8	0,8 0,6	20-35 5	0,8 0,6	20-35 5-10	(8-10) Б (0-2) Е (0+) Ос
4.3. Каенлы- чыршылы (каен чыбылдыгы астында кирәкле күләмдә чыршы – чыршының икенче ярусы яки яшь агачы булган)	катлаулы киң үләнле (Ia-I)	4 - 6	0,8 0,7	20-30 5	0,8 0,7	20-30 5-10	(7-10) Б (0-3) Е II яр. (Пдр) 10 Е
	кара жиләкле-киң үләнле (I-II)	4 - 6 4 - 6	0,8 0,7	20-30 5	0,8 0,7	20-30 5-10	(7-10) К (0-3) Ч II яр. (Үр.)10 Ч
	елга буенда үсә торган-эре үләнле (II-III)	4 - 6	0,8 0,7	20-30 5	0,8 0,7	20-30 5-10	(7-10) К (0-3) Ч II яр. (Үр.)10 Ч
5. Усак утыртмалары							
5.1. Усак утыртмалары: саф һәм өлешчә башка токымнар катнашында	катлаулы вак үләнле (II-I)	10 - 15	–	–	>0,8 0,6	30-40 5-7	(7-10) Ос (0-3) Е, Б
	кара жиләкле-вак үләнле (III-II)	10 - 15	–	–	0,8 0,6	30-35 5-7	(7-10) Ос (0-3) Е, Б
	катлаулы киң үләнле (Ia-I)	8-12	–	–	>0,8 0,6	30-40 5-7	(7-10) Ос (0-3) Е, С, Б
	кара жиләкле-киң үләнле (I-II)	8-12	–	–	0,8 0,6	30-35 5-7	(7-10) Ос (0-3) Е, С, Б

Урман утыртмаларының кисүгә кадәрge составы	Урман типлары төркемнәре (бонитет классы)	Тәрбияли башлау яше, ел	Тоныкландыру		Чистарту		Кисентенең яшенә (өлгерү дәрәжәсенә) карата максатчан составы
			тәрбиягә алганчы ябалдашларны ң минималь йомыклығы	кисү ешлыгы, запасы буенча %	тәрбиягә алганчы ябалдашларн ың минималь йомыклығы	кисү ешлыгы, запасы буенча %	
			Караганнан соң	кабатлануч анлыгы (ел)	Караганнан соң	кабатлануча нлыгы (ел)	
	елга буенда үсә торган-зур үләнле (II- I)	8-12	–	–	0,8 0,7	25-35 5-7	(7-10) Ос (0-3) Е, Б
5.2. Усаклы- чыршылы (усак чыбылдыгы астында кирәкле күләмдә чыршы – икенче ярусы яки яшь агачы булган)	катлаулы киң үләнле (Ia-I)	4 - 8	0,8 0,5	30-45 4-6	0,8 0,5	35-45 5-8	(7-10) Ос (0-3) Е, Б II яр. (Пдр) 10Е
	кара жиләкле-киң үләнле (I-II)	4 - 8	0,8 0,6	30-40 4-6	0,8 0,6	30-40 5-8	(7-10) Ос (0-3) Е, С, Б II яр. (Пдр) 10Е
	елга буенда үсә торган-зур үләнле (II- I)	4 - 8	0,8 0,6	30-40 4-6	0,8 0,6	30-40 5-8	(7-10) Ос (0-3) Е, Б II яр. (Пдр) 10Е
6. Юкә утыртмалары							
6.1. Күп максатларга, шул исәптән агач материалы алу өчен билгеләнгән утыртмалар							
6.1.1. Саф чиста юкә утыртмалары һәм өлешчә башка токимдагылар кушылмасы белән (2 берәмлеккә кадәр)	катлаулы вак үләнле юкәлекләр (II-III)	10-15	–	–	0,8 0,7	20-30 5-7	(8-10) Лп (0-2) С, Е, б.ток.
	кара жиләкле-вак үләнле (III-IV)	10-15	–	–	0,8 0,7	20-25 5-7	(8-10) Лп (0-2) С, Е, б.ток.
	катлаулы киң яфраклы (I-II)	10-15	–	–	0,8 0,7	25-30 5-7	(8-10) Лп (0-2) Е, Д, б.ток.
	кара жиләкле-киң үләнле (II-III)	10-15	–	–	0,8 0,7	20-30 5-7	(8-10) Лп (0-2) Е, Д, б.ток.
6.1.2. Составында юкә өстенлек итүче катнаш утыртмалар	катлаулы вак үләнле (II-III)	6-8	0,8 0,6	25-35 4-6	0,8 0,6	25-35 5-7	(7-10) Лп (0-3) С, Е, б.ток.
	кара жиләкле-вак үләнле (III-IV)	6-8	0,8 0,6	20-30 4-6	0,8 0,6	25-30 5-7	(7-10) Лп (0-3) С, Е, б.ток.
	катлаулы киң яфраклы (I-II)	6-8	0,8 0,5	30-40 4-6	0,8 0,5	30-40 5-7	(7-10) Лп (0-3) Е, Д, б.ток.
	кара жиләкле-киң үләнле (II-III)	6-8	0,8 0,6	25-35 4-6	0,8 0,6	25-35 5-7	(7-10) Лп (0-3) Е, Д, б.т.
6.2. Умартачылык (нектар бүлемтеге) максатларында үстерелә торган утыртмалар							
6.2.1. Саф чиста юкә утыртмалары һәм өлешчә башка токимдагылар кушылмасы белән (2 берәмлеккә кадәр)	катлаулы вак үләнле юкәлекләр (II-III)	5-7	0,8 0,6	25-30 4-6	0,7 0,6	20-30 5-8	10 Лп баш. ток. б.
	кара жиләкле-вак үләнле (III-IV)	6-8	0,8 0,6	25-30 4-6	0,7 0,6	20-30 5-7	10 Лп баш. ток. б.
	катлаулы киң яфраклы (I-II)	5-7	0,8 0,5	25-35 4-6	0,7 0,5	20-35 5-8	10 Лп баш. ток. б.
	кара жиләкле-киң үләнле (II-III)	6-8	0,8 0,6	25-35 4-6	0,7 0,5	20-30 5-8	10 Лп баш. ток. б.
6.2.2. Составында юкә өстенлек итүче	катлаулы вак үләнле (II-III)	4-6	0,7 0,5	30-40 4-6	0,7 0,5	20-40 5-8	(9-10) Лп (0-1)

Урман утыртмаларының кисүгә кадәрge составы	Урман типлары төркемнәре (бонитет классы)	Тәрбияли башлау яше, ел	Тонькландыру		Чистарту		Кисентенең яшенә (өлгерү дәрәжәсенә) карата максатчан составы
			тәрбиягә алганчы ябалдашларны ң минималь йомыклығы	кисү ешлығы, запасы буенча %	тәрбиягә алганчы ябалдашлар ың минималь йомыклығы	кисү ешлығы, запасы буенча %	
			Караганнан соң	кабатлануч анлығы (ел)	Караганнан соң	кабатлануч анлығы (ел)	
катнаш утыртмалар	кара жиләкле-вак үләнле (III-IV)	4-6	0,7 0,5	30-35 4-6	0,7 0,5	20-35 5-8	башк. ток. (9-10) Лп (0-1)
	катлаулы киң яфраклы (I-II)	4-6	0,7 0,5	30-50 4-6	0,7 0,5	20-45 5-8	башк. ток. (9-10) Лп (0-1)
	кара жиләкле-киң үләнле (II-III)	4-6	0,7 0,5	30-35 4-6	0,7 0,5	20-40 5-8	башк. ток. (9-10) Лп (0-1) башк. ток.
7. Зирек утыртмалары							
7.1. Саф кара зирек утыртмалары һәм составында башка йомшак яфраклы токимнар катнашында	Елга буенда үсә торган-эре үләнле кара зиреклекләр (II-I)	10-15	–	–	0,8 0,7	20-30 5-7	(7-10) Ол. ч. (0-3) Е, Д
	Кара зирекләр сазлыклы-зур үләнле (III-II)	10-15	–	–	0,8 0,7	20-25 5-7	10 Ол. ч., башк. ток. б.
7.2. Кара зирек өстенлек итүче һәм составында башка кыйммәтле токимнар булган катнаш утыртмалар	Елга буенда үсә торган-эре үләнле кара зиреклекләр (II-I)	8-10	0,7 0,6	25-35 3-5	0,8 0,6	25-35 4-6	(6-8) Ол. ч., (2-4) Е. Д. др. п.
8. Тирек утыртмалары							
Саф һәм өлешчә башка токимнар катнашындагы тирек утыртмалары		2-4	0,8 0,7	20-30 3-4	0,8 0,7	20-30 4-5	
9. Чәчбай утыртмалары							
Саф һәм өлешчә башка токимнар катнашындагы чәчбай утыртмалары		3-4	0,8 0,7	15-25 3-4	0,8 0,7	20-25 3-5	

1. Кисүләрнең максималь ешлык проценты тоташлыгы (тулылыгы) 1,0гә тигез булган утыртмалар өчен китерелде. Тоташлыкның (тулылыкның) түбәнрәк күрсәткечләрендә, кисәк тотрыклылык кимү куркынычы янаганда һәм башка начар шартларда, шулай ук техник коридор челтәрле кишәрлекләрен тәрбия кылганда кисүләрнең ешлығы, әлбәттә, кими.

2. Запас буенча технологик коридорларны 5-7%ка кисеп чыкканда һәм кирәкмәгән ағачларны күп күләмдә юк итү зарурлыгы булганда ешлыкны арттыру рөхсәт ителергә мөмкин.

Урман торгызу һәм урман үрчетү буенча чаралар үткәрү таләп ителгән майданнарның зурлыклары 17 таблицада күрсәтелде.

17 таблица.

Урман торгызу һәм урман үрчетү буенча чараларның нормативлары һәм параметрлары

мәйданы, га

Күрсәткечләр	Урман үсемлекләре капламаган жирләр				Алда торган чорда тоташ кисү диләнкеләре	Урман үрчетү	Барлыгы	Ел саен күләм
	Көекләр һәм һәлак булган уртыртмалар	Кисентеләр	Аланлыклар һәм чуллекләр	Жәмгысе				
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Урманчылык буенча барлыгы								
Урман торгызуга мохтаж урыннар, барлыгы	65	291	180	536	8341		8877	888
Шул исәптән токым төркемнәре буенча:								
ылыслы	2	15	122	139	124		263	26
Каты яфраклы	–	1	20	21	110		131	13
Йомшак яфраклы	63	275	38	376	8107		8483	849
Ш. и. урман торгызу ысуллары буенча:								
Ясалма (урман культуралары булдыру), барлыгы	60	197	167	424	439		863	86
Алардан токым төркемнәре буенча:								
ылыслы	31	99	84	214	216		430	43
Каты яфраклы	24	81	65	170	177		347	35
Йомшак яфраклылар	5	17	18	40	46		86	8
Табигий урман торгызу, барлыгы	5	94	13	112	7902		8014	802
Алардан токым төркемнәре буенча:								
ылыслы	–	–	–	–	34		34	3
Каты яфраклы	–	–	–	–	99		99	10
Йомшак яфраклылар	5	94	13	112	7769		7881	789
шул исәптән:								
Үренте саклау	–	–	–	–	133		133	13
Алардан токым төркемнәре буенча:								
ылыслы	–	–	–	–	34		34	3
Каты яфраклы	–	–	–	–	99		99	10
Табигий үсеш алу	5	94	13	112	7769		7881	789
алардан токым төркемнәре буенча:								
Йомшак яфраклылар	5	94	13	112	7769		7881	789
Урман үрчетүгә мохтаж жирләр	–	–	–	–	–			
шул исәптән кишәрлек урманчылыклары буенча:								
Болгар кишәрлеге урманчылыгы								
Урман торгызуга мохтаж урыннар,	–	39	18	57	1189		1246	125

Күрсөткөчлөр	Урман үсөмлеклөрө капламаган жирлөр				Алда торган чорда тоташ кису диланкелөре	Урман үрчөтү	Барлыгы	Ел саен күлөм
	Көөклөр һәм һөлак булган уртыртмалар	Кисентелөр	Аланлыклар һәм чүллөклөр	Жөмгысе				
1	2	3	4	5	6	7	8	9
төркөмнөре буенча:								
ылыслы	–	–	–	–	4		4	–
Каты яфраклы	–	–	–	–	–		–	–
Йомшак яфраклылар	1	34	7	42	2600		2642	265
шул исәптән:								
Саклау шытымны	–	–	–	–	4		4	–
Алардан токым төркөмнөре буенча:								
ылыслы	–	–	–	–	4		4	–
Каты яфраклы	–	–	–	–	–		–	–
Табигый үсөш алу	1	34	7	42	2600		2642	265
Алардан токым төркөмнөре буенча:								
Йомшак яфраклылар	1	34	7	42	2600		2642	265
Урман үрчөтүгө мохтаж жирлөр	–	–	–	–	–			
Ямаш кишәрлеге урманчылыгы								
Урман торгызуга мохтаж урыннар, барлыгы	62	72	29	163	1565		1728	173
Шул исәптән төркөмнөре буенча токымнар:								
ылыслы	–	3	20	23	20		43	4
Каты яфраклы	–	1	3	4	110		114	12
Йомшак яфраклы	62	68	6	136	1435		1571	157
Ш.и. урман торгызу ысуллары буенча:								
Ясалма (урман культуралары булдыру), барлыгы	58	49	27	134	127		261	26
Алардан токым төркөмнөре буенча:								
ылыслы	30	25	14	69	58		127	13
Каты яфраклы	23	20	10	53	57		110	11
Йомшак яфраклылар	5	4	3	12	12		24	2
Табигый урман торгызу, барлыгы	4	23	2	29	1438		1467	147
Алардан токым төркөмнөре буенча:								
ылыслы	–	–	–	–	7		7	1
Каты яфраклы	–	–	–	–	99		99	10
Йомшак яфраклылар	4	23	2	29	1332		1361	136

Күрсөткөчлөр	Урман үсөмлеклөрө капламаган жирлөр				Алда торган чорда тоташ кисү дилөнкелөрө	Урман үрчөтү	Барлыгы	Ел саен күлөм
	Көөклөр һәм һөлак булган уртыртмалар	Кисентелер	Аланлыктар һәм чүллөклөр	Жөмгысе				
1	2	3	4	5	6	7	8	9
шул исәптән:								
Саклау шытымны	–	–	–	–	106		106	11
Алардан токым төркемнәре буенча:								
ылыслы	–	–	–	–	7		7	1
Каты яфраклы	–	–	–	–	99		99	10
Табигий үсеш алу	4	23	2	29	1332		1361	136
Алардан токым төркемнәре буенча:								
Йомшак яфраклылар	4	23	2	29	1332		1361	136
Урман үрчөтүгә мохтаж жирлөр	–	–	–	–	–			

Искәрмә. Тоташ кисүләр буенча ел саен файдалануга рөхсәт ителә торган дилөнке күләме үзләштерелмәгән очракта, урман торгызу эшләренә күләме үзгәртелергә мөмкин.

Урман культураларын булдыру технологиясе туфрактар-типология шартларга бәйле. Технологиялар нигезе сыйфатында Урманчылык һәм урман хужалыгын механикалаштыру буенча Бөтенроссия фәнни-тикшеренү институты тарафыннан эшләнган урман торгызу буенча хисап-технологик карталар киңәш ителә.

Урман культураларын булдыруның иң ышанычлы ысулы утырту булып санала.

Урман торгызу эшләрендә эш урыннарын сайлап алу, урнаштыру һәм планлаштыру 17.1 таблицада китерелде.

17.1 таблица.

Урман торгызу эшләрендә эш урыннарын сайлап алу, урнаштыру һәм планлаштыру

Күрсөткөчлөр	Нормативлар (оптималь күрсөткөчлөр)
1. Эш урыннарын рациональ сайлап алу билгеләре	
1.1. Яраклаша алырдай яшь агач булганга карап	
Торгызылган дип түбәндәге кишәрлекләргә санарга:	
Йомшак яфраклы хужалыкта	1 гектарга кимендә 5 мең данә шытымнары яисә орлык нөсхәләре майдан буенча чагыштырмача тигез урнашканда
Каты яфраклы тәбәнәк кәүсәле хужалыкта	1 гектарга каты яфраклылар токымнарының шытымнары белән 400-600 данә түмәр булганда (400 данәдән ким булса – торгызу канәгәтләнәрлек түгел)
Вак шытым	0,5 м кадәргә нөсхәләре гомуми саныннан 2/3 өлешеннән күбрәк булганда
Эре шытым	1,5 м кадәргә нөсхәләре гомуми саныннан 1/3 өлешеннән күбрәк булганда
1.2. Урман культурасы майданнарының категориясе буенча:	

Күрсәткечләр	Нормативлар (оптималь күрсәткечләр)
Тоташ сөрүне рөхсәт итә торган	Бушлыклар, ачыклыктар, аланнар һәм авыл хужалыгы әйләнешеннән төшөп калган мәйданнар, киселгән урыннар һәм черегән яисә казып алынмаган түмәrlәре булган иске янғын урыннары
Туфракны полосалар һәм буразналар рәвешендә өлешчә эшкәртү рөхсәт ителә торган	Киселгән урыннар, төп һәм икенчел токымнар белән торгызылмаган янғын урыннар, 1 гектарга артык дымлы 500 түмәргә кадәр, 600 түмәргә кадәр – яна һәм коры туфракларда
Туфракны буразналар яисә мәйданчыктар рәвешендә эшкәртү рөхсәт ителә торган	Шул ук мәйданнар, эмма аларда тиешенчә 500дән артык һәм 600 түмәр
Туфракны өлешчә эшкәртүне таләп итә торган	Киселгән урыннар, төп токым белән канәгатьләнмәслек дәрәжәдә торгызылган яисә йомшак яфраклылар белән (соры зирек, фаут усагы һәм башкалар) яисә сирәкләнгән үсентеләр
1.3. Кишәрлек урнашу рельефы буенча:	
Оптималь	Диңгез өслегеннән 500 метрга кадәр биеклектәге һәм 5 градуска кадәр тигезлек шартлары
Тракторлар кереп йөри ала торган (иминлек күзлегеннән)	6-12 градус авышлыгы (гомуми билгеләнештәге тракторлар базасында агрегатлар белән эшкәртү: көпчәкле – 8 градустан да артмаган авышлыктарда, башмаклы – 12 градустан да артмаган)
1.4. Гидрологик шартлар буенча (дым күп яратмый торган агач токымнары өчен)	
Оптималь.	Туфрак-грунт сулары кимендә 30 см тирәнлектә яткан дренажланган туфраклар (мөмкин булса – туфракны эшкәртмичә, ә кирәк чакта – полосаларны фреза яисә сука белән йомшарту, буразналар яру)
Рөхсәт ителә	Дымы вакытлыча артып киткән туфраклар (түтәлләр һәм катламнар рәвешендә микрокалкуллыктар эзерләгәннән соң) Дымы артып киткән туфраклар (дренаж каналлары ярып яисә киптергәннән соң туфракны катламнар белән эзерләү)
Рөхсәт ителми	Йомык тирән сөзәк чокыр кишәрлекләре (киптерү юлы белән артык дымны чыгару кыенлашкан)
1.5. Урман культуралары эшләре башкарылырга тиешле кисүләргә планлаштыруга таләпләр	
Кисү калдыклары	Яндырылырга яисә 3 м кинлектәге тыгыз параллель валларга куелырга тиеш. Кисек калдыклары гомуми мәйданның 20%тан артмаган өлешен биләргә тиеш (вариант: кисек калдыклары бик күп булмаганда, ягъни 1 гектарга 15 скл. куб. м булганда, кисү бүлемлекләре буйлап тигез урнаштырылырга мөмкин)
Агач	Барлык агач материалы урман культуралары эшләре башланганчы тулысынча алып бетерелергә тиеш.
Агач материалының өске складлары һәм йөк төяү мәйданнары били торган мәйдан	10 гектардан кимрәк булган диләнкеләрдә ул гомуми мәйданның 10%тан артмаган өлешен биләргә тиеш. Барлык кисү урыннарында ул урманнар торгызу эшләрен уздырырга яраклы хәлгә ктерелергә тиеш (агач материалын тулысынча жыеп алу, шул исәптән аска салынганнарын, кисек

Күрсәткечләр	Нормативлар (оптималь күрсәткечләр)
	калдыкларын, бульдозер белән микрорельефны тигезләү һәм башкалар)
Урман бүлемтекләрен машина белән эшкәртү барышында минераллаштырылган туфрак өслеге күләме:	
а) урман культуралары булдырылырга тиешле	Көлсу авыр балчык һәм суглин дымлы туфракларда (кара жиләкле, озын мүкле наратлыклар һәм чыршылыклар) – урман бүлемтекләре майданының 20%ы. Коры комлы туфракларда (лишайниклы наратлыклар) – урман бүлемтекләре майданының 15%тан артмаган өлеше.
б) табигый яңартылырга тиешле	Көлсу комлы яхшы дренажланган туфраклардагы тигезлек урманнарында (нарат жиләкле наратлыкларда) 15-20% өлешен минеральләштерү рөхсәт ителә (үзлегеннән орлыкларын чәчүне тәэмин итеп). Табигый яңартылуга ярдәм итү өчен бүлеп бирелгән кисү урыннарында туфракны минеральләштерү гомуми майданның кимендә 20-30%ында уздырылырга тиеш (шытымнарны саклап калу шарты белән).
Түмәрләрнең биеклеге	Диаметрының 1/3ыннан артмаган, диаметры 30 сантиметрдан нечкәрәк, 10 сантиметрдан артмаган
1 гектарга түмәрләр саны – 600 данәдән артык	Жир белән тигез өлештә алдан түмәрләрне казып чыгармыйча, чистартмыйча, кисеп алмыйча сукалар, фрезалар, урман утырту машиналары, культиваторлар белән эшләү рөхсәт ителми. Эре утырту материалларын механикаштырылган утырту алдыннан полосалап казып алу юлдаш һәм куак токымнары үсентеләре белән капланган кисүләр урыннарында аеруча нәтиҗәле була (полосаларның киңлегенә 2 м)
1.6. Кишәрлекләрен урман культуралары фондына кертүен рөхсәт ителмәгән билгеләре	
Урманга бәйлә	Хужалык өчен кыйммәтле токымнар белән табигый рәвештә канәгатьләнелерлек яңара торган майданчыклар
Техник-икътисадый	Су бастырылырга яисә корылмалар куелырга тиешле жирләр. Хужалык йогынтысы өчен мөмкин булмаган, күләме һәм әһәмияте буенча зур булмаган, аерым урнашкан, ерак урнашкан, урман культуралары булдыру өчен икеләтелгән чыгымнар таләп итүче майданнар
туфракның тамырлар үтеп керерлек тыгыз катлам тирәнлегенә буенча	Иң күбе: катнаш урманнарда – чыршы өчен 50 см һәм нарат өчен 80 см; киң яфраклы урманнарда – чыршы өчен 60 см һәм нарат өчен 120 см
2. Кишәрлекләр конфигурациясе һәм күләме	Туры почмаклы яисә трапеция сыман, агрегатлар эшләү өчен уңайлы. Эре массивлар рәвешендә, мөмкин кадәр тигез яклы
3. Кишәрлекне жирлектә беркетү	Урман культуралары эшләрен алып бару өчен бүлеп бирелгән барлык майданнар почмак үлчәү рәвешендә фотога төшерелгәннән соң, сызыклары кисешкәш жирләрдә (кишәрлек яклары) баганалар утырту юлы белән шушы урында беркетелә. Баганалар озынлыгы 2 м, диаметры 12-16 см булырга һәм багананың өске очында төргә белән ике мәртәбә ышкып алып

Күрсәткечләр	Нормативлар (оптималь күрсәткечләр)
	<p>ясалган чокырда (янагында) тиешле язу ясалырга тиеш.</p> <p>Барлык кишәрлекләр сызымда квартал челтәренә бәйләп, ачык визирлар яисә табигый чикләр белән чикләнгән булырга тиеш. Урман культуралары проектына теркәлүче сызымнарда шулай ук утырту материалын казып кую чокырларның кайда урнашуы, техника туктап тору урыннары, буразналар, борылып китүче полосалар юнәлеше һәм эшкәртелми торган майданнар (юллар һ.б.) ачык билгеләнергә тиеш. Сызымнар 1:10000 масштабында төзелә, кишәрлек майданы 0,1 гектарга кадәр төгәллек белән исәпләнә.</p> <p>Фотога төшерү белән бергә (урман культураларын булдыру буенча билгеләнгән алымнарга бәйле рәвештә) майданны урында һәм сызымда үсү шартлары буенча бер үк төрле кишәрлекләргә, шулай ук блоklarга (әгәр янгынга каршы чокырлар казу зарур булса) кишәрлекләргә алдан бүлгәләү гамәлгә ашырыла.</p>
4. Урманчылык территориясендә урман культураларын, предприятиеләр урнаштыру	<p>Кишәрлекләр урман культуралары эшләрен төрләре һәм аларны башкару чорлары буенча мөмкин кадәр бер урында, ахыр чиктә якындагы кварталларда (блокларда) тупланган булырга тиеш. Моның өчен мондый блоклар жыелмасын алдан эзерләп куялар, алар өчен (туфрак өлгерү срокларын исәпкә алып) эшләрне башкару графикларын һәм техника (эш урыннары) хәрәкәте өчен барлык урманнар торгызу эшләре буенча уртак итеп тә, ин мөһимнәре өчен аерым да рациональ маршрутлар эзерлиләр (агачлар утырту, туфракны эзерләү, урман культураларын карау, питомник кору һәм утырту материалларын казып алу һ.б.).</p>
5. Техника өчен туктап тору урыннарын һәм тиешле эшләр башкару сезонна эшчеләрне яшәү өчен урнаштыру	<p>Эшкәртелергә тиешле кишәрлекләр (блоклар, кварталлар) мөмкин кадәр территория үзәгендә ин ерак урнашканыннан 10 километрдан ла артык булмаган жирдә урнашырга тиеш. Эшләр күләме зур булып та, эшчеләрне һәр көн саен эш урыннарына илтү мөмкин булмаганда яисә моны нинди дә булса сәбәпләр аркасында башкару мөмкин булмаганда, аларның техник туктап тора торган урыннар янәшәсендә күчмә йортларда, кыр лагерларында яисә торак пунктта вакытлыча яшәүләрен оештыралар</p>
6. Кишәрлектә утырту материалы өчен чокыр урнаштыру (алмашка чөчкөч запасы кузовы булмаган тракторлар өчен)	<p>Чөчкөннәре утыртканда аларны китерүнең максималь аралары 50 метрдан артмаска тиеш. Казып кую өчен калкулыктагы, су басмый торган, жил һәм кояш тими торган, туфрагы жинел булган урыннар сайлап алына</p>
7. Урман культуралары кишәрлекләрендә эш урыннарын урнаштыру:	
Туфрак кулдан эшкәртеләп	Бер-берсенә 3 м якин түгел
Киселгән агачларны һәм куакларны кулдан жыю	Куак кискечләр эшли торган урыннан 30 метрдан якин түгел
2 куак кискечнең берьюлы эшләве	Бер-берсенә 60 м якин түгел

Күрсәткечләр	Нормативлар (оптималь күрсәткечләр)
Ике һәм аннан да күбрәк агрегат бер үк вакытта туфрак эшкәрткәндә	Сөзәклек буенча – бер-берсеннән кимендә 60 м ераклыкта (бер үк вертикаль буенча техника һәм кешеләр эшләү рөхсәт ителми). Горизонталь буенча – кимендә 30 м ераклыкта.
Тамырлары казып алына торган теләсә нинди эшләр башкару барышында	Тамырказыгычтан кимендә 50 м ераклыкта
Урманнарны механикалаштырылган утыртуда	Агрегат артыннан төзәтеп йөрүче эшчеләр анардан 10 метрдан да якин түгел. Агрегат борылып киткәндә, башка жиргә күчкәндә, каршылыкларга тап булганда үсентеләр утыртучылар трактор туктаганнан соң тракторчы сигналы буенча эш урыннарыннан китәргә тиеш. Агрегат хәрәкәттә вакытта аларга аннан тушәргә, аңа утырырга яисә утырту материалын тутырырга рөхсәт ителми. Берничә агач утырту агрегаты бер үк кишәрлектә берьюлы эшләгәндә бер-берләреннән 20 метрдан да якин булмаска тиеш.
8. Кишәрлекләрдә эшләү урыннарын (чокырлар, буразналар, полосалар) урнаштыру:	Мөмкин кадәр туры сызык буйлап бер-беренә параллель урнашкан кишәрлекнең озын ягы буенча
Чокыр-чакырлы рельефлы урында	Чокырлар авышлыкта аркылы урнашырга тиеш
Дымлы туфракларда (кара жиләкле урманнарда) һәм дымлы (озын мүкле) туфракларда	Туфракны киптерү максатларында сулар агып төшү юнәлеше буенча (сөзәклек буенча), аларны табигый су агып төшү чокырларына яисә гамәлдәге мелиоратив чөлтәләргә кушып, буразналар яралар
9. Полосалар үзәкләре арасындагы ераклык (буразналар, культуралар рәтләре):	
Туфракны өлешчә эшкәрткәндә	Төп токымны утыртуның әлегә урман үсү районы өчен билгеләнгән санын тәэмин итәргә һәм кирәк булганда агрегатлар (катоклар һәм башкалар) өчен булачак культуралар рәтләре арасында (киңлеге кимендә 3 метрлык) узып йөрү урыннары салынырга тиеш
Рәтләр арасындагы ераклык	Нарат культуралары өчен – 3-4 м, чыршы өчен – 4 м, карагай өчен – 5 метрга якин, кедр өчен – 6 метрга якин (тамырларын казып алганда нарат һәм чыршы өчен 5 метрга кадәр арттырылырга мөмкин)
10. Культуралар рәтләрендә утырту материаллары арасындагы ераклык:	
Чәккеннәр	0,50-0,75 м
Эре утырту материалы (үсентеләр)	0,75-1,50 м (зурлыгына һәм токымына карап)
11. Урман культураларының 1 гектарына башлангыч	

Күрсәткечләр	Нормативлар (оптималь күрсәткечләр)
куелык (урман утыртканда):	
Уңайлы үсү шартларындагы кисүләрдә	Кимендә 4 мең данә
Аеруча коры урыннарда	7-8 мең данәгә кадәр
12. 1 гектарга карата нарат культураларының куелыгы:	
Туфракны өлешчә әзерләгәндә	8 мең данәгә кадәр
Тоташ	10-20 мең данәгә кадәр
Хрущевланган майданчыкларда һәм кайры асты кандаласы чыганакларында	15-20 мең данә
Азкыйммәте утыртмаларны өлешчә реконструкцияләгәндә	Урман культураларының оптималь куелыгыннан кимендә 50%
13. Урман культуралары өстәмәләре	Чәчкеннәр һәм утыртмалар шактый корыганда (10%тан артыграк)
14. Урман культуралары исәптән төшереп калдырылырга тиеш	Үсеп китүләре 25%тан ким булганда (комнарны беркетә торган токымнардан тыш)
15. Урманнарның табигый яңару чоры	3-5 ел (һәрбер урман хужалыгы районы өчен аерым билгеләнә)

Урман агач токымнарының утырту материалына һәм урманнарны ясалма һәм катнаш торгызганда булдырылган, майданнары урман үсемлекләре белән капланган жирләргә кертелә торган яшь агачлар сыйфатына карата таләпләр 17.1.1 таблицада китерелде.

Урман агач токымының утырту материалына һәм майданнары урман утыртмалары били торган жирләргә кертелергә тиешле яшь агачлыктарга карата критерийлар һәм таләпләр

Агач токымнары	Утырту материалына таләпләр			Майданнары урман утыртмалары били торган жирләргә кертелергә тиешле яшь агачлыктарга карата критерийлар һәм таләпләр			
	Яше, кимендә, ел	Тамыр башланган жирдә кәүсә диаметры, кимендә, мм	Кәүсә озынлыгы, кимендә, см	Урман типлары төркеме яисә урман үсентеләре шартлары типлары	Яше (ясалма яки катнаш ысул белән булдырылган үсентеләргә карата), кимендә, ел	Төп токымнар агачлары саны кимендә, 1 гектарга мең данә	төп токым агачларының уртача биеклеге, кимендә, м
Урман үсемлекләре зонасы: Урман-дала зонасы Урманлы район: РФ Европа өлешенә урман-дала районы							
Еламсар каен (сөялле)	1-2	2,0	20	Яңа һәм дымлы имән катыш урман	5	2,0	1,3
Сабаклы имән	1-2	4,0	15	Уңдырышлы һәм балчыклы туфракта үсүче коры урманнар	7	1,5	0,9
				Уңдырышлы һәм балчыклы туфракта үсүче саф урманнар	7	1,5	1,1
				Уңдырышлы һәм балчыклы туфракта үсүче дымлы урманнар	7	1,5	1,3
Европа чыршысы (гади)	2-3	2,0	12	Саф һәм дымлы Былчыклы һәм уңдырышлы балчыксыл туфракта үсә торган киң яфраклы токым урманнары	7	1,5	0,7
Сукачев һәм Себер карагайлары	1-2	2,5	15	Комлы һәм балчыклы туфракта үсүче саф урманнар	5	1,5	1,4
Гади нарат	2	3,0	10	Коры наратлык, комлы һәм балчыклы туфракта үсүче урманнар	6	2,2	1,1

				Саф һәм дымлы наратлык, комлы һәм балчыклы туфракта үсүче урманнар	6	2,0	1,3
Ак тирәк	1	3,0	15	Былчыклы һәм ундырышлы туфракта үсүче дымлы урманнар	4	0,8	2,5
Гади һәм ланцетлы (яшел) корычагач	1	2,0	12	Балчыклы туфракта үсүче саф урманнар һәм имәнлекләр	6	2,0	1,7

Төп агач токымнарының яшэргэ сэлэтле үрентелэре һәм үсентелэре санына карап, урман торгызу ысуллары

Урман торгызу ысуллары		Агач токымнары	Урман типлары төркемнэре, урман үсү шартлары типлары	Яшэргэ сэлэтле шытым һәм үсенте саны, 1 га мең данэ
Урман үсемлекләре зонасы: Урман-дала зонасы Урманлы район: РФ Европа өлешенэң урман-дала районы				
Табигый урман торгызу	шытымны саклу, үрентене карау чаралары белэн	Нарат	Нык коры һәм коры наратлыклар, комлы һәм балчыклы урманнар имэнле яки наратлы урманнар	60тан артык
		Имэн	Нык коры һәм коры имэнлеклэр һәм имэн-нарат урманнары	3,0 артык
			Саф имэнлеклэр һәм имэнле яки наратлы урманнар һәм тугайлыклы имэннэр	30дан артык
Табигый урман торгызу Катнаш урман торгызу	туфракны минераллаштыру юлы белэн	Нарат	Нык коры һәм коры наратлыклар, комлы һәм балчыклы урманнар имэнле яки наратлы урманнар	1,5 – 4,0
			Саф нарат, комлы туфрак һәм имэн-нарат урманнары	0,5 – 2,0
			Дымлы нарат, комлы туфрак һәм имэн-нарат урманнары	0,5 – 1,5
		Имэн	Нык коры һәм коры имэнлеклэр һәм имэн-нарат урманнары	2,0 – 3,0
			Саф имэнлеклэр һәм имэнле яки наратлы урманнар һәм тугайлыклы имэннэр	1,0 – 2,0
Ясалма урман торгызу		Нарат	Нык коры һәм коры наратлыклар, комлы һәм балчыклы урманнар имэнле яки наратлы урманнар	1,5 дән ким
			Саф нарат, комлы туфрак һәм имэн-нарат урманнары, дымлы нарат, комлы туфрак һәм имэнле яки наратлы урманнар	0,5 ким

	Имән	Нык коры һәм коры имәнлекләр һәм имән-нарат урманнары	2,0 дән ким
		Саф имәнлекләр һәм имәнле яки наратлы урманнар һәм тугайлыклы имәннәр	1,0 дән ким

Урманнарны торгызу эшләрөнә исәпләү-технология карталары сыйфатламасы
№ 3 хисапнамә-технология картасы
Сукалаган буразналар төбенә орлыктан үрчетелгән чәчкеннәрне урман кисүләрдә утыртып, нарат
культуралары булдыру

Урман үсү шартлары тибы: яна наратлыклар һәм коры наратлыклар А2, В2 (нарат жиләкле һәм урман ландышы-нарат жиләкле наратлыклар).

Туфраклары: көлсу, кәсле-көлсу, комлы һәм комсыл.

Кисенте урыннары: 1 гектарга түмәrlәре 900 данәгә кадәр булган яңа гына, кисекләрдән яхшы чистартылган, болынлы, кылганлы һәм кылганлы-паллы типлар.

1 га киткән чыгымнар

№ п/п	Эшләрнең аталышы	Машина маркалары	Үлч. берәмлеге	Чыгым күләме
1	2	3	4	5
1.	Туфракны буразналар ясап эшкәртү, 10-15 см озынлыгында буразна аралары калдырып 3.0 м-3.33 м	ЛХТ-55, (ТДТ-40М, СУН-3) ПКЛ-70	маш/см. маш/см.	0,33 0,33
2.	4,44 мең данә чәчкенне вакытлыча казып кую	–	кеше/сәг.	4,48
3.	Рәтгә 0,5 м саен буразна төбенә механикаштырылган утырту – 3,33 км. Ике еллык нарат чәчкеннәре	ЛХТ-55 (ТДТ-40М) СУН-3 (СБН-1а)	маш/см. маш/см.	0,40 0,40
4.	Рәтләр арасындагы шытымнарны юк итеп, туфракны йомшарту юлы белән культураларны дүрт мәртәбә (1-2-1) карау (3,33 x 4 = 13,32 км)	ЛХТ-55, (ТДТ-40М, СУН-3) КЛБ-1,7	маш/см.	1,20 / 1,20
Чыгымнар сводкасы				
Аталышы			Үлч. бер.	Чыгымнар
ЛХТ-55 тракторы (ТДТ-40М, СУН-3)			маш/см.	1,93
ПКЛ-70 сукасы			- // -	0,33
КЛБ-1,7 культиваторы			- // -	1,20
СБН-1А урман утырту машинасы			- // -	0,40
Урман хужалыгы эшчеләре			кеше/сәг	11,74

Ике еллык нарат чэчкеннэре	мең данэ	6,66
----------------------------	----------	------

№ 5 хисапнамэ-технология картасы

Чэчкеннэре урман кисүлэрдэ буразна төбенэ утыртып, ылыслы культуралар булдыру

Урман үсү шартлары тибы: яна коры наратлыклар ВЗ-2 һәм яңа, дымлы урманлыклар - С2, С2-3, С2-Д2 (куаклы ачы жилэк, катлаулы, кара жилэкле-ачы жилэкле, нарат жилэкле-кара жилэкле).

Туфраклары – келсу һәм кэсле-келсу, кэсле, соры урман, начар келсу комлы, ярым балчыклы.

Киселгән урыннар – 1 гектарга түмэрлэре 900 данэгэ кадэр булган, агач кисеклэреннэн чистартылган яңа, кылганлы, паллы, болынлы, кура жилэкле, эре үләнле типлары.

Төп токымнар: нарат, чыршы, чиста рэтлэр белән карагай.

Нарат культуралары коры наратлыкларда проектлана, чыршы һәм карагай – коры урманчыкларда һәм коры наратлыкларда.

1 гектарга сарыф

№ п/п	Эшлэрнең аталышы	Машина һәм корал маркалары	Үлч. бер.	Чыгым күләме		
				Туфракларның категориясе		
				жиңел	уртача	авыр
1	2	3	4	5	6	7
1.	Туфракны 10-12 см тирәнлектөгә буразналар ясап, үзэклэре арасын 3,5 м – 2,86 чм ара калдырып эшкэртү а) I районда б) II-IV районнарда	ЛХТ-55 (ТДТ-40М	м/см	0,29	0,29	0,29
		СУН-3) ПКЛ-70	м/см	0,29	0,29	0,29
		ЛХТ-55 (ТДТ-40М	м/см	0,34	0,34	0,34
		СУН-3) ПКЛ-70	м/см	0,34	0,34	0,34
2.	Буразналарны һәм катламнарны утырту алдыннан ике мәртэбэ эшкэртү – 2,86x2= 5,72 км	ЛХТ-55	м/см	0,51	0,51	0,51
		(ТДТ-40М, СУН-3) КЛБ-1.7	м/см	0,51	0,51	0,51
3.	3,82 мең данэ чэчкеннэре вакытлыча казып кую һәм утыртуга эзерлэү		кеше/сэг.	3,86	3,86	3,86
4.	Рэтгэ 0,75 м саен буразна төбенэ чэчкеннэре механикалаштырылган утырту – 2,86 чм.	ЛХТ-55	м/см	0,34	0,34	0,34
		(ТДТ-40М СУН-3)	м/см	0,34	0,34	0,34

№ п/п	Эшләрнең аталышы	Машиналарның һәм жайланмаларның маркалары	Үлч. бер.	Чыгым күләме	
				Туфрак категориясе	
				уртача	жиңел
1	2	3	4	5	6
5.	Культураларны өч мәртәбә (1 – 1 – 1) кулдан карау, киң яфраклы урманнар зонасында 50 см киңлегендәге полоса рәтләрендә чүп үләннәрен юк итеп (2000 кв.м. х 2=4000 кв.м.)		кеше/сәг.	49,6	49,6
Чыгымнар сводкасы					
Аталышы			Үлч. бер.	Чыгымнар	
				Туфрак категориясе	
				жиңел	уртача
ЛХТ-55 тракторы, МТЗ-80			маш/см.	0,89 / 1,44	0,59 / 1,44
КЛБ-1,7 культиваторы			- // -	1,44	1,44
БДНТ-2,2 тырмасы			- // -	0,19	0,19
СБН-1М урман утырту машинасы			- // -	0,40	0,40
Урман хужалыгы эшчеләре			кеше/сәг	12,74	12,74
Ике-өч еллык нарат чәчкеннәре			мең данә	5,33	5,33

№ 9 хисапнамә-технология картасы

Урман кисүләрдә имән чикләвеген чәчеп яисә ПҚЛ-70 сукасы ярдәмендә әзерләнган буразна төбенә чәчкеннәр утыртып, имән культураны булдыру

Урман үсү шартлары тибы: ундырышлы туфракта үсүче саф һәм юеш урманнар – Д2-3 һәм С2 – Д3

Кәсле-көлсу балчыклы туфрак, соры урман туфрагы (кайвакыт юылган), көрән, селтеле көл кертелгән кара туфрак, болын-кара туфраклы, балчыклы һәм балчык катламы булган комнан торган туфрак, черемәле-карбонатлы балчыклы туфрак.

Киселгән урыннар – 1 гектарга түмәрләре 600 данәгә кадәр булган агач кисекләреннән яхшы чистартылган (юкә, очлы яфраклы чаган һәм башка токымнарны яңарту мөмкин булганда).

1 гектарга сарыф

№ п/п	Эшләрнең аталышы	Машина һәм жайланма маркалары	Үлч.бер.	Чыгым күләме	
				Туфрак категориясе	
				уртача	жиңел
1	2	3	4	5	6
1.	Туфракны 10-12 см тирәнлектәге буразналар ясап эшкәртү, буразналарның үзәкләре арасын 5 м – 2 чм калдырып	ЛХТ-55 (ТДТ-40М СУН-3) ПҚЛ-70	м/см м/см	0,24	0,24
				0,24	0,24
2.	Утыртыр алдыннан буразналарны һәм катламнарны 2 мәртәбә эшкәртү – 2 км х 2 = 4 чм	ЛХТ-55 (ТДТ-40М СУН-3) КЛБ-1,7	м/см м/см	0,36	0,36
				0,36	0,36
3.	Имән чикләвекләрен механикаштырылган ысул белән буй-буй чәчеп, 1м – 2 чм арага 4-19 данә утырту Имән чикләвеге	ЛХТ-55 (ТДТ-40М СУН-3)	м/см кг	0,22 48	0,22 48
3д	Вариант 2,67 мең чәчкенне вакытлы күмү һәм аларны утыртуга әзерләү		к/сәг	2,7	2,7
3б	0,5 м саен буразна төбенә үсентеләрне механикаштырылган чәчү Рәттә – 2 чм Ике еллык имән чәчкеннәре	ЛХТ-55 (ТДТ-40М СУН-3) СБН-1М, МЛҮ-1	м/см м/см мең д.	0,22	0,22
				0,22	0,22
4.	Рәтләр янында (2 км х 10 = 20 чм) туфракны йомшартып һәм	ЛХТ-55 (ТДТ-40М			

№ п/п	Эшләрнең аталышы	Машина һәм жайланма маркалары	Үлч. бер.	Чыгым күләме	
				Туфрак категориясе	
				уртача	жиңел
1	2	3	4	5	6
	үләннәрне юк итү юлы белән культураларны механикалаштырылган сигез мәртәбә карау (2 – 3 – 2 – 1)	СУН-3) КЛБ-1,7	м/см м/см	1,8 1,8	1,8 1,8
5.	40 см полосалары булган рәтләрдә туфракны йомшартып һәм чүп үләннәрне юк итеп, культураларны дүрт мәртәбә (2 – 1 – 1) кулдан карау (800 кв. м x 5 = 4000 кв. м)		к/сәг	49,6	49,6
Чыгымнар сводкасы					
Аталышы			Үлч. бер.	Чыгымнар	
				Туфрак категориясе	
				уртача	Авыр
Трактор: ЛХТ-55 , (ТДТ-40М, СУН-3)			маш/см.	2,62	2,62
ПКЛ-70 сукасы			маш/см.	0,24	0,24
КЛБ-1,7 культиваторы			- // -	2,16	2,16
Чәчкеч: СЛН 1			- // -	0,22	0,22
Имән чикләвеге			кг	48	48
Урман хужалыгы эшчеләре			кеше/сәг	50,68	81,08
Вариант					
Трактор: ЛХТ-55 , (ТДТ-40М, СУН-3)			маш/см.	2,62	2,62
ПКЛ-70 сукасы			маш/см.	0,24	0,24
КЛБ-1,7 культиваторы			- // -	2,16	2,16
Урман утырту машинасы			- // -	0,22	0,22
Бер еллык имән чәчкеннәре			мең данә	4,00	4,00
Урман хужалыгы эшчеләре			кеше/сәг	50,52	86,92

№ 13 хисапнамэ-технология картасы

Туфракны алдан эзерлэмичэ үсентелэр утыртып, ылыслы культуралар булдыру

Урман үсү шартлары тибы: саф коры наратлыклар – В3-2 һәм юеш ылыслылар урманчыклары һәм катнаш урманчыклар – С2, С2-3, Д2, Д3 (куаксыман ачы жиләклекләр, катлаулы, яңа кара жиләклекләр, кара жиләкле-ачы жиләкле)

Туфраклары – кәлсу, кәсле-кәлсу, кәсле, соры урман туфрагы, кәлсу-комлы, балчык катыш.

Киселгән урыннар – кылганлы, паллы, болынлы, кура жиләкле, озын үләнле кисекләрдән чистартылган типлар.

Түмәрләре саны 1 гектарга 900 данә

Төп токымы: чыршы

1 гектарга сарыф

№ п/п	Эшләрнең аталышы	Машина маркалары	Үлч. бер.	Чыгымнар күл.
1.	2,5 мең данә чәчкеннәрне вакытлыча казып кую һәм утыртуга эзерләү		к/сәг	44,75
2.	Үсентеләрне, рәтләр арасын 4 м ясап, механикалаштырылган утырту, рәттә 1 м саен – 2,5 км Чыршы үсентеләре – 4-5 ел	ЛХТ-55 (ТДТ-40М СУН-3)	м/см мең д. ч/ч	0,30 2,5 5,28
3.	Рәтләр янында туфракны йомшартып һәм үләннәрне юк итү юлы белән культураларны механикалаштырылган икенче мәртәбә (1 – 1) карау (2,5 x 2 = 5 км)	ЛХТ-55 (ТДТ-40М СУН-3)	м/см	0,45
4.	Культураларны 1 – 2 мәртәбә кулдан карау – 1,5 м киңлектәге һәм 2500 м озынлыктагы полоса белән утырту урыннары тирәли үләннәрне һәм шытымнарны чабып чыгу (2500 x 2 = 5000 м)		к/сәг	45,0
Чыгымнар сводкасы				
Аталышы			Үлч. бер.	Чыгымнар
Трактор: ЛХТ-55			маш/см.	0,75
СКЛ-1А урман утырту машинасы			маш/см.	0,30
КЛБ-1,7 культиваторы			- // -	0,45
Урман утырту машинасы			- // -	
Дүрт-биш еллык чыршы чәчкеннәре			мең данә	2,5
Урман хужалыгы эшчеләре			кеше/сәг	95,03

№ 16 хисапнамэ-технология картасы

Камылдан яңарту юлы белэн кисүлэр урыннарында майданчыкларга чэчкеннэр утырту юлы белэн ылыслы токымнар майданнары булдыру

Урман үсү шартлары тибы: саф һәм юеш нарат урманнары, нарат катыш урманнар һәм башка ылыслылар катыш урманнар – А2-3, В3, С2-3 (нарат жиләкле, яңа кара жиләкле, ачы жиләкле).

Туфраклары: кәсле-көлсу һәм кәсле-көлсу, комсыл, комлы һәм балчыксыл.

Төп токымы: нарат, чыршы, карагач.

1 гектарга сарыф

№ п/п	Эшләрнең аталышы	Машина һәм жайланма маркалары	Үлч. бер.	Чыгым күләме	
				Туфрак категориясе	
				жинел	уртача
1	2	3	4	5	6
А. Саф һәм А2, В2 катнаш наратлыклар (нарат жиләклегә)					
1.	Көрәк штыгы тирәнлегендә, 0,5 x 0,5 м күләмендәге 2200 майданчыкның туфрагын кулдан йомшартып, кулдан эзерләү – 550 кв. м		к/сәг	46,86	64,90
2.	2,2 мең чэчкенне вакытлы күмү һәм аларны утыртуга эзерләү		к/сәг	2,22	2,22
3.	2200 чэчкенне кул белән берәм-берәм майданга утырту Ике еллык нарат чэчкеннәре		к/сәг мең данә	14,10 2,20	19,21 2,20
4.	Культураларны дүрт мәртәбә (1 – 1 – 1 – 1) кулдан карау – 550 кв. м майданда чэчкеннәр тирәсендә үлән һәм шытымнарны чабу (550 x 4 = 2200 кв. м)		к/сәг	8,80	8,80
Вариант					
4а	Майданчыкларда туфрак йомшартып, катнаш урманнар зонасында культураларны дүрт мәртәбә (1 – 1 – 1 – 1) кулдан карау (2200 x 4 = 8800 данә)		к/сәг	72,16	102,08
Б. Дымлы наратлыклар һәм нарат катыш урманнар (яңа ярдәмче типлар)					
1.	1 x 1 м зурлыгындагы 1500 майданчыкны көрәк штыгы тирәнлегендә туфрагын йомшартып эзерләү – 1500 кв. м		к/сәг	127,80	177,00
2.	Вакытлыча казып кую һәм утыртуга эзерләү – 3000 данә.		к/сәг	3,03	3,03

№ п/п	Эшләрнең аталышы	Машина һәм жайланма маркалары	Үлч. бер.	Чыгым күләме	
				Туфрак категориясе	
				жинел	уртача
1	2	3	4	5	6
3.	3000 чәчкенне кул белән икешәр итеп майданга утырту Ике еллык нарат чәчкеннәре		к/сәг мең данә	19,23 3,00	26,19 3,00
4.	Культураларны дүрт мәртәбә (1 – 1 – 1 – 1) кулдан карау – 1500 кв. м майданда чәчкеннәр тирәсендә үлән һәм шытымнарны чабу (1500 х 4 = 6000 кв. м)		к/сәг	24,0	24,0
Вариант					
4а	Майданчыкларда туфрак йомшартып, катнаш урманнар зонасында культураларны дүрт мәртәбә (1 – 1 – 1 – 1) кулдан карау (1500х4 =6000 данә)		к/сәг	81,60	106,20
В. Яңа һәм дымлы ылыслылар катыш урманнар С2-3 (ачы жиләкле, катлаулы типлар)					
1.	Көрәк штыгы тирәнлегендә, 1х1 м күләмдәгә 800 майданчыкның туфрагын кулдан йомшартып, кулдан эзерләү – 800 кв. м		к/сәг	68,16	94,40
2.	Вақытлыча казып кую һәм утыртуга эзерләү – 2400 данә.		к/сәг	2,42	2,42
3.	2400 чәчкенне кул белән Зәр итеп майданга утырту Ике еллык чыршы чәчкеннәре		к/сәг мең данә	15,38 2,4	20,95 2,4
4.	Культураларны дүрт мәртәбә (1 – 2 – 2 – 1) кулдан карау – 800 кв. м майданда чәчкеннәр тирәсендә үлән һәм шытымнарны чабу (800х6 = 4800 кв. м)		к/сәг	19,20	19,20
Вариант					
4б	Катнаш урманнар зонасында культураларны майданнарында туфракларын эшкәртеп, алты мәртәбә (1-2-2-1) кулдан карау (800х6 = 4800 кв. м)		к/сәг	65,28	84,96

Чыгымнар сводкасы			
Аталышы	Үлч. бер.	Чыгымнар	
		Туфрак категориясе	
		жиңел	уртача
А. Саф һәм А2, В2 катнаш наратлыклар (нарат жиләклегә)			
Урман хужалыгы эшчеләре	к/сәг	71,98	95,13
Ике еллык нарат чәчкеннәре	мең данә	2,20	2,20
Вариант			
Урман хужалыгы эшчеләре	к/сәг	135,34	188,41
Ике еллык нарат чәчкеннәре	мең данә	2,20	2,20
Дымлы наратлыклар һәм нарат катыш урманнар (яңа ярдәмче типлар)			
Урман хужалыгы эшчеләре	к/сәг	174,06	230,22
Ике еллык нарат чәчкеннәре	мең данә	3,00	3,00
Вариант			
Урман хужалыгы эшчеләре	к/сәг	231,66	312,42
Ике еллык нарат чәчкеннәре	мең данә	3,00	3,00
В. Яңа һәм дымлы ылыслылар катыш урманнар С2-3 (ачы жиләкле, катлаулы типлар)			
Урман хужалыгы эшчеләре	к/сәг	105,16	136,97
Ике еллык нарат чәчкеннәре	мең данә	2,40	2,40
Вариант			
Урман хужалыгы эшчеләре	к/сәг	151,24	202,73
Ике еллык нарат чәчкеннәре	мең данә	2,40	2,40

№ 17 хисапнамә-технология картасы

Камылдан яңартулы кисенте урыннарында чәчкеннәр утырту һәм имән чикләвекләре чәчү юлы белән культуралар булдыру

Урман үсү шартлары тибы: саф һәм юеш наратлыклар, нарат катыш урманнар һәм ылыс катышлы урманнар – А2-3, В2-3, коры, саф, дымлы ылыс катышлы урманнар һәм бер генә токым ылыслы урманнар – С1-2, С3, Д1, Д2, Д3
 Туфраклары: кәсле-кәсле-көлсу, комлы, ком катыш һәм ярым балчыклы, соры урман һәм кәсле-комлы һәм ярым балчыклы, селтеле кара туфраклар һәм көлле ком катыш һәм ярым балчыклы, болын-кара туфраклы ком катыш ярым балчыклы һәм ярым балчык катыш комлы, черемәле-карбонатлы ярым балчыклы.
 Төп токымнар: нарат, чыршы, карагай, имән (киң яфраклы урманнар зонасында).
 Нарат культуралары наратлыкларда, нарат катыш урманнарда һәм ылыс катышлы урманнарда проектлана, чыршы һәм карагай – ылыс катышлы урманнарда, имән – бер токым ылыслы урманнарда.

1 гектарга исәпләмә

Эшләрнең аталышы	Үлч. бер.	Чыгымнар күләме		
		Туфрак категориясе		
		жиңел	уртача	авыр
1	2	3	4	5
А. Саф наратлыклар һәм нарат катыш урманнар А2, А3, В2, В3				
1. Көрәк штыгы тирәнлегендә, 1х1 м күләмендәге 1400 майданчыкның туфрагын кулдан йомшартып, кулдан эзерләү – 1400 кв. м	к/сәг	119,28	165,20	–
2. 2860 мең чәчкенне вакытлы күмү һәм аларны утыртуга эзерләү	к/сәг	2,83	2,83	–
3. 2800 чәчкенне кул белән икешәр итеп майданга утырту	к/сәг	17,95	24,44	–
4. Үләннәрне юк итеп, майданчыкларда туфракны алты мәртәбә (2- 2- 2) кулдан йомшарту (1400х6 = 8400 данә)	к/сәг	114,24	148,68	–
Ике еллык нарат чәчкеннәре	мең данә	2,8	2,8	–
Б. Коры, саф һәм дымлы катлаулы чыршы һәм нарат урманнары – С1, С2, С3, Д1, Д2, Д3				
1. Көрәк штыгы тирәнлегендә, 1х1 м күләмендәге 1000 майданчыкның туфрагын кулдан йомшартып, кулдан эзерләү – 1000 кв. м	к/сәг	85,20	118,0	178,0
2. 3000 мең чәчкенне вакытлы күмү һәм утырту өчен эзерләү	к/сәг	3,03	3,03	3,03
3. 3000 чәчкенне кул белән Зәрләп майданга утырту	к/сәг	19,23	26,19	26,19
Ике еллык чыршы чәчкеннәре	мең данә	3,00	3,00	3,00

Эшләрнең аталышы	Үлч. бер.	Чыгымнар күләме		
		Туфрак категориясе		
		жиңел	уртача	авыр
1	2	3	4	5
Вариант				
3а 1000 майданчыкта (Зәр чокыр) чокырларга Зәр данә имән чикләвеге утырткан өчен – 3000 утырту урыны	к/сәг	–	15,15	18,00
Имән чикләвеге	кг мең данә	–	27	27
Үләннәрне юк итеп, майданчыкларда туфракны 4-8 мәртәбә (2- 2- 2-2) кулдан йомшарту (1000x8 = 8000 данә)	к/сәг	108,80	141,60	196,80
Чыгымнар сводкасы				
А. Саф һәм дымлы наратлыктар һәм катлаулы ылыслы урманнар – А2, А3, В2, В3				
Урман хужалыгы эшчеләре	к/сәг	254,30	341,15	–
Ике еллык нарат чәчкеннәре	мең данә	2,8	2,8	–
Б. Кору, саф һәм дымлы катлаулы нарат һәм чыршы урманнары – С1, С2, С3, Д1, Д2, Д3				
Урман хужалыгы эшчеләре	к/сәг	216,26	288,82	404,02
Ике еллык чыршы чәчкеннәре	мең данә	3,00	3,00	3,00
Вариант				
Урман хужалыгы эшчеләре	к/сәг	–	274,75	392,80
Имән чикләвеге	кг	–	27,0	27,0

№ 31 хисапнамә-технология картасы

Үсемлекләрне 3,0 x 3,0 урнаштырып, тамыр жибәргән ботакларны утырту юлы белән тирәк культуралары утырту

Урман үсү шартлары тибы: саф, дымлы һәм юеш ылыслылар катыш урманнар һәм бер генә токым ылыслылар урманнары – С2, С3, С4, Д2, Д3, Д4.

Туфраклары – үзәнле, кәсле-болын ком катыш һәм ярым балчыклы, карбонат токымнарындагы кәсле-болын кую төстәге гельсыман, кара туфраклыларның болын төрләре һәм кую каштан төсендәге механик составтагы ярым балчыклы, кәсле-урман ком катыш һәм ярым балчыклы, сазлану һәм ләмләнү үзенчәлекләреннән гайре яисә геллану һәм тозлану үзенчәлекләре аз булган.

1 гектарга сарыф

№ п/п	Эшләрнең аталышы	Машина һәм корал маркалары	Үлч. берәмлеге	Чыгым күләме		
				Туфракларның категориясе		
				жиңел	уртача	авыр
1	2	3	4	5	6	7
1.	1,11 мең тамыр жибәргән ботакны вакытлыча казып кую һәм утыртуга әзерләү		сәг/см	1,12	1,12	1,12
2.	Тамыр жибәргән тирәк ботакларын механика ярдәмендә утырту һәм аларны утыртканнан соң төзәтеп йөрү – 1,11 чм Тамыр жибәргән тирәк ботаклары	Т-74 ЗССН-1 СБ-1	м/см м/см м/см к/сәг мең данә	0,11 0,33 0,11 6,96 1,11	0,11 0,33 0,11 6,96 1,11	0,11 0,33 0,11 6,96 1,11
3.	1110 тамыр жибәргән ботакларының иң яхшыларын калдырып, артыкларын кисү		к/сәг	11,32	11,32	11,32
4.	Рәт араларын 13 мәртәбә (4-3-2-1) кара-каршы культивацияләү – 3,33 км	МТЗ-80 (МТЗ-50) КЛ-2,6	м/см м/см	4,33 4,33	4,33 4,33	4,33 4,33
5.	40x40 см = 177,6 кв. м зурлыктагы 1110 үрчетү мәйданчыкларында жиде мәртәбә (3-2-1-1) туфракны кулдан йомшарту һәм чүп үләннәрен утау (177,6x7 = 1243,2 кв. м)		к/сәг	11,03	15,42	24,86

№ п/п	Эшләрнең аталышы	Машина һәм корал маркалары	Үлч. берәмлеге	Чыгым күләме		
				Туфракларның категориясе		
				жинел	уртача	авыр
1	2	3	4	5	6	7
Вариант – кара-каршы культивацияләү мөмкинлеге булмаган тар кишәрлекләрдә						
4а.	Рәт араларын 13 мәртәбә (4-3-2-1) культивацияләү (3,33 x 13 = 43,29 см.)	МТЗ-80 (МТЗ-50) КЛ-2,6 (Т-74, БДСТ-2,5)	м/см м/см	2,16 2,16	2,16 2,16	2,16 2,16
5а.	40 см киңлектәге полосаларда жиде мәртәбә (3-2-1-1) туфракны кулдан йомшарту һәм чүп үләннәрен утау – 1330 кв. м (1330x7 = 9310 кв. м)		к/сәг	82,58	115,44	186,20
Урман бүлемтеген карау						
6.	1110 агачның аскы ботакларын кисү: а) ике-өч еллык утыртмаларда б) биш-алты еллык утыртмаларда		к/сәг к/сәг	20,76 51,73	20,76 51,73	20,76 51,73
Чыгымнар сводкасы						
	Трактор: МТЗ-80 Трактор – 74 КЛ-2,6 культиваторы ССН-1 урман утырту машинасы СБ-9 эләктергече Урман хужалыгы эшчеләре Тамырланган тирәк саплары		м/см м/см м/см м/см м/см к/сәг мең данә	4,33 0,11 4,33 0,33 0,11 102,92 1,11	4,33 0,11 4,33 0,33 0,11 107,31 1,11	4,33 0,11 4,33 0,33 0,11 116,75 1,11
	Вариант Трактор: МТЗ-80 Трактор – 74 КЛ-2,6 культиваторы ССН-1 урман утырту машинасы СБ-9 эләктергече		м/см м/см м/см м/см м/см	2,16 0,11 2,16 0,33 0,11	2,16 0,11 2,16 0,33 0,11	2,16 0,11 2,16 0,33 0,11

№ п/п	Эшләрнең аталышы	Машина һәм корал маркалары	Үлч. берәмлеге	Чыгым күләме		
				Туфракларның категориясе		
				жинел	уртача	авыр
1	2	3	4	5	6	7
	Урман хужалыгы эшчеләре Тамыр жибәргән тирәк ботаклары		к/сәг мең данә	174,47 1,11	207,33 1,11	278,09 1,11

№ 36 хисапнамә-технология картасы

МПР-2 машинасы белән чистартыла торган 2,0 м коридорларда (полосаларда) чәчкеннәр утырту юлы белән биекlege 4 м кадәр булган кыйммәте аз яшь агачларны үзгәртеп кору

Урман үсү шартлары тибы: яңа һәм дымлы нарат катыш урманнар, ылыслылар катыш урманнар һәм бер генә токым ылыслылар урманнары – В2-3, С2, Д2, Д3 (нарат жиләкле, яңа кара жиләкле, куаксыман ачы жиләкле).

Туфраклары: кәсле-кәсле-көлсу, соры урман һәм кәсле-комлы һәм ярым балчыклы, селтеле кара туфраклар һәм көлле ком катыш һәм ярым балчыклы.

Кисенте урыннары: картайган, яфраклы токымнарның кыйммәте аз булган яшь агачлары каплап киткән.

Төп токымнар: нарат, чыршы, карагай, имән (киң яфраклы урманнар һәм урман-дала зоналарында).

Культураларның схемалары:

1. С – С – С – С   2. Е – Е – Е – Е   3. Л – Сп – Сп – Л   4. Д – Д – Д – Д
 С – С – С – С   Е – Е – Е – Е   Л – Сп – Сп – Л   Д – Д – Д – Д

1 гектарга сарыф

Эшләрнең аталышы	Машина һәм корал маркалары	Үлч. берәм.	Чыгымнар күләме		
			Туфрак категориясе		
			жиңел	уртача	авыр
1	2	3	4	5	6
1. Коридор трассалары буенча 5 метр саен визирлар кисү – 2 м.		к/сәг	4,10	4,10	4,10
2. Тамырларын тарап, туфракны йомшартып һәм чокырларны тигезләп 2 метрлы коридорлар чистарту – 2 чм	МПР-2 (КП-1)	м/см	0,9	0,9	0,9
3. 2,67 мең чәчкенне вакытлы күмү һәм аларны утыртуга әзерләү		мең данә	2,1	2,7	2,7
4. Рәттә 0,75 м саен чәчкеннәрне механика ярдәмендә утырту – 2 чм	Т-74 (ЛХТ-55, ТДТ-40М, СУП-3) СБН-1А	м/см	0,20	0,20	0,20
а) Катнаш урманнар зонасында		м/см	0,20	0,20	0,20
Ылыслы токым чәчкеннәре		мең данә	2,67	2,67	2,67
5. Туфрак йомшарту юлы белән культураларны механика ярдәмендә карап тоту:	МТЗ-80 (ЛХТ-55, ТДТ-40М, СУП-3) КЛБ-1,7	м/см	0,72	0,72	0,72
а) катнаш урманнар зонасында дүрт мәртәбә (0-1-2-1) 2 x 4 = 8 чм		м/см	0,90	0,90	0,90
б) киң яфраклы урманнар һәм урман-дала зоналарында – 5 мәртәбә	МТЗ-80 (ЛХТ-55,				

Эшләрнең аталышы	Машина һәм корал маркалары	Үлч. берәм.	Чыгымнар күләме		
			Туфрак категориясе		
			жиңел	уртача	авыр
1	2	3	4	5	6
(0-2-2-1) 2 x 5 = 10 см	ТДТ-40М, СУП-3) КЛБ-1,7	м/см м/см	0,90 0,90	0,90 0,90	0,90 0,90
6. Киң яфраклы урманнар һәм урман-дала зоналарында 50 см киңлектәге полосаларда туфракны кулдан йомшарту һәм чүп үләннәрен утау юлы белән культураларны өч мәртәбә (1-1-1) кулдан карау (1000x3 = 3000 кв. м)		к/сәг	26,61	37,20	60,00
Чыгымнар сводкасы					
Катнаш урманнар зонасында Трактор Т-74 Трактор: МТЗ-80 Машина: МПР-2 (КМ-1) Катламнар буенча СБН-1М урман утырту машинасы Урман хужалыгы эшчеләре Ылыслы һәм яфраклы токым чәчкәннәре		м/см м/см м/см м/см к/сәг мең данә	0,20 0,72 0,90 0,20 10,48 2,67	0,20 0,72 0,90 0,20 10,48 2,67	0,20 0,72 0,90 0,20 10,48 2,67
Киң яфраклы урманнар һәм урман даласы зонасында Трактор Т-74 Трактор: МТЗ-80 Машина: МПР-2 (КМ-1) Катламнар буенча СБН-1М урман утырту машинасы Урман хужалыгы эшчеләре Ылыслы һәм яфраклы токым чәчкәннәре		м/см м/см м/см м/см к/сәг мең данә	0,22 0,90 0,90 0,22 37,62 2,67	0,22 0,90 0,90 0,22 48,21 2,67	0,22 0,90 0,90 0,22 71,01 2,67

Урманнарның төрле тип төркемнәрендә урман белән капланмаган жирләрдә өстенлек итүче торгызу ысуллары

Төп өстен. итүче токым	Урман типлары төркемнәре																						
	ЛМШ	ЗМШ	СЛЖ	Се	СЛЩ	СКЛ	ЕСЛ	ЕД	ДКЛС	ДСКЛП	ДПМ	ЯКЛП	ЛПТР	ЛПХ	БМШЗЛ	ОСРТР	ОСХЛ	СКЛД	ВЗ	ОЛТВ	ТАЛ	ОСК	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	
Булышлык итмичә табигый яңару																							
Н, Ю	-	+	-	-																			
Ч, П																							
Д, Я, Кл, В, Ил									+	+	+	+		+			+	+	+				
Б		-	-				-			-					+								
Ус, Т			-								+					+	+						
Юкә			-							-	+	+	+	+									
Зирек																					+		
Тал аг.																						+	
Туфракны минераллаштырып, табигый яңаруга булышу																							
Н, Ю	-	+	-																				
Ч, П							-																
Д, Я, Кл, В, Ил								-		-													
Б		-	-							-													
Ус, Т			-							-													
Юкә			-				-			-													
Зирек																					-		
Тал аг.																							
Үренте саклау																							

Төп өстен. итүче токым	Урман типлары төркемнәре																						
	ЛМШ	ЗМШ	СЛЖ	Се	СЛЩ	СКЛ	ЕСЛ	ЕД	ДКЛС	ДСКЛП	ДПМ	ЯКЛП	ЛПТР	ЛПХ	БМШЗЛ	ОСРТР	ОСХЛ	СКЛД	ВЗ	ОЛТВ	ТАЛ	ОСК	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	
Н, Ю	-	+																					
Ч, П				+																			
Д, Я, Кл, В, Ил												+	+	+									
Б		-																					
Ус, Т																							
Юкә													-	-									
Зирек																							
Тал аг.																							
урман культуралары																							
Н, Ю	+	+	+	-											+	+							
Ч, П							+								+	+							
Д, Я, Кл, В, Ил					+	+		+		+	-	+	+	+	+	+	+	+					
Б		+	+				+																
Ус, Т			-				-			-	+								+	+		+	
Юкә			-																				
Зирек																				-			
Тал аг.																					-		

Искәрмә: +- киңәш ителүче чара;

- - киңәш ителми торган чара;

буш графа – әлеге токым бу урман типларының төркемнәренә хас түгел.

2.18. Урман үсү зоналары һәм урманлы районнар буенча урманнардан файдалануга карата таләпләрнең үзенчәлекләре

Россия Табигать министрлыгының «Россия Федерациясендә урман үсү зоналары исемлеген һәм Россия Федерациясе Урманлы районнар исемлеген раслау турында» 2014 елның 18 августындагы № 367 боекы нигезендә Урманчылыкның барча территориясе Россия Федерациясенең Европа өлешендәге урман-дала зонасы урман-дала районында урнашкан.

Бүлектә китерелгән нормативлар Россия Федерациясенең Европа өлешендәге Урман-дала зонасы Урман-дала районына туры килә.

3 БҮЛЕК. УРМАННАРДАН ФАЙДАЛАНУДА ЧИКЛЭМЭЛЭР

3.1. Урманнарныц максатчан билгелэнеш төрлэре буенча чиклэмэлэр

Урманнарны максатчан билгелэнеш төрлэре һәм яклаучы урман категорияләре буенча чикләүлэр 18 таблицада китерелде.

18 таблица.

Урманнарныц максатчан билгелэнеш төрлэре буенча чиклэмэлэр

№ п/п	урманнарныц максатчан билгелэнеше	УРМАННАРДАН ФАЙДАЛАНУДА ЧИКЛЭМЭЛЭР
1	2	3
1.	Су саклау зоналарында урнашкан урманнар	Тыела: 1) урман утыртмаларын тоташ кисү; 2) урманнарны саклау һәм яклау өчен, шул исәптән фәнни максатларда агулы химия препаратлары куллану; 3) авыл хужалыгы алып бару, умартачылык һәм печән чабудан гайре; 4) урман плантацияләре утырту һәм эксплуатацияләү, урман эшкөртү инфраструктурасы ясау; 5) капитал төзелеш объектлары урнаштыру, линияле объектлардан, гидротехника корылмаларыннан һәм углеводородлы чимал ятмаларын геологик өйрәнү һәм эшләү буенча эшләр башкаруга бәйле объектлардан тыш.
2.	<p>Табигый һәм башка төр объектларны яклау вазыйфасын үтәүче урманнар</p> <p>Россия Федерациясе субъектлары милкендәге, гомуми файдаланудагы тимер юл, гомуми файдаланудагы федераль автомобиль юллары, гомуми файдаланудагы автомобиль юллары буйларында урнашкан яклаучы урман полосалары</p> <p>а) урман-парк зоналары</p>	<p>Урман утыртмаларына тоташ кисүләр үткөрү тыела.</p> <p>Тыела: 1) техник регламентта каралганнан кинрәк итеп линияле корылмалар кисү; 2) урман түшәмәсен белән мүк жыю һәм эзерләү.</p> <p>Тыела: 1) урманнарны саклау һәм яклау өчен, шул исәптән фәнни максатларда агулы химия препаратлары куллану; 2) аучылык хужалыгы өлкәсендә эшчәнлек төрлэрен гамәлгә ашыру; 3) авыл-хужалыгы алып бару; 4) файдалы казылма ятмаларын эшләү; 5) капитал төзелеш объектларын урнаштыру, линияле объектлардан һәм гидротехника</p>

№ п/п	урманнарның максатчан билгеләнеше	УРМАННАРДАН ФАЙДАЛАНУДА ЧИКЛӘМӘЛӘР
1	2	3
	б) яшел зоналар	<p>корылмаларыннан тыш; б) урман плантацияләрен утырту һәм эксплуатацияләү, урман эшкөртү инфраструктурасы ясау.</p> <p>Тыела:</p> <p>1) урманнарны саклау һәм яклау өчен, шул исәптән фәнни максатларда агулы химия препаратлары куллану; 2) аучылык хужалыгы өлкәсендә эшчәнлек төрләрен гамәлгә ашыру; 3) авыл хужалыгын алып бару, печән чабу һәм умартачылыктан гайре, шулай ук печән чабу һәм умартачылык максатларында коймалар кую; 4) файдалы казылма ятмаларын эшлөү; 5) капитал төзелеш объектлары урнаштыру, гидротехника корылмаларыннан, элемент линияләреннән, электрүткөргөч линияләрдән, жир асты торбаүткөргөчләреннән гайре; 6) урман плантацияләрен утырту һәм эксплуатацияләү, урман эшкөртү инфраструктурасы ясау.</p>
3.	Кыйммәтле урманнар	<p>Урман үсентеләрен тоташ кисүләргә тыюла, сайланма кисүләргә үзләренә яклау урманнарының максатчан билгеләнешен саклауны тәмин итә торган үзлекләрен югалта баручы урман утыртмаларын алмаштыруны тәмин итмәгән очраклардан тыш.</p> <p>Тыела:</p> <p>1) капитал төзелеш объектлары урнаштыру, линияле объектлардан һәм гидротехника корылмаларыннан тыш; 2) урман плантацияләре утырту һәм эксплуатацияләү, урман эшкөртү инфраструктурасы ясау.</p>
4.	Эксплуатация урманнары	Урманнардан файдалануның барлык төрләре дә рөхсәт ителә.

3.2. Махсус якланучы урман кишәрлеге төрләре буенча чикләмәләр

Махсус якланучы урман кишәрлекләренә хокукый режимы РФ УК 102, 107 ст., Рослесхозның «Су саклау зоналарында урнашкан урманнарны, табигый һәм башка төрле объектларны яклау вазыйфасын үтәүче урманнарны, кыйммәтле урманнарны, шулай ук махсус якланучы урман кишәрлекләрендә урнашкан урманнарны файдалану, саклау, яклау, торгызу үзенчәлекләрен раслау турында» 14.12.2010 № 485 боерыгы (алга таба – Үзенчәлекләр) белән регламентлана.

Махсус якланучы урман кишәрлекләрендә аларның максатчан билгеләнеше белән файдалы үзлекләренә ярашмаган эшчәнлекне гамәлгә ашыру тыела.

Махсус якланучы урман кишәрлекләре төрләре буенча чикләмәләр 19 таблицада күрсәтелде.

19 таблица.

Махсус якланучы урман кишәрлеге төрләре буенча чикләмәләр

№ п/п	Махсус якланучы урман кишәрлекләре төрләре	УРМАННАРДАН ФАЙДАЛАНУДА ЧИКЛӘМӘЛӘР
1	2	3
1.	<p>Су объектлары, чокыр сөзәклекләрендә урнашкан ярсаклагыч, туфраксаклагыч урман кишәрлекләре.</p> <p>Яр буендагы яклагыч полосаларның чикләрендә урнашкан урман кишәрлекләре, аларның кинлекләре: капма-каршы яки нульле авышлыгы булган су яры өчен – 30 м; өч градуска кадәрле авышлыгы булган су объекты яры өчен – 40 м; өч һәм аннан югары градуслы авышлыгы булган су объекты яры өчен – 50 м; су үтә торган сазларның һәм су жыелып тора торган күлләрнең һәм тиешле су агымнары чикләрендә урнашканнар өчен – 50 м;</p> <p>Чокыр сөзәклегендә урнашкан, чокыр кырыена тоташучы урманнар һәм 50 метрга кадәрле кинлектәге урман полосалары.</p>	<p>Тыела:</p> <ul style="list-style-type: none"> – тоташ кисүләр уздыру, РФ УК 17 ст. 4 өл., 21 ст. 5.1 өл. каралган очрактардан тыш; – урман эшкәртү инфраструктурасы төзү; – урман плантацияләре ясау; – авыл хужалыгы алып бару, умартачылыктан һәм печән чабудан тыш; – капитал төзелеш объектларын урнаштыру, линияле объектлардан һәм гидротехника корымаларыннан тыш; – әлеге урман районында табигый шартларда үсеп китә алмаган агачлар, куаклар, лаианалар, башка урман үсемлекләре төрләренә (токимнарының) интродукциясе. <p>Сайланма кисүләргә бары тик һәлак булган һәм зарарланган урман утыртмаларына карата гына башкарырга яры. Даими урман-орлык кишәрлекләрендә агач токимнарының жимеш бирүен карап тоту тәртибендә сайланма кисүләргә башкару рөхсәт ителә.</p>
2.	<p>Урмансыз кинлекләр белән чиктәш урман авызлары. Урмансыз жирләрдән 100 м ераклыкта урнашкан, урман кырыеннан кимендә 1,5-2,0 чм ераклыктагы урман авызлары.</p>	
3.	<p>Даими урман-орлык кишәрлекләре. Югары сыйфатлы табигый урманнарның һәм урман культураларының озак вакыт дәвамында кыйммәтле чөчүлек сыйфатына ия булган агач токимнары орлыкларын алу һәм даими эзерләү өчен формалаштырылган югары житештерүчәнлекле кишәрлекләре.</p>	
4.	<p>Халыкара Кызыл китапка, РФ Кызыл китабына һәм РФ субъектларының Кызыл китапларына кертелгән реликтив һәм эндемик үсемлекләре булган урман кишәрлекләре.</p>	
5.	<p>Сирәк һәм югалу куркынычы янаган</p>	

№ п/п	Махсус якланучы урман кишәрлекләре төрләре	УРМАННАРДАН ФАЙДАЛАНУДА ЧИКЛӘМӘЛӘР
1	2	3
	кыргый жәнлекләренң яшәү урыннары. Халыкара Кызыл китапка, РФ Кызыл китабына һәм РФ субъектларының Кызыл китапларына кертелгән сирәк һәм югалу куркынычы янаган кыргый жәнлекләренң яшәү урыннары булган урман кишәрлекләре.	
6.	Тыюлыклы урман кишәрлекләре. Озак вакыт дәвамында табигый юл белән формалашкан, хужалык эшчәнлеге һәм рекреацияләү эшчәнлеге нәтижәсендә аз жимерелгән, 100-150 гектар мәйданлы, дөүләт табигый тыюлыклары һәм милли паркларның тыюлык зоналары чикләренә керми торган урман кишәрлекләре.	Тыюлыклы урман кишәрлекләрендә түбәндәгеләр рөхсәт ителми: 1) урман утыртмаларын кисү; 2) урманнарны саклау һәм яклау өчен, шул исәптән фәнни максатларда агулы химия препаратлары куллану; 3) авыл-хужалыгы алып бару; 4) файдалы казылма ятмалары эшләү; 5) капитал төзелеш объектлары урнаштыру. 6) урман эшкәртү инфраструктурасы ясау; 7) урман плантацияләре ясау.
7.	<p>Бүтән махсус якланучы урман кишәрлекләре:</p> <p>Тау районнарында урмансыз киңлекләр белән чиктәш жирдә аның өске чиге буйлап 200 м киңлектәге урман кинлекләре.</p> <p>Урмансыз киңлекләрдәр арасында урнашкан 100 га кадәрге урман кишәрлекләре.</p> <p>Тау районнарында 100-200 м киңлектәге полосалар, жирле шартларга бәйлә рәвештә, 2,5 мең га артык мәйданда су жыю чикләре буенча дулкыннар һәм субүләрләр буенда урнашкан,</p> <p>20° градустан артык дулкыннар һәм субүләрләр барлыкка китерә торган.</p> <p>Сөзәклек экспозициясенә бәйсез рәвештә 30° текә урыннар авышлыкларындагы урман кишәрлекләре.</p> <p>Дөүләт табигать заказниклары һәм башка махсус сакланучы табигать территорияләре чикләрендәге, мәйданнары аларны барлыкка китергәндә билгеләнә торган урман кишәрлекләре (МСТТ аерым урман кишәрлекләрендә файдалану режимы</p>	<p>Тыела:</p> <p>– тоташ кисүләр уздыру, РФ УК 17 ст. 4 өл., 21 ст. 5.1 өл. каралган очраклардан тыш;</p> <p>– урман эшкәртү инфраструктурасы төзү;</p> <p>– урман плантацияләре ясау;</p> <p>– авыл хужалыгы алып бару, умартачылыктан һәм печән чабудан тыш;</p> <p>– капитал төзелеш объектларын урнаштыру, линияле объектлардан һәм гидротехника корылмаларыннан тыш;</p> <p>– әлеге урман районнарында табигый шартларда үсеп китә алмаган агачлар, куаклар, лаианалар, башка урман үсемлекләре төрләренң (токымнарының) интродукциясе.</p> <p>Сайланма кисүләренә бары тик һәлак булган һәм зарарланган урман утыртмаларына карата гына башкарырга ярый. Даими урман-орлык кишәрлекләрендә агач токымнарының жимеш бируен карап тоту тәртибендә сайланма кисүләренә башкару рөхсәт ителә.</p>

№ п/п	Махсус якланучы урман кишәрлекләре төрләре	УРМАННАРДАН ФАЙДАЛАНУДА ЧИКЛӘМӘЛӘР
1	2	3
	<p>башка территориягә караганда катгый урнаштырылганда).</p> <p>Мәйданнары аларны барлыкка китергәндә билгеләнә торган, әмма федераль әһәмияттәге махсус сакланылучы табигать территорияләре чикләре буйлап кимендә 1000 м киңлектәге полосалы саклау зоналары чикләрендәге урман кишәрлекләре.</p> <p>Көртлекләрнең гөлдәрәү урыннары тирәли 300 м радиустагы урман кишәрлекләре, 10 мең га урманга 3 тән артык шундый урман кишәрлеге исәбеннән.</p> <p>Елганың яисә кондызлар яши торган бүтән су объектының һәр яры буйлап 100 м киңлектәге урман полосалары.</p> <p>бал бирә торган кишәрлекләр (өлгереп килүче, өлгергән һәм картайган урман үсентеләре, даими умартачылыктар тирәли 3 чм радиуста юкә һәм ак сәрби өстенлек итә торган урманнар).</p> <p>агачларны даими рәвештә жентекләп үлчәү һәм озак чорда агач-куак үсентеләре белән капланган урында урман корылышы яисә урман хужалыгы тамгалары белән төзекләндерелгән һәм урман корылышы планшетларына кертелгән үсентеләрне төгәл чагылдыру өчен билгеләнгән даими сынау мәйданнары.</p> <p>Шифаханәләр, балалар лагерьлары, ял йортлары, пансионатлар, туристлык базалары һәм башка дөвалау һәм савыктыру учреждениеләре тирәли иң күбе 1 чакрым радиуста (дөвалау-савыктыру урыннарын шифаханә (тау шифаханәсе) саклау округларының беренче, икенче һәм өченче зоналарында яисә урман хужалыгын алып баруның һәм урманнардан файдалануның шундый ук режимы булган яклаучы урманнарның бүтән категорияләренә караучы урманнарда урнашмаган булсалар, алар бүленәләр.</p> <p>жирле шартларга карап, федераль яисә төбәк туристлык маршрутыннан һәр якка таба 100 метрдан 250 метрга кадәр киңлектәге урман полосалары.</p>	

№ п/п	Махсус якланучы урман кишэрлеклэре төрлэре	УРМАННАРДАН ФАЙДАЛАНУДА ЧИКЛЭМЭЛЭР
1	2	3
	Авыл торак пунктлары һәм бакчачылык ширкәтлэре тирэли 1 км киңлектәге урман кишэрлеклэре.	

Искәрмә. Махсус якланучы урман кишэрлеклэре урнашкан жир һәм аларның майданы урманнар коруны проектлаганда күрсәтелә.

3.3. Урманнардан файдалану төрлэре буенча чикләмэләр

Урманнардан файдалану төрлэре буенча чикләмэләр 19.1 таблицада китерелде.

19.1 таблица.

Урманнардан файдалану төрлэре буенча чикләмэләр

№ п/п	Урманнардан рөхсәтле файдалану төрлэре	УРМАННАРДАН ФАЙДАЛАНУДА ЧИКЛЭМЭЛЭР
1	2	3
1.	Агач эзерләү	<p>Файдалану өчен исәпкә алынган диләнкене (агач материалы алуның мөмкин булган күләменнән) артып китә торган күләмдә, шулай ук кисентеләрнең яшен бозып, агач материалы эзерләү тыела. (РФ УК 29 ст. 4 өл.) Россия Табигать министрлыгының 2016 елның 13 сентябрэндәге № 474 боерыгы белән расланган Агач материалы эзерләү кагыйдэләре нигезендә:</p> <p>а) елга һәм чишмә үзәннәрен сөйрәмә жир трассалары һәм урман юллары сыйфатында куллану рөхсәт ителми;</p> <p>б) диләнкедән читтә урман утыртмаларын, үсемчелек катламын һәм туфрактарны зарарлау, урманнарны сәнэгать һәм башка төрле калдыктар белән чүпләү рөхсәт ителми;</p> <p>в) юлларны, күперләрне һәм ызаннарны, шулай ук киптерүче челтәрне, юл, гидромелиоратив һәм башка корылмаларны, су агымнарын, чишмәләрне, елгаларны саклау мөһим;</p> <p>г) аударылыган һәм асылынып төшкән, киселгән агачларны (киселгән һәм диләнкедә калдырылган агачларны исәпкә алып) калдыру, сакланьрга тиешле яшь шытымны зарарлау яисә һәлак итү тыела.</p> <p>д) чик, квартал, диләнке баганаларын һәм башкаларын, агачларда һәм түмәрләрдәге тамгаларны, ярлыкларны һәм саннарны бетерү яисә зарарлау тыела;</p> <p>е) кисүгә тиешле булмаган һәм Россия Федерациясенә Агач материалы эзерләү кагыйдэләре һәм урман законнары нигезендә сакланьрга тиешле агачларны, шул исәптән орлык биру чыганактарын</p>

№ п/п	Урманнардан рөхсәтле файдалану төрләре	УРМАННАРДАН ФАЙДАЛАНУДА ЧИКЛӘМӘЛӘР
1	2	3
		<p>һәм плюс агачларын кисү һәм зарарлау тыела; ж) рөхсәт ителгән вакыты (рөхсәт ителгән кичектереп торуларны исәпкә алып) тәмамлангач агач эзерләү, шулай ук файдалану хокукы туктатылгач яисә тәмамлангач агач эзерләү рөхсәт ителми; з) билгеләнгән вакытына (рөхсәт ителгән кичектереп торуларны исәпкә алып) алып чыгылмаган агач материалын диләнкедә калдыру рөхсәт ителми; и) диләнке ясауның технологик картасында каралмаган урыннарда агач чыгару, тарттыру рөхсәт ителми; к) диләнке чистарту эшләрен үтәмәү яисә вакытында үтәмәү рөхсәт ителми; л) сөйрәмә жирләрдән һәм төяү майданнарыннан кала, туфракның өске уңдырышлы катламын юк итү рөхсәт ителми; Диләнкеләрдә агач эзерләгәндә яшәргә яраклы, аларның табигый ареалы чикләрендә үсеп китүче (әгәр тиешле агач тоқымының урманнар составындагы мәйданы өлеше урманчылык мәйданының 1 процентыннан артып китмәсә) кыйммәтле агач токымнарын (имән, бук, корычагач, эрбет, юкә, күг, элмә, кара зирек, чәчә торган каштан) кисү рөхсәт ителми. Россия Федерациясе Кызыл китабына, Татарстан Республикасы Кызыл китабына кертелгән зат төрләре сакланьрга тиешле. Агач эзерләгәндә урман утыртмалары агачлары составында өч һәм аннан да күбрәк берәмлектә эрбет булган, өлгергән, картайган урман утыртмаларын кисү рөхсәт ителми.</p>
2.	Чәер эзерләү	<p>Түбәндәгеләргә кирт салу тыела: а) юкка чыгарганчыга кадәр зарарлы организм чыганакларында урнашкан урман утыртмаларына; б) урман янгыннары, зарарлы организмнар һәм башка тискәре факторлар нәтижәсендә зарарланган һәм зәгыйфьләнгән урман утыртмаларына; в) Россия Федерациясе законнары нигезендә агач эзерләү максатында өлгергән һәм картайган урман утыртмаларын тоташ яки сайланма кисүләр рөхсәт ителмәгән урманнардагы урман утыртмаларына; г) даими урман-орлык кишәрлекләрендә, урман-орлык плантацияләрендә, генетика резервацияләрендә урнашкан урман утыртмаларына, шулай ук плюс агачларына, орлыклыктарга, орлык чәчәклекләренә һәм полосаларына (24.01.2012 № 23 Рослесхоз боерыгы белән расланган Чәер эзерләү кагыйдәләренен 7 пункты).</p>
3.	Агач булмаган урман	Агач булмаган урман ресурслары эзерләү һәм жыеп

№ п/п	Урманнардан рөхсәтле файдалану төрләре	УРМАННАРДАН ФАЙДАЛАНУДА ЧИКЛӘМӘЛӘР
1	2	3
	ресурсларын эзерләү һәм жыеп алу	<p>алу өчен үсемлекләрнең түбәндәге төрләрен куллану тыела:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Россия Федерациясе Кызыл китабына һәм Татарстан Республикасы Кызыл китабына кертелгәннәрне; – наркотик матдәләр дип танылучыларны; – агачын эзерләү рөхсәт ителми торган агачларның һәм куаклыкларның төрләре (токымнары) исемлегенә кертелгәннәрне. <p>Агач булмаган урман ресурслары эзерләү һәм жыеп алу чикләнергә яки радиоактив матдәләр белән пычранган районнарда билгеләнгән тәртиптә тыелырга мөмкин. 05.12.2011 № 512 Рослесхоз боерыгы белән расланган Агач булмаган урман ресурсларын эзерләү һәм жыеп алу кагыйдәләре нигезендә:</p> <ul style="list-style-type: none"> – эрозиягә каршы урманнарда; су объектлары, чокыр авышлыклары буйларында урнашкан ярсаклагыч һәм туфраксаклагыч урман кишәрлекләрендә, шулай ук тулылыгы 0,8-1,0гә тигез булган яшь агачларда һәм йомылмаган урман культураларында түмәр сагзын эзерләү рөхсәт ителми (13 пункт); – агачларны туз эзерләү өчен кисү тыела (14 пункт); – урманнарда табигый һәм башка төрле объектларны яклау вазыйфасын үтәүче урман түшәмәләрен жыйрга рөхсәт ителми (20 пункт).
4.	Азык-төлек урман ресурслары эзерләү һәм дару үләннәре жыю	<p>Төрләре Кызыл китапка, Татарстан Республикасы кызыл китабына кертелгән яки наркотик матдәләр булып саналган гөмбәләргә һәм кыргый үсемлекләргә эзерләү һәм жыеп алу рөхсәт ителми.</p> <p>Азык-төлек урман ресурслары эзерләү һәм дару үләннәре жыеп алу радиоактив матдәләр белән пычранган районнарда билгеләнгән тәртиптә чикләнергә мөмкин.</p> <p>05.12.2011 № 511 Рослесхоз боерыгы белән расланган Азык-төлек урман ресурсларын эзерләү һәм дару үләннәрен жыеп алу кагыйдәләре нигезендә:</p> <ul style="list-style-type: none"> – жимеш бирә торган агачларны кисү һәм жимешләр эзерләү өчен ботакларны кискәләү тыела (14 пункт); – чикләвекләр эзерләгәндә агачларны һәм куакларны кисү, шулай ук агачларга һәм куакларга зыян сала торган ысулларны куллану тыела (15 пункт); – гөмбәләр эзерләү аларның ресурсларын саклауны тәмин итүче ысуллар белән башкарылырга тиеш (16 пункт); – каен суы эзерләү өлгергән урман кишәрлекләрендә кисәренә кимендә 5 ел калгач рөхсәт ителә (17 пункт); – башка төрле азык-төлек ресурслары эзерләү аларның үсентеләре торышына зыян салмый торган ысуллар белән башкарылырга тиеш; үсемлекләргә тамырлары

№ п/п	Урманнардан рөхсәтле файдалану төрлөрө	УРМАННАРДАН ФАЙДАЛАНУДА ЧИКЛӘМӘЛӘР
1	2	3
		белән өзеп алырга, яфракларына (ботакларына) һәм тамырларына зыян салырга рөхсәт ителми (18 пункт).
5.	Аучылык хужалыгы өлкәсендә эшчәнлек төрлөрөн гамәлгә ашыру	Яшел зоналарда һәм урман-парк зоналарында, шулай ук шәһәр урманнары территорияләрендә аучылык хужалыгы өлкәсендәге эшчәнлек төрлөрөн гамәлгә ашыру тыела (РФ УК 105 ст. 3 өл. 2 пункты).
6.	Авыл хужалыгы алып бару	<p>Су саклау зоналарында урнашкан урманнарда, печән чабу һәм умартачылыктан гайре, авыл хужалыгы алып бару тыела (РФ УК 104 ст. 1 өл. 3 п.).</p> <p>Яклаучы урманнарның яр бие чикләрендәге жирләрне сөрү, авыл хужалыгы хайваннарын көтү һәм алар өчен жәйге лагерьлар, ванналар оештыру тыела (РФ Су кодексының 65 ст. 17 өл 1, 3 пунктлары).</p> <p>Урман-парк зоналарында авыл хужалыгы алып бару тыела (РФ УК 105 ст. 3 өл. 3 п.).</p> <p>Яшел зоналарда, печән чабу һәм умартачылыктан, шулай ук печән чабу һәм умартачылык максатларында киртәләп алулардан гайре, авыл хужалыгы алып бару тыела (РФ УК 105 ст. 5 өл. 2 пункты).</p> <p>Шәһәр урманнарында авыл хужалыгы алып бару тыела (РФ УК 105 ст. 5.1 өл.).</p> <p>Тыюлыклы урман кишәрлекләрендә авыл хужалыгы алып бару тыела (РФ УК 107 ст. 2 өл.).</p> <p>Махсус якланучы урман кишәрлекләрендә, тыюлыклы урман кишәрлекләреннән гайре, печән чабу һәм умартачылыктан кала, авыл хужалыгын алып бару тыела (РФ УК 107 ст. 2.1 өлеше).</p>
7.	Фәнни-тикшеренү эшчәнлеген, мәгариф эшчәнлеген гамәлгә ашыру	<p>Урманнарны фәнни-тикшеренү һәм мәгариф эшчәнлегенә өчен файдаланганда түбәндәгеләр рөхсәт ителми:</p> <p>а) тапшырылган урман кишәрлегеннән читтә урман утыртмаларын, үсемлекләр капламын һәм туфрак зарарлау;</p> <p>б) тапшырылган урман кишәрлеген һәм аның чикләрендәге территорияләрне төзелеш һәм көнкүреш калдыклары, агач калдыклары, бүтән калдыклар белән чүпләү;</p> <p>в) тапшырылган урман кишәрлегенә мәйданнарын һәм аннан читтәге территорияләрне химик һәм радиоактив матдәләр белән пычрату (23.12.2011 № 548 Рослесхоз боерыгы белән расланган Урманнардан фәнни-тикшеренү эшчәнлеген, мәгариф эшчәнлеген гамәлгә ашыру өчен файдалану кагыйдәләренең 9 пункты).</p> <p>Агулы химик препаратлар куллану тыела (РФ УК 103 ст. 5 өл, 104 ст. 1 өл., 105 ст. 3 өл. 1 п.).</p>
8.	Рекреация эшчәнлеген гамәлгә ашыру	Рекреация эшчәнлеген гамәлгә ашыру өчен тапшырылган урман кишәрлекләрендә табигый ландшафтлар, хайваннар дөньясы объектлары, су объектлары сакланьрга тиеш (РФ УК 41 ст. 3 өл.).

№ п/п	Урманнардан рөхсәтле файдалану төрләре	УРМАННАРДАН ФАЙДАЛАНУДА ЧИКЛӘМӘЛӘР
1	2	3
		<p>21.02.2012 № 62 Рослесхоз боерыгы белән расланган Урманнардан рекреация эшчәнлеген гамәлгә ашыру өчен файдалану кагыйдәләре нигезендә:</p> <ul style="list-style-type: none"> – рекреацияләү эшчәнлеген гамәлгә ашыру өчен урманнардан файдалану әйләнә-тирә мохиткә һәм кеше сәламәтлегенә зыян китерми торган ысуллар ярдәмендә башкарыла (6 пункт); – вакытлы корылмаларны, физкультура-савыктыру, спорт һәм спорт-техника корылмаларын вакытлыча урнаштыру барыннан элек агачсыз һәм куаксыз урыннарда, ә мондый урыннар булмаганда – артык кыйммәтле булмаган агачлар белән капланган, урманнарны үзләштерү проектында билгеләнгән урыннарда рөхсәт ителә (8 пункт).
9.	Урман плантацияләре утырту һәм аларны эксплуатацияләү	<p>Плантация ясау максатларында түбәндәгеләрне файдалану рөхсәт ителми:</p> <ul style="list-style-type: none"> а) су саклау зоналарында урнашкан урманнарны; б) табигый һәм башка төрле объектларны яклау вазыйфасын үтәүче урманнарны; в) кыйммәтле урманнарны; г) махсус якланучы урман кишәрлекләрендә урнашкан урманнарны (14.12.2010 № 485 Рослесхоз боерыгы белән расланган Су саклау зоналарында урнашкан урманнарны, табигый һәм башка төрле объектларны яклау вазыйфасын үтәүче урманнарны, кыйммәтле урманнарны, шулай ук махсус якланучы урман кишәрлекләрендә урнашкан урманнарны файдалану, саклау, яклау, яңадан үстерү үзенчәлекләренә 30 пункты).
10.	Жимешле, жиләкле, декоратив урман үсемлекләре, дару үләннәре үстерү	<p>05.12.2011 № 510 Рослесхоз боерыгы белән расланган Урманнардан жимешле, жиләкле, декоратив урман үсемлекләрен, дару үләннәрен үстерү өчен файдалану кагыйдәләре нигезендә:</p> <ul style="list-style-type: none"> – жимешле, жиләкле, декоратив урман үсемлекләрен, дару үләннәрен үстерү өчен, беренче чиратта, урман фонды жирләре составындагы урмансыз жирләр, шулай ук урманга әверелмәгән диләнкеләр, аланнарны һәм аларга урман культураларын утыртканчы урманның табигый торгызылуы мөмкин булмаган башка урман үсемлекләре белән капланмаган жирләр; рекультивацияләнергә тиешле (эшләнелгән торфлыклар һ.б.) (11 пункт) жирләр файдаланыла. – жимешле, жиләкле, декоратив урман үсемлекләрен, дару үләннәрен – үстерү өчен үзгәртеп коруга билгеләнмәгән, азкыйммәтле утыртма кишәрлекләре файдаланылырга мөмкин (12 пункт); – РФ УК 60.15 статьясы нигезендә Россия Федерациясе Кызыл китабына, Татарстан Республикасы Кызыл китабына кертелгән үсемлек

№ п/п	Урманнардан рөхсәтле файдалану төрлөрө	УРМАННАРДАН ФАЙДАЛАНУДА ЧИКЛӘМӘЛӘР
1	2	3
		төрлөрө очрый торган урман кишәрлекләреннән жимешле, жиләкле, декоратив урман үсемлекләрен, дару үләннәрен үстерү өчен файдалану тыела.
11.	Урман үсемлекләренен утырту материалын (үсентеләр, чәчкеннәр) үстерү	19.07.2011 № 308 Рослесхоз боерыгы белән расланган Урманнардан урман үсемлекләренен утырту материалын үстерү өчен файдалану кагыйдәләре нигезендә: – урман үсемлекләренен утырту материалын (үсентеләр, чәчкеннәр) үстерү өчен, иң беренче чиратта, урман фонды жирләре составындагы урман белән капланмаган жирләренә, шулай ук урмансыз диләнкеләренә, аланнарны һәм башка, урман үсемлекләре белән капланмаган, урман урнашкан бүтән категория жирләре файдаланыла (11 пункт); – урман үсемлекләренен утырту материалын (үсентеләр, чәчкеннәр) үстерү өчен урман үсемлекләренен районнарда бүленмәгән орлыкларын, шулай ук сыйфаты тикшерелмәгән урман үсемлекләре орлыкларын, чөчүлекләрен һәм башкаларын куллану тыела (13 пункт); – Россия Федерациясе Кызыл китабына, Россия Федерациясе субъектлары кызыл китапларына кертелгән үсемлек төрлөрө очрый торган урман кишәрлекләрен урман утыртмаларының утырту материалын (үсентеләр, чәчкеннәр) үстерү өчен файдалану Россия Федерациясе Урман кодексының 60.15 статьясы нигезендә тыела.
12.	Жир асты байлыкларын геологик өйрәнү буенча эшләр башкару, файдалы казылма ятмаларын эшләр	Яшел зоналарда һәм урман-парк зоналарында, шулай ук шәһәр урманнары территорияләрендә файдалы казылма ятмаларын эшләр тыела (РФ УК 105 ст. 3 өл. 4 п.). Урманнардан жир асты байлыкларын геологик өйрәнү буенча эшләр башкару, файдалы казылма ятмаларын эшләр максатларында файдаланганда түбәндәгеләр рөхсәт ителми: а) бульдозер ярдәмендә агачлар аудару һәм урман кишәрлекләрен агач үсемлекләреннән чистарту, чик буе полосаларын һәм урман авызларын агач калдыклары белән чүпләр, урман авызындагы агач кәүсәләрен һәм скелет тамырларын зарарлау, жәйге чорда яңа киселгән агачларны махсус чараларсыз гына урманда саклау; б) урман утыртмаларын суга батыру һәм озак итеп су бастыру; в) бирелгән урман кишәрлегеннән читтә урман утыртмаларын, үсемлекләр капламын һәм туфракны зарарлау; г) урманнарны төзелеш, сәнәгать, агач, көнкүреш һәм бүтән калдыклар, чүпләр белән чүпләр;

№ п/п	Урманнардан рөхсәтле файдалану төрлөрө	УРМАННАРДАН ФАЙДАЛАНУДА ЧИКЛӘМӘЛӘР
1	2	3
		<p>д) бирелгән урман кишәрлеге мәйданын һәм аның чикләрендәге территорияләрне химик һәм радиоактив матдәләр белән пычрату;</p> <p>е) ирекле, билгеләнмәгән маршрутлар буйлап, шул исәптән урман кишәрлегеннән читтә транспорт чараларында һәм бүтән механизмнарда йөрү (27.12.2010 № 515 Рослесхоз боерыгы белән расланган Урманнардан жир асты байлыкларын геологик өйрәнү буенча эшләр башкару, файдалы казылма ятмаларын эшләү буенча файдалану тәртибенен 18 пункты).</p>
13.	Сусаклагычлар һәм башка төрле ясалма су объектлары, шулай ук гидротехника корылмалары һәм махсуслаштырылган портлар төзү һәм эксплуатацияләү	Тыюлыклы урман кишәрлекләрендә сусаклагычлар һәм башка төрле ясалма су объектлары, шулай ук гидротехника корылмалары һәм махсуслаштырылган портлар төзү һәм эксплуатацияләү тыела (РФ УК 107 ст. 2 өл. 5 п.).
14.	Линияле объектлар төзү, реконструкцияләү, эксплуатацияләү	<p>Урманнарны линияле объектлар төзү, үзгәртеп кору һәм эксплуатацияләү өчен файдаланганда түбәндәгеләр рөхсәт ителми:</p> <p>а) тапшырылган урман кишәрлегеннән читтә урман утыртмаларын, үсемлекләр капламын һәм туфрак зарарлау;</p> <p>б) тапшырылган урман кишәрлеген һәм тапшырылган урман кишәрлегеннән читтәгә янәшә урнашкан территорияләрне төзелеш һәм көнкүреш калдыклары, агач калдыклары, бүтән калдыклар белән чүпләү;</p> <p>в) тапшырылган урман кишәрлеге мәйданнын һәм аннан читтәгә территорияләрне химик һәм радиоактив матдәләр белән пычрату;</p> <p>г) тапшырылган урман кишәрлеге һәм тиешле сак зоналарынан читтә ирекле, билгеләнмәгән маршрутлар буйлап транспорт чараларында һәм бүтән механизмнарда йөрү (10.06.2011 № 223 Рослесхоз боерыгы белән расланган Урманнардан линияле объектлар төзү, үзгәртеп кору, эксплуатацияләү өчен файдалану кагыйдәләренен 15 пункты).</p> <p>Урман-парк зоналарында урманнардан линияле объектлар төзү, үзгәртеп кору һәм эксплуатацияләү өчен файдалану тыела (РФ УК 105 ст. 3 өл. 5 п.).</p>
15.	Агач һәм башка урман ресурслары эшкәртү	<p>Яклаучы урманнарда, шулай ук махсус якланучы урман кишәрлекләрендә урман эшкәртү инфраструктурасы ясау тыела (РФ УК 14 ст. 2 өл.).</p> <p>Урманнарны агач һәм башка урман ресурслары эшкәртү өчен файдаланганда түбәндәгеләр рөхсәт ителми:</p> <p>а) жир өсте һәм туфрак эче су агынтыларын бозарлык, урман кишәрлекләрен су бастырырлык яисә сазландырырлык итеп эшләр башкару һәм корылмалар</p>

№ п/п	Урманнардан рөхсәтле файдалану төрләре	УРМАННАРДАН ФАЙДАЛАНУДА ЧИКЛӘМӘЛӘР
1	2	3
		төзү; б) тапшырылган урман кишәрлеген һәм тапшырылган урман кишәрлегеннән читтә янәшә торучы территорияләрне төзелеш һәм көнкүреш калдыклары, агач калдыклары, бүтән калдыклар белән чүпләү; в) тапшырылган урман кишәрлеге мәйданның һәм аннан читтәге территорияләрне химик һәм радиоактив матдәләр белән пычрату; г) тапшырылган урман кишәрлегеннән читтә ирекле, билгеләнмәгән маршрутлар буйлап транспорт чараларында һәм бүтән механизмнарда йөрү (Россия Табигать министрлыгының 2014 елның 01 декабрендәге № 528 боерыгы белән расланган Урманнардан агач материалы һәм башка урман ресурслары эшкәртү өчен файдалану кагыйдәләренен 6 пункты).
16.	Дини эшчәнлекне гамәлгә ашыру	Дини эшчәнлек башкарганда түбәндәгеләр рөхсәт ителми: а) тапшырылган урман кишәрлегеннән читтә урман утыртмаларын, үсемлекләр капламын һәм туфрак зарарлау; б) тапшырылган урман кишәрлегеннән читтә өске һәм туфрак эче сулары агып төшүне бозарлык, урман кишәрлекләрен су бастырырлык яисә сазландырырлык итеп эшләр башкару һәм корылмалар төзү; в) тапшырылган урман кишәрлеген һәм аның янындагы территорияләрне төзелеш һәм көнкүреш калдыклары, агач калдыклары, бүтән калдыклар белән чүпләү; г) ирекле, билгеләнмәгән маршрутлар буенча транспорт чараларында һәм бүтән механизмнарда үтеп керү.

20 таблица.

Диләнке эшләрнен гамәлгә ашырганда сакланьрга тиешле биологик күптөрлелек объектларының һәм буфер зоналарының нормативлары һәм параметрлары

№ п/п	Биологик төрлелек объектларының аталышы	Биологик күптөрлелек объектларына сыйфатлама	Буфер зоналары зурлыгы (зарурлык булганда)
1	2	3	4
1	Даими һәм вакытлы су агымнары	Су агымының аерым ачык күренеп тора торган үзәнне. Вакытлы су агымы даими рәвештә су басу эзләре буенча ачыкланьрга мөмкин. Кори жәйдә су агымы кибергә мөмкин.	Әгәр нормативларда башкача билгеләнмәсә, даими су агымнары өчен киңлеге кимендә 50 м, вакытлы су агымнары үзәннәре буйлап кимендә 20 м буфер зоналары билгеләнә. Буфер зонасы

№ п/п	Биологик төрлөлөк объектларының аталышы	Биологик күптөрлөлөк объектларына сыйфатлама	Буфер зоналары зурлыгы (зарурлык булганда)
1	2	3	4
			инде урман баскан тугайлык булырга тиеш түгел һәм су агымы үзәннен башлап яисә урмансыз тугайлыктан башлап һәр ягыннан үлчәнә. Искәрмә: буфер зонасына мәжбүри рәвештә сөзәк таулар һәм тамыр токымнары чыккан урыннар кертелергә тиеш.
2	Кизләүләр (чишмәләр), грунт сулары чыгу урыннары	Төптә кизләүләр аерылып торырга мөмкин, яисә су таудан агучы чишмә рәвешендә агып чыга. Чишмә карст бүрәнкәсеннән агып чыгарга мөмкин.	Чишмәләр буйлап (алар чыккан урыннар тирәли) киңлеге кимендә 50 м буфер зоналары аерыла. Дөвалану яисә савыктыру максатларында файдаланыла торган, шулай ук зиярәт кылу объекты булып хезмәт итүче (изгеләр чишмәсе) чишмәләр тирәли буфер зонасы киңәйтелергә мөмкин – хосусый тәртиптә билгеләнә.
3	Сазланган уйсулыклар һәм вакыты-вакыты белән су баса торган урыннар	Кишәрлек артык дымланган: су өслеккә чыккан яисә аяк белән басканда күренә. Объект чикләрендә – артык дымланган урман типларының туфрак катламы. Кырые буйлап, шулай ук объектлар чикләрендә агачлар юк яисә үләнә аз булган агачлыклар белән бирелә.	Су баса торган кишәрлек кырые буйлап су өслектә тора яисә басканда чыга. Рельефта түбәнрәк урында, туфрак өсте капламы чигендә, чиге буйлап туфрак өсте катламы һәм агачлыклар сыйфатында.
4	Күлләрнең, сазларның һәм башка ачык урыннарның ярлары буйлап урман кашаклары, сазлыкларда зур булмаган утраулар	Ачык киңлекләрнең (күлләр, сазлар, болыннар) ярларында урман кашакларын аерып чыгару урман корылышы буенча яклаучы полоса билгеләнмәгән очракта башкарыла.	Киңлеге кимендә 50 м урман кашагы күл суыннан алып яисә ачык башка урын киселешеннән башлап үлчәнә. Ләкин, әгәр күлдә утраучык яисә сазланган урын булса, буфер зонасын каты яр кырыеннан яисә сазлык яки ачык территория кырыеннан башлап үлчиләр. Шулай ук сазлык белән әйләндереп алынган зур булмаган (0.5 га кадәр) утраулар да билгеләнә. Искәрмә: әгәр әлеге күл яисә сазлык хайваннарның сезонлы туплану һәм үрчү урыны, сирәк очраучы һәм нәзберек төрләрнең фактта тереклек итү урыны булып торса, ул очракта буфер зонасы киңәйтелергә тиеш

№ п/п	Биологик төрлөлөк объекттарының аталышы	Биологик күптөрлөлөк объекттарына сыйфатлама	Буфер зоналары зурлығы (зарурлык булганда)
1	2	3	4
5	Чокырлар, су агымнарының тирэн үзэнлеклөре, башка төрлө сөзөклөклөр	Су агымнарының тирэн кергэн үзэнлеклөре һәм чокырлар – тауның текәлегә 10°C башланып киткәндә. Башка текә таулар (киртлөчлөр, текә ярлар) – тауның текәлегә кимендә 20°C булганда.	Нормативларда башкача билгеләнмәсә, сөзөк тау өсте һәм асты буйлап киңлегә кимендә 15-20 метрлы буфер зоналары билгеләнә. Сөзөк тауның үзе һәм буфер зонасы әһәмиятле объект булып тора.
6	Төп токымнарның, урман белән капланган калкулыкның шәрә урыннары, известлы токым, ачык комлы кишәрлеклөр, дюналар, таш чөчөлгән урыннар	Азкуәтле туфрак үсемлеклөре белән капланган, төп токымнар шәрәләнә торган урыннар Таш чөчөлгән урыннар – төрлө зурлыктагы һәм шомалыктагы ташлар жыелмасы. Тау битләрендә, тау киртлөчлөрендә, ярларда һәм алар янәшәсендә еш очрый. Ташлы һәм шәрәләнгән урыннар аз куәтле туфрак үсемлеклөре белән капланырга мөмкин. Комлы дюналар өлөшчә аз куәтле туфрак-үсемлек катламы белән ныгытылырга мөмкин.	Объект кишәрлекнең төп токымнары шәрәләнгән чиге буйлап яисә таш чөчөлгән урын чиге буйлап билгеләнә. Таш чөчөлгән, төп токымнар шәрәләнгән урын, дюна комплексы кырыеннан киңлегә кимендә 20 метрлы буфер зонасы билгеләнә.
7	Аерым зур йомры ташлар һәм кантарлар	Лишайниклар һәм үсемлеклөр белән капланган аерым зур йомры ташлар (2 м ³ башлап) һәм кантарлар.	Аерым зур йомры ташларны майданлы объектны билгеләмичә генә билгеләргә була, аларның тупланышы майданлы объект буларак билгеләнә
8	Карст элементлары	Известькатнашмалы токым ятмалары якин уткан урыннарда ярыклар, бүрәнкөлөр, юкка чыга торган су агымнары һәм сулыклар, коры үзэнлекле сазлыклар. Известьташның калын катламының су белән былган куышлыклары. Өслегендә уйсулыклар, жимерек, ярык урыннар күренә. Карст элементлары белән чишмөлөр, кизләүле сазлыклар бәйлә булырга мөмкин. Өслегендә шәрәләнгән известьташлар күренергә мөмкин.	Объект тирәли уйсулык, куышлык кырыеннан киңлегә кимендә 20 метрлы буфер зонасы билгеләнә.
9	Ачык һәм ярымачык урыннар	Урман белән капланмаган урыннар: зур булмаган аланлыклар, сирәклөклөр, болынлыклар һ.б. (шул исәптән сазлыкланган). Агачларның тулылыгы 0,4 ким. Запасы 50 м ³ /га ким.	Чиге буйлап агачлар арасында (тулылыгы һәм запасы ким булган кишәрлек)
10	Таркалу тәрәзэләре	Төрлө токымга караган, төрлө таркалу стадияләрендәге чыбык-	Таркалу тәрәзэләрен табигый яңару төркемнәре, шулай ук башка

№ п/п	Биологик төрлөлөк объекттарының аталышы	Биологик күптөрлөлөк объекттарына сыйфатлама	Буфер зоналары зурлыгы (зарурлык булганда)
1	2	3	4
	чыбык-чабык һәм жыл аударган агачлар-туфрак комплекслары белән тупланган.	чабыклар (диаметры 20 см башлана). Жил аударган агачлар-туфрак комплекслары (ВПК) – зур агачларның тамыр системасы һәм туфракның өске катламнары белән бергә авуы нәтижәсе.	объектлар белән берлектә билгеләү максатка ярашлы була. Билгеләү эше объект чикләре буенча башкарыла.
11	Коры-сары, биек түмәрләр, куышлы агачлар, берән- сәрән ятучы зур чыбык- чабыклар	Төрле токымнардан зур күләмле (диаметры 20 см башлана торган) коры-сары. Куышлы һәм тукран тукыган эзләре булган коры-сары аеруча кыйммәтле була. 2-5 м биеклегендәге һәм 20 см зуррак диаметрлы табигый эре түмәрләр. Куышлы агачлар. Төрле токымга караган, төрле таркалу стадияләрендәге чыбык-чабыклар (диаметры 20 см башлана).	Диләнке эшләгәндә куркыныч тудырмый торган коры-сарыны саклау максатка ярашлы була. Коры-сарылы һәм куышлы тере агачлар зарури сакланьрга тиеш.
12	Күп еллык агачлар һәм аларның чәчәклекләре, жыйнак биологик кыйммәтле уриннар	Берән-сәрән күп еллык агачлар, аларның чәчәклекләре һәм жыйнак биологик кыйммәтле кишәрлекләр.	Күп еллык, янгынга каршы корытылган наратлар, карт усак, кара зирек, кәжә талы аеруча кыйммәтле. Агачларның ябалдашы яхшы үсеш алган һәм жылгә каршы торырга сәләтле булырга тиеш. Күп еллык агачларның чәчәклекләре һәм жыйнак биологик кыйммәтле өлешләре составында агачларны саклау оптималь булып тора.
13	Төбәк өчен сирәк токым агачлары	Киң яфраклы токым агачлары: имән, корычагач, карама, өрәңге, юкә.	Сирәк токым агачларының жыйнак төркемнәрен һәм шушы токымнарда караучы берән-сәрән агачларны үз эченә алган чәчәклекләр саклана.
14	Сирәк һәм терлек азыгы булган куаклыклар	Чикләвек куагы, артыш, миләш, гөлжүмеш, зелпе куаклары һ.б.	Сөйрәнмәләрдән башка саклана.
15	Яңартылуның гамәлдәге төркемнәре	Киселгән урыннарда үсеш алырга мөмкин булган ышанычлы үренте төркемнәре. Дренажланган урыннарда агач чыбылдыгы тәрәзәләрендә яңартылу төркемнәре, зур коры-сары тупланган урыннарда чыршы шытымы.	Үренте чәчәклекләре яңартылуның югары тыгызланган өлеше чикләре буенча билгеләнә
16	Сирәк очраучы	Россия Федерациясе Кызыл	Төрләрнең биологиясе һәм

№ п/п	Биологик төрлөлөк объектларының аталышы	Биологик күптөрлөлөк объектларына сыйфатлама	Буфер зоналары зурлыгы (зарурлык булганда)
1	2	3	4
	<p>Һәм нэзберек үсемлеклэрнең һәм гөмбэлэрнең тереклек итү урыннары</p>	<p>китабына һәм/яисә төбәк Кызыл китабына кертелгән сирәк очраучы һәм нэзберек үсемлек һәм гөмбә төрлэрнең яна ачыкланган даими тереклек итү урыннары.</p>	<p>экологик таләпләре нигезендә билгеләнә. Күпчелек сирәк төрләрне билгеләве авыр булганга күрә, сирәк төр һәм аларны саклау өчен зарури чикләр булу-булмавын тәгаенләштерү өчен биология белгеченә мөрәжәгать итәргә киңәш ителә. Әгәр бер нөсхә яисә затларның жыйнак төркеме ачыкланса, алар тирәли киңлегенә 50 метрлы буфер зонасын билгеләргә кирәк.</p>

Гамәлдәге урман орлыкчылык объектларының нормативлары һәм параметрлары әлеге урман хужалыгы регламентында эзерләнми, урман орлыкчылык объектлары турында белешмәләр ел саен Россия Табигать министрлыгының «Дәүләт урман реестрын алып бару формаларын раслау турында» 2016 елның 06 октябрендәге № 514 боекы белән расланган 14-ГЛР формасы буенча яңартыла.

Зэй урманчылыгын килештерү кәгазе